

**Koncepcja bilansu
według teorii Wilhelma Osbahra
jako kierunek doskonalenia
sprawozdawczości finansowej
– propozycja modelu**

WYDAWNICTWA
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

MICHAŁ WIATR

**Koncepcja bilansu
według teorii Wilhelma Osbahra
jako kierunek doskonalenia
sprawozdawczości finansowej
– propozycja modelu**

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2013

Michał Wiatr – Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości
90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26

RECENZENCI

Zbigniew Messner, Anna Szychta

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Danuta Bąk

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Barbara Grzejszczak

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2013

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.06186.13.0.D

ISBN 978-83-7525-981-0

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

Druk i oprawa: Quick Druk

***Rodzinie, Pani Profesor,
Najbliższym***

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział I. Bilans jako fundament współczesnej sprawozdawczości finansowej w kontekście teorii bilansowych	13
1. Informacja finansowa a rachunkowość	14
1.1. Rachunkowość jako element systemu informacyjnego przedsiębiorstwa	14
1.2. Współczesne funkcje rachunkowości	21
1.3. Rachunkowość a zmiany potrzeb informacyjnych otoczenia	25
2. Współczesne problemy sprawozdawczości finansowej	30
2.1. Sprawozdawczość finansowa jako źródło informacji finansowej	30
2.2. Wymagania stawiane współczesnej sprawozdawczości finansowej	36
2.3. Tendencyjne kreowanie wizerunku przedsiębiorstwa poprzez sprawozdawczość finansową	43
3. Bilans w kontekście jego doktryn teoretycznych	50
3.1. Sprawozdawczość finansowa a podstawy teorii ekonomii	50
3.2. Etymologia słowa bilans w kontekście jego rozwoju historycznego	59
3.3. Przegląd teorii bilansowych w poszukiwaniu wzorca sprawozdawczego	65
Rozdział II. Teoria bilansowa Wilhelma Osbahra	77
1. Wybrane problemy rachunkowości w Niemczech na początku XX wieku	78
1.1. Rys historyczny	78
1.2. Wpływ Kodeksu Handlowego Rzeszy Niemieckiej (HGB) na otoczenie ekonomiczno-prawne przedsiębiorstw	83
1.3. Przegląd wybranych kategorii ekonomicznych oraz parametrów wyceny bilansowej	88
1.4. Problemy bilansoznawstwa niemieckiego i księgowości na przełomie wieków	101
2. Zarys teorii bilansowej sformułowanej przez Wilhelma Osbahra	108
2.1. Podstawowe założenia teorii	108
2.2. Aktywa trwałe i obrotowe według teorii Wilhelma Osbahra	118
2.3. Majątek uzupełniający i zabezpieczający w teorii Wilhelma Osbahra	122
2.4. Uniwersalność zastosowania teorii Wilhelma Osbahra	125

Rozdział III. Nowy wymiar sprawozdawczości finansowej – propozycja modelu bilansu	131
1. Potrzeba zmiany współczesnego modelu bilansu	132
2. Ramy tworzenia nowego bilansu	146
2.1. Podstawy teoretyczne modelu	146
2.2. Cele modelu	153
2.3. Założenia do budowy modelu	157
3. Propozycja struktury modelu	167
3.1. Model bazowy	167
3.2. Model docelowy	171
Rozdział IV. Próba praktycznej weryfikacji przydatności nowego modelu bilansu	183
1. Uzasadnienie etapów weryfikacji rozwiązania modelowego	184
2. Wstępna weryfikacja użyteczności modelu – wyniki badań empirycznych polskich spółek giełdowych (WIG20)	188
2.1. Cel badania	188
2.2. Charakterystyka kwestionariusza zastosowanego w badaniu	189
2.3. Uzasadnienie wyboru zbiorowości	196
2.4. Wyniki badania – weryfikacja hipotez A i B	203
3. Wstępna weryfikacja użyteczności modelu – wyniki badań empirycznych brytyjskich spółek giełdowych (FTSE100)	218
3.1. Specyfikacja celu, zakresu i kryteriów badania	218
3.2. Wyniki badania – weryfikacja hipotezy C	220
4. Przygotowanie bilansu według nowego modelu sprawozdawczego – studium przypadku	227
4.1. Charakterystyka podmiotu badania	227
4.2. Opis danych źródłowych i rozwarstwienia wartości bilansowych	228
4.3. Ustalenie wyniku finansowego istotnego operacyjnie i nieistotnego operacyjnie	236
4.4. Prezentacja bilansu według nowego modelu sprawozdawczego	239
5. Podsumowanie	246
Zakończenie	251
Bibliografia	255
Spis tabel	263
Spis ilustracji	265
Załącznik 1	267
Załącznik 2	275
Załącznik 3	277
Od Redakcji	279

Wstęp

Coraz szybszy rozwój gospodarczy i wzmożona presja konkurencji powodują, że ryzyko i niepewność uznaje się obecnie za najbardziej charakterystyczne cechy otoczenia gospodarczego. W tym kontekście niezwykle ważną i pożądaną umiejętnością, zarówno dla przedsiębiorstwa, jak i dla inwestora, staje się trafne przewidywanie przyszłości i ocena własnego potencjału oraz możliwości strategicznych¹. Posiadanie dobrej informacji finansowej nabiera decydującego znaczenia, szczególnie w sytuacji, gdy przedsiębiorstwa funkcjonują w nieustannie zmieniającym się otoczeniu. Od lat między rachunkowością i jej otoczeniem obserwuje się rodzaj sprzężenia zwrotnego – rachunkowość uczestniczy aktywnie w kreowaniu otaczającej przedsiębiorstwa rzeczywistości gospodarczej, jednocześnie tę rzeczywistość odwzorowując.

Informacja jest w globalnej gospodarce, obok umiejętności korzystających z niej użytkowników, jednym z kluczowych czynników warunkujących sukces w biznesie. To właśnie ona stanowi podstawę podejmowania decyzji gospodarczych, umożliwia sprawne funkcjonowanie rynków oraz determinuje poprawność odwzorowania sytuacji finansowej. Zarządy spółek często kierują się w określaniu jakości i zakresu ujawnianej informacji własnym interesem, nie zawsze zbieżnym z interesami inwestorów.

Ta swoista asymetria informacyjna występowała w przeszłości i trwa nadal, stanowiąc jedno z największych zagrożeń, nie tylko dla poszczególnych uczestników rynków kapitałowych, ale dla efektywności tych rynków w ogóle. Asymetria informacji przełożona na formę sprawozdawczą widoczna jest w szeregu tzw. „słabych ogniw”, tworzących lukę komunikacyjną, która wynika z faktu, że osoby spoza przedsiębiorstwa dysponują znacznie mniejszą wiedzą na jego temat aniżeli kierownictwo. Często luka ta powstaje w sposób sterowany, gdyż to zarząd przedsiębiorstwa decyduje o zakresie informacji ujawnianej publicznie, co jednocześnie wpływa na percepcję informacji finansowych przez zewnętrznych interesariuszy. We współczesnym otoczeniu posiadanie właściwej informacji finansowej stało się kartą przetargową między właścicielem a zarządem przedsiębiorstwa, a jednym z narzędzi pozwalającym zredukować asymetrię informacyjną jest sprawozdawczość finansowa, która ma wiernie i rzetelnie przedstawiać sytuację majątkową

¹ Por. E. Śniezek, M. Wiatr, *Kreatywna, czy oszukańcza sprawozdawczość finansowa? Sygnały, symptomy, diagnoza*, „Przegląd Organizacji” 2011, nr 11, s. 36.

i finansową oraz dokonania przedsiębiorstwa. Całkowita eliminacja asymetrii informacyjnej nie jest zapewne możliwa, niemniej jej ograniczenie staje się ważnym zadaniem dla przedstawicieli różnych środowisk związanych z gospodarką lokalną i międzynarodową.

Jednym z podstawowych elementów systemu informacyjnego rachunkowości jest sprawozdawczość finansowa, która ma umożliwiać ocenę efektywności realizacji strategii i osiągnięcia celów biznesowych, a więc odwzorowywać rzeczywistość gospodarczą i komunikować te odwzorowania otoczeniu. Kierunek zmian w sprawozdawczości finansowej wyznacza społeczeństwo ery informacji i wiedzy. Obecnie podejmowane działania, zmierzające w kierunku budowania raportów biznesowych, mają na celu zmniejszenie do minimum asymetrii informacji otrzymywanych przez właścicieli i zarządy podmiotów. Redefiniowanie modelu sprawozdawczości finansowej oraz zmiany jego struktury i zakresu są uwarunkowane zmieniającymi się potrzebami informacyjnymi użytkowników sprawozdań. Proces ten nie może następować bez silnych fundamentów, które sprawozdawczość posiada w formie ustalonych podstaw teoretycznych. „Kto chce być mistrzem w sztuce, niech studiuje jej historię”² – te słowa wpisują się w nurt współczesnych poszukiwań rozwiązań problemów badawczych i praktycznych.

Nowe koncepcje raportów biznesowych promują nie tylko rozszerzenie zakresu informacji finansowej i zwiększenie jej przejrzystości, ale kładą coraz większy nacisk na jej wykorzystanie w skutecznym sterowaniu wzrostem wartości przedsiębiorstwa, w maksymalizacji zadowolenia właścicieli oraz osiągnięciu zakładanych celów strategicznych. Bilans stanowił od początku swojego istnienia element sprawozdawczy informujący o zasobności majątkowej i strukturze źródeł finansowania danego przedsiębiorstwa. Mimo zachodzących zmian jego forma nie ulegała znaczącym przeobrażeniom. Można by sądzić, że struktura tego elementu sprawozdania finansowego jest uważana za niezwykle elastyczną, taką, która dobrze znosi ciężar zmian dotyczących specyfiki i form pozycji prezentowanych w bilansie. Na tym etapie rozwoju rachunkowości pojawia się pytanie, czy nowoczesne rozwiązania (metody i narzędzia wyceny) nie wpływają na tyle silnie na wielkości finansowe, że bilans traci powoli jeden z głównych celów jego sporządzania – zrozumiałą prezentację rzetelnej informacji o prawdziwej sytuacji finansowej przedsiębiorstwa.

U podstaw pracy leży głębokie przekonanie autora o istotnej roli informacyjnej bilansu w procesach decyzyjnych, w kontekście szeroko stosowanego w rachunkowości prawa wyboru oraz w obliczu intensywnych działań podejmowanych w kierunku ujmowania w sprawozdaniach finansowych coraz większej liczby danych szacunkowych. Warto podkreślić, że opracowanie stanowi wynik

² Por. B. Penndorf, *Geschichte der Buchhaltung in Deutschland*, Leipzig 1913, s. III, [za:] G. Świdorska, *Bilans dynamiczny – teorie i aktualne znaczenie*, Wydawnictwo Uczelniane Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Warszawa 1989, s. 10.

kilkuletnich badań literaturowych i empirycznych autora oraz jego doświadczeń praktycznych.

Celem opracowania jest podniesienie użyteczności informacji finansowej zawartej w bilansie przedsiębiorstwa, poprzez przedstawienie propozycji modelu sprawozdawczego bilansu opartego na założeniach teorii bilansowej Wilhelma Osbahra.

Opracowanie obejmuje wstęp, cztery rozdziały i zakończenie.

W rozdziale I przedmiotem rozważań jest bilans w ujęciu historycznym i współczesnym, w kontekście ewolucji informacyjnej funkcji rachunkowości. Podjęto w nim próbę ukazania szerokiego tła procesów kształtujących zapotrzebowanie na informację finansową, uwarunkowań prawidłowego jej tworzenia, konsekwencji ewolucji zapotrzebowania na użyteczną informację, istotną w kontekście podejmowania na jej podstawie decyzji. Autor dokonał również przeglądu teorii bilansowych pod kątem ich przydatności w procesie tworzenia nowego modelu sprawozdawczego.

W rozdziale II autor scharakteryzował podstawowe założenia teorii Wilhelma Osbahra w kontekście specyficznych cech ekonomiczno-prawnego otoczenia przedsiębiorstwa działającego w Niemczech na początku XX wieku. Omówiona tu teoria bilansowa stanowi podstawy dla proponowanej w rozdziale III nowej formuły sprawozdawczej bilansu. Na uwagę zasługuje fakt, że w niniejszym opracowaniu po raz pierwszy w polskim piśmiennictwie z dziedziny rachunkowości tak szczegółowo opisano założenia teorii Wilhelma Osbahra. Niskonakładowa publikacja prezentująca tę teorię jest dziś praktycznie nieosiągalna w światowych bibliotekach. Wydanie, na którym opierają się rozważania autora niniejszego opracowania, ukazało się w roku 1923 i jest dostępne obecnie w około 30 bibliotekach na świecie.

W rozdziale III, w celu zminimalizowania omawianej wcześniej luki komunikacyjnej będącej podstawą pojawiającej się asymetrii informacyjnej, autor przedstawił ramy tworzenia nowego modelu sprawozdawczego bilansu jako odpowiedź na wciąż rosnące potrzeby informacyjne otoczenia oraz przedstawił propozycję zmiany formuły sprawozdawczej bilansu. Nowy wymiar prezentacji informacji w bilansie wymaga od sporządzającego dokonania rozwarstwienia wartości bilansowych, by umożliwić odrębną prezentację informacji o dokonanych przeszacowaniach. Autor wprowadził też istotną zmianę w sposobie ustalania i prezentacji wyniku finansowego oraz zredefiniował rodzaje działalności przedsiębiorstwa.

W rozdziale IV przedstawiono wyniki wstępnych badań empirycznych przeprowadzonych przez autora oraz studium przypadku, których celem było podkreślenie użyteczności i zasadności sporządzenia bilansu w ujęciu proponowanym w modelu. Rozważania podjęte we wcześniejszych rozdziałach zostały poparte weryfikacją trzech hipotez roboczych, które dotyczyły polskich (WIG20) i brytyjskich (FTSE100) spółek giełdowych (dla sprawozdań finansowych sporządzonych

na 31.12.2010 r.). W tym rozdziale autor zawarł również studium przypadku, opracowane na podstawie rzeczywistych danych finansowych Spółki ABC Sp. z o.o., w celu zilustrowania potrzeby sporządzenia bilansu w nowym formacie sprawozdawczym oraz użyteczności informacji w nim prezentowanych.

W zakończeniu opracowania sformułowano wnioski uogólniające oraz przedstawiono w zarysie rekomendacje i perspektywy na przyszłość.

W niniejszej książce podjęto wiele wątków, które świadomie ujęto w sposób syntetyczny (np. zagadnienia związane z procesami globalizacji czy harmonizacji międzynarodowych regulacji rachunkowości) lub przedstawiono w postaci wybranych poglądów, opisywanych szeroko w literaturze przedmiotu. W książce nie poruszono również wielu zagadnień niezwykle ważnych w nauce i praktyce rachunkowości, ale mniej ważnych lub wręcz nieistotnych z punktu widzenia celu niniejszego opracowania (np. dotyczących problematyki wyceny).

Powstanie tego opracowania było możliwe dzięki pracy autora w Katedrze Rachunkowości Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego kierowanej przez prof. nadzw. dr hab. Irenę Sobańską, dzięki której miałem możliwość swobodnego rozwijania zainteresowań naukowych i prowadzenia badań. W tym miejscu pragnę wyrazić ogromną wdzięczność i podziękowania za życzliwość, opiekę i pomoc merytoryczną dla prof. nadzw. dr hab. Ewy Śnieżek, pod której kierunkiem naukowym miałem możliwość rozwijania moich zawodowych zainteresowań. Jej osobowość, wiedza i opieka naukowa, począwszy od okresu studiów, poprzez pisanie i obronę pod Jej kierunkiem naukowym pracy magisterskiej, a skończywszy na wielu latach wspólnej pracy ukształtowały mnie jako dydaktyka, naukowca i praktyka. Serdeczne podziękowania kieruję również do dra Macieja Frenzla za pomoc przy części empirycznej opracowania.

Rozdział I

Bilans jako fundament współczesnej sprawozdawczości finansowej w kontekście teorii bilansowych

1. Informacja finansowa a rachunkowość
 - 1.1. Rachunkowość jako element systemu informacyjnego przedsiębiorstwa
 - 1.2. Współczesne funkcje rachunkowości
 - 1.3. Rachunkowość a zmiany potrzeb informacyjnych otoczenia
2. Współczesne problemy sprawozdawczości finansowej
 - 2.1. Sprawozdawczość finansowa jako źródło informacji finansowej
 - 2.2. Wymagania stawiane współczesnej sprawozdawczości finansowej
 - 2.3. Tendencyjne kreowanie wizerunku przedsiębiorstwa poprzez sprawozdawczość finansową
3. Bilans w kontekście jego doktryn teoretycznych
 - 3.1. Sprawozdawczość finansowa a podstawy teorii ekonomii
 - 3.2. Etymologia słowa bilans w kontekście jego rozwoju historycznego
 - 3.3. Przegląd teorii bilansowych w poszukiwaniu wzorca sprawozdawczego

1. Informacja finansowa a rachunkowość

1.1. Rachunkowość jako element systemu informacyjnego przedsiębiorstwa

Współczesną rachunkowość należy rozpatrywać, przez pryzmat różnorodności jej aspektów, jako: dyscyplinę nauki; system funkcjonujący w konkretnym podmiocie gospodarczym; wiedzę i umiejętności niezbędne do wykonywania zadań z zakresu rachunkowości¹. Teoria określa, że rachunkowość polega na logicznym wnioskowaniu, które umożliwia dokonywanie oceny praktyki rachunkowości oraz nakreślanie jej rozwoju w zakresie nowych rozwiązań i procedur². Rachunkowość tym samym stanowi złożony i wieloaspektowy system działalności praktycznej, w którym na przełomie lat ewoluowały pojęcia celów i funkcji³. Na poparcie tych słów należy podkreślić, że w definiowaniu rachunkowości wskazuje się na różne jej aspekty, w szczególności podkreślając takie aspekty, jak: ewidencyjny, informacyjny, pomiaru i językowy⁴. Niektórzy autorzy określają rachunkowość w nieco odmienny sposób, wyróżniając w niej aspekty: dyscypliny naukowej, języka działalności gospodarczej, systemu pomiaru i wyceny, systemu informacyjnego oraz zbioru założeń koncepcyjnych, unormowań prawnych i standardów (tab. 1.1)⁵.

W świetle tak zaprezentowanych podejść do rachunkowości należy wspomnieć o jeszcze jednym, jeżeli nie najważniejszym z nich, a mianowicie o komplementarności wszystkich aspektów, wzajemnym ich uzupełnianiu i przenikaniu się, co czyni z rachunkowości dyscyplinę naukową i praktyczną o niezwykle uniwersalnym charakterze. W sferze angloamerykańskiej dominują dwa poglądy opisujące rachunkowość i prezentujące ją jako⁶:

¹ M. Dobija (red.), *Teoria rachunkowości w zarysie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005, s. 158–159.

² Por. A. Szychta, *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości. Studium metodologiczne*, FRRwP, Warszawa 1996, s. 25; E.A. Hendriksen, *Accounting Theory*, Irwin, Homewood, Illinois 1982, s. 1.

³ Por. A. Szychta, *Cele rachunkowości jednostek gospodarczych a główne tendencje rozwoju praktyki i teorii rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2003, t. 17 (73), s. 111–112.

⁴ Por. A. Szychta, *Teoria rachunkowości...*, s. 20–22.

⁵ W. Gos, *Bilans – znaczenie – koncepcje sprawozdawcze – formy prezentacji*, PWE, Warszawa 2011, s. 11–13

⁶ Por. W. Nowak, *Teoria sprawozdawczości finansowej*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 21.

- praktykę odwzorowania rzeczywistości ekonomicznej zorientowanej na odzwierciedlenie „prawdziwego zysku” i „prawdziwego kosztu”⁷;
- neutralny instrument umożliwiający racjonalizację podejmowanych decyzji⁸.

Tabela 1.1. Rachunkowość – ujęcie wieloaspektowe

Aspekt rachunkowości	Charakterystyka
1	2
Dyscyplina naukowa*	<p>– Wg A. Helina^a rachunkowość jest nauką nastawioną na pomiar przepływu wartości majątków gospodarczych w celu ułatwienia dokonywania wyborów (decyzji) oraz rozliczenia z ekonomicznej i społecznej efektywności oraz podziału nadwyżki.</p> <p>– Wg A. Jaruga^b rachunkowość jako nauka stosowana ma cel praktyczny, czyli pomiar przepływów i przyrostów wartości w podmiocie, dokonywany po to, aby ułatwić podejmowanie decyzji i rozliczyć ze społecznej i ekonomicznej efektywności.</p>
Język działalności gospodarczej**	Wg Y. Ijiriego ^c rachunkowość ma wiele wspólnych elementów z innymi językami, gdyż różne działalności gospodarcze są przedstawione w sprawozdaniach z użyciem języka rachunkowości (podobnie do tego jak przedstawiane są wydarzenia w gazetach).
Zbiór założeń koncepcyjnych, unormowań prawnych i standardów***	Podając za E.A. Hendriksenem ^d , rachunkowość to zbiór logicznie powiązanych ze sobą założeń koncepcyjnych, które stanowią podstawę oceny polityki i praktyki rachunkowości, tworzą one także ramy referencyjne i wytyczne przy formułowaniu i wdrażaniu nowych, dotychczas nieuregulowanych zasad, norm i standardów.
System pomiaru i wyceny****	Rachunkowość jest postrzegana jako system pomiaru i wyceny, który pozwala kwantyfikować opis i analizę zasobów nabytych i zużywanych w procesie gospodarowania, a także strumienie przychodów i kosztów. Potwierdzenie tych słów znajdujemy w podejściu E. Burzym ^e , która stwierdza, że rachunkowość jest rozpatrywana jako teoria pomiaru ekonomicznego oraz jako system tego pomiaru w przedsiębiorstwach.

⁷ W podejściu tym, opartym na koszcie historycznym, celem sprawozdań powinien być pomiar czystego zysku, prawdziwego, rzeczywiście wypracowanego, gdyż kategoria zysku na przestrzeni wieków ma ciągle zastosowanie w rzeczywistości gospodarczej. Por. szerzej E. Śnieżek, *Rachunek przepływów pieniężnych w teorii i praktyce rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 1994; A. Jaruga (red.), *Rachunkowość*, „Acta Universitatis Lodzianis” 1989, Folia oeconomica 88.

⁸ W dalszej części opracowania autor będzie poruszał się w tak obranym nurcie poszukiwań, określającym potrzebę nadania obecnym raportom finansowym, w zmieniającym się otoczeniu, kształtu użytecznych narzędzi umożliwiających podejmowanie racjonalnych decyzji.

Tabela 1.1 (cd.)

1	2
System informacyjny ^{*****}	<p>– Wg W. Brzezina^f rachunkowość to szczególnie system informacyjno-kontrolny o charakterze retro- i prospektywnym dostosowanym do celów szeroko pojętego zarządzania finansami organizacji.</p> <p>– Wg S. Hońko^g rachunkowość jest systemem informacyjnym przedsiębiorstwa, którego celem jest prezentacja informacji przydatnych jej użytkownikom przy podejmowaniu decyzji.</p>

* W niektórych krajach rachunkowość jest samodzielną dyscypliną naukową (na przykład w Stanach Zjednoczonych). W Polsce rachunkowość jest subdyscypliną nauk ekonomicznych, natomiast w Niemczech – nauk o zarządzaniu (por. W. Gos, *Bilans – znaczenie – koncepcje sprawozdawcze – formy prezentacji*, PWE, Warszawa 2011, s. 12); ** Uznanie rachunkowości jako języka biznesu wymaga jej standaryzacji w celu podobnej interpretacji sprawozdawczości finansowej przez jej użytkowników; *** Rachunkowość może być rozpatrywana jako powiązany zbiór teorii, polityki, praktyki i użytkowników; **** Rachunkowość jest sztuką pomiaru, opisu i interpretowania działalności gospodarczej (por. R.E. Meigs, W.H. Meigs, *Financial Accounting*, McGraw-Hill, New York 1995, s. 4); ***** Rachunkowość jest często nazywana podstawowym systemem informacyjnym przedsiębiorstwa.

^a Por. A. Helin, *Model sprawozdania finansowego według MSR a teoria i praktyka polskiej sprawozdawczości*, Difin, Warszawa 2002, s. 14, [za:] W. Gos, *Bilans...*, s. 12; ^b A. Jaruga (red.), *Współczesne problemy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1991, s. 13–14, [za:] W. Gos, *Bilans...*, s. 12; ^c Por. Y. Ijiri, *Theory of Accounting Measurement*, “Accounting Research Study” 1975, no. 10, s. 14–15, [za:] W. Gos, *Bilans...*, s. 12; ^d E.A. Hendriksen, M.F. van Breda, *Teoria rachunkowości*, PWN, Warszawa 2002, s. 143–169; ^e E. Burzym, *Przesłanki i perspektywy standaryzacji i międzynarodowej harmonizacji rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1993, t. 23, s. 7; ^f W. Brzezina, *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowskie Wydawnictwo Naukowe, Częstochowa 2006, s. 20–22; ^g S. Hońko, *Koncepcja ostrożnej wyceny w rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008, s. 12.

Źródło: oprac. własne na podstawie W. Gos, *Bilans – znaczenie – koncepcje sprawozdawcze – formy prezentacji*, PWE, Warszawa 2011, s. 12–13.

Według R. Mattessicha rachunkowość jest dziedziną należącą do dyscypliny nadrzędnej, dla której typowe są kwantytatywne metody opisu, tzn. pomiar wraz z klasyfikacją. Definiuje on rachunkowość jako naukę zajmującą się ilościowym opisem i prognozą przepływu dóbr i usług, a także sytuacji finansowej jednostki gospodarczej, w zdefiniowanym okresie, według określonych metod i zasad⁹. Analizując ujęcie rachunkowości w kontekście jej współczesnego kształtu, nie można zapomnieć o oryginalnej propozycji „trójwymiarowej” księgowości, która pojawiła się w latach 80. ub. wieku. Yuji Ijiri zaproponował nowy paradygmat¹⁰ w zakresie

⁹ R. Mattessich do rachunkowości zalicza wszystkie systemy posługujące się podwójną klasyfikacją wartości, takie jak np. rachunkowość finansowa, rachunek kosztów, planowanie i okresowe budżetowanie itp. (por. A. Szycha, *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości. Studium metodologiczne*, FRRwP, Warszawa 1996).

¹⁰ Przechodząc do sformułowania paradygmatów współczesnej rachunkowości, należy przyjąć następujące założenia:

ujmowania i przetwarzania danych o zdarzeniach gospodarczych oraz prezentacji informacji o stanie majątkowym i dokonaniach jednostki gospodarczej. Trzeci wymiar rachunkowości polega na dodaniu do podwójnej klasyfikacji zdarzeń gospodarczych kolejnego wymiaru zwanego siłą (*force*), który określa tempo, w jakim zmienia się wielkość majątku i kapitału własnego jednostki gospodarczej (matematycznie jest to pochodna majątku względem czasu)¹¹. Rachunkowość ulega ciągłym przeobrażeniom, a charakter zmian, jakie zachodzą w niej, oddaje najlepiej definicja przytoczona przez A. Jarugową, M. Marcinkowską i J. Marcinkowskiego: „Rachunkowość jest nauką stosowaną. Oznacza to, że nie jest ani sztuką, ani czystą teorią. Rachunkowość jest nauką ze względu na jej metodologię, natomiast nauką stosowaną ze względu na jej zorientowany cel”¹². Richard Mattessich porównuje rachunkowość do inżynierii, medycyny i architektury – dziedzin, które kiedyś też były uznawane za sztuki, a obecnie mają własne teorie oparte na naukowej metodologii. Współczesna rachunkowość nie jest dyscypliną wyłącznie uogólniającą i wyjaśniającą praktyczne działanie w zakresie ewidencji księgowej, kalkulacji kosztów i rozliczeń. Nauka rachunkowości służąca praktyce nie może być przez nią zdeterminowana, lecz musi uwzględniać badania naukowe prowadzące do opracowywania nowych koncepcji i ich uzasadnienia, bez względu na to, kiedy zostaną wykorzystane – obecnie czy w przyszłości¹³.

Reasumując, zgodnie z poglądem traktującym rachunkowość jako integralny element działalności praktycznej jest ona definiowana najczęściej jako:

- system pomiaru¹⁴,
- system informacyjny¹⁵,

– paradygmaty powinny formułować takie teorie, które stanowią swego rodzaju rewolucję w nauce rachunkowości;

– paradygmaty powinny wносить do teorii rachunkowości nowe metody czy też nowe obszary badawcze.

Przyjmując powyższe założenia, za paradygmaty współczesnej rachunkowości należy uznać za W. Brzezinem:

- retro- i prospektywny charakter rachunkowości,
- mikro-, a zarazem makroekonomiczne zastosowanie współczesnej rachunkowości,
- sterujący charakter rachunkowości.

Por. W. Brzezina, *Paradygmaty współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1999, t. 51, s. 20–22.

¹¹ M. Dobija (red.), *Teoria rachunkowości...*, s. 159. Szerzej: Y. Ijiri, *Triple-entry Bookkeeping and Income Momentum*, „Studies in Accounting Research” 1982, no 18, American Accounting Association; Y. Ijiri, *A Framework for Triple-Entry Bookkeeping*, „The Accounting Review”, October 1986.

¹² A. Jaruga, J. Marcinkowski, M. Marcinkowska, *Rachunkowość banków komercyjnych*, Olympus, Warszawa 1994, s. 15.

¹³ M. Dobija (red.), *Teoria rachunkowości...*, s. 160–161.

¹⁴ Por. E. Burzym, *Przesłanki i perspektywy standaryzacji i międzynarodowej harmonizacji rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1993, t. 23, s. 7.

¹⁵ Por. E. Burzym, *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji*, PWE, Warszawa 1980, s. 13; A. Jaruga, J. Skowroński, *Rachunek kosztów w systemie informacyjnym rachunkowości*, PWE, Warszawa 1985, s. 35; A. Jaruga, *Rachunkowość finansowa*, Rafib, Łódź 1993, s. 8; Z. Messner, B. Binkowski, *Podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1986, s. 17.

– historyczna ewidencja transakcji lub system ewidencji zdarzeń gospodarczych¹⁶,

– odzwierciedlenie (przedstawienie) rzeczywistych stanów i procesów¹⁷,

– język biznesu i finansów¹⁸.

Przywołane powyżej różne aspekty definicji rachunkowości potwierdzają ewolucyjny charakter zmian, jakie dokonały się w rachunkowości, która z retrospektywnego systemu ewidencji przeobraziła się w system umożliwiający dokonywanie prognoz. Definicja przytaczana za S. Skrzywanem podaje, że „Rachunkowość jest szczególnym rodzajem jednostkowej ewidencji gospodarczej. Stanowi ona system ciągłego w czasie ujmowania, grupowania, prezentowania i interpretowania wyrażonych w pieniądzu bilansujących się ogólnych i szczegółowych danych liczbowych o działalności gospodarczej i sytuacji majątkowej jednostki gospodarczej”¹⁹. W tym ujęciu rachunkowość jest traktowana jako źródło informacji ekonomicznej ograniczone tylko do ewidencji (rachunkowość retrospektywna); tym samym podkreśla się jej bierny charakter, czyli opisujący zaszłość, a rzadko stan terażniejszy czy przyszły.

Podkreślanie wyłącznie ewidencyjnej funkcji rachunkowości powoduje istotne ograniczenie jej zakresu²⁰ i nie wyczerpuje w pełni potencjalnych możliwości tej dziedziny zarówno w teorii, jak i w praktyce życia gospodarczego²¹. Na przykład T. Kiziukiewicz uważa, że problemu funkcji rachunkowości nie powinno się rozpatrywać statycznie: „Podobnie bowiem, jak w związku z przekształceniami gospodarczymi ulega zmianom zakres rachunkowości, tak w ślad za tym muszą następować przeobrażenia jej funkcji. Dotyczy to zwłaszcza zmian w ich hierarchii. W zależności od potrzeb mogą się pojawiać nowe funkcje”²². Jeden z pierwszych opisów rachunkowości podkreślających jej prospektywną funkcję można znaleźć w definicji systemu rachunkowości zaproponowanej przez E. Burzymową, według której „Rachunkowość można zdefiniować jako uniwersalny, elastyczny, podmiotowy, zdeteminowany metodą bilansową – a zorientowany na potrzeby racjonalnego zarządzania i rachunku odpowiedzialności – system informacyjno-kontrolny, którego przedmiotem jest skierowana retrospektywnie i prospektywnie identyfikacja, pomiar, analiza zjawisk gospodarczych i komunikowanie o tych zjawiskach oraz występujących między nimi relacjach w zakresie całokształtu wartościowo wymiernej działalności

¹⁶ Por. S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1968, s. 5.

¹⁷ Por. W. Busse von Colbe, *Lexikon des Rechnungswesens*, Oldenburg Verlag, München 1990, s. 403.

¹⁸ Definicje rachunkowości Y. Ijiriego i S. Tanaki podane za M. Dobija (red.), *Teoria rachunkowości...*, s. 160.

¹⁹ S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy...*, s. 5.

²⁰ Por. T. Kiziukiewicz, *Problemy dostosowania rachunkowości do informacyjnych wymagań zarządzania*, „Prace Naukowe Politechniki Szczecińskiej” 1984, nr 261.

²¹ Por. B. Micherda, *Teoria modeli ewidencyjnych w budowie struktury kont systemu rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1987, nr 225.

²² Por. T. Kiziukiewicz, *Problemy dostosowania...*, s. 62.

gospodarczej podmiotu, tj. realizowanych przez podmiot w powiązaniu z otoczeniem procesów obejmujących: powstawanie, przepływ i podział wartości materialnych oraz wynikające stąd rozrachunki z innymi podmiotami gospodarczymi²³. Także w innej definicji system rachunkowości nabiera współczesnego charakteru, ukierunkowanego na podejmowanie decyzji: „System rachunkowości jest zbiorem metod i technik identyfikowania, mierzenia i komunikowania informacji ekonomicznych, aby różni zainteresowani i decydenci dokonywali prawidłowych, racjonalnych ocen przy podejmowaniu decyzji. Jego funkcją jest dostarczanie kwantyfikatywnej finansowej informacji o jednostce ekonomicznej, użytecznej przy dokonywaniu wyboru między alternatywnymi sposobami działania”²⁴.

Z racjonalnym gospodarowaniem wiąże się ściśle wykorzystanie rachunku ekonomicznego, który należy rozumieć jako wieloprzekrojowy system mierzenia nakładów i efektów działalności gospodarczej, zapewniający prawidłową ich wycenę oraz sprzyjający podejmowaniu racjonalnych decyzji²⁵. Komplementarny charakter rachunku ekonomicznego i rachunkowości, wynikający z ich wspólnej genezy, trafnie podkreśla B. Siwoń, pisząc: „[...] rozwój rachunkowości był zawsze związany ze zwiększaniem się zapotrzebowania na jej wyniki dla celów rachunku ekonomicznego prowadzonego przez kierownictwa. Im trudniejsze były warunki gospodarowania, im bardziej złożone stawały się elementy rachunku ekonomicznego, tym większym zainteresowaniem darzono rachunkowość”²⁶.

Związek między rachunkowością a rachunkiem ekonomicznym jest widoczny zwłaszcza w świetle procesów decentralizacji zarządzania. W warunkach wzrostu samodzielności jednostek gospodarczych rosną potrzeby informacyjne, a problematyka kwantyfikacji i wariantowości rozwiązań zaczyna odgrywać wiodącą rolę²⁷. W miarę decentralizacji systemu zarządzania wzrastają potrzeby informacyjne kierownictwa przedsiębiorstw, które sięga po nowe sposoby podejmowania decyzji. Szczególnie przydatna w tych warunkach staje się księgowość, informująca o wynikach, sytuacji ekonomicznej i przepływie strumieni pieniężnych²⁸.

²³ Wg E. Burzym system rachunkowości odznacza się:

- zdolnością adaptacji do specyficznych warunków działania podmiotu gospodarczego,
- zdolnością do równoczesnego pełnienia różnych funkcji oraz realizacji różnych zadań wyodrębnionych szczegółowo w ramach celu ogólnego,
- przydatnością do wykorzystania w tworzeniu liczbowego obrazu opartego zarówno na wielkościach rzeczywistych, jak i przewidywanych,
- zdolnością dostosowania się do różnych technik i form ewidencji.

Por. E. Burzym, *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji*, PWE, Warszawa 1980, s. 13.

²⁴ Por. M. Dobija, *Rachunkowość zarządcza i controlling*, PWN, Warszawa 1999, s. 11.

²⁵ Por. W. Wilczyński, *Rachunek ekonomiczny a mechanizm rynkowy*, PWE, Warszawa 1965, s. 34.

²⁶ B. Siwoń, *Informacyjna funkcja rachunkowości*, PWE, Warszawa 1971, s. 42.

²⁷ Por. B. Micherda, *Analityczna funkcja rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001, s. 21.

²⁸ Por. T. Wierzbicki, *System informacji gospodarczej*, PWE, Warszawa 1981, s. 70.

W literaturze i praktyce gospodarczej krajów o rozwiniętej gospodarce rynkowej przyjęto pragmatyczną konwencję funkcjonalnego podziału rachunkowości²⁹, która prowadzi do wyróżnienia:

– rachunkowości finansowej³⁰, której przypisuje się funkcje: sprawozdawcze, atestacyjne i konstatacyjne;

– rachunkowości zarządczej, która ma spełniać głównie aktywne, decyzyjne funkcje menedżerskie³¹.

Funkcjonalny podział rachunkowości na rachunkowość finansową i zarządczą nie czyni wyraźnej różnicy i rozgraniczenia między nimi, a wręcz przeciwnie, w wielu opracowaniach wyróżnione części rachunkowości przenikają się i uzupełniają. Rachunkowość zarządcza szeroko korzysta z ustaleń rachunkowości finansowej, tworząc z kolei dla tej ostatniej bazę normatywną³². Z kolei rachunkowość finansowa, tworząc obraz działalności gospodarczej jednostki, który jest przekazywany w postaci sprawozdawczości finansowej odbiorcom zewnętrznym, podlega standaryzacji. Jej zakres, forma oraz stopień są zróżnicowane w różnych krajach, a ich potrzeba wynika z międzynarodowej współpracy gospodarczej i coraz większej potrzeby zapotrzebowania na czytelne sprawozdania finansowe. Ten ostatni aspekt w ostatnich latach wzbudza coraz więcej kontrowersji, a krytyce są coraz częściej poddawane budowa, zawartość informacyjna oraz użyteczność sprawozdań finansowych w procesie podejmowania decyzji³³.

²⁹ Rachunkowość w tych warunkach występuje w podwójnej roli:

– jako źródło rzetelnych informacji retrospektywnych, umożliwiających rozliczenie i ocenę każdego podmiotu wewnętrznego oraz zapewnienie potrzeb informacyjnych otoczenia,

– jako źródło informacji prospektywnych, pozwalających na racjonalne kształtowanie zachowań menedżerskich, zapewniających powodzenie na rynku i pomnożenie kapitału jednostki.

³⁰ Rachunkowość finansowa jest to system informacyjny w jednostce gospodarczej, dostarczający danych liczbowych niezbędnych do oceny kondycji finansowej, której podstawowym zadaniem jest gromadzenie i przetwarzanie informacji o stanie majątkowym i finansowym jednostki gospodarczej i prezentowanie ich w formie sprawozdań finansowych (bilansu, rachunku zysków i strat, rachunku przepływów pieniężnych i dodatkowych informacji).

³¹ Por. B. Micherda, *Współczesna rachunkowość w kreowaniu wiarygodnego obrazu działalności jednostki gospodarczej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004, s. 33; szerzej I. Sobańska (red.), *Rachunkowość zarządcza. Podejście operacyjne i strategiczne*, C.H. Beck, Warszawa 2010; I. Sobańska (red.), *Rachunek kosztów. Podejście operacyjne i strategiczne*, C.H. Beck, Warszawa 2009; A.A. Jaruga, W.A. Nowak, A. Szychta, *Rachunkowość zarządcza. Koncepcje i zastosowania*, SWSPiZ, Łódź 2001; A. Szychta, *Etapy ewolucji i kierunki integracji metod rachunkowości zarządczej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2007.

³² Por. szerzej E. Walińska, *Sprawozdawczość finansowa XXI wieku – bez granic?*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, SKwP, Warszawa 2007.

³³ W bogatej literaturze przedmiotu można dziś znaleźć wiele uwag i opinii, które określają coraz bardziej krytyczny stosunek do informacji zawartych we współczesnych sprawozdaniach finansowych. Przykładowo, David Tweedie, pisząc o rachunku wyników, stwierdził: „Ostateczną kwotę zysku można porównać do „haggis” – gdyby ktokolwiek wiedział, co jest w środku, nigdy

Z takiego ujęcia rachunkowości wypływają daleko idące konsekwencje metodologiczne. Rachunkowość nie może być już tylko szczególnym rodzajem ewidencji, a staje się systemem generującym szczególny rodzaj informacji, która będzie pełnić rolę:

- odbicia rzeczywistości (ewidencja),
- kreowania poprzez planowanie nowej rzeczywistości gospodarczej³⁴.

W podobny sposób ewoluowały funkcje, jakie spełniały systemy rachunkowości retrospektywnej i prospektywnej. Rachunkowość ewidencyjna definiowana przez S. Skrzywaną pełniła takie zadania, jak:

- dostarczanie różnym szczeblom kierownictwa jednostki gospodarczej bieżących i okresowych informacji liczbowych niezbędnych do podejmowania świadomych decyzji (funkcja informacyjna),
- umożliwianie wykonania funkcji kontrolnej wewnętrznej i zewnętrznej działalności gospodarczej jednostki i jej sytuacji majątkowej (funkcja kontrolna),
- tworzenie podstaw liczbowych do bieżącej i okresowej analizy działalności jednostki gospodarczej (funkcja analityczna),
- tworzenie podstaw liczbowych do wycinkowych i całościowych obrazów gospodarki narodowej (funkcja statystyczna)³⁵.

Tak przedstawione zadania i funkcje rachunkowości dają możliwość traktowania jej jako szerokiego źródła informacji ekonomicznych, jednakże równocześnie podkreślają jej bierny charakter.

1.2. Współczesne funkcje rachunkowości

W polskiej literaturze przedmiotu pojawiają się odmienne poglądy w kwestii określania funkcji rachunkowości. B. Siwoń na przykład dzieli funkcje na zewnętrzne, do których zalicza funkcje: rozliczeniową, dowodową, sprawozdawczą, kontrolną (bierną), oraz na funkcje wewnętrzne, do których zalicza w szczególności funkcje: kontrolną (czynną), informacyjną i obrachunkową³⁶. Zdaniem T. Pechego rozwój rachunkowości nastąpił przede wszystkim dzięki rozwinięciu funkcji kontrolnej, na którą zgłaszane jest rosnące zapotrzebowanie³⁷.

nie ważyłby się tego tknąć (haggis jest szkocką potrawą narodową z podrobów baranich: serc, płuc, wątroby, które są gotowane we flaku z owczego żołądka)”. Por. szerzej E. Śnieżek, *Rachunek przepływów pieniężnych w teorii i praktyce*, FRRwP, Warszawa 1994, s. 37.

³⁴ Por. W. Brzezina, *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowskie Wydawnictwo Naukowe, Częstochowa 2006, s. 30.

³⁵ Por. B. Micherda, *Współczesna rachunkowość w kreowaniu wiarygodnego obrazu działalności jednostki gospodarczej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004, s. 20.

³⁶ B. Siwoń, *Informacyjna funkcja...*, s. 31–36.

³⁷ Por. T. Peche, *Organizacja i modernizacja rachunkowości*, PWE, Warszawa 1969, s. 8.

Największy wpływ na współczesny kształt rachunkowości wywiera informacyjna funkcja rachunkowości i konieczność jej doskonalenia, a na taki stan niewątpliwie wpływ mają interdyscyplinarne rozwiązania z zakresu tworzenia rzetelnych i prawidłowych informacji ekonomicznych niezbędnych do podejmowania decyzji strategicznych³⁸. W warunkach gospodarki rynkowej, której nieodłączną cechą jest ciągła alokacja zasobów, niezbędna jest dobra informacja finansowa. Źródłem tej informacji jest rachunkowość, zwana powszechnie językiem biznesu. To właśnie dane finansowe obliczane w systemie rachunkowości są pierwszym sygnałem odbieranym przez rynek. Z jednej strony rachunkowość jest zatem ważna zarówno dla konkretnego podmiotu gospodarczego, jak i dla całej gospodarki³⁹, z drugiej strony zawsze spełniała i spełnia służebną rolę w stosunku do podmiotu gospodarczego.

Reasumując, rachunkowość szczególnie w rozwiniętej gospodarce rynkowej⁴⁰ pełni wiele ważnych funkcji, z których należy wyróżnić:

- funkcję informacyjną,
- funkcję kontrolną,
- funkcję sprawozdawczą (statystyczną),
- funkcję zarządczą (stymulacyjną),
- funkcję interpretacyjną (analityczną)⁴¹.

Charakterystykę wyżej wymienionych funkcji przedstawiono w tabeli 1.2.

Tabela 1.2. Charakterystyka współczesnych funkcji rachunkowości

Rodzaj funkcji rachunkowości	Charakterystyka
1	2
Funkcja informacyjna	Najstarsza funkcja realizowana przez rachunkowość. Polega na tworzeniu określonych zbiorów informacji i następnie na odpowiednim ich przekazywaniu kierownictwu podmiotu gospodarczego w celu ich właściwego wykorzystania w procesie zarządzania. Funkcja informacyjna umożliwia interpretację zaistniałych zjawisk oraz prognozowanie nowych zjawisk, pozwala na sprawne kierowanie i zarządzanie bieżące jednostką gospodarczą oraz podejmowanie decyzji przyszłościowych, a więc głównie strategicznych. W tym ujęciu rachunkowość ma dostarczać informacji wiarygodnych do ustalenia kondycji finansowej. Materialną postacią przetwarzanej i tworzonej informacji w rachunkowości są sprawozdania finansowe.

³⁸ Por. Z. Messner, *Funkcje współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1999, t. 51, s. 118–120.

³⁹ Por. E. Walińska, *Ustawa o rachunkowości jako fundament rozwoju finansów polskich przedsiębiorstw*, „Acta Universitatis Lodziensis” 2000, Folia oeconomica 153, s. 97.

⁴⁰ Rozpatrując współczesną rachunkowość jako integralną część składową systemu informacyjnego każdego podmiotu gospodarczego.

⁴¹ Por. Z. Messner, *Funkcje współczesnej...*, s. 117.

1	2
Funkcja kontrolna (funkcja kontroli wewnętrznej)	Funkcja bezpośrednio i ściśle związana z funkcją kontroli w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Ma służyć sprawdzeniu zgodności przebiegu określonych działań z zamierzeniami. Rachunkowość w tym ujęciu dostarcza materiału liczbowego pozwalającego na przeprowadzenie skutecznej kontroli. Rachunkowa kontrola wewnętrzna obejmuje ogół czynności i metod, za pomocą których dokonuje się prezentacji i wzajemnego porównania danych zawartych w ewidencji i dokumentacji w taki sposób, że kierownictwo podmiotu gospodarczego może polegać na danych rachunkowości jako sygnałach ścisłych, rzetelnych i szybkich oraz traktować rachunkowość jako sprawne narzędzie ochrony majątku i kontroli realizacji procesów gospodarczych, jak też osiągniętych wyników. Funkcja kontrolna jest realizowana w dwóch niezależnych od siebie formach. Pierwszy rodzaj obejmuje kontrolę działalności podmiotu od strony osiągniętych wyników finansowych, wykonania zadań zamierzonych, a więc również kontrolę wyznaczonych celów. Drugą formą jest kontrola zgodności rejestrowanych zjawisk (operacji gospodarczych) z obowiązującymi przepisami. Kontrola ma służyć ochronie interesów właścicieli kapitału.
Funkcja sprawozdawcza (statystyczna)	Wszystkie informacje wynikające z ewidencji i innych procedur w rachunkowości znajdują swoje odbicie w sporządzonych sprawozdaniach, nie tylko finansowych. Ujednolicenie ich formy jest wykorzystywane również do uzyskania informacji o zasięgu makroekonomicznym (można więc mówić, że funkcja statystyczna jest rozwinięciem funkcji sprawozdawczej, a zwłaszcza jej formy zewnętrznej).
Funkcja analityczna	Funkcja ta polega na wykorzystywaniu danych liczbowych zawartych w sprawozdaniach do bieżącej oceny działalności podmiotu gospodarczego oraz formułowaniu wniosków ułatwiających kierownictwu poszczególne szczeble zarządzania podejmowanie optymalnych decyzji, które mają wpływ na podniesienie gospodarności podmiotów gospodarczych. Realizacja analitycznej funkcji rachunkowości polega nie tylko na ustaleniu faktów wynikających ze sprawozdawczości, ale głównie na zbadaniu przyczyn stwierdzonego stanu.
Funkcja stymulacyjna	Funkcja stymulacyjna rachunkowości polega na przygotowaniu danych, które będą wpływać (stymulować) na podejmowane przez organy kierownicze decyzje mające wpływ na przyszłościowe działania jednostki gospodarczej. Funkcja stymulacyjna jest ściśle powiązana z rachunkowością zarządczą, która umożliwia podejmowanie nie tylko decyzji operacyjnych, ale i strategicznych.

Źródło: oprac. własne na podstawie Z. Messner, *Funkcje współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1999, t. 51, s. 116–120.

Cechą rachunkowości, która odróżnia ją od form obowiązujących jeszcze kilkadziesiąt lat wcześniej i współcześnie kształtuje, jest jej funkcja stymulacyjna, ściśle powiązana z pozostałymi funkcjami pełnionymi przez system rachunkowości, choć najwyraźniej akcentuje się jej związek z funkcją informacyjną⁴².

⁴² Por. B. Micherda, *Współczesna rachunkowość...*, s. 28–29.

Powszechnie wyróżniane funkcje rachunkowości łączy się z kategorią przeszłości, a ich związek z teraźniejszością czy przyszłością uważa się często jako element doskonalenia tych funkcji. W swojej istocie funkcja stymulacyjna ma wyprzedzać w czasie działalność gospodarczą i umożliwiać wymuszanie działania pożądanego. Pełna realizacja funkcji stymulacyjnej pozostaje pod wpływem wielu uwarunkowań, wśród których za najważniejszy uważa się warunek stanowiący, że poprawność i efektywność rachunku ekonomicznego zależy od rzetelności rachunkowości (realność informacji w jej aspekcie jakościowym)⁴³.

Funkcja stymulacyjna rachunkowości nierozzerwalnie łączy się z paradygmatem sterującego charakteru rachunkowości, który jest uważany za jeden ze znaczących paradygmatów opisujących współczesną rachunkowość. Jedną z podstawowych funkcji sterowania według W. Findeisena jest interwencja, czyli sytuacja, w której układ sterujący w trakcie procesu sterowanego ma możliwość interweniowania podczas bieżących obserwacji. Oznacza to, że skutki decyzji można nie tylko przewidywać, ale również na bieżąco kontrolować⁴⁴.

Wszystkie wymienione funkcje rachunkowości, z wyjątkiem funkcji stymulacyjnej występowały w gospodarce centralnie planowanej. Sprawozdawczość finansowa, która jest finalnym produktem procesu przetwarzania informacji w systemie rachunkowości, najlepiej ilustruje zmiany wynikające z ewolucji rachunkowości. Sprawozdawczość w gospodarce centralnie planowanej była wykorzystywana do celów wewnętrznych przedsiębiorstwa. W gospodarce rynkowej następuje reorientacja użytkowników i celów sprawozdawczości finansowej, która nie jest już tylko przedmiotem zainteresowania organów zarządzających jednostką gospodarczą, a staje się przedmiotem zainteresowania całego otoczenia (współwłaścicieli, akcjonariuszy, banków jako potencjalnych dostawców źródeł finansowania, dostawców, odbiorców). Innym przykładem zwiększenia zakresu informacji emitowanych przez rachunkowość (zilustrowanej w sprawozdawczości finansowej) jest jej powiązanie z rozwojem inżynierii finansowej⁴⁵, które ma zapewnić wykorzystanie i tworzenie lepszych informacji, a tym samym stworzenie bardziej wiarygodnych warunków do inwestowania, w warunkach niezwykle szybko zmieniającego się otoczenia.

⁴³ *Ibidem*, s. 30–31.

⁴⁴ Por. W. Findeisen, *Struktury dla złożonych systemów*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1997, s. 10.

⁴⁵ Inżynieria finansowa polega na projektowaniu rozwoju innowacji w zakresie instrumentów i procesów finansowych, polegających m.in. na nowych, a szczególnie twórczych rozwiązaniach problemów finansowych konkretnego podmiotu gospodarczego. Powstała ona na tle zmienności cen, stóp procentowych, kursów walut, cen akcji itp. Jej celem jest zmniejszenie ryzyka w zakresie inwestowania kapitałów (tworzenie warunków do bezpiecznego obrotu gospodarczego). Szerzej S. T. Surdykowska, *Agresywna inżynieria finansowa i księgowość a zarządzanie ryzykiem*, [w:] *Zagrożenia w działalności gospodarczej a prawo bilansowe*, SK, Warszawa 2010; S. T. Surdykowska, *Ryzyko finansowe inwestorów w środowisku dynamicznego rozwoju agresywnej inżynierii finansowej i księgowość*, [w:] *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2009.

1.3. Rachunkowość a zmiany potrzeb informacyjnych otoczenia

Obecnie sprawozdaniu finansowemu stawia się za zadanie sprostanie coraz większej liczbie celów, nie oznacza to jednak, że zapotrzebowanie zgłaszane przez wszystkie grupy czytelników zostanie zaspokojone. W związku z tym zdecydowano się skupić w procesie tworzenia informacji na oczekiwaniach wybranych grup użytkowników⁴⁶. Systemowy charakter rachunkowości wynika z samego jej celu, który determinuje szczegółowe zasady, metody, procedury pomiaru i ujmowania zdarzeń gospodarczych oraz prezentowania informacji w sprawozdaniach finansowych lub innych raportach. Tym samym można stwierdzić, że celem szeroko pojętej rachunkowości jest zaspokojenie potrzeb informacyjnych szerokiego kręgu użytkowników (tab. 1.3), a co za tym idzie, poznanie ich oczekiwań informacyjnych oraz celu, jakim się kierują przy ich interpretacji.

Tabela 1.3. Użytkownicy informacji ze sprawozdań finansowych oraz ich potrzeby informacyjne

Użytkownicy informacji	Cel	Oczekiwania	Potrzeby informacyjne
1	2	3	4
Investorzy	Ocena atrakcyjności inwestycyjnej	Przyrost wartości akcji oraz wysoka dywidenda	– Rozmiary ryzyka, nieodłącznie związanego z inwestycjami i stopą zwrotu – Informacje na temat oceny zdolności jednostki do wypłaty dywidend
Kredytodawcy	Ocena atrakcyjności inwestycyjnej	Terminowy zwrot pożyczonych środków wraz z odsetkami	Informacje niezbędne do oceny, czy udzielone kredyty do spłaty wraz z odsetkami zostaną uregulowane w określonym terminie (ocena zdolności kredytowej)
Kierownictwo Spółki	Osobisty sukces zawodowy	Wysoki status zawodowy i społeczny, wysokie dochody	Informacje finansowe niezbędne do ustanowienia zabezpieczenia materialnego w przyszłości
Analitycy i agencje ratingowe	Opinia o spółce	Rzetelność i prawdziwość informacji sprawozdawczej	Wszelkie informacje finansowe umożliwiające ocenę kondycji finansowej podmiotu gospodarczego

⁴⁶ Potwierdzenie tego działania widzimy w celu sprawozdania finansowego zgodnego z MSR/MSSF; głównymi adresatami informacji są inwestorzy, co może świadczyć o przyjęciu założenia, że zaspokojenie potrzeb informacyjnych inwestorów oznacza również, że większość potrzeb informacyjnych pozostałych użytkowników zostanie także zaspokojona.

Tabela 1.3 (cd.)

1	2	3	4
Dostawcy i inni wierzyciele	Prowadzenie własnej działalności gospodarczej	Długoterminowa, obustronnie korzystna współpraca, terminowe płatności	– Informacje o terminowości i pewności spłat należnych im kwot – Ocena kontynuacji działalności (w powiązaniu z oszacowaniem, czy dany podmiot nie jest dla nich znaczącym kontrahentem)
Pracownicy i organizacje ich reprezentujące	Osobisty sukces zawodowy	Dobra atmosfera w pracy, wysokie dochody, stabilność zawodowa, możliwość rozwoju, zabezpieczenie ciągłości wypłat	– Informacje o stabilności i rentowności pracodawców – Informacje na temat wypłacalności (wynagrodzeń, świadczeń emerytalnych) – Tworzenie nowych miejsc pracy
Klienci	Zaspokajanie własnych potrzeb	Bezpieczne funkcjonowanie spółki, wyroby o należycie wysokiej jakości, oferowane po korzystnych cenach, na dobrych warunkach zakupu	Ocena jednostki pod kątem kontynuowania działalności, zwłaszcza w sytuacji, gdy klienci są trwale powiązani gospodarczo z danym podmiotem
Rządy i agencje rządowe	Służba państwu, wypełnienie założeń budżetu państwa	Zastosowanie do regulacji prawnych, wysokie wpływy podatkowe, tworzenie i utrzymywanie miejsc pracy	– Informacje niezbędne do wyliczenia dochodu narodowego, bilansu płatniczego – Informacje niezbędne do wspomaganie polityki podatkowej państwa – Informacje niezbędne do oceny alokacji zasobów
Spółeczeństwo i organizacje konsumentów*	Zaspokajanie potrzeb i zapewnienie bezpieczeństwa społeczeństwu	Bezpieczeństwo i zaufanie do przedsiębiorstwa, ochrona klientów spółki	– Ocena sytuacji bieżącej jednostki na rynku lokalnym pod kątem tworzenia nowych miejsc pracy, wspierania lokalnych dostawców – Ochrona klientów i zapewnienie im bezpieczeństwa oraz uczciwego traktowania

* Do stron zainteresowanych sprawozdaniami finansowymi należałoby zaliczyć również konkurencję (zainteresowaną nie tylko oceną etycznych działań przedsiębiorstwa, ale również wynikami) i ekologów.

Źródło: oprac. własne na podst. W. Gos, *Bilans – znaczenie – koncepcje sprawozdawcze – formy prezentacji*, PWE, Warszawa 2011, s. 15–16; J. Wielgórska-Leszczynska, *Ewolucja sprawozdawczości finansowej jednostki z uwzględnieniem specyfiki działalności bankowej*, „Monografie i Opracowania” 2011, nr 585, Oficyna Wydawnicza SGH, s. 39; szerzej A.A. Jaruga, M. Frendzel, R. Ignatowski, P. Kabalski, *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, kluczowe zagadnienia i rozwiązania praktyczne*, SKwP, Warszawa 2006; E. Śniezek, *Sprawozdawczość przepływów pieniężnych, krytyczna ocena i propozycja modelu*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2009; D. Dziawgo, „Nowe” sprawozdanie finansowe – głos w dyskusji, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, t. 62 (118), s. 83–98.

Szeroki krąg użytkowników nie oznacza, że wszyscy spośród wymienionych w tabeli 1.3 wykorzystują sprawozdawczość finansową w tym samym stopniu. Potrzeby informacyjne użytkownika w najszerszym ujęciu (jako podstawy oceny atrakcyjności inwestycji, wydawania opinii o spółce lub jako narzędzie wspomagające osiągnięcie partykularnych celów kierownictwa spółki) wymagają szczegółowej analizy sprawozdań finansowych. Pozostali użytkownicy korzystają ze sprawozdań finansowych w coraz mniejszym stopniu, aż do marginalnego ich wykorzystania przez społeczeństwo i organizacje konsumenckie (ilustr. 1.1). Dlatego dalsza część opracowania jest poświęcona potrzebom informacyjnym tych użytkowników, którzy wykazują wysokie bądź umiarkowane zapotrzebowanie na informację finansową bazującą na sprawozdaniach finansowych⁴⁷.

Wykorzystanie sprawozdań finansowych	Wysokie			Umiarkowane				Marginalne		
Użytkownicy informacji	Inwestorzy	Kredytodawcy	Kierownictwo spółki	Analitycy i agencje ratingowe	Dostawcy i inni wierzyciele	Pracownicy i organizacje ich reprezentujące	Konkurencja	Klienci	Rządy i agencje rządowe	Spoleczeństwo i organizacje konsumenckie

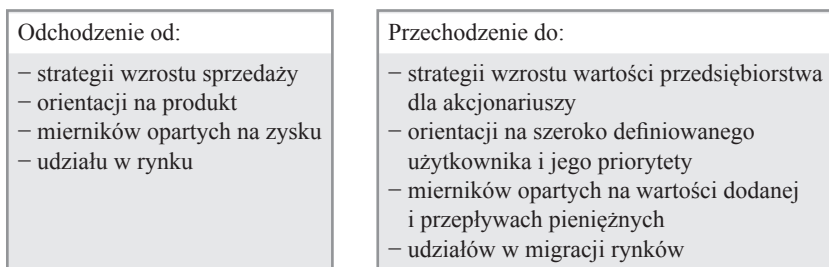
Ilustr. 1.1. Stopień wykorzystania sprawozdań finansowych przez użytkowników

Źródło: oprac. własne

⁴⁷ „Są standardy sporządzania sprawozdań finansowych, ale brakuje jednolitego standardu, który pozwoliłby zapisywać je i przysyłać w formie elektronicznej” (M. Hojda, M. Piechocki, *XBRL – jednolity standard*, CFO 5/2005). Sprawozdawczość finansowa jest obszarem działalności podmiotów gospodarczych, który od zawsze podlegał standaryzacji. Wpływ na nią miały przede wszystkim standardy rachunkowości oraz inne regulacje prawne definiujące postać, w jakiej sprawozdania finansowe powinny być sporządzane. O ile odbiorcy sprawozdań narzucają w większości przypadków ujednoczone standardy w zakresie sporządzania samych sprawozdań, o tyle brakuje jednolitego standardu, który pozwoliłby zapisać oraz przysłać dane sprawozdanie finansowe w postaci elektronicznej. To sprawia, że proces dzisiejszej sprawozdawczości nacechowany jest różnorodnością standardów zapisu danych oraz narzędzi służących do ich transferu. Rozwiązaniem istniejących problemów i ograniczeń w sprawozdawczości jest język XBRL (eXtensible Business Reporting Language). XBRL to format przesyłu standaryzowanych informacji oparty na języku XML. Język XBRL ma wpływ na cały łańcuch sprawozdawczości finansowej (Financial Reporting Supply Chain). Łańcuch sprawozdawczości finansowej rozpoczyna się na wejściu danych finansowych w jakiegokolwiek formie do przedsiębiorstwa, poprzez sprawozdawczość wewnętrzną i zewnętrzną, aż do wpłygnięcia sprawozdań do odbiorców zewnętrznych. XBRL pozwala na pełne zautomatyzowanie procesu wymiany danych, eliminując przy tym potrzebę ręcznego wprowadzania danych, znacznie obniżając prawdopodobieństwo wystąpienia błędu oraz podnosząc jakość przesyłanych informacji. Jednocześnie

Użytkownicy sprawozdań finansowych są trudnymi partnerami w dialogu na temat użyteczności informacji finansowych; różne cele, oczekiwania i potrzeby nie zawsze mogą być zaspokojone jednym sprawozdaniem finansowym. W związku z tym obserwuje się ciągle zwiększanie objętości rocznych raportów spółek publicznych, które z jednej strony wypełniają obowiązki sprawozdawcze, a z drugiej strony próbują prezentować dane finansowe w różnych przekrojach informacyjnych. Wiąże się to również z ryzykiem, że redundancja informacji finansowej może znacznie osłabić znaczenie i rolę sprawozdawczości finansowej.

Naprzeciw temu problemowi wychodzą badania prowadzone przez G.K. Świdorską wraz z zespołem, w których udowadnia się tezę, że rozszerzenie zakresu prezentowanych informacji w sprawozdaniach finansowych jest korzystnie odbierane przez użytkowników sprawozdań finansowych (inwestorów), wobec tego nie zostaje osłabiona rola raportowania⁴⁸. Tym samym po raz kolejny zostaje uwiidoczniiony ewolucyjny charakter priorytetów, które nadają kształt współczesnej rachunkowości (sprawozdawczości finansowej). Rachunkowość zmienia (w niektórych obszarach ta zmiana już nastąpiła) swój wymiar z narzędzia bazującego na memoriałowym kreowaniu wizerunku przedsiębiorstwa na narzędzie raportowania odnośnie do tworzenia wartości (dla właścicieli obecnych bądź potencjalnych), kierowanego do szerokiego grona użytkowników. Wpisuje się to w proces ewolucji priorytetów w działalności gospodarczej przedsiębiorstw (ilustr. 1.2).

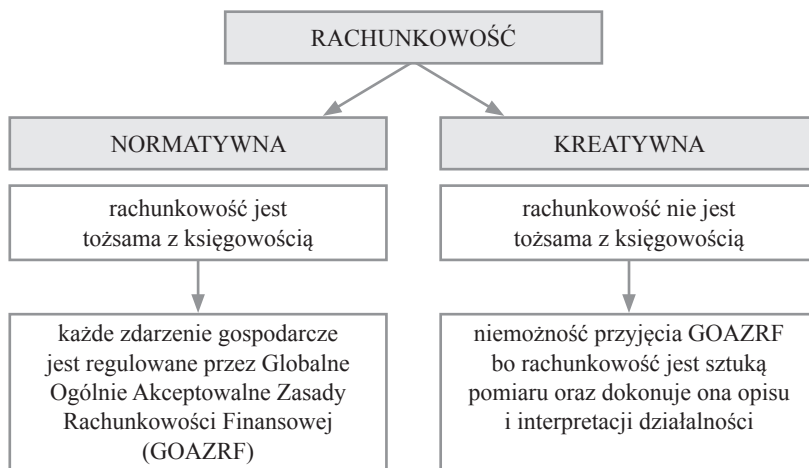
Ilustr. 1.2. Ewolucja priorytetów w działalności gospodarczej

Źródło: oprac. własne na podstawie A. Herman, A. Szablewski, *Orientacja na wzrost wartości współczesnego przedsiębiorstwa*, [w:] A. Herman, A. Szablewski (red.), *Zarządzanie wartością firmy*, Poltext, Warszawa 1999, s. 35

dane będące podstawą decyzji mogą zostać zanalizowane z zachowaniem takiego stopnia szczególności, jaki został nadany przez osoby tworzące sprawozdania finansowe. (Szerzej J. Fijałkowska, M. Jaruga-Baranowska, *XBRL – standard wymian informacji finansowej*, Seria SWSPiZ w Łodzi, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2010, t. XII).

⁴⁸ Zob. szerzej G.K. Świdorska, M. Gruszczyński, Sz. Borowski, M. Kariozen, M. Karwowski, M. Pielaszek, *Wpływ zakresu ujawnianych informacji na poprawę ochrony inwestorów oraz pozycję konkurencyjną emitentów papierów wartościowych*, [w:] B. Micherda (red.), *Perspektywy rozwoju rachunkowości, analizy finansowej i rewizji finansowej w teorii i praktyce*, „Studia i Prace UE w Krakowie” 2010, t. II, s. 260–269.

Ciągle zmiany zachodzące w otoczeniu gospodarczym sprawiły, że w rachunkowości jest coraz mniej bezdyskusyjnych zasad. Ostatnie lata spowodowały też, że należy wyraźnie rozróżniać rachunkowość od księgowości. Rozróżnienie to ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia nieuchronności istnienia zarówno pozytywnych, jak i negatywnych praktyk księgowych. D. Neal na przykład dokonuje jednoznacznego podziału na księgowość i rachunkowość⁴⁹: „W rzeczywistości rachunkowość jest bardzo różnym procesem w stosunku do księgowości, aczkolwiek jej korzenie są trwale w niej osadzone. Rachunkowość jest etapem poprzedzającym księgowość, w którym wyrażane i rozstrzygane są preferencje co do dwóch kluczowych decyzji. Pierwsza z nich dotyczy tego, co ewidencjonować, a czego nie, a druga, w jaki sposób zmierzyć lub wycenić transakcję, gdy już zostało zdecydowane, że będzie ona ewidencjonowana. To właśnie ten drugi obszar decyzyjny budzi najwięcej kontrowersji i sporów w rachunkowości”. Zaprezentowany pogląd sygnalizuje istnienie dwóch płaszczyzn, na których równolegle funkcjonują rachunkowość kreatywna i rachunkowość normatywna. Przez rachunkowość normatywną należy rozumieć rachunkowość całkowicie unormowaną, w której nie występują pola swobodnego wyboru, a każde posunięcie jest ściśle sformalizowane (ilustr. 1.3).

Ilustr. 1.3. Normatywny i kreatywny charakter rachunkowości

Źródło: oprac. własne na podstawie R.F. Meigs, W.B. Meigs, *Financial Accounting*, McGraw-Hill, New York 1995, s. 4

Przedstawiona powyżej ilustracja daje częściową odpowiedź na pytanie, w czym tkwi sukces harmonizacji zasad rachunkowości finansowej. Uznawanie oraz pomiar/wycena nigdy nie będą mogły być skodyfikowane i ujednolicone za

⁴⁹ Por. D. Neal, *Accounting Theory*, [w:] *Current Issues in Accounting*, Tudor 1996, s. 2–3.

pomocą jednego, wąskiego zestawu reguł, oderwanego od środowiska gospodarczego, kulturowego, politycznego oraz specyfiki przedsiębiorstwa działającego w ramach tego środowiska⁵⁰. Mając na uwadze tak nakreślony cel (wymiar) współczesnej rachunkowości, rodzi się pytanie o kierunki rozwoju sprawozdawczości finansowej, szczególnie kiedy ocenia się ją przez pryzmat prezentacji (raportowania) wartości przedsiębiorstwa. Ten problem został zauważony już w latach 60. ub. wieku przez D. Tweedie, który stwierdził, że sprawozdawczość w tym okresie rozwinęła się w system próbujący w ramach dwóch podstawowych sprawozdań (bilansu oraz rachunku zysków i strat) sprostać kilku (często pozostającym w konflikcie) celom, jednocześnie np. mierzyć efektywność, chronić inwestorów, kontrolować aktywa, wspomagać podejmowanie decyzji przez zarządzających, informować akcjonariuszy o zarządzaniu ich inwestycjami⁵¹.

Dlatego w następnym podrozdziale autor skupił uwagę na współczesnych problemach i wyzwaniach stawianych przed sprawozdawczością finansową.

2. Współczesne problemy sprawozdawczości finansowej

2.1. Sprawozdawczość finansowa jako źródło informacji finansowej

Podstawowym zadaniem sprawozdawczości finansowej⁵² jest dostarczenie obecnym oraz potencjalnym inwestorom informacji do prognozowania przyszłych korzyści ekonomicznych z tytułu inwestowania w daną jednostkę gospodarczą. Funkcja ta jest ściśle związana z procesem alokacji kapitałów, który odbywa się za pośrednictwem rynków kapitałowych. Jednakże aktualny kształt sprawozdawczości

⁵⁰ Por. S. Surdykowska, *Nieporozumienia wokół...*, s. 24.

⁵¹ Por. W. Gos, *Bilans...*, s. 32.

⁵² W krajach o rozwiniętej gospodarce rynkowej naczelnym celem sprawozdawczości finansowej jest dostarczanie – w formie sprawozdań finansowych – informacji dotyczących pozycji finansowej przedsiębiorstwa, jego potencjału, płynności, wypłacalności, a także możliwości i sposobów reagowania na zmiany otoczenia, które mogą wpłynąć na przyszłą sytuację finansową jednostki. Sprawozdania finansowe zawierają informacje, z których korzysta wielu użytkowników wewnętrznych i zewnętrznych, przeprowadzając analizy oraz podejmując decyzje m.in. o udzieleniu kredytu bankowego czy zakupie akcji jednostki. Sprawozdania finansowe są także podstawą rozliczania osiągniętych wyników finansowych, stanowią więc główne kryterium wykorzystywane do oceny zarządzających przedsiębiorstwem. Por. E. Śniezek, M. Wiatr, *Wdrażanie MSR/MSSF w polskich spółkach publicznych a porównywalność sprawozdań finansowych na przykładzie rachunku przepływów pieniężnych – głos w dyskusji*, [w:] W. Gabrusewicz (red.), *Rachunkowość w teorii i praktyce*, T. III. *Sprawozdawczość i analiza finansowa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2007, s. 270–271.

finansowej, dynamika zmian, nowelizacje prawa powodują, że nasuwa się pytanie, jakich informacji o przedsiębiorstwie poszukuje obecnie inwestor. W dobie globalizacji⁵³ rynków kapitałowych oraz harmonizacji⁵⁴ regulacji prawnych, do wyżej postawionego pytania można dołączyć inne, nie mniej ważne:

- czy dotychczasowy zasób informacji finansowych jest wystarczający i użyteczny do uzyskania prawidłowych prognoz z tytułu inwestowania;
- czy proces alokacji kapitałów, oparty na prawidłowo sporządzonych sprawozdaniach finansowych (w ich obecnym kształcie), może być uznany za optymalny;
- czy sprawozdania finansowe w obecnej formie odzwierciedlają dynamiczne zmiany w sposobach prowadzenia działalności gospodarczej, zmiany, jakie występują w samych przedsiębiorstwach oraz w ich wysoce konkurencyjnym otoczeniu?⁵⁵

⁵³ Pojęcie globalizacji należy do tych terminów, które są wieloznaczne i wyjątkowo nieostre, co w konsekwencji wywołuje wiele nieporozumień czy jałowych polemik. Taki stan spowodowany jest utożsamianiem z globalizacją wielu różnych jakościowo zmian otaczającego nas świata, gospodarki czy polityki. Za jedną z głównych cech globalizacji uważa się powstające, coraz potężniejsze korporacje międzynarodowe. Wzrost ich znaczenia i wielkości jest bezpośrednim skutkiem globalizacji. Konieczność przystosowania zasad rachunkowości do potrzeb globalnego rynku stanowi źródło wyzwań pod kątem rachunkowości. Analiza zjawiska globalizacji wskazuje, że:

- globalizacja jest fenomenem światowym, traktowanym jako strategia przedsiębiorstw silnie związana z międzynarodowym środowiskiem gospodarczym i światowymi tendencjami rozwoju;
- globalizacja jest często traktowana jako etap rozwoju przedsiębiorstwa, w którym przechodzi ono od skali krajowej do skali międzynarodowej;
- globalizacja łączy się z uniwersalnym (standardowym) zachowaniem przedsiębiorstw, które pragną opanować konkretne rynki i przenieść swoje doświadczenia oraz idee na wybrane przestrzenie ekonomiczne.

Por. M. Pietraś (red.), *Oblicza procesów globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002, s. 151–157, [za:] E. Piekarska, *Rachunkowość w dobie globalizacji*, [w:] A. Dyhdalewicz, G. Klamecka-Roszkowska, J. Sikorski (red.), *Informacyjna funkcja rachunkowości w gospodarce współczesnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008, s. 38.

⁵⁴ Harmonizacja zasad oznacza m. in.:

- proces zwiększania porównywalności sprawozdań finansowych poprzez wprowadzenie spójnego zestawu wzorców, opartego na wspólnych założeniach i koncepcjach (por. A. Jaruga, *Międzynarodowe regulacje...*, s. 3);
- zmniejszenie liczby stosowanych praktyk rachunkowości przez określenie takiego zestawu, w ramach którego przedsiębiorstwa mogą dokonywać wyboru (por. C. Roberts, P.P. Weatman, P. Gordon, *International Financial Accounting. A Comparative Approach*, Pitman, London 1998, [za:] S. Surdykowska, *Rachunkowość międzynarodowa*, s. 73);
- proces uwzględniania w poszukiwaniu jednolitych i powszechnych rozwiązań różnych punktów widzenia i wyboru najlepszej z możliwych alternatyw (por. A. Riahi-Belkaoui, *Accounting Theory*, 4th ed., Thomson Learning Business Press Int., 2000, s. 487);
- stopień współgrania lub podobieństwa między różnymi zbiorami krajowych standardów rachunkowości, metod i formatów sprawozdawczości finansowej (por. H. Wolk, J. Dodd, M. Tearney, *Accounting Theory. Conceptual Issues in a Political and Economic Environment*, 6th ed., Thomson, South Western College Publishing, 2004, s. 667).

⁵⁵ Por. E. Daciuk, M. Polakowski, *Rachunkowość menadżerska XXI wieku – źródło informacji dla akcjonariuszy*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1998, t. 46, s. 52.

W poprzednim podrozdziale opisano szerokie grono odbiorców, do których jest adresowane sprawozdanie finansowe, a tym samym różnorodność ich popytu informacyjnego ze względu na wykorzystywanie informacji w odmiennych celach. Poza tym oczekiwania informacyjne użytkowników sprawozdań nie są czymś stałym, lecz ewoluują w czasie, a to oznacza, że sprawozdania finansowe powinny również podlegać podobnym procesom. Zmiany te powinny dotyczyć m.in. zakresu ujawnianych informacji i sposobu ich prezentacji. Przy tak licznych zbiorze użytkowników informacji niemożliwe wydaje się znalezienie unikatowego rozwiązania, gwarantującego uzyskanie uniwersalnych przekrojów informacyjnych, które satysfakcjonowałyby każdego z nich osobno. Stąd zasadne jest postawienie w tym miejscu następujących pytań:

- która grupa użytkowników jest najważniejsza;
- jeśli każda grupa jest tak samo ważna, to jakie informacje należy prezentować w sprawozdaniu finansowym;
- jeżeli któraś z grup jest ważniejsza, to co z informacjami dla pozostałych grup?⁵⁶

Na przełomie XX i XXI wieku uwidoczniło się skoncentrowanie rachunkowości na specyficznym gronie odbiorców, jakim są uczestnicy rynków finansowych dostarczających kapitał. Takie podejście obserwowano najpierw w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Kanadzie, Australii, później także w innych krajach (Niemczech, Japonii i Francji)⁵⁷, a obecnie właściwie w skali międzynarodowej⁵⁸. Redefiniowanie modelu sprawozdawczości finansowej oraz zmiany jej struktury i zakresu są uwarunkowane zmieniającymi się potrzebami informacyjnymi użytkowników sprawozdań. Zmiany celu sprawozdawczości finansowej są najbardziej widoczne w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości (MSR)/Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej (MSSF)⁵⁹, a ich konsekwencją stało się przede wszystkim przejście w wycenie od kosztu historycznego

⁵⁶ Por. J. Wielgórska-Leszczyńska, *Ewolucja sprawozdawczości finansowej jednostki z uwzględnieniem specyfiki działalności bankowej*, „Monografie i Opracowania” 2011, nr 585, Oficyna Wydawnicza SGH, s. 36–39.

⁵⁷ Widoczne zatem stało się wspólne definiowanie użytkowników sprawozdań finansowych i ich zapotrzebowania na rodzaj informacji przez różniące się od siebie modele rachunkowości kontynentalnej i anglosaskiej.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 40.

⁵⁹ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF)* – standardy i interpretacje przyjęte przez Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASB). Składają się one z:

- a) Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej,
- b) Międzynarodowych Standardów Rachunkowości oraz
- c) Interpretacji wydanych przez Komitet ds. Interpretacji Międzynarodowej Sprawozdawczości Finansowej (IFRIC) lub istniejący wcześniej Stały Komitet ds. Interpretacji (SIC).

W zamierzeniu wprowadzanie MSSF ma zapewnić bezpośrednią porównywalność sprawozdań finansowych spółek funkcjonujących w różnych krajach, ponieważ obowiązujące w poszczególnych krajach zasady rachunkowości, a w efekcie sporządzone na ich podstawie sprawozdania finansowe przedsiębiorstw, znacznie różnią się od siebie. Jest to ważne szczególnie w dobie otwartego,

do wartości godziwej, a także wzrost liczby ujawnień oraz zmiany zakresu i jakości ujawnianej informacji. Te ostatnie stały się kluczowymi elementami w procesie kreowania wiarygodności przedsiębiorstw jako cechy szczególnie istotnej w tworzeniu długotrwałych relacji z właścicielami i interesariuszami.

Działania podejmowane przez Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (International Accounting Standards Board – IASB) pozostają w zgodzie z jej podstawowym celem, którym jest opracowywanie – w interesie publicznym – jednego zestawu wysokiej jakości zrozumiałych, możliwych do wyegzekwowania i akceptowanych globalnie standardów sprawozdawczości finansowej, opartych na jasno określonych zasadach. Standardy te powinny zawierać wymogi zamieszczenia w sprawozdaniach finansowych i w raportach finansowych wysokiej jakości, przejrzystych i porównywalnych informacji, które pomogą inwestorom, innym uczestnikom różnych rynków kapitałowych na całym świecie oraz pozostałym użytkownikom informacji finansowych w podejmowaniu decyzji gospodarczych⁶⁰. Zostało to również potwierdzone w *Założeniach koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej*⁶¹ w określeniu celu sprawozdawczości finansowej ogólnego przeznaczenia: „Celem sprawozdawczości finansowej ogólnego przeznaczenia jest dostarczenie informacji finansowych na temat jednostki sprawozdawczej, które są użyteczne dla potencjalnych inwestorów⁶², pożyczkodawców i innych wierzycieli przy podejmowaniu przez nich decyzji o dostarczaniu zasobów dla jednostki. Decyzje te dotyczą kupna, sprzedaży lub posiadania instrumentów kapitałowych i dłużnych oraz udzielania i spłaty pożyczek lub innych form kredytowania”⁶³.

globalnego rynku kapitałowego, na którym inwestorzy inwestując i oceniając wartość spółek, opierają się w znacznej mierze na publikowanych przez nie danych finansowych.

⁶⁰ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A. *Założenia koncepcyjne i wymogi*, IFRS, SKwP, Warszawa 2011, A. 16.

⁶¹ *Ibidem*, A. 30.

⁶² Decyzje obecnych lub potencjalnych inwestorów w sprawie kupna, sprzedaży lub posiadania instrumentów kapitałowych i dłużnych zależą od stóp zwrotu, jakich oczekują oni z tych instrumentów, np. w formie dywidend bądź wzrostów ceny rynkowej. Analogicznie decyzje obecnych lub potencjalnych kredytodawców lub innych wierzycieli dotyczące udzielania lub spłaty pożyczek lub innych form kredytowania zależą od kwoty głównej i odsetek od tej kwoty oraz innych oczekiwanych przez nich zwrotów. Oczekiwania inwestorów, pożyczkodawców i innych wierzycieli co do zwrotów zależą od ich ocen dotyczących kwoty, terminu oraz niepewności odnośnie do oczekiwanej perspektywy przyszłych wpływów środków pieniężnych netto do jednostki. W związku z tym obecni lub potencjalni inwestorzy, pożyczkodawcy i inni wierzyciele potrzebują informacji pomocnych w ocenie perspektyw przyszłych wpływów środków pieniężnych netto do jednostki.

⁶³ Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASB) uzasadnia w następujący sposób wybór danej grupy użytkowników jako głównych użytkowników sprawozdań (broniąc tym samym pojawiających się sugestii, że głównymi odbiorcami informacji finansowej powinni być obecni udziałowcy i wierzyciele):

– istniejący i potencjalni inwestorzy, pożyczkodawcy i inni wierzyciele mają najbardziej kluczowe i pilne potrzeby otrzymania informacji o raportach finansowych i wielu z nich nie ma możliwości żądania od jednostki bezpośredniego dostarczenia informacji;

Wynika z tego, że przyjęto w założeniach koncepcyjnych zasadę dokonującą pewnego rodzaju uogólnienia, tzn. jeśli sprawozdanie finansowe spełnia oczekiwania grupy użytkowników uważanych za istotnych⁶⁴, do których jest ono adresowane, to tym samym wypełnia potrzeby informacyjne innych grup użytkowników⁶⁵, a samo sprawozdanie finansowe uzyskuje atrybut raportu finansowego ogólnego przeznaczenia⁶⁶. W konkretnej sytuacji nie można jednak wykluczyć, że nawet przy tak ogólnym określeniu użytkownika sprawozdania pojawią się sprzeczności w zdefiniowaniu jego potrzeb i oczekiwań informacyjnych⁶⁷.

W miarę postępującej liberalizacji handlu i usług, umiędzynarodowienia rynków finansowych, rosnącej liczby korporacji wielonarodowych, szybkiego rozwoju technologii, zwłaszcza w dziedzinie technik informacji, występuje coraz większa presja w kierunku uczynienia z rachunkowości międzynarodowego języka biznesu⁶⁸.

– do obowiązków IASB i Rady Standardów Rachunkowości Finansowej (Financial Accounting Standards Board – FASB) należy koncentrowanie się na potrzebach uczestników rynków kapitałowych – nie tylko obecnych, ale i potencjalnych inwestorów oraz obecnych i potencjalnych pożyczkodawców;
– informacje zaspokajające potrzeby określonych użytkowników będą prawdopodobnie spełniać potrzeby użytkowników zarówno w systemach prawnych z modelem nadzoru korporacyjnego poprzez odniesienie do udziałowców, jak i w systemach z modelem nadzoru korporacyjnego definiowanym poprzez odniesienie do wszystkich interesariuszy.

Por. *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część B. *Dokumenty towarzyszące*, IFRS, SKwP, Warszawa 2011, B. 7.

⁶⁴ Informacje dostarczane przez sprawozdawczość finansową, które są przydatne i wiernie prezentują sytuację jednostki, pomagają użytkownikom w podejmowaniu decyzji z większą pewnością. Skutkuje to bardziej efektywną działalnością rynków kapitałowych i niższymi kosztami kapitału dla gospodarki jako całości. Indywidualny inwestor, pożyczkodawca lub inny wierzyciel także odnoszą korzyści z podejmowania bardziej uzasadnionych decyzji. Tym niemniej nie jest możliwe, aby raporty finansowe ogólnego przeznaczenia dostarczały informacji, które będą uznane za przydatne przez każdego użytkownika. Por. *Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej*, par. C.J.37, [w:] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A, A. 41.

⁶⁵ Strony takie, jak regulatorzy i przedstawiciele życia publicznego inni niż inwestorzy, pożyczkodawcy i pozostali wierzyciele mogą również uznać raporty finansowe ogólnego przeznaczenia za użyteczne. Por. *Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej*, par. C.10, [w:] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A, A. 31.

⁶⁶ Raporty finansowe ogólnego przeznaczenia nie mają na celu wykazania wartości jednostki sprawozdawczej, ale dostarczenie informacji, które pomogą inwestorom, pożyczkodawcom i innym wierzycielom oszacować wartość jednostki sprawozdawczej. Por. *Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej*, par. C.5–C.7, [w:] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A, A. 31.

⁶⁷ Obserwując proces przekształcania sprawozdania finansowego w raport biznesowy, I. Sobańska podkreśla, że „nowa orientacja spółek w komunikowaniu się z interesariuszami przez sprawozdania finansowe tworzone według międzynarodowych standardów i dobrych praktyk rachunkowości wymaga głębokiej restrukturyzacji systemu rachunkowości, zmian w organizacji i ich systemie zarządzania” (por. I. Sobańska, *Reorientacja sprawozdań finansowych i systemu rachunkowości jako skutek wdrażania MSR*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 27 (83), s. 76).

⁶⁸ Chodzi tutaj o zagwarantowanie sprawozdaniom finansowym cech syntetyczności informacji, porównywalności, przejrzystości i wiarygodności obrazu sytuacji finansowej jednostki. Potrzeby

Proces umiędzynarodowienia rachunkowości ma spowodować, by efektem finalnym było dostarczenie użytkownikom informacji umożliwiających ograniczenie ryzyka gospodarczego i inwestycyjnego w coraz bardziej konkurencyjnym środowisku gospodarczym⁶⁹. Globalne rynki finansowe przyspieszają proces eliminowania z rynku jednostek nieefektywnych, z kolei dla uczestników rynku finansowego pojawia się możliwość wczesnego rozpoznania słabszych graczy, a im samym umożliwia przetrwanie.

Głównym źródłem informacji umożliwiających trafne rozpoznanie sytuacji rynkowej staje się rachunkowość firm⁷⁰. W tym miejscu warto przywołać słowa wybitnego ekonomisty J.B. Saya, który stwierdził, że „pierwszą zasadą ekonomii jest prowadzenie rachunkowości, a pierwszym krokiem do ruiny jest jej zaniedbanie”⁷¹. Wynika z tego, że znaczenie informacji tworzonych w systemie rachunkowości w warunkach globalizacji jest trudne do przecenienia⁷².

W warunkach globalizacji podstawowego znaczenia nabiera porównywalność sprawozdań finansowych, a warunkiem niezbędnym do jej osiągnięcia jest jednolitość w ujęciu międzynarodowym⁷³, którą można uzyskać poprzez unifikację zasad⁷⁴. Potwierdzenie tych założeń znajdujemy w słowach P. Volckera⁷⁵, który stwierdził,

takie zgłaszają zarówno inwestorzy, jak i Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy oraz giełdy międzynarodowe. Por. A.A. Jaruga (red.), *Międzynarodowe regulacje rachunkowości. Wpływ na rozwiązania krajowe*, C.H. Beck, Warszawa 2002, s. 1–3.

⁶⁹ Mimo różnych funkcji, jakie rachunkowość może spełniać, wciąż dominująca jest funkcja, która ma za zadanie zapewnić stworzenie jedynego, kompletnego systemu dostarczania informacji do podejmowania decyzji ekonomicznych przez różnych użytkowników. Analiza funkcji rachunkowości zarówno w kontekście historycznym, jak i kierunków obecnych zmian, została podjęta w poprzednim podrozdziale.

⁷⁰ Por. S. Surdykowska, *Pułapki globalnego rynku*, „Gazeta Bankowa” 1998, 19–25 września, s. 14–15.

⁷¹ J.B. Say, *Traktat o ekonomii politycznej*, PWN, Warszawa 1960, s. 670.

⁷² W globalnej gospodarce tworzenie dobrych jakościowo informacji wymaga, by system opierał się na porozumieniu stron bezpośrednio i pośrednio zaangażowanych w działalność gospodarczą i inwestycyjną.

⁷³ Jako wynik procesów globalizacji w literaturze przedmiotu pojawił się termin określający rachunkowość międzynarodową. Według F.D.S. Choi i G.G. Muellera oznacza on poszerzenie ogólnego celu wewnątrz krajowo zorientowanej rachunkowości o:

- międzynarodową analizę porównawczą,
- unikalne problemy rachunkowości i sprawozdawczości finansowej występujące w wielonarodowych transakcjach gospodarczych,
- potrzeby informacyjne międzynarodowych rynków finansowych,
- harmonizację różnorodności standardów rachunkowości drogą politycznych (ustawowych) i profesjonalnych działań, zorientowanych na ustalenie jednolitych standardów.

Por. F.D.S. Choi, G.G. Mueller, *International Accounting*, Prentice Hall, New Jersey 1992, s. 12.

⁷⁴ Por. M.M. Gotlieb, *Międzynarodowe standardy rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 1994, s. 70.

⁷⁵ Wystąpienie P. Volckera, przewodniczącego Mężów Zaufania w latach 2000–2005 Fundacji Komitetu Międzynarodowych Standardów Rachunkowości w Izbie Reprezentantów Kongresu Stanów Zjednoczonych.

ze „[...] by rynki mogły działać w sposób właściwy, a kapitał mógł być alokowany efektywnie, inwestorzy wymagają transparentności oraz muszą mieć pewność, że informacja finansowa w sposób dokładny odzwierciedla ekonomiczną rzeczywistość. Inwestorzy muszą mieć możliwość dokonywania porównań między przedsiębiorstwami, aby móc podejmować racjonalne decyzje inwestycyjne. W żywiolowo rozwijającym się globalnym świecie sens ma tylko to, że te same transakcje gospodarcze są ujmowane w ten sam sposób w środowisku różnych jurysdykcji [...]”⁷⁶.

Informacja jest w gospodarce wolnorynkowej kluczowym elementem warunkującym sukces, jest bowiem podstawą podejmowania decyzji. Cel zewnętrzny komunikacji jest związany przede wszystkim z realizacją wartości przez akcjonariuszy poprzez kapitałową aprecjację akcji i wypłacane dywidendy. Ponieważ sprawność rynku kapitałowego jest uwarunkowana dostępnością informacji, inwestorzy nie zrealizują wartości wytworzonej przez przedsiębiorstwo, dopóki nie zostanie wdrożony efektywny program komunikacji, czyli program przekazywania informacji na rynek. Jednym z podstawowych elementów tego programu staje się sprawozdawczość finansowa, która spełniając oczekiwania inwestorów, ma umożliwić ocenę efektywności realizacji strategii i osiągania celów biznesowych⁷⁷. Z tego względu w następnym podrozdziale uwaga autora została skupiona na problematyce ewolucji i wpływu tych zmian na sprawozdawczość finansową.

2.2. Wymagania stawiane współczesnej sprawozdawczości finansowej

Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASB), opracowując standardy sprawozdawczości finansowej⁷⁸, z założenia ma dążyć do zapewnienia informacji, które będą spełniać oczekiwania jak największej liczby użytkowników⁷⁹. Tworzone sprawozdania finansowe ogólnego przeznaczenia⁸⁰ dostarczają

⁷⁶ Por. *Acceptance from Foreign Private Issuers of Financial Statement Prepared in Accordance With the International Financial Reporting Standards Without Reconciliation to U.S. GAAP*, Washington 2007, strona internetowa www.sec.gov/rules/proposed/2007/33-8818.pdf (dostęp: 01.06.2012).

⁷⁷ Por. A. Black, P. Wright, J.E. Bachman, *W poszukiwaniu wartości dla akcjonariuszy. Kształtowanie wyników działalności spółek*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2000, s. 108–109.

⁷⁸ Szerzej na temat instytucjonalnych uwarunkowań i otoczenia globalnych standardów rachunkowości pisze R. Ignatowski, *Instytucjonalne uwarunkowania i otoczenie globalnych standardów rachunkowości*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2009.

⁷⁹ Niemniej skoncentrowanie się na powszechnych potrzebach informacyjnych nie zabrania jednostce sprawozdawczej dostarczania dodatkowych informacji, które będą użyteczne dla specyficznej grupy spośród najważniejszych odbiorców. Por. *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A, A. 31, par. 8.

⁸⁰ Zgodnie z nazewnictwem obowiązującym w MSSF sformułowanie sprawozdanie finansowe ogólnego przeznaczenia stosuje się zamiennie ze sformułowaniem raport finansowy.

informacji na temat sytuacji finansowej jednostki sprawozdawczej⁸¹, tj. informacji o zasobach ekonomicznych jednostki oraz o roszczeniach zgłaszanych wobec niej. Raporty finansowe dostarczają także informacji o skutkach transakcji i innych zdarzeń, które zmieniają zasoby ekonomiczne i roszczenia wobec jednostki. Oba rodzaje informacji⁸² są użyteczne w podejmowaniu decyzji o dostarczeniu zasobów jednostce. Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej określają również, że aby dany raport spełniał stawiane przed nim zadania (zawierał informacje pożądane przez jego odbiorcę), prezentowana w nim informacja finansowa musi wykazywać się określonymi cechami jakościowymi⁸³. Wykaz cech informacji finansowej, które zwiększają użyteczność raportu finansowego (zgodnego z definicją MSSF), należy uważać za uniwersalny katalog, którego wykorzystanie, zwłaszcza w świetle nadawania bilansowi nowego wymiaru sprawozdawczego, ma zagwarantować uzyskanie wysokiej jakości sprawozdania finansowego w odczuciu jego użytkowników. Sprawozdanie to, by zostało uznane za użyteczne, musi odznaczać się dwiema fundamentalnymi cechami: wiernością prezentacji i przydatnością, na które to z kolei składa się wiele dalszych cech. W tabeli 1.4 opisano fundamentalne cechy użytecznych⁸⁴ jakościowo informacji finansowych.

Sprawozdania finansowe ogólnego przeznaczenia nie powinny się opierać wyłącznie na zestawie fundamentalnych cech jakościowych, zaprezentowanym w tabeli 1.4; zestaw taki powinno się wzbogacić o atrybuty porównywalności, sprawdzalności, terminowości i zrozumiałości. Tabela 1.5 prezentuje charakterystyki cech wzbogacających fundamentalną wierność prezentacji oraz przydatność informacji finansowej.

⁸¹ Trwają prace nad zdefiniowaniem pojęcia jednostki sprawozdawczej (MSSF w obecnym kształcie nie definiują tego pojęcia).

⁸² Informacje na temat rodzaju i kwot ekonomicznych zasobów i roszczeń mogą pomóc użytkownikom w zidentyfikowaniu siły i słabości finansowej jednostki sprawozdawczej, a zatem przy ocenie płynności i wypłacalności jednostki sprawozdawczej, jej potrzeb w zakresie uzyskania dalszego finansowania oraz prawdopodobieństwa uzyskania tego finansowania. Informacje na temat priorytetów i wymogów spłaty istniejących roszczeń pomagają użytkownikom przewidzieć sposób, w jaki przyszłe przepływy pieniężne będą rozdysponowane pomiędzy podmioty zgłaszające roszczenia wobec jednostki sprawozdawczej. Por. *Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej*, par. C.12–13, [w:] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Cz. A, A. 32.

⁸³ Jeżeli informacje finansowe mają być użyteczne, to muszą być przydatne i wiernie prezentować rzeczywistość gospodarczą. Przydatność informacji finansowych zwiększa się, jeżeli są porównywalne, sprawdzalne, terminowe i zrozumiałe. Por. *Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej*, par. CJ.1–CJ.4, [w:] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A, A. 36.

⁸⁴ W polskiej praktyce rachunkowości termin „przydatność” (funkcjonujący i zdefiniowany w MSSF) stosuje się zamiennie z określeniem „użyteczność”, które można również częściej spotkać w literaturze przedmiotu.

Tabela 1.4. Charakterystyka fundamentalnych cech jakościowych informacji finansowych

Cecha	Charakterystyka	Uwagi
1	2	3
Przydatność – fundamentalna cecha jakościowa	Przydatna informacja może wpłynąć na zmianę decyzji podejmowanych przez użytkowników. Informacja może wpłynąć na zmianę decyzji nawet wtedy, gdy niektórzy użytkownicy nie zamierzają z niej skorzystać lub uzyskali ją z innych źródeł.	Przydatna informacja może wpłynąć na zmianę decyzji podejmowanych przez użytkowników, jeżeli posiada wartość przewidującą, wartość potwierdzającą lub obie te wartości.
Cechy opisujące „przydatność”		
Wartość przewidywująca	Wykorzystywana przez użytkowników do przewidywania przyszłych wyników	<ul style="list-style-type: none"> – Informacja finansowa nie musi być przewidywaniem lub prognozą, aby miała wartość przewidującą. – Informacja finansowa ma wartość potwierdzającą, jeżeli dostarcza wiedzy na temat poprzednich ocen (potwierdzając je lub zmieniając).
Istotność	Informacja jest istotna, jeżeli jej pominięcie lub zniekształcenie mogłoby wpłynąć na decyzje użytkowników podejmowane na podstawie informacji finansowych dotyczących określonej jednostki sprawozdawczej.	Istotność jest specyficznym dla danej jednostki aspektem przydatności opierającym się na rodzaju lub wielkości lub obu tych cechach pozycji, do których odnoszą się informacje w kontekście raportu finansowego danej jednostki.
Wartość potwierdzająca	Wzajemnie powiązana z wartością przewidywującą	Informacja mająca wartość przewidywującą posiada jednocześnie wartość potwierdzającą (np. dane finansowe bieżącego okresu mogą stanowić podstawę wyceny przyszłych wartości)
Cecha	Charakterystyka	Uwagi
Wierność prezentacji – fundamentalna cecha jakościowa	Raporty finansowe prezentują zjawiska ekonomiczne w formie słownej i liczbowej. Aby mogły być uznane za użyteczne, informacje finansowe muszą nie tylko prezentować odnośne zjawiska, ale muszą także wiernie odzwierciedlać to, co mają zaprezentować.	Aby była w pełni wierna, prezentacja powinna być kompletna, neutralna i niezawierająca błędów.
Cechy opisujące „wierność prezentacji”		
Kompletność	Kompletne przedstawienie obejmuje wszystkie informacje niezbędne, aby użytkownik zrozumiał przedstawiane zjawisko, w tym wszystkie niezbędne opisy i objaśnienia.	W przypadku niektórych pozycji kompletne przedstawienie może obejmować objaśnienie znaczących faktów związanych z jakością i rodzajem pozycji sprawozdania, czynników i okoliczności, które mogą wpłynąć na jakość i rodzaj tych pozycji oraz proces zastosowany do liczbowego przedstawienia.

1	2	3
Neutralność	Neutralne przedstawienie nie ma cech stronniczości związanej z wyborem i prezentacją informacji finansowych. Neutralne przedstawienie nie charakteryzuje się subiektywnym spojrzeniem, wyważeniem, podkreśleniem i ignorowaniem lub w inny sposób manipulowaniem w celu zwiększenia prawdopodobieństwa tego, że informacja finansowa będzie przyjęta korzystnie lub niekorzystnie przez użytkowników.	Neutralna informacja nie oznacza informacji, której nie towarzyszy żaden cel i która nie ma wpływu na zachowanie. Przeciwnie, przydatna informacja z definicji może wpłynąć na zmianę decyzji podejmowanych przez użytkowników.
Bezblędność (niezawieranie błędu)	Niezawieranie błędu oznacza, że nie ma błędów lub pominięć w opisie zjawiska oraz że procedura zastosowana do opracowania przedstawianych informacji została dobrana i użyta bezbłędnie. W tym kontekście niezawieranie błędu nie oznacza bezwzględnej dokładności we wszystkich aspektach.	Prezentacja wartości szacunkowej może być wierna, jeżeli kwota została opisana w sposób zrozumiały i dokładny jako wartość szacunkowa, charakter i ograniczenia procesu szacowania zostały objaśnione oraz w czasie dobierania i stosowania właściwego procesu szacowania nie popełniono błędu.

Źródło: oprac. własne na podstawie *Założeń koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej*, par. CJ.6–CJ.11, [w:] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A. *Założeń koncepcyjnych i wymogi*, IFRS, SKwP, Warszawa 2011, A.36–A.38.

Traktując rachunkowość jako instrument niezbędny do podejmowania decyzji, *de facto* dotyka się problemu zawartości informacyjnej sprawozdania finansowego. Z punktu widzenia inwestora czy nawet pożyczkodawcy ważną kwestią staje się ocena sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, wobec tego ich uwaga siłą rzeczy jest skupiona na sprawozdaniu z sytuacji finansowej (czyli bilansie). Jak już wspomniano, nauka rachunkowości służąca praktyce nie może być przez nią zdeterminowana, lecz musi uwzględniać badania naukowe prowadzące do opracowywania nowych koncepcji i ich uzasadnienia, bez względu na to, kiedy zostaną wykorzystane – obecnie czy w przyszłości⁸⁵. W warunkach wzrostu samodzielności jednostek gospodarczych rosną potrzeby informacyjne, a problematyka kwantyfikacji i wariantowości rozwiązań zaczyna odgrywać wiodącą rolę⁸⁶.

Odpowiednie ujawnienie informacji wymaga od sporządzającego sprawozdanie finansowe pokonania wielu przeszkód i ograniczeń. Najczęstszym ograniczeniem jest koszt pozyskania informacji, który powinien być uzasadniony korzyściami wynikającymi z ich zaprezentowania⁸⁷. Należy jednak podkreślić, że koszt nie jest

⁸⁵ M. Dobija (red.), *Teoria rachunkowości...*, s. 160–161.

⁸⁶ B. Micherda, *Analityczna funkcja...*, s. 21.

⁸⁷ Zgodnie z paragrafem CJ.35 *Założeń koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej*: „Koszt jest poważnym ograniczeniem dla informacji, które mogą być dostarczane przez sprawozdawczość finansową. Z informacjami dostarczonymi przez sprawozdawczość finansową łączą się koszty i ważne

cechą jakościową informacji, a jedynie cechą procesu zastosowanego w celu dostarczenia informacji. Dodając do tego aspekt nieodłącznego subiektywizmu, ocena korzyści i kosztów związanych ze sprawozdawczością poszczególnych pozycji informacji finansowych będzie różna dla różnych stron.

Tabela 1.5. Cechy warunkujące wierność prezentacji i przydatność informacji finansowej

Cecha wzbogacająca	Opis
Porównywalność	Cecha jakościowa, która pozwala użytkownikom zidentyfikować i zrozumieć podobieństwa i różnice między pozycjami wykazywanymi w sprawozdaniach finansowych. W przeciwieństwie do innych cech porównywalność nie odnosi się do pojedynczej pozycji. Porównanie wymaga przynajmniej dwóch pozycji. Porównywalność (jako cel) jest osiągnięta dzięki spójności*.
Sprawdzalność	Pozwala zapewnić użytkowników, że informacja wiernie prezentuje zjawisko ekonomiczne, które ma przedstawić. Sprawdzalność oznacza, że różni poinformowani i niezależni obserwatorzy mogliby osiągnąć konsensus, choć niekoniecznie pełną zgodność co do tego, że konkretny opis stanowi wierną prezentację**.
Terminowość	Oznacza, że podejmujący decyzję będą mieli na czas dostęp do informacji mogących wpłynąć na ich decyzje. Co do zasady, im informacja jest starsza, tym jej użyteczność jest mniejsza. Jednakże niektóre informacje mogą nie tracić na aktualności długo po zakończeniu okresu sprawozdawczego, ponieważ np. niektórzy użytkownicy mogą chcieć zidentyfikować i ocenić zachodzące trendy.
Zrozumiałość	Klasyfikowanie, charakteryzowanie i prezentowanie informacji w sposób jasny i zwięzły czyni je zrozumiałymi***.

* Cechą powiązaną z porównywalnością jest spójność. Spójność wiąże się ze stosowaniem tych samych metod w odniesieniu do tych samych pozycji sprawozdania, bądź to z okresu na okres w ramach tej samej jednostki sprawozdawczej lub w tym samym okresie w ramach wielu jednostek. Porównywalność jest celem, a spójność pomaga osiągnąć ten cel.

** Sprawdzenie może być bezpośrednie lub pośrednie. Bezpośrednie sprawdzenie oznacza sprawdzenie kwoty lub innych wykazanych parametrów za pomocą bezpośredniej obserwacji, np. przez przeliczenie gotówki. Pośrednie sprawdzenie oznacza sprawdzenie danych wejściowych przyjętych w modelu, wzorze lub innej technice i ponowne przeliczenie uzyskanych danych wyjściowych przy zastosowaniu tej samej metodologii.

*** Niektóre zjawiska są ze swej natury złożone i nie można sprawić, by były łatwo zrozumiałe. Wyłączenie informacji o tych zjawiskach z raportów finansowych może spowodować, że informacje te będą bardziej zrozumiałe, jednakże raporty będą wówczas niekompletne i dlatego mogą potencjalnie wprowadzać w błąd.

Źródło: oprac. własne na podstawie *Założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej*, par. CJ.19–CJ.34, [w:] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A. *Założenia koncepcyjne i wymogi*, IFRS, SKwP, Warszawa 2011, A.39–A.41.

jest, aby te koszty były uzasadnione korzyściami wynikającymi z zaprezentowanych informacji. Istnieje wiele rodzajów kosztów i korzyści, które należy rozważyć”. Por. *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A, s. 41.

Źródłem informacji potrzebnej do prawidłowej oceny spółki jest niewątpliwie informacja przekazywana przez zarządzających w sprawozdaniach finansowych, pod warunkiem, że pochodzi ona z wiarygodnego i potwierdzonego źródła. Badania na temat oczekiwań informacyjnych wymaganych od współczesnej rachunkowości były przeprowadzane przez wiele ośrodków naukowych. Ich wyniki wskazują, że inwestorzy oczekują większej przejrzystości i rozszerzenia zakresu otrzymywanych informacji. Szczegółową analizę badań przedstawia tabela 1.6. Badania przeprowadzone przez Katedrę Rachunkowości Menedżerskiej SGH wśród spółek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie (na początku XXI w.)⁸⁸ wskazały, że „zarówno zarządzający, jak i niezależni analitycy oraz inwestorzy instytucjonalni są zgodni, że obecny stan sprawozdawczości nie przekazuje informacji istotnej dla oceny wartości firmy”⁸⁹.

Jak już wspomniano, sprawozdanie finansowe powinno dostarczać informacji niezbędnych do oceny atrakcyjności inwestycyjnej przedsiębiorstwa⁹⁰. Pierwsze próby wykorzystywania sprawozdawczości finansowej⁹¹ do celowego zarządzania informacją kierowaną do odbiorcy udokumentowano w latach 20. ub. wieku w Stanach Zjednoczonych⁹²; efektem tego w latach późniejszych była koncepcja zarządzania zyskiem (*earnings management*), wykorzystywana w prezentacji finansowych osiągnięć organizacji biznesowych⁹³. Jak podkreśla K. Maślankowski, obiektywizm jest uwarunkowany odpowiedzialnością w stosunku do cechy użyteczności informacji; tym samym nie można stworzyć praktycznego systemu rachunkowości zaspokajającego potrzeby informacyjne na poziomie wszystkich użytkowników sprawozdania finansowego. Szybkość i trafność decyzji gospodarczych zależą od jakości sprawozdań finansowych. Z kolei, jak stwierdza W. Bień, oczekiwania użytkowników sprawozdań finansowych sprowadzają się do dysponowania informacją użyteczną w procesie decyzyjnym⁹⁴.

W dalszej części rozdziału autor identyfikuje wyzwania stawiane przed współczesną sprawozdawczością finansową, w szczególności skupiając się na wpływie

⁸⁸ W dalszej części opracowania zostaną przytoczone kolejne badania zespołu pod kierownictwem G.K. Świdorskiej, które zaprezentują ewolucję postrzegania nowoczesnych raportów finansowych polskich spółek giełdowych.

⁸⁹ Por. M. Świdorska, *Sprawozdawczość finansowa...*, s. 117.

⁹⁰ Ocena jako synteza wyników analizy informacji finansowych, analizy porównawczej alternatywnych źródeł finansowania i analizy z perspektywy rynku kapitałowego.

⁹¹ Działania te definiowano jako „inteligentne uprawianie hazardu” lub wiązano z określeniem agresywnego planu marketingowego. Por. C.W. Mulford, E.E. Comiskey, *The Financial Number Game. Detecting Creative Accounting Practices*, Wiley, New York 2002, s. 28–30.

⁹² Por. M. Brewster, *Unaccountable. How the Accounting Profession Forfeited a Public Trust*, Wiley, Hoboken, New Jersey 2003, s. 72–74.

⁹³ C.W. Mulford, E.E. Comiskey, *The Financial Number...*, s. 55–60.

⁹⁴ K. Maślankowski, *Rachunkowość kreatywna a wartość informacyjna sprawozdań finansowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 25 (81), s. 18–20.

globalnych⁹⁵ procesów zachodzących w otoczeniu gospodarczym przedsiębiorstw⁹⁶ na potrzeby informacyjne użytkowników sprawozdań finansowych.

Tabela 1.6. Przegląd ważniejszych badań dotyczących potrzeb informacyjnych

Organizacja przeprowadzająca badania	Data	Problematyka badań	Wnioski z badań	Zalecenia dla rachunkowości
1	2	3	4	5
American Institute of Certified Public Accountants (AICPA)*	1991–1994	Badanie potrzeb informacyjnych użytkowników sprawozdań finansowych	Identyfikacja 5 kategorii informacyjnych potrzebnych inwestorom: <ul style="list-style-type: none"> – dane finansowe i niefinansowe; – analiza danych finansowych i niefinansowych dokonana przez zarząd; – dane prospektywne; – informacje o zarządzie i głównych akcjonariuszach; – opis strategii, celów, zasobów i otoczenia. 	<p>1. Sprawozdawczość finansowa (zewnętrzna) powinna:</p> <ul style="list-style-type: none"> – dostarczać informacji prospektywnych (plany zarządu, strategie, szanse, ryzyka), ale jednocześnie dbać o pozycję konkurencyjną jednostki; – prezentować czynniki kreujące wartość w długim okresie; – zniwelować różnice między informacją udostępnianą użytkownikom zewnętrznym a informacją wykorzystywaną do zarządzania przedsiębiorstwem. <p>2. Strony zaangażowane w proces sprawozdawczości powinny umożliwić większą precyzję przewidywania zmian poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> – doskonalenie sprawozdawczości do wymagań użytkowników; – wypracowanie modelu sprawozdawczości, który będzie obejmował informacje wymagane przez użytkowników; – przyjęcie długoterminowej perspektywy.
Financial Accounting Standards Board (FASB) (powołano Komitet Sterujący)	1998–2001	Uregulowania prawne zakresu ujmowania informacji niefinansowych	Wyniki badań dały podstawę do ustalenia procesu zapewnienia niezbędnej informacji dla inwestorów; składał się on z 5 kroków (które stały się równocześnie zaleceniami): <ul style="list-style-type: none"> – identyfikacja istotnych aspektów działalności (kluczowych czynników sukcesu i ryzyka); – identyfikacja strategii, celów i planów zarządzania kluczowymi czynnikami; 	

⁹⁵ Przez globalne procesy należy rozumieć procesy globalizacji, harmonizacji oraz konwergencji.

⁹⁶ Za jeden z kluczowych problemów należy uważać pojawienie się rachunkowości kreatywnej, której specyfika szerzej została opisana w dalszej części rozdziału.

1	2	3	4	5
			<ul style="list-style-type: none"> – identyfikacja mierników wykorzystywanych do oceny stopnia realizacji celów i strategii; – porównanie kosztów i korzyści wynikających z ujawniania dodatkowych informacji; – „nowe ujawnienia” – określenie sposobu prezentacji, stosowanych miar. Badania FASB dodały do 5 kategorii wyróżnionych przez AICPA jeszcze jedną kategorię <ul style="list-style-type: none"> – informację o aktywach niefinansowych niewykazywanych w bilansie z powodu niespełnienia przez nie kryteriów zaliczenia do aktywów. 	
Katedra Rachunkowości Menedżerskiej SGH**	2003	Badanie zakresu ujawniania informacji umożliwiających ocenę ryzyka działalności gospodarczej w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych	<ul style="list-style-type: none"> – Inwestorzy oczekują większej przejrzystości i rozszerzenia zakresu otrzymywanych informacji. – Użytkownicy sprawozdań finansowych potrzebują również informacji o rodzajach ryzyka i sposobach zarządzania nim. 	<ul style="list-style-type: none"> – Zarządzający przedsiębiorstwami nie wykorzystują w pełni możliwości ujawnienia dodatkowych, poza obligatoryjnymi, informacji. – Wypracowanie standardów branżowych w celu zwiększenia porównywalności wyników oraz lepszej oceny szans i zagrożeń.

* Powołano specjalny komitet – Komitet Jenkinsa.

** Badania prowadzone przez Katedrę Rachunkowości Menedżerskiej SGH pod kierownictwem prof. zw. dr hab. G.K. Świderskiej w ramach badań statutowych Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Źródło: oprac. własne na podstawie M. Świderska, *Sprawozdawczość finansowa jako źródło informacji do oceny efektów działalności gospodarczej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 29 (85), s. 107–117; *Improving Business Reporting – Insights Into Enhancing Voluntary Disclosures*, Steering Committee, FASB 2001.

2.3. Tendencyjne kreowanie wizerunku przedsiębiorstwa poprzez sprawozdawczość finansową

Zaskakującą i zarazem paradoksalną cechą współczesnego świata są coraz większe problemy ze zrozumieniem mechanizmów jego funkcjonowania. W dobie funkcjonowania gospodarki opartej na wiedzy coraz trudniej pojąć istotę procesów ekonomicznych i politycznych oraz przewidzieć wszystkie towarzyszące im zjawiska. Zmienił się również charakter zachodzących obecnie przeobrażeń. Nastąpiło przejście od zmian, do których człowiek był przyzwyczajony, a więc stopniowych, regularnych, ewolucyjnych, do zmian gwałtownych, nieregularnych,

nieprzewidywalnych. W konsekwencji człowiek, przedsiębiorstwo, państwo, by dostosować się do takich zmian, muszą dokonywać ciągłych zwrotów w myśleniu i działaniu⁹⁷.

Współczesna sprawozdawczość finansowa uzyskuje nową jakość; swoim wpływem obejmuje zarówno globalną gospodarkę, jak i zagadnienia kształtowania i zabezpieczania wartości dla właścicieli kapitału. Stawia rachunkowość w nowym świetle; jej zadaniem jest nie tylko odtwórcze przedstawianie wyników, ale również coraz szersze antycypowanie przyszłych działań. Finansowa sprawozdawczość kreatywna⁹⁸ na początku XXI w. łączy w sobie cztery podstawowe grupy zjawisk:

- kreatywności, czyli dozwolonego w ramach obowiązującego prawa naturalnego elementu twórczego w wykorzystaniu dostępnych metod i technik sporządzenia wiarygodnego sprawozdania finansowego;

- unikania określonych skutków poprzez zastosowanie metod i technik w taki sposób, aby sprawozdanie finansowe było zgodne z intencją „producenta” sprawozdania finansowego;

- wprowadzania do sprawozdania finansowego nowych pozycji, niebędących do tej pory przedmiotem regulacji;

- pomiaru i prezentacji zdarzeń gospodarczych niezgodnie ze stanem faktycznym, co tak naprawdę nosi znamiona oszustw (malwersacji)⁹⁹.

Inną przesłanką rozwoju coraz to bardziej „kreatywnych” rozwiązań księgowych jest rosnąca innowacyjność przedsiębiorstw i samego rynku kapitałowego. Dzięki temu pojawiają się w sprawozdaniach finansowych nowe pozycje, których pomiar i wycena nie są uregulowane. Wskazuje to na jeszcze jedną cechę rachunkowości kreatywnej; jest ona częściej występującym zjawiskiem w sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw działających w skali globalnej, gdzie innowacyjność jest niejednokrotnie jedynym sposobem zwalczania konkurencji i zagwarantowania dominującej pozycji na rynku. Wydarzenia ostatnich lat, głośne bankructwa wielkich korporacji międzynarodowych spowodowały, że wyraźnej krytyce poddano działania zmierzające do tendencyjnego wpływania na wizerunek przedsiębiorstwa poprzez sprawozdania finansowe i prezentowane w nich wyniki finansowe. Działania takie w wielu kręgach nazywano rachunkowością kreatywną. Nadmierne wykorzystywanie czynnika kreacji sprawiło, że partykularne interesy kierownictwa spółek zaczęły być przedkładane ponad interesy przedsiębiorstwa. Tendencyjna interpretacja teorii agencji (zmierzająca

⁹⁷ W. Szymański, *Interesy i sprzeczności globalizacji. Wprowadzenie do ekonomii ery globalizacji*, Difin, Warszawa 2004, s. 9–10.

⁹⁸ Przez sformułowanie „sprawozdawczość kreatywna” rozumie się sprawozdawczość finansową przy użyciu wszelkich metod i technik rachunkowości kreatywnej w zakresie kształtowania sprawozdania finansowego zarówno w kontekście wyceny, jak i sposobu prezentacji.

⁹⁹ Por. M. Wiatr, *Rachunkowość kreatywna a normatywna*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2006, t. 34 (90), s. 76.

również do celowej i nadmiernej asymetrii informacji), prowadząca do oszustw i malwersacji, stała się jednym z kluczowych problemów współczesnej rachunkowości, utrudniając dialog z użytkownikami sprawozdań finansowych bądź czyniąc go nawet niemożliwym.

Pojęcie „kreatywna księgowość” ma w odbiorze opinii publicznej negatywne konotacje. Zostało ono zastosowane przez media w związku z nieprawidłowościami księgowymi, ujawnionymi w ostatnich latach. Tymczasem, jeżeli mowa o księgowych nadużyciach, poważnych błędach czy wręcz oszustwach, to należy stwierdzić, że są to zjawiska nie tyle kreatywne, co po prostu sprzeczne z prawem. Często myli się pojęcie kreatywnej rachunkowości ze zjawiskami mającymi charakter przestępczy, takimi jak oszustwa, defraudacje i malwersacje, umyślnie niewłaściwe interpretowanie zasad rachunkowości czy celowe zawyżanie wartości aktywów albo ukrywanie zobowiązań. W odniesieniu do sytuacji, które zdarzyły się w amerykańskich koncernach, niemal powszechnie używa się określenia „rachunkowość kreatywna”¹⁰⁰, które zdaniem autora niniejszego opracowania jest wysoce niefortunne. Słowo *creatio* (łac.) oznacza bowiem w istocie rzeczy tworzenie (*creare* – tworzyć)¹⁰¹ i ma pozytywne zabarwienie. Dlatego w przypadkach nadużywania prawa należałoby posługiwać się raczej pojęciem „rachunkowość agresywna”.

W zachodniej literaturze ekonomicznej pojęcia „rachunkowość kreatywna” i „rachunkowość agresywna” są zresztą rozróżniane¹⁰². Trzeba podkreślić, że jednostki gospodarcze mają w rachunkowości prawo wyboru i tzw. wolne obszary. Pojawiają się one wówczas, gdy w odniesieniu do określonego stanu faktycznego można przyjąć co najmniej dwa różne rozwiązania, które wzajemnie się wykluczają, a o ich wyborze decyduje przedsiębiorstwo. Ponieważ rzeczywistość gospodarcza jest znacznie bogatsza od przepisów prawa, istnieją również pola swobodnego działania. Dają one przedsiębiorstwu sporządzającemu sprawozdanie finansowe pewien wolny obszar decyzyjny, którego granice nie są ściśle określone.

Wielu autorów próbuje zdefiniować rachunkowość kreatywną, opierając się na założeniu, że jest ona synonimem negatywnych praktyk w rachunkowości

¹⁰⁰ O pojęciowym wymiarze kreatywnej rachunkowości pisała również J. Błażyńska, *Sprawozdawczość finansowa a oczekiwania interesariuszy (głos w dyskusji)*, [w:] T. Martyniuk (red.), *Kluczowe problemy teorii i praktyki rachunkowości*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2011, t. I (1/1), s. 9–16.

¹⁰¹ Strona internetowa <http://www.sloownik-online.pl/> (W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, pierwsze wydanie w Internecie, De Agostini Polska).

¹⁰² Rachunkowość agresywna jest również definiowana jako proces, przez który transakcje i operacje gospodarcze są ukształtowane celowo w taki sposób, by dawały rezultat pożądaný, a nie neutralny, prawdziwy, rzetelny i kompletny. Szerzej na ten temat piszą E. Śnieżek, M. Wiatr, *Rachunkowość a tendencyjne kreowanie obrazu działalności przedsiębiorstwa*, [w:] T. Martyniuk (red.), *Kluczowe problemy teorii i praktyki rachunkowości*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2011, t. I (1/1), s. 113–124.

współczesnych przedsiębiorstw. Jedną z najstarszych i zarazem najprostszych definicji prezentuje R. Parker¹⁰³, określając rachunkowość kreatywną bardziej jako „wykorzystywanie sprawozdań finansowych raczej do wprowadzania w błąd aniżeli informowania”. Próba takiego zdefiniowania kreatywnej rachunkowości spowodowała, że w pracach innych autorów nacisk na negatywną stronę kreacji został również zauważony. B. Elliot i J. Elliot stwierdzają, że „przez pojęcie rachunkowości kreatywnej należy rozumieć takie działania kierownictwa jednostki, które powodują, że przygotowane przez nich sprawozdanie finansowe i informacje w nim zawarte bardziej satysfakcjonują ich samych (kierownictwo jednostki) niż akcjonariuszy”¹⁰⁴. Zauważają przy tym, że wśród zarządów pojawia się tendencja do wykazywania rosnących trendów zysków oraz prezentowania „przekonującego” bilansu. Podkreślają też, że najczęstszą metodą wykorzystywaną przez zarządy spółek jest „wygładzanie” zysków do poziomów przez siebie pożądanym przy równoczesnym wyłączeniu niektórych zobowiązań z bilansu¹⁰⁵.

Jedną z bardziej krytycznych definicji rachunkowości kreatywnej podaje J. Griffiths¹⁰⁶ w swojej książce *Creative Accounting: How to Make Your Profit What You Want Them to Be*. Analizując triki księgowo stwierdza on, że od czasu konia trojańskiego nie było podobnego przypadku wprowadzania ludzi w błąd w tak sprytny sposób. Po kilku latach w książce *New Creative Accounting*¹⁰⁷ ten sam autor podkreśla negatywny aspekt rachunkowości kreatywnej, stwierdzając, że w dobie ogólnej globalizacji ten rodzaj rachunkowości znalazł wyjątkowo korzystne środowisko do rozwoju¹⁰⁸. Swoją opinię uzasadniał tym, że ze względu na gwałtowny stopień rozwoju gospodarki światowej wzrasta stopień niepewności w podejmowaniu decyzji biznesowych (w tym w szczególności inwestycyjnych), a jedyną szybką drogą wyboru jest wybór dokonywany na podstawie rentowności, zysku i/lub innych kategorii podatnych na swobodne kreowanie.

Dokonując analizy specyfiki rachunkowości kreatywnej, nie można pominąć dorobku A.J. Briloffa¹⁰⁹ oraz H.M. Schilita, którzy opisują zjawisko *financial shenanigans*, czyli trików finansowych. H.M. Schilit przez triki finansowe rozumie

¹⁰³ Por. R. Parker, *Financial Reporting in the United Kingdom and Australia*, Prentice Hall, London 1995, s. 197.

¹⁰⁴ Por. B. Elliot, J. Elliot, *Financial Accounting and Reporting*, Financial Times – Prentice Hall, London 2000, s. 550.

¹⁰⁵ Por. *ibidem*, s. 560–568.

¹⁰⁶ Por. J. Griffiths, *Creative Accounting: How to Make Your Profit What You Want Them to Be*, Sidwick & Jackson, London 1986.

¹⁰⁷ Por. J. Griffiths, *New Creative Accounting*, Macmillan, London 1995.

¹⁰⁸ Por. S. Surdykowska, *Nieporozumienia wokół rachunkowości – syndrom „rachunkowości kreatywnej”*, [w:] *Współczesna rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi i administracyjnymi*, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Marketingu w Chrzanowie, Chrzanów 2003, s. 13.

¹⁰⁹ J. Briloff, *Unaccountable Accounting*, Harper & Row, New York 1972; idem, *More Debits than Credits*, Harper & Row, New York 1976; idem, *The Truth About Corporate Accounting*, Harper & Row, New York 1981.

działania (lub ich zaniechanie) podjęte w celu ukrycia lub zniekształcenia wyników finansowych i/lub kondycji finansowej jednostki¹¹⁰. Według tego autora triki finansowe mogą nie różnić się od drobnych czy bardziej poważnych oszustw. Za poważne oszustwa uważa on przede wszystkim działania wbrew zasadom rachunkowości, np. wykazywanie w bilansie bezwartościowych aktywów czy uznawanie fikcyjnych przychodów¹¹¹.

Zdefiniowanie rachunkowości kreatywnej w przedstawiony powyżej sposób rodzi pytanie, czy nie kwestionuje ona jakości całego systemu rachunkowości. Wprowadzenie standardów miało przyczynić się do eliminowania praktyk wykorzystujących rachunkowość kreatywną¹¹². P. Clerk, reprezentujący Komitet Międzynarodowych Standardów Rachunkowości¹¹³, stwierdził, że MSR mają charakter ogólnych wytycznych, w których przy tworzeniu koncentrowano się na generalnych zasadach, a nie szczegółowych transakcjach. Problem nie polega na tym, że rozwiązania nie są trafne, ale na tym, że proces ten zawsze będzie o jeden krok w tyle w stosunku do pomysłowości i innowacyjności „producentów” sprawozdań finansowych.

Spółki w pogoni za przychylnością inwestorów zaczęły tendencyjnie prezentować informacje w sprawozdaniach, tak aby pokazywały one sytuację w barwach znacznie jaśniejszych niż wygląda to w rzeczywistości. W Stanach Zjednoczonych jak grzyby po deszczu zaczęły objawiać się nowe sposoby obliczania elementów składowych zysku. Tendencja do obliczania zysków przez przedsiębiorstwa w tylko im znany sposób stała się nagminna. Jednocześnie zaczęto odnotowywać coraz bardziej spektakularne upadłości gigantów przemysłowych. W wątpliwość zostały poddane powszechnie akceptowane amerykańskie standardy rachunkowości (Generally Accepted Accounting Principles – GAAP), a ściślej mówiąc, prezentowany w nich sposób wyliczania zysków, który nie daje inwestorom właściwego wyobrażenia o perspektywach przedsiębiorstwa¹¹⁴. W takiej sytuacji rozwiązaniem wydaje się dostarczanie wyników finansowych „oczyszczonych” z pozycji incydentalnych, które zniekształcają faktyczną kwotę zysku¹¹⁵. Prawo bilansowe wyznacza tylko ogólne zasady pomiaru, zwane nadrzędnymi zasadami rachunkowości. Stosując się do nich, każda jednostka gospodarcza może przyjąć rozwiązania indywidualne, wybierając je spośród możliwości dopuszczonych

¹¹⁰ Por. H.M. Schilit, *Financial Shenanigans*, Chapman & Hall, London 1993, s. 3.

¹¹¹ Szerzej również w: K. Stochniałek-Mulas, K. Fita, *Sprawozdanie finansowe w krzywym zwierciadle*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, t. 64 (120), s. 129–140.

¹¹² Por. B. Micherda, *Współczesna analiza finansowa*, Zakamycze, Kraków 2004, s. 12.

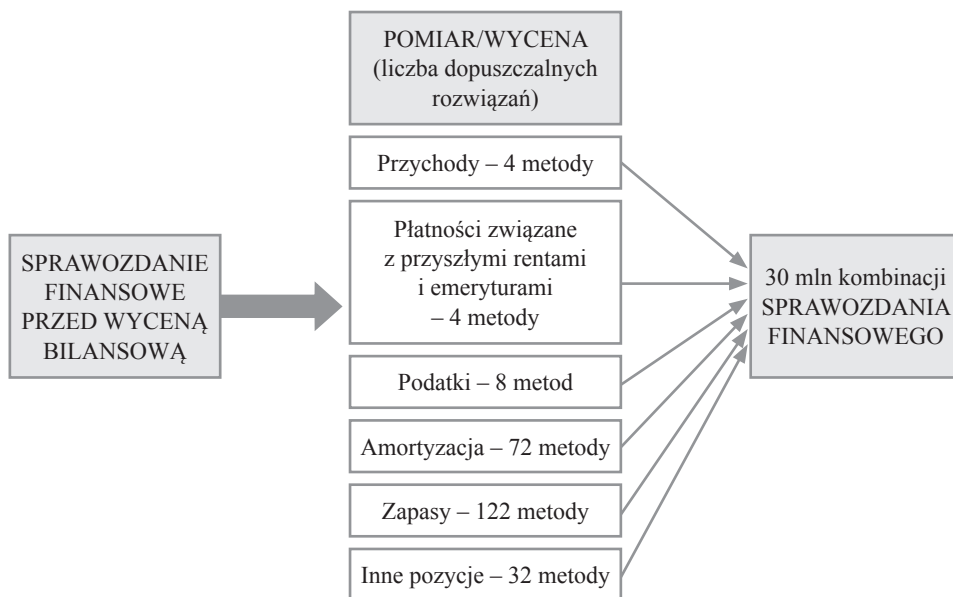
¹¹³ Przekształcony w 2001 r. w Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości.

¹¹⁴ Problem tkwi w tym, że GAAP uwzględnia w swoich obciążeniach wiele obciążeń bezgotówkowych i wydatków jednorazowych, np. dopuszcza obliczanie dochodu metodą pro forma, która pomija tak podstawowe pozycje, jak koszty marketingu i reklamy.

¹¹⁵ Por. D. Styczek, *Wszystkiemu winni księgowi*, „Business Week” 2002, styczeń (dodatek specjalny).

przez prawo lub MSR/MSSF, a dokonany wybór może mieć znaczący wpływ na jej wynik finansowy.

Potęę zjawiska kreowania rzeczywistości gospodarczej przedstawił w swoim opracowaniu R.H. Jones¹¹⁶, który opisał próbę określenia liczby dopuszczalnych kombinacji przy obowiązujących możliwościach ujęcia czynników wpływających na kształt sprawozdania finansowego, biorąc za podstawę rozwiązania rachunkowości obowiązujące w USA w roku 1965 (ilustr. 1.4).

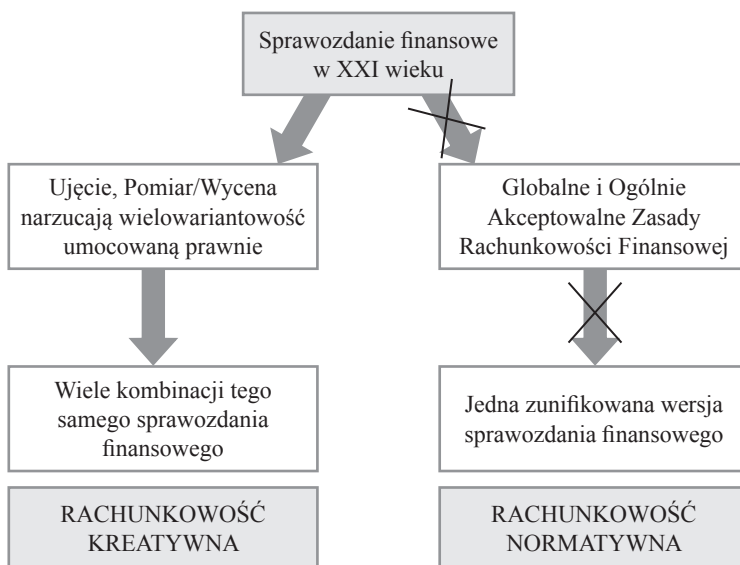
Ilustr. 1.4. Możliwości kreowania sprawozdania finansowego

Źródło: oprac. własne na podstawie S. Surdykowska, *Nieporozumienia wokół rachunkowości – syndrom „rachunkowości kreatywnej”*, [w:] *Współczesna rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi i administracyjnymi*,

Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Marketingu w Chrzanowie, Chrzanów 2003, s. 19

Możliwości wyboru między metodami ujmowania elementów składowych sprawozdania finansowego wynikają z kilku czynników. Sprawozdanie finansowe przedsiębiorstwa jest wynikiem oddziaływania na nie systemów regulujących obrót gospodarczy – krajowego systemu rachunkowości finansowej, zasad rachunkowości pojedynczego przedsiębiorstwa, a także innego zaakceptowanego zbioru zasad (MSSF, UK GAAP, US GAAP itp.). Nietrudno zauważyć, że elementów, dzięki którym możliwe jest kreowanie sprawozdań, jest wystarczająco dużo, by stwierdzić, że rachunkowość w XXI wieku sama w sobie tworzy podatny grunt do rozwoju rachunkowości kreatywnej (ilustr. 1.5).

¹¹⁶ Szerzej R.H. Jones, *Budowanie wieży Babel – dyfuzja GAAP-ów. Rachunkowość u progu XXI wieku*, SK, Warszawa 1998.

Ilustr. 1.5. Dylematy sprawozdania finansowego w XXI wieku
Źródło: oprac. własne

Rachunkowość kreatywna jest przeciwieństwem rachunkowości skodyfikowanej (normatywnej), gdzie normy nie pozwalają na odchylenie od ściśle określonego sposobu wyceny i prezentacji. „Rachunkowość kreatywna jest reakcją na bezradność norm w tych przypadkach, w których jednoznaczne określenie tego, co mierzyć i jak mierzyć po prostu nie jest możliwe, gdyż proces ten nawet w odniesieniu do jednego elementu, będącego przedmiotem pomiaru, może zależeć od wielu decyzji indywidualnych i zespołowych”¹¹⁷. Oznacza to, że w rachunkowości nie istnieją bezdyskusyjne kryteria pomiaru.

Reasumując, rachunkowość kreatywna stała się stałą cechą rachunkowości XXI wieku. Oznacza to również, że „czystej” rachunkowości normatywnej, czyli składającej się wyłącznie z takiego zestawu zasad, który uniemożliwiałby stosowanie kreatywnych sposobów liczenia, niezgodnego z intencją organu regulującego ten proces, po prostu nie ma. Trzeba również dodać, że gdyby nie było regulowanej sprawozdawczości finansowej, nie istniałby problem rachunkowości kreatywnej.

Rachunkowość, szczególnie sprawozdawczość finansowa, powinna być do pewnego stopnia zdominowana przez teoretyczne reguły i zasady, restrykcje i narzucenie obowiązku, ponieważ bez istnienia teorii rachunkowości wiele problemów byłoby rozwiązywanych w sposób niezapewniający odpowiedniego

¹¹⁷ Por. S. Surdykowska, *Nieporozumienia wokół...*, s. 25.

stopnia jednolitości, spójności i zawartości informacyjnej¹¹⁸. Jak pisał J. Wołkowski: „Niezwykle istotne zatem jest doskonalenie działalności prawodawczej, harmonizacji postulatów, dyrektyw i zasad ujętych w postaci zbioru norm, których niewłaściwe zestawienie bądź konstrukcja mogą być przyczyną nieefektywnych, nieracjonalnych rozwiązań praktycznych”¹¹⁹. Z tego powodu, zdaniem autora, naturalną reakcją na współczesne problemy sprawozdawczości finansowej staje się poszukiwanie kierunków jej doskonalenia w historycznym dorobku teoretyków rachunkowości. Dlatego w dalszej części opracowania autor dokonuje przeglądu doktryn bilansowych, szukając w nich koncepcji teoretycznych, jako fundamentu dla nowych rozwiązań w zakresie sprawozdawczości finansowej.

3. Bilans w kontekście jego doktryn teoretycznych

3.1. Sprawozdawczość finansowa a podstawy teorii ekonomii

Teoria jest systemem reguł, procedur i założeń stosowanych w celu otrzymania wyniku¹²⁰. Teoria¹²¹ naukowa w poszczególnych naukach ma różną strukturę, różny stopień uzasadnienia i spójności wewnętrznej. W naukach formalnych, takich jak matematyka czy logika, jest systemem twierdzeń składającym się ze zbioru aksjomatów oraz logicznych konsekwencji (system dedukcyjny, system sformalizowany). W naukach empirycznych, do których należy zaliczyć rachunkowość, teorią naukową nazywa się:

– zbiór zdań tłumaczących dane zjawiska, tworzących wraz z wyjaśniającymi je prawami naukowymi¹²² i hipotezami logicznie zwartą jednostkę wiedzy naukowej o tej dziedzinie, bądź;

¹¹⁸ Por. E. Śnieżek, *Rachunek przepływów pieniężnych w teorii i praktyce rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 1994, s. 11.

¹¹⁹ Por. J. Wołkowski, *Procesy normalizacji rachunkowości w Polsce*, [w:] A. Jaruga (red.), *Współczesne problemy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1991, s. 40–41.

¹²⁰ Por. *Collin's English Dictionary*, London 1987, s. 482.

¹²¹ Teoria w znaczeniu ogólnym jest usystematyzowaną wiedzą wyjaśniającą daną dziedzinę rzeczywistości. Natomiast teoria naukowa jest systemem twierdzeń logicznie i rzeczowo uporządkowanych, powiązanych określonymi stosunkami logicznymi występującymi w danej nauce oraz spełniających przyjęte w niej kryteria naukowości i poprawności metodologicznej. Zob. *Nowa Encyklopedia Powszechna*, PWN, Warszawa 1997, s. 361.

¹²² Przez prawa naukowe rozumie się należycie uzasadnione i dostatecznie sprawdzone (zwyfikowane) twierdzenia nauki, mające postać zdań ogólnych, tzn. prawdziwych co najmniej w przybliżeniu zawsze i wszędzie, gdzie są spełnione określone warunki. Zob. J. Samelak, *Determinanty sprawozdawczości...*, s. 11.

– wszelki system twierdzeń dotyczących danej dziedziny i zawierający terminy teoretyczne, tzn. odnoszące się do przedmiotów lub właściwości nieobserwowalnych bezpośrednio, bądź też tylko;

– układ praw nauki, hipotez ogólnych oraz definicji logicznie bądź rzeczowo tak powiązanych, że z najogólniejszych spośród nich można wyprowadzić wszystkie twierdzenia mniej ogólne, oraz tak sformułowanych, że umożliwiają one empiryczną kontrolę i weryfikację¹²³.

Najważniejszym zadaniem teorii naukowej¹²⁴ w naukach empirycznych, co w pełnym zakresie wykorzystuje rachunkowość, jest nie tylko wyjaśnianie faktów (w przypadku rachunkowości opisywanie rzeczywistości gospodarczej), ale również umiejętność poprawnego ich przewidywania (określona przez prospektywny charakter rachunkowości).

Sprawozdawczość finansowa jest najbardziej syntetycznym źródłem informacji o kondycji jednostki gospodarczej. Sprawozdanie finansowe¹²⁵, jako praktyczne narzędzie wykorzystywane zarówno przez jego odbiorców, jak i regulatorów (np. giełdy papierów wartościowych), ma zaprezentować sytuację majątkową oraz wynik finansowy, dostarczyć informacji na temat charakteru działalności jednostki gospodarczej i umożliwić sporządzenie odpowiednich analiz. Rozdział elementów własności i zarządzania spowodował powstanie wielu stron zainteresowanych funkcjonowaniem przedsiębiorstwa, między którymi występuje konflikt interesów. Literatura przedmiotu traktuje to zjawisko jako problem hazardu moralnego, który dał podstawę teorii agencji¹²⁶.

Istota tej teorii sprowadza się do wskazania asymetrii informacji, jakimi dysponują właściciel i zarząd przedsiębiorstwa. Typowy jest stan, w którym agent (zarząd) ma więcej informacji niż pryncypał (właściciel). Posiadanie informacji stało się kartą przetargową między właścicielem a zarządem przedsiębiorstwa, co najczęściej przejawiało się w dominacji agenta nad pryncypałem oraz podejmowaniu działań wbrew jego interesom¹²⁷. Jednym z narzędzi pozwalającym zredukować asymetrię informacyjną stała się sprawozdawczość finansowa, która ma wiernie i rzetelnie przedstawiać sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy przedsiębiorstwa¹²⁸.

Równoległe do ewolucji rachunkowości i jej funkcji przebiegała ewolucja teorii ekonomii. Coraz większa złożoność i skomplikowanie funkcjonowania

¹²³ *Ibidem*, s. 11–12.

¹²⁴ *Nowa Encyklopedia Powszechna*, PWN, Warszawa 1997, s. 361.

¹²⁵ W przypadku spółek publicznych notowanych na giełdzie papierów wartościowych, użycie sformułowania raport roczny – nie odnosi się wyłącznie do sprawozdań finansowych, ale do grupy sprawozdań podsumowujących ekonomiczne konsekwencje działalności.

¹²⁶ Zob. szerzej K.M. Eisenhardt, *Agency Theory: An Assessment and Review*, „Academy of Management Review” 1998, vol. 14, no. 1, s. 57–74.

¹²⁷ Por. A.K. Sowińska, *Skąd się wzięła sprawa Enronu*, „Rachunkowość” 2003, nr 4.

¹²⁸ Por. M. Świdarska, *Sprawozdawczość finansowa jako źródło informacji dla oceny efektów działalności gospodarczej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 29 (85), s. 103–105.

jednostek gospodarczych, rozbudowane struktury organizacyjne, rozdzielenie własności i zarządzania przedsiębiorstwem stały się powodem ustanowienia nadzoru właścicielskiego. Właśnie w tym obszarze najczęściej mamy do czynienia z kreatywną częścią rachunkowości, co nie oznacza, że zgodną z prawem. Podstawowy paradygmat klasycznej teorii rachunkowości, podkreślający, że jej celem głównym jest maksymalizacja zysku, stworzył podstawy do budowania metod i technik kształtowania sprawozdań finansowych¹²⁹. W złożonych strukturach współczesnych przedsiębiorstw, zwłaszcza wielkich międzynarodowych korporacji, w których własność i kontrola są rozdzielone, zwykle nie da się zidentyfikować konkretnej osoby pełniącej funkcję przedsiębiorcy w tradycyjnym ujęciu¹³⁰. Najczęściej występujące (ale nie jedyne) teorie trafnie adaptowane we współczesnej gospodarce, opisujące charakterystykę przedsiębiorstw globalnych, to przywoływana już teoria agencji i menedżerska teoria przedsiębiorstwa.

Teoria agencji postrzega przedsiębiorstwo jako sieć kontraktów, zwanych związkami agencji, gdzie obie strony, zarówno pryncypał (właściciel), jak i agent w sposób racjonalny dążą do maksymalizacji swoich korzyści. Należy wspomnieć, że taka konstrukcja kontraktu powoduje, że agent może mieć przewagę informacyjną nad właścicielem. Jest ona najczęściej wykorzystywana w sytuacji, gdy agent jest jednocześnie pracownikiem spółki publicznej – podmiotu, w którym nastąpiło rozdzielenie funkcji zarządzania i własności¹³¹. Wówczas wykorzystanie asymetrii informacyjnej może mieć miejsce w celu zabezpieczenia własnych interesów z uwzględnieniem strat właściciela bądź grupy właścicieli.

W celu ograniczenia dominacji agenta nad pryncypałem (właścicielem) i działania na jego szkodę włącza się agentów do aktywnej polityki spółki poprzez np. udział w zyskach spółki¹³². Jednakże obszary pozostawione agentom, mimo systemów motywacyjnych w postaci udziału w zysku czy opcji na zakup akcji, wyraźnie wskazują na wykorzystanie instrumentów rachunkowości kreatywnej w celu maksymalizowania przez agentów własnych interesów. Zdaniem M. Schweitzera¹³³, występuje oczywisty konflikt między podejściem zorientowanym na interesy akcjonariuszy (właścicieli kapitału) z jednej strony a podejściem ukierunkowanym na interesariuszy z drugiej strony (zarządzających powierzonym majątkiem). Teoria rachunkowości, która próbuje wyeliminować ten konflikt, musi

¹²⁹ Por. P. Gut, *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 85–87.

¹³⁰ Tradycyjna teoria przedsiębiorstwa nie może być bazą dla teorii uniwersalnej we wszystkich stadiach rozwoju przedsiębiorstwa, zwłaszcza dla spółek prawa handlowego z rozproszoną własnością.

¹³¹ Por. P. Gut, *Kreatywna księgowość...*, s. 87–90.

¹³² Por. A. Kamela-Sowińska, *Wycena przedsiębiorstw i ich mienia w warunkach inflacji*, FRRwP, Warszawa 1994, s. 37.

¹³³ Por. M. Schweitzer, *Ambiwalencja teorii rachunkowości: wartość dla akcjonariusza czy wartość dla interesariusza*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2001, t. 6 (62), s. 164–166.

stworzyć taki system sprawozdań finansowych¹³⁴, w którym cele poszczególnych grup użytkowników będą realizowane oddzielnie.

Menedżerskie teorie przedsiębiorstwa pojawiły się jako krytyka neoklasycznego modelu przedsiębiorstwa, który zakładał, że oddzielenie własności i kontroli nie ma wpływu na cel i sposób zachowania przedsiębiorstwa. Tymczasem okazało się, że to nie właściciele, a menedżerowie mieli zasadniczy wpływ na funkcjonowanie korporacji, którymi zarządzali¹³⁵. W świetle tej teorii widać, że istnieje permanentna rywalizacja pomiędzy akcjonariuszami a menedżerami o zakres faktycznej kontroli nad przedsiębiorstwem; w spółkach akcyjnych o rozproszonej własności menedżerowie weszli w obszar decyzji przedsiębiorczych (narzucenie swoich propozycji podziału zysku czy inwestowania lub rodzaju działalności).

Powyższa teoria wskazuje na kolejny ważny czynnik odróżniający ją od klasycznej teorii. Menedżerska teoria przedsiębiorstwa udowadnia, że stosunki międzyludzkie i interesy grupowe mają wpływ na zachowanie, sposób określenia oraz realizację celów podmiotów gospodarczych¹³⁶, co w klasycznej teorii zostało pominięte jako niewywierające wpływu na przedsiębiorstwo. Osoby zarządzające przedsiębiorstwem mają monopol na pełną informację o wewnętrznym jego stanie. Informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych dla akcjonariuszy są wystarczająco syntetyczne, aby umożliwić ukrycie niewygodnych dla właścicieli informacji o sytuacji finansowej i majątkowej spółki. Również w tej sytuacji motywowanie menedżerów i włączanie ich w realizację efektywnej polityki przedsiębiorstwa nie rozwiązuje problemu, gdy zarządzający, świadomie lub nie, przedkładają własne cele nad cele przedsiębiorstwa. Wynagradzanie menedżerów akcjami przedsiębiorstwa (bądź opcjami na akcje) wcale nie musi oznaczać wykluczenia nadużywania przewagi informacyjnej, a wręcz przeciwnie, posiadanie akcji spółki przy jednoczesnym nieograniczonym dostępie do informacji o jej bieżącej sytuacji majątkowej może rodzić dodatkową pokusę uzyskania osobistych korzyści majątkowych poprzez stosowanie rozwiązań rachunkowości, nie zawsze zgodnych z dobrymi praktykami rachunkowości.

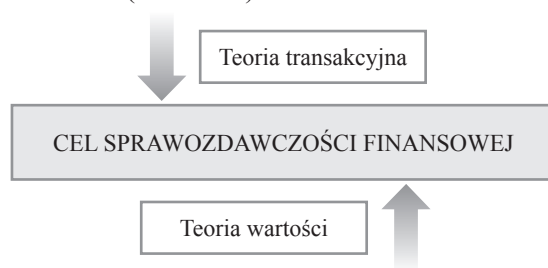
Krytyczna analiza sprawozdawczości finansowej i cech informacji finansowej wskazuje, że następuje zmiana paradygmatu dotyczącego celu sporządzania sprawozdania finansowego. Przy określaniu głównego celu sprawozdawczości

¹³⁴ Wynikające z takiego podejścia wielorakie cele sprawozdawczości finansowej można zrealizować dzięki zindywidualizowanym sprawozdaniom, zróżnicowanej wycenie w zależności od celu (wielowymiarowa wycena), elastycznym instrumentom rachunkowości oraz elastycznym raportom dostarczającym adekwatnych informacji.

¹³⁵ Por. T. Gruszecki, *Współczesne teorie przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 123–126.

¹³⁶ Praktyka nowoczesnych przedsiębiorstw, które konkurują nie przez ceny, a głównie przez jakość, innowacje i kreatywność, pokazuje, że podstawowe dzwignie efektywności działania tkwią w wiedzy, innowacyjności i motywacji pracowników. Proces globalizacji, nowoczesnej walki konkurencyjnej powoduje, że przed rachunkowością stawiane są nowe wyzwania, które nie są jeszcze usystematyzowane, a więc ich ujawnianie w sprawozdaniach finansowych po raz kolejny wskazuje na kreatywny aspekt rachunkowości, decydujący o jej ciągłym rozwoju.

finansowej wyróżnia się dwa podstawowe podejścia koncepcyjne: teorię transakcyjną¹³⁷ i teorię wartości¹³⁸ (ilustr. 1.6).

Ilustr. 1.6. Wpływ teorii rachunkowości na cel sprawozdawczości finansowej
Źródło: oprac. własne

Współczesny cel sprawozdawczości finansowej zawiera w sobie istotny i tym samym decydujący wpływ teorii wartości; ma bowiem dostarczać użytkownikom informacji o sytuacji finansowej, majątkowej, wyniku finansowym i przepływach pieniężnych. W myśl tej teorii bilans odgrywa rolę pierwszoplanową; tym samym istotne stają się zasady wyceny aktywów i zobowiązań (jak i forma ich prezentacji). Wynik finansowy staje się informacją wtórną, gdyż jest wartością zależną od przyjętych zasad uznawania i wyceny aktywów oraz zobowiązań.

Nie należy jednak zapominać o dorobku wniesionym do sprawozdawczości finansowej przez teorię transakcyjną; to właśnie jej zawdzięczamy informację finansową charakteryzującą się wiarygodnością i porównywalnością. Wobec tego bilans staje się elementem sprawozdania finansowego wymagającym ogromnych przeobrażeń. Przeobrażenia nie powinny ingerować w ogólnie przyjętą ewolucję wyceny bilansowej, prezentującej składniki w wartości godziwej, jako najbardziej odzwierciedlającą warunki rynkowe, a jedynie w sposób ich prezentacji (agregacji lub dezagregacji różnych informacji pożądaných z punktu widzenia użytkownika).

Proces globalizacji zapoczątkował potrzebę standaryzacji rachunkowości, a w dalszej kolejności implementację Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej, które swoimi rozwiązaniami odwołują się do modelu rachunkowości anglosaskiej, opartego na teorii wartości¹³⁹. Pomostem pomiędzy tym, co praktyczne

¹³⁷ Teoria transakcyjna reprezentuje podejście konserwatywne. W sprawozdaniu finansowym wykazuje się informacje dotyczące przede wszystkim rentowności; podstawowe znaczenie ma rachunek zysków i strat. Zasady wyceny bilansowej są drugorzędne i podporządkowane zasadom pomiaru kosztów i przychodów.

¹³⁸ Teoria wartości ma na celu prawidłowe ustalenie kapitału własnego (aktywów netto) jako podstawowego źródła informacji dla inwestorów. Kluczowe znaczenie ma bilans sporządzony zgodnie z zasadą wyższości treści nad formą; powinien on wiernie prezentować operacje, które spowodowały powstanie aktywów, zobowiązań lub kapitału własnego.

¹³⁹ Jak już wcześniej wspomniano, zgodnie z tą teorią, za podstawowy cel sprawozdawczości finansowej uznaje się dostarczanie inwestorom wiarygodnych informacji, a najważniejszym składnikiem sprawozdania finansowego jest bilans.

a teorią rachunkowości są założenia koncepcyjne, które według A. Szychty stanowią wykładnię dla praktyki, choć same w sobie są odzwierciedleniem zgromadzonego w ciągu stuleci teoretycznego dorobku rachunkowości¹⁴⁰. Nieodzowną i niezwykle ważną część tego dorobku stanowią teorie bilansowe¹⁴¹, powstałe głównie w krajach niemieckojęzycznych od przełomu XIX i XX w. do lat 50. ubiegłego stulecia (co istotne, mimo upływu czasu w wielu postulatach nie straciły one na aktualności).

Zdaniem K.G. Szymańskiego termin „teoria” w odniesieniu do rachunkowości, a w szczególności do teorii bilansowych, nabiera szczególnego znaczenia. Uważa on, że przez teorię można rozumieć:

- mniej lub bardziej szczegółowe i zwarte opracowanie pewnej koncepcji (np. teoria wyceny w warunkach inflacji czy teoria punktu krytycznego);
- poszczególne twierdzenia mające istotne znaczenie z punktu widzenia wiedzy naukowej w danej dziedzinie (np. teoria podwójnego zapisu, teoria konta)¹⁴².

K. Most określa teorię rachunkowości jako integralny element nauki rachunkowości, obejmujący usystematyzowany zbiór zasad i rozwiązań metodologicznych, niezależnych (w oderwaniu) od praktyki¹⁴³.

Teoria rachunkowości bywa różnie klasyfikowana¹⁴⁴, jednakże z punktu widzenia niniejszego opracowania istotny jest podział na teorie normatywne¹⁴⁵ i teorie pozytywne (ilustr. 1.7 prezentuje ogólne ich charakterystyki), który wskazuje

¹⁴⁰ Por. A. Szychta, *Współczesne kierunki...*, s. 204–211.

¹⁴¹ Analiza literatury przedmiotu krytycznie odnosi się do tak określonej terminologii jako części naukowej teorii rachunkowości, podważając słuszność nazywania teoriami (doktrynami) bilansowymi poglądów (koncepcji) dotyczących funkcji bilansu, jego budowy, interpretacji oraz zasad ustalania wartości bilansowych. Poglądy w tym zakresie są podzielone: W. Lück jako wątpliwe przedstawia używanie sformułowania teoria w odniesieniu do teorii bilansowej (por. J. Samelak, *Determinanty sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw oraz kierunki jej dalszego rozwoju*, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2004, s. 12); z kolei S. Górniak i R. Stadtmüller używają wyłącznie sformułowania „teoria bilansowa”, opisując koncepcje bilansu (por. S. Górniak, R. Stadtmüller, *Bilansoznawstwo w zarysie*, PWE, Warszawa 1967, s. 69–70). Na ten temat pisali również: A. Szychta, *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości – studium metodologiczne*, FRRwP, Warszawa 1996; W. Brzezina, *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowskie Wydawnictwo Naukowe, Częstochowa 2006.

¹⁴² Por. K.G. Szymański, *Problemy metodologiczne nauki rachunkowości*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Warszawa 1998, s. 28–29.

¹⁴³ Por. K. Most, *Accounting Theory*, Grid Inc., Columbus, Ohio 1977, s. 11.

¹⁴⁴ Podając za S. Hońko, teorię rachunkowości można podzielić na ogólną teorię rachunkowości służącą głównie do wyjaśnienia metodologii rachunkowości; rachunkowość szczegółową (branżową); organizację rachunkowości; rewizję i kontrolę oraz analizę sprawozdawczości finansowej. Por. S. Hońko, *Koncepcja ostrożnej...*, s. 70–71. Szerzej na temat teorii rachunkowości pisali: A.R. Belkaoui, *Accounting Theory*, Academic Press, London 1992; E.S. Hendriksen, *Accounting Theory*, R.D. Irwin Inc., Homewood, Illinois 1982; E.A. Hendriksen, M.F. van Breda, *Teoria rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

¹⁴⁵ Do teorii normatywnych należy zaliczyć teorie warunkowo normatywne, pragmatyczno-normatywne i etycznie-normatywne. Por. A. Szychta, *Współczesne kierunki rozwoju rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1997, t. 40, s. 204.

w teorii rachunkowości obszary możliwych do przeprowadzenia badań empirycznych i stosownego wnioskowania.

Teoria normatywna rachunkowości	– wykorzystuje dedukcyjną metodę badań, polegającą na ustaleniu celów i postulatów, na podstawie których formułuje się twierdzenia wtórne, czyli zasady i reguły stanowiące podstawę konkretnych rozwiązań praktycznych – wyjaśnia rzeczywistość, odpowiadając na pytanie, jak być powinno?
Teoria pozytywna rachunkowości	– bazuje na założeniu, że teoria nie jest systemem norm czy praw, lecz systemem wyjaśniania faktów i procesów zachodzących w praktyce rachunkowości – odpowiada na pytania, jak jest, dlaczego tak jest? – weryfikacja hipotez następuje na podstawie różnych metod matematycznych i statystycznych

Ilustr. 1.7. Podział teorii rachunkowości

Źródło: oprac. własne na podstawie A. Szychta, *Współczesne kierunki rozwoju rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1997, t. 40, s. 204–207; szerzej M. Turzyński, *Umowy o używanie aktywów w świetle historyczno-teoretycznego dyskursu rachunkowości*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2012, s. 63–69

Niniejsza książka wpisuje się w krąg badań teorii normatywnych rachunkowości. Autor dokonuje w niej oceny bieżących zjawisk zachodzących w sprawozdawczości finansowej (ze szczególnym uwzględnieniem problematyki bilansu i zawartych w nim przekrojów informacyjnych) oraz poprzez odniesienie do teorii bilansowych poszukuje rozwiązania problemu, odpowiadając na pytanie, jak powinien wyglądać nowy model sprawozdawczy bilansu.

Ze względu na zmieniające się zapotrzebowanie¹⁴⁶ na rodzaj i szczegółowość informacji finansowej oraz jej cel wydaje się, że ekonomiczne podejście do teorii rachunkowości staje się najbardziej pożądane; zawęza ono kierunek poszukiwań przyszłych rozwiązań do teorii bilansowej (jako szczególnego rodzaju teorii rachunkowości). Ewentualne zmiany w sprawozdawczości finansowej nie mogą charakteryzować się wyłącznie wcześniej wskazanym podejściem; nadając nowy wymiar sprawozdawczy, należy uwzględnić zarówno podejście bilansowe, jak i etyczne. W ten sposób generowane na wyjściu systemu rachunkowości dane będą dostosowane zarówno do nowych potrzeb informacyjnych użytkowników, jak i nie będą ingerować (zmieniać) w prawo bilansowe¹⁴⁷; będą również charakteryzować się rzetelnością prezentowanych informacji.

¹⁴⁶ Obecnie do najważniejszych procesów wpływających w istotny sposób na zmiany potrzeb informacyjnych użytkowników sprawozdań finansowych zalicza się m.in.: globalizację i integrację regionalną, rozwój rynków kapitałowych, e-biznesu i gospodarki bazującej na wiedzy, rozdzielanie funkcji kierowniczych od funkcji dostarczyciela kapitału.

¹⁴⁷ Zakres informacji generowanych przez rachunkowość jest determinowany przez: rynki finansowe, system prawny i system fiskalny. Z tego względu proponowany w dalszej części opracowania

Zmieniające się potrzeby informacyjne powodują również, że samej rachunkowości należy nadać nowy wymiar sprawozdawczy. Określenie kierunku, jaki należy wskazać w rozwoju rachunkowości, nie może odbyć się bez analizy jej teorii. Tabela 1.7 prezentuje wybrane sposoby analizy teorii rachunkowości, które mogą powodować powstanie załączków teoretycznych przyszłych modeli sprawozdawczych.

Tabela 1.7. Wybrane podejścia do teorii rachunkowości

Podejście	Kontekst – prezentowanie informacji finansowej	Opis
Ekonomiczne	Poszukiwania zgodne z teorią ekonomii, poszukiwania powiązań z otoczeniem i jego wymogami (konsekwencje dla akcjonariuszy, kompletność ujawnionych danych)	Rozpatrywanie problemów rachunkowości na gruncie teorii ekonomicznych (w tym teorii bilansowych)
Prawne (bilansowe)	Poznanie sytuacji finansowej podmiotu w świetle prawa bilansowego (szczegółowości jego rozwiązań)	Model raportowania informacji jest wynikiem stosowanego prawa bilansowego (ustaw, standardów, założeń koncepcyjnych)
Etyczne	Poszukiwania informacji prezentowanej rzetelnie	Propagowanie informacji finansowej sprawiedliwej, prawdziwej, uczciwej, dobrych praktyk rachunkowości
Podatkowe	Poznanie sytuacji finansowej podmiotu w kontekście wpływu na nią podatków	– Określenie zasad ujmowania procesów i zasobów z punktu widzenia rachunkowości podatkowej – Przyjęte w praktyce podejście charakteryzujące się traktowaniem tych przepisów jako powszechnie przyjętych zasad i metod rachunkowości należy uznać za nieprawidłowe

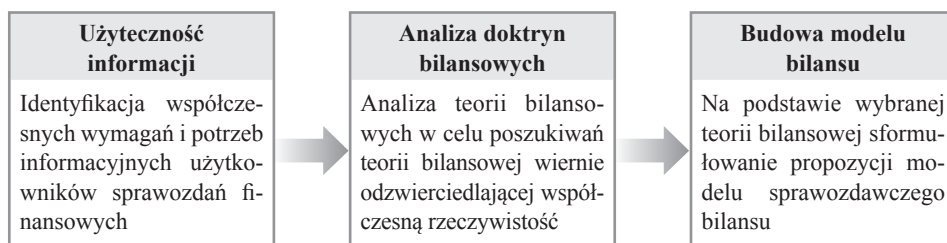
Źródło: oprac. własne na podstawie E.A. Hendriksen, M.F. Breda, *Teoria rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 26–35.

Poszukiwania rozwiązań, inspiracji w zakresie doskonalenia modelu sprawozdawczego bilansu, który miałby zaspokoić wymagania informacyjne jego użytkowników, winny być prowadzone przez pryzmat rozwiązań istniejących już od dawna¹⁴⁸. Tym samym nowy model bilansu powinien wynikać z ogólnych paradygmatów rachunkowości mocno osadzonych w doktrynach bilansowych. Teorie bilansowe, które powstały w przeszłości, dały trwałe podstawy obecnej teorii, praktyce i polityce rachunkowości.

model sprawozdawczy nie ingeruje w obszary zdeterminowane przez rachunkowość, stanowi jedynie próbę pogodzenia interesów wielu grup użytkowników.

¹⁴⁸ „Nie ma nic bardziej praktycznego niż dobra teoria, która pozwala w lepszy sposób zrozumieć otaczającą rzeczywistość”. Por. G. Morgan, *Obrazy organizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 338.

W dalszej części opracowania dokonano przeglądu teorii bilansowych. Poszukiwano wśród nich tej najbardziej odpowiadającej aktualnym wymogom, wynikającym z ewolucji sprawozdawczości finansowej oraz potrzeb jej użytkowników, tak by stworzyć model bilansu¹⁴⁹ charakteryzujący się wyższą użytecznością informacyjną¹⁵⁰. Ilustr. 1.8 przedstawia obszar badawczy, będący przedmiotem rozważań autora niniejszej książki, w kontekście historycznych uwarunkowań rachunkowości.

Ilustr. 1.8. Ogólne obszary badawcze w niniejszym opracowaniu w kontekście historycznych uwarunkowań rachunkowości
Źródło: oprac. własne

Teorie bilansowe przeżywają obecnie swój renesans, co jest wynikiem poszukiwania takiej koncepcji bilansu i innych elementów sprawozdania finansowego, która wiernie odzwierciedlałaby złożoną rzeczywistość gospodarczą¹⁵¹. Teorie bilansowe koncentrujące się na sprawozdawczości bilansowej są wyrazem poszukiwań odpowiednich metod uznawania i wyceny w rachunkowości, a ich twórcy często wykraczają poza ramy wyznaczone przez regulacje prawne lub ugruntowane kanony rachunkowości¹⁵². Teoria rachunkowości jest definiowana¹⁵³ jako

¹⁴⁹ Przez model należy rozumieć zbiór upraszczających założeń określonej teorii bądź też sam przedmiot lub zbiór przedmiotów (obiektów, zdarzeń) spełniających takie założenia. „W pierwszym przypadku mówi się o modelu nominalnym (teoretycznym), w drugim o modelu realnym danej teorii. Model realny może być skonstruowany jako fizyczny układ przedmiotów upraszczających badaną rzeczywistość, ale zarazem dostatecznie do niej podobny lub jako układ przedmiotów skonstruowanych myślowo”. Zob. szerzej K.G. Szymański, *Problemy metodologiczne nauki rachunkowości*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1988, s. 149. Proponowany w niniejszym opracowaniu model jest realnym modelem skonstruowanym poprawnie myślowo.

¹⁵⁰ Wyższą użyteczność informacyjną można uzyskać prezentując informacje finansowe w przekrojach spełniających wymagania i potrzeby informacyjne użytkowników w bardziej kompleksowy sposób w porównaniu do rozwiązań już funkcjonujących. W dalszej części opracowania zostaną omówione szczegółowo rozwiązanie modelowe oraz sposób badania i identyfikacji użyteczności informacyjnej modelu.

¹⁵¹ Por. W. Gos, *Bilans...*, s. 60–61.

¹⁵² Por. S. Hońko, *Podstawowe założenia i aktualne znaczenie wybranych teorii bilansowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2007, t. 38 (94), s. 78.

¹⁵³ Wśród innych definicji należy wyróżnić tę, która określa teorię rachunkowości jako dyscyplinę ekonomiczną zajmującą się pomiarem i analizą wielkości ekonomicznych, charakteryzujących zarówno minioną, jak i przyszłą działalność jednostki ekonomicznej. Por. M. Dobja (red.), *Teoria rachunkowości...*, s. 9.

logiczne wnioskowanie w formie zbioru szerokich zasad dostarczających podstawy odniesienia, dzięki którym można ocenić praktykę rachunkowości, a także wytyczających jej rozwój nowych rozwiązań i procedur¹⁵⁴. Tym bardziej może stanowić ona źródło nadające ramy rozwiązaniom współczesnej sprawozdawczości finansowej.

Teorie bilansowe są dobrym materiałem badawczym, gdyż pomijają teoretyczne aspekty ewidencji księgowej (teorię kont)¹⁵⁵, mimo że stanowią element ogólnej teorii rachunkowości. Umożliwiają one analizę znaczenia sprawozdania finansowego¹⁵⁶ w zależności od stawianego przed nim celu. W kolejnym podrozdziale dokonano przeglądu teorii bilansowych oraz wyboru teorii stanowiącej podstawę dalszych rozważań i badań empirycznych. Przesłaniem dla rozważań autora opracowania stały się słowa B. Penndorfa: „Kto chce być mistrzem w sztuce, niech studiuje jej historię”¹⁵⁷, które wyrażają jednocześnie twórczą, a zarazem krytyczną analizę doświadczeń historycznych.

Z uwagi na powyższe w następnej części książki przedmiotem rozważań jest bilans w jego historycznym kontekście.

3.2. Etymologia słowa bilans w kontekście jego rozwoju historycznego

Rachunkowość (a więc i sprawozdawczość finansowa) jest jednym z najstarszych systemów w dziejach gospodarki na świecie¹⁵⁸. Najwcześniejszą formą sprawozdawczości finansowej był bilans oparty na najstarszym i aktualnym do dziś paradygmacie rachunkowości – metodzie bilansowej¹⁵⁹. Stanowiła ona

¹⁵⁴ Por. A. Szychta, *Współczesne kierunki...*, s. 204.

¹⁵⁵ Szerzej T. Peche, *Metody bilansowe w rachunkowości a systemy informacyjne w gospodarce narodowej*, PWN, Warszawa 1991.

¹⁵⁶ Przyjmując tradycyjny w polskiej nauce zakres rachunkowości, w skład której wchodzi księgowość, rachunek kosztów i sprawozdawczość, należy uznać, że teorie bilansowe koncentrują się na ostatnim z obszarów, czyli na sprawozdaniu finansowym. Może się wydawać, że teorie bilansowe dotyczą wyłącznie bilansu, jednak ich zakres jest szerszy, ponieważ obejmują one wszystkie elementy sprawozdania finansowego, koncentrując się na bilansie oraz rachunku zysków i strat. Por. S. Hońko, *Koncepcja ostrożnej...*, s. 71–73.

¹⁵⁷ Por. B. Penndorf, *Geschichte der Buchhaltung in Deutschland*, Leipzig 1913, s. III, [za:] G. Świdarska, *Bilans dynamiczny – teorie i aktualne znaczenie*, Wydawnictwo Uczelniane Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Warszawa 1989, s. 10.

¹⁵⁸ E. Pogodzińska-Mizdrak, *Informacyjna rola bilansu w historycznej perspektywie*, materiały konferencyjne Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Sprawozdawczość finansowa jako źródło informacji ekonomicznej”, Lublin, 20–22 kwietnia 2009 r.

¹⁵⁹ Metoda bilansowa, zwana złotą metodą rachunkowości, jest uznawana powszechnie za jedyłą, ponadczasową metodę poznawczą rachunkowości, która determinuje całą logiczną i merytoryczną konstrukcję systemu rachunkowości (por. szerzej J. Górski, *Metody poznawcze rachunkowości*, PWE, Warszawa 1975).

podstawę dla całej teorii rachunkowości, jak zauważa M. Gmytrasiewicz, „to, co przetrwało niezmiennie w systemie rachunkowości i decyduje o jej ponadczasowej użyteczności jako systemu informacyjnego, dotyczy metody bilansowej, czyli metody interpretacji i opisu każdej kategorii księgowej pozwalającej na jej podwójną finansową charakterystykę. [...] Kwintesencją i paradygmatem myślenia kategoriami metody bilansowej w rachunkowości jest interpretacja majątku przedsiębiorstwa, bazy danych dla całego systemu rachunkowości”¹⁶⁰.

Początki stosowania słowa „bilans”¹⁶¹ wiążą się z powszechnym używaniem (w nieekonomicznym znaczeniu) włoskiego słowa *bilancia* (waga); należy przy tym przywołać hipotezy o łacińskim lub francuskim źródle tego słowa, które wyodrębnił N.A. Kiparisov. Według niego łacińskie *bilanx* pochodzi od wyrazów *bis* (dwukrotnie) i *lanx* (szala wagi), co miało oznaczać równowagę bądź równość. Natomiast francuskie *bilan* było słowem składającym się z dwóch członów: *bil* (rachunek) i *an* (w skrócie rok)¹⁶². Bilans traktowano zatem jako zestawienie rachunkowe sporządzane pierwotnie głównie w związku z rocznym zamknięciem kont. Według zaś innej tezy źródeł należy poszukiwać w innym francuskim słowie *balance*, oznaczającym równoważenie¹⁶³.

Z kolei według S. Górniaka, polskiego bilansoznawcy, źródłosłów używanego dziś sformułowania był w europejskich językach identyczny: rosyjskie *balans*, włoskie *bilancio*, angielskie *balance* czy też niemieckie *bilanz*¹⁶⁴ oznaczały to samo. W polskiej literaturze badacz A. Bańkowski podaje interesującą, a zarazem kontrowersyjną interpretację słowa „bilans”. Według niego pochodziło ono od łacińskiego słowa *baiulare* (nosić, równoważyć) i odpowiednio od łacińskiego *baiulancia* (bilans), co tym samym zaprzeczałoby pochodzeniu od łacińskiego słowa *bilanx* oznaczającego szalkę wagi¹⁶⁵. W słowniku jego autorstwa pojawia się informacja, że słowo „bilans” zostało po raz pierwszy użyte w Polsce w 1782 r., natomiast na świecie ten wyraz zaczął funkcjonować już ok. 1600 r.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Por. M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska, *Rachunkowość finansowa*, Difin, Warszawa 2004, s. 49–51; szerzej W. Brzezina, *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowski Wydawnictwo Naukowe, Częstochowa 2006.

¹⁶¹ Warto podkreślić, że bilans jest terminem, który dawno przekroczył ramy ekonomicznego języka (bądź narzędzia) specjalistycznego, w tym rachunkowości, stając się jednocześnie pojęciem uniwersalnym, które nieraz daleko odbiega od jego istoty (np. bilans wad i zalet, bilans dodatni, bilans ujemny czy dość często pojawiający się na arenie politycznej bilans zysków i strat).

¹⁶² Por. N.A. Kiparisov, *Teoria księgowości*, PWG, Warszawa 1954, s. 58.

¹⁶³ *Ibidem*, s. 59.

¹⁶⁴ Por. S. Górniak, *Bilansoznawstwo w zarysie*, PWE, Warszawa 1962, s. 33.

¹⁶⁵ Badania językowe w zakresie języka polskiego dowodzą jednak, że znaczenia słowa należy doszukiwać się we francuskim słowie *bilan* (w liczbie pojedynczej) oraz *bilans* (w liczbie mnogiej) pisanego dokładnie tak, jak w języku polskim).

¹⁶⁶ Por. A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 52.

Włoski słownik etymologiczny¹⁶⁷ podaje, że źródeł słowa „bilans” należy upatrywać w późnołacińskim słowie *bilancia*, które po raz pierwszy zostało użyte w języku włoskim w 1463 r. (oznaczało wtedy „zestawienie stanu majątkowego za okres”¹⁶⁸). Obecnie w języku włoskim na określenie bilansu stosuje się terminy *bilancio* – w znaczeniu mikroekonomicznego sprawozdania finansowego, lub *bilancia* – w znaczeniu makroekonomicznym, np. bilansu handlowego bądź płatniczego. Dogłębniejsze zrozumienie terminu „bilans” oraz mechanizmów jego powstania zawarto w prezentacji jego zarysu historycznego w następnym podrozdziale.

Z historii księgowości wynika, że potrzeba rocznego zamknięcia kont wystąpiła stosunkowo późno. Nie określa się precyzyjnie daty pojawienia się bilansu, ale zaznacza, że jego rola i znaczenie zaczęły się krystalizować wraz z ewolucją rachunkowości bazującej na zasadzie podwójnego zapisu, której początki datowano na XIV w.¹⁶⁹ W pierwszym okresie powstawania i rozwoju księgowości (wiek XIII)¹⁷⁰ nie były jeszcze znane bilanse, a jedynie inwentarze majątkowe¹⁷¹. Na przykład M. Scheffs podaje, że zanim wykształciły się bilanse, w których zestawiano aktywa i pasywa, pojęcie to oznaczało najpierw:

– techniczny sposób zamykania zapisanej księgi, polegający na zestawieniu sald końcowych;

– spis inwentarza, który był dokonywany niezależnie od zamknięcia ksiąg i uwzględniał prywatny majątek właściciela przedsiębiorstwa¹⁷².

Historyczny rozwój bilansów księgowych był zróżnicowany, uzależniony od potrzeb i warunków gospodarowania w poszczególnych krajach. Wiązało się to przede wszystkim z tym, że nie było prawnego obowiązku ich sporządzania, a co się z tym bezpośrednio wiąże bilanse nie miały określonej formy sprawozdawczej.

Na początku ewidencja księgową ograniczała się wyłącznie do utrwalenia obliczeń stanu należności i zobowiązań bankierów i kupców¹⁷³ (z tego okresu nie zachowały się żadne zestawienia obrazujące bądź przypominające bilans). Dalszy rozwój księgowości przejawiał się w dwustronnym układzie konta z przeciwstawnymi

¹⁶⁷ M. Cortelazzo, P. Zolli (red.), *Dizionario Etimologico Della Lingua Italiana*, Zanichelli, Bologna 1999, [za:] E. Pogodzińska-Mizdrak, *Informacyjna rola...*

¹⁶⁸ E. Pogodzińska-Mizdrak, *Informacyjna rola...*

¹⁶⁹ Por. S. Hońko, *Koncepcja ostrożnej...*, s. 75.

¹⁷⁰ Interesującą tezę wysunął angielski teoretyk rachunkowości R. Roover, którego zdaniem terminu „bilans” używano już w XIII w. na określenie podliczonych obrotów na rachunku kasy; potwierdzeniem tego faktu mogą być znalezione w Sienie we Włoszech księgi kasowe z takimi obliczeniami pochodzącymi z 1277 r. *Ibidem*.

¹⁷¹ Por. G. Świdarska, *Bilans dynamiczny – teorie i aktualne znaczenie*, Wydawnictwo Uczelniane Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Warszawa 1989, s. 10–11.

¹⁷² Por. M. Scheffs, *Bilans kupiecki i podatkowy*, Związek Księgowych w Polsce, Warszawa 1936, s. 2.

¹⁷³ Najstarsza odnaleziona księga handlowa pochodziła z 1271 r. z Włoch i zawierała najpierw zapisy długu i następnie ich spłaty. Zob. G. Świdarska, *Bilans dynamiczny...*, s. 12.

zapisami Wn i Ma; taki układ nazwano „weneckim”¹⁷⁴. Najstarszymi weneckimi księgami handlowymi, które zachowały się do dzisiaj, są dwie księgi: Donaldo Sorrenzo i braci¹⁷⁵ oraz księga rodziny Barbieriego¹⁷⁶, które nosiły znamiona pierwszych zestawień w formie bilansu, choć w rzeczywistości stanowiły element technicznego przeniesienia zapisów ze starej księgi do nowej.

Przykładem prowadzenia jednej z najbardziej rozwiniętych sprawozdawczości finansowych były zestawienia prowadzone przez spółki florenckie. Zachowane dokumenty spółki handlowej Francesco di Marco, zajmującej się handlem, działalnością wytwórczą i świadczącej usługi bankowe na terenie całej Europy, pozwalają odtworzyć układ spisu inwentarza z przełomu XIV i XV w. Na szczególną uwagę zasługuje inwentarz oddziału spółki w Avignonie (1367–1410), który rozpoczynał się spisem towarów (podzielonych według rodzaju i ilości), dalej zawierał spis ruchomości związanych z działalnością kupca i wykaz jego majątku prywatnego, środki pieniężne oraz należności¹⁷⁷. Następnie były zamieszczane pasywa, na które składały się głównie zobowiązania wobec wierzycieli (pod wierzycielami były prezentowane konta wspólników). Na podstawie spisu inwentarza sporządzano bilans, który służył do ustalania zysku osiągniętego w ubiegłym okresie.

Można wobec tego stwierdzić, że zestawienie tego rodzaju nosiło znamiona późniejszych bilansów dynamicznych, które służyły do ustalenia zysku okresu poprzedniego, a nie zestawienia majątkowego. Zysk ustalony w ten sposób był później dzielony między wspólników stosownie do umowy, a więc w równych częściach odpowiednio do posiadanych wkładów lub świadczonej pracy¹⁷⁸. Co wydaje się bardzo ciekawe, rozwiązanie powyższe było na tyle pionierskie, że przez długie lata nie odnotowano prób jego wykorzystania ani w praktyce rachunkowości, ani w jej teorii¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Taki układ konta występował już we włoskich księgach kupieckich ok. 1288 r. Zob. E. Wojciechowski, *Zarys rozwoju rachunkowości w dawnej Polsce*, PWN, Warszawa 1964, s. 29.

¹⁷⁵ Księga główna Sorrenzo z lat 1416–1434 rozpoczyna się bilansem sald aktywów i pasywów przeniesionych ze starej księgi głównej.

¹⁷⁶ W księdze rodziny Barbieriego z roku 1434 zanotowano po raz pierwszy przeniesienie z konta zysków i strat do pozycji kapitałów czystego zysku neto. Zob. G. Świdarska, *Bilans dynamiczny...*, s. 13.

¹⁷⁷ Kolejnym etapem sporządzania inwentarza było określenie wartości spisanych składników majątku, które były wyceniane w wartości początkowej.

¹⁷⁸ *Ibidem*, s. 14.

¹⁷⁹ Należy tutaj wspomnieć o zestawieniu z roku 1398 z Florencji, które zawierało podobne zestawienie składników, co inwentarz z Avignonu. W aktywach ujmowano gotówkę, należności od dłużników, zapasy towarów, ruchomości, a w pasywach wyodrębniano zobowiązania wobec wierzycieli, rezerwy oraz kapitał wspólników. W kapitale ujmowano również zysk z poprzedniego okresu, ustalony jako wynik porównania aktywów i zobowiązań. Jednakże w zestawieniu z Florencji można doszukiwać się pewnych tendencji statycznych sprawozdawczości finansowej, gdyż zestawienie bilansowe sporządzone w celu ustalenia wyniku działalności zastąpione przez rachunek zysków i strat. Bilansowi przypadła wówczas rola prezentacji majątku, a wynik był liczony jako różnica między przychodami i kosztami (por. S. Hońko, *Koncepcja ostrożnej...*, s. 76–77).

We Włoszech w XV w. bilanse służyły do ustalania podstawy opodatkowania i podlegały badaniom przez organy podatkowe, jednakże prawo nie określało wówczas ani ich formy, ani zasad wyceny, którą przeprowadzano według norm zwyczajowych. Księgowość i sprawozdawczość kupców florenckich prezentowały wysoki poziom merytoryczny, wyprzedzając przyjętymi rozwiązaniami pozostałe miasta włoskie, a Wenecja, która jest uznawana za kolebkę współczesnej rachunkowości, była miejscem wydania kluczowych podręczników z tego zakresu. Wysoki poziom wiedzy teoretycznej nie przekładał się jednak na rozwiązania praktyczne. Bilans był wtedy jedynie technicznym zamknięciem księgi głównej. Znaczenie bilansu, jako źródła informacji o majątku przedsiębiorstwa, było kompletnie niedoceniane. Luca Pacioli w *Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita* mówi jedynie o nakazie sporządzenia inwentarza tylko na początku funkcjonowania przedsiębiorstwa, bez konieczności powtarzania spisu¹⁸⁰.

Do połowy XVII w. dominowały w rachunkowości bilanse dynamiczne, których celem było wskazanie wyników działalności (zysk bądź stratę ustalano jako różnicę pomiędzy aktywami i zobowiązaniami); tylko w wyjątkowych przypadkach bilans służył do przedstawienia sytuacji majątkowej (podział¹⁸¹ lub bankructwo). Wiek XVII stał się przełomowy, jeśli chodzi o rozwój rachunkowości i bilansów. Wskutek licznych bankructw przedsiębiorstw we Francji wprowadzono regulacje prawne nakładające na jednostki obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych w celu ochrony wierzycieli. W 1673 r. została wydana pierwsza kodyfikacja przepisów handlowych na świecie *Ordonnance de Commerce*, która stała się podstawą do opracowywania przyszłych regulacji prawnych (*Kodeks Napoleona*, podstawa regulacji rachunkowości w Anglii i Niemczech w XIX w.). Kodeks handlowy nakazywał wówczas sporządzanie inwentarza (będącego zestawieniem informującym wierzycieli o stanie majątkowym kontrahenta) najpierw po roku, a następnie po dwóch latach¹⁸²; bilans był wtedy uznawany za element wchodzący w skład inwentarza.

¹⁸⁰ Luca Pacioli często używał słowa „bilans”, jednak pojawiało się ono w kilku znaczeniach, a mianowicie jako:

- ogół czynności związanych z przenoszeniem sald kont z wypełnionej księgi głównej do nowej na koniec roku;
- złożona wzdłuż karta, na której po lewej stronie prezentuje się informacje o dłużnikach, a po prawej wypisuje się wierzycieli;
- zestawienie sald debetowych i kredytowych księgi głównej.

Zob. szerzej M. Scheffs, *Z historii księgowości (Luca Pacioli)*, Wł. Wilak, Poznań 1939, s. 159–161. Na temat dokonań L. Pacioli’ego szerzej również w J. Fijałkowska, A. Jaruga, *Luca Pacioli – wielki uczonej renesansu i jego koncepcja rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2006, t. 34 (90).

¹⁸¹ Przykładem takiej „specjalnej” roli bilansu była konieczność podziału spółki Donaldo Sorenzo i Bracia.

¹⁸² Por. S. Hońko, *Koncepcja ostrożnej...*, s. 80–81.

Formalizacja przepisów nakładających obowiązki prowadzenia ksiąg i sporządzania inwentarza wpłynęła na rozwój rachunkowości oraz ugruntowała statyczną rolę bilansu jako prezentacji stanu majątkowego w celu ochrony wierzycieli przed bankructwem ich dłużników. Ugruntowanie roli bilansu – szczególnie w niemieckich regulacjach¹⁸³ – spowodowało, że nadano mu istotną rangę sprawozdawczą, co skutkowało pojawieniem się licznych teorii mających na celu jak najlepszą jego prezentację i strukturę. Tak rozumiany bilans miał w sposób kompletny i rzetelny odzwierciedlać rzeczywiste działania przedsiębiorstwa, którego dotyczył.

Pojęcie bilansu¹⁸⁴ w rachunkowości pozostało związane do dziś z rachunkiem majątkowym, mimo że rachunek zysków i strat spełnia wszystkie wymagania równowagi dwóch wielkości ekonomicznych¹⁸⁵. Cytując E. Heinena, W. Brzezina przytacza definicję bilansu, który jest przeciwstawieniem aktywów pasywowi przedsiębiorstwa. W podobny sposób definiuje bilans E. Kosiol, jako dwustronne zestawienie aktywów i pasywów, które muszą być zrównoważone¹⁸⁶. Chociaż doktryny monistyczne i dualistyczne wyraźnie wyróżniają dwie formy bilansu, a mianowicie rachunek zysków i strat oraz bilans¹⁸⁷, to jednak najczęściej w literaturze przedmiotu można napotkać definicje, w których bilans jest przeciwstawieniem majątku i kapitału przedsiębiorstwa.

W polskiej teorii rachunkowości bilans jest utożsamiany z bilansem majątkowym¹⁸⁸. Można również znaleźć dualizm definicji bilansu; takie stanowisko prezentuje P. Sulmicki, który określa mianem bilansu:

1) „zestawienie stanu aktywów i pasywów majątkowych danej osoby fizycznej lub prawnej w danym momencie, albo

¹⁸³ W dalszej części opracowania autor szerzej podejmuje tematykę bilansu oraz jego powiązania z niemieckimi regulacjami prawnymi na początku XX wieku, w szczególności z niemieckim kodeksem handlowym.

¹⁸⁴ W celu uporządkowania problematyki badawczej z zakresu bilansoznawstwa należy przyjąć podział rachunkowości na teorię, politykę i praktykę (wg W. Brzezina). W dziedzinie teorii rachunkowości wyróżnić należy: ogólną teorię bilansu (metateorię), historię doktryn bilansowych oraz historię polityki bilansowej. Zaś w dziedzinie polityki rachunkowości należy wyróżnić: interpretację obowiązującego prawodawstwa bilansowego i projektowanie nowego prawodawstwa bilansowego. Z praktyką bilansowania będzie związana technika bilansowania jako swoista forma produkcji informacji zawartych w sporządzonym bilansie (por. W. Brzezina, *Modele ewidencyjne – analiza porównawcza*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej” 1979, nr 108).

¹⁸⁵ Por. W. Brzezina, *Statyczne teorie bilansowe*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1987, Ser. Ekonomia XI, s. 11.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ W. Brzezina, *Modele ewidencyjne...*, s. 42–69.

¹⁸⁸ S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy...*, s. 38 oraz szerzej na temat majątku jednostek gospodarczych, ewolucji podejścia do bilansu oraz zasady podwójnego zapisu w: M. Kawa, *Ewolucja pojęcia majątku jednostek gospodarczych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2002, t. 11 (67), s. 54–71.

2) zestawienie przychodów (dochodów) i rozchodów (wydatków) mierzonych w jednostkach fizycznych lub pieniężnych danej osoby fizycznej lub prawnej w danym okresie¹⁸⁹.

Z pierwszym sposobem definiowania bilansu można jednak spotkać się znacznie wcześniej, a mianowicie w sytuacjach opisujących równowagę obrotów dwóch stron konta, które stanowiło najprostszą i najpowszechniejszą formę bilansu¹⁹⁰.

Bilans w ujęciu współczesnym nie może być wyłącznie wiązany z wąsko rozumianym bilansem księgowym (majątkowym), który jest zestawieniem retrospektywnym, mikroekonomicznym¹⁹¹. Ewolucja funkcji współczesnej rachunkowości pociąga za sobą zmianę spojrzenia na rolę, jaką powinien spełniać bilans, zaspokajając wymogi informacyjne szerokiego grona jego użytkowników. W następnym podrozdziale autor dokonuje przeglądu teorii bilansowych w celu poszukiwania wzorca sprawozdawczego, który będzie stanowił inspirację do ulepszenia współczesnego modelu bilansu.

3.3. Przegląd teorii bilansowych w poszukiwaniu wzorca sprawozdawczego

Zdaniem W. Brzezina termin „teorie bilansowe” jest używany w literaturze w dwóch znaczeniach. Teoriami bilansowymi nazywa się przede wszystkim te teorie, których zadaniem jest opisywanie istoty i celu bilansu. W drugim znaczeniu tym mianem określa się pewną grupę teorii księgowych, których konstrukcja opiera się na bilansie majątkowym¹⁹². Pełniejszy i zgodny ze współczesnymi wymogami sprawozdawczości finansowej opis teorii bilansowych zawarł w swoim opracowaniu J. Samelak, który rozumie przez nie „zespół ogólnych bądź bardziej szczegółowych poglądów i koncepcji dotyczących sprawozdania i odnoszących się do jego funkcji, struktury, prezentacji i interpretacji treści oraz zasad ustalania poszczególnych pozycji elementów [...] wykorzystując metodę bilansową do sporządzenia bilansu majątkowego i bilansu wyników”¹⁹³.

W literaturze przedmiotu dominuje podział teorii bilansowych na trzy grupy:
– monistyczne doktryny bilansowe, czyli takie, które przypisują bilansowi tylko jedno dominujące zadanie wymuszające jego kształt, np. zestawienie majątkowe na dzień bilansowy;

¹⁸⁹ P. Sulmicki, *Międzynarodowa wymiana gospodarcza*, PWE, Warszawa 1997.

¹⁹⁰ W. Brzezina, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Toruń 1975, s. 75.

¹⁹¹ W. Brzezina, przedstawiając własne kryteria klasyfikacji bilansów, wyróżnia wśród nich grupę bilansów retro- i prospektywnych (por. W. Brzezina, *Stacyjne teorie...*, s. 13).

¹⁹² Por. W. Brzezina, *Teoria modeli ewidencyjnych*, „Studia i Monografie” 1979, nr 1, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, s. 139.

¹⁹³ Por. J. Samelak, *Determinanty sprawozdawczości...*, s. 13.

– dualistyczne doktryny bilansowe – celem bilansu jest tu przedstawienie dwóch współzależnych i współważnych celów, np. zestawienie majątkowe na dzień bilansowy oraz określenie wyniku finansowego;

– doktryny, według których bilans ma spełnić wszystkie stawiane przed nim zadania (więcej niż dwa).

Największe zróżnicowanie poglądów teoretycznych jest związane z celem sporządzania bilansów, zasadami wyceny bilansowej oraz z interpretowaniem treści bilansu. Na tym tle powstały trzy główne szkoły teorii bilansowych: statyczne, dynamiczne i organiczne. W miarę upływu czasu postępowało dalsze zróżnicowanie teorii bilansowych. W literaturze przedmiotu można znaleźć liczne klasyfikacje teorii bilansowych dokonane przez ówczesnych teoretyków. Wybrane podziały teorii bilansowych zawarto w tabeli 1.8.

Warto w tym miejscu przytoczyć poglądy E. Heinena¹⁹⁴, który zauważył, że nowe zadania dla teorii bilansowych powinny wynikać z różnych oczekiwań informacyjnych, które będą ciągle wzrastać. Podkreślał, że ewolucja, jakiej ulega bilans, wiąże się z koniecznością dostosowywania treści informacyjnych bilansu do potrzeb w zakresie podejmowania decyzji, co wymagało dokonania odpowiednich przekształceń treści i struktury bilansów. Podzielił on teorie bilansowe według następujących kryteriów:

- teorie zorientowane na osiągnięcie kapitałów,
- teorie bilansu zorientowanego na informacje przyszłościowe,
- teorie zwiększania informacji zewnętrznych.

Tabela 1.8. Wybrane klasyfikacje teorii bilansowych

Autor klasyfikacji teorii bilansowych	Klasyfikacja teorii bilansowych
1	2
W. Le Coutre ^a	Rozbudował klasyfikację teorii bilansowych następująco: <ul style="list-style-type: none"> – dynamiczna teoria bilansowa, – statyczna teoria bilansowa, – organiczna teoria bilansowa, – finansowa teoria bilansowa, – pagatoryczna teoria bilansowa, – eudynamiczna teoria bilansowa, – nominalna teoria bilansowa, – teoria bilansowa H. Nicklischa, – funkcjonalna teoria bilansowa W. Thomsa, – totalna teoria bilansowa, – teoria bilansowa oparta na rachunku rentowności.

¹⁹⁴ Por. szerzej W. Brzezina, *Stacyjne teorie...*, s. 18; E. Heinen, *Handelsbilanzen*, Betriebswirtschaftlicher Verlag Dr. Th. Gabler, Wiesbaden 1958.

1	2
G. Sykora ^b	Podzielił teorie bilansowe na: – teorię bilansu w ujęciu nauk prawnych, – teorię bilansu w ujęciu nauk handlowych, – teorię bilansu w ujęciu nauk ekonomicznych.
W. Hauck ^c	Zastosował podwójne kryterium klasyfikacji, tj. podział teorii bilansowych według celu sporządzenia bilansu (zaliczając do nich teorię statycznego i dynamicznego bilansu) oraz według zasady wyceny bilansowej (zaliczając do nich nominalną teorię bilansową Riegera oraz organiczną teorię Schmidta).
G. Vogler ^d	Dokonał podziału teorii na klasyczne i nowe. Do klasycznych teorii bilansowych zaliczał: – statyczną teorię bilansową, a w jej ramach nominalną teorię W. Riegera oraz totalną teorię W. Le Coutre’a, – dynamiczną teorię bilansową, a w jej ramach teorię E. Schmalenbacha, finansową E. Walba i pagatoryczną E. Kosiola, – organiczną teorię bilansową F. Schmidta. Do nowych teorii bilansowych zaliczał: – teorię rachunku rentowności M.R. Lehmana, – teorię bilansu prognostycznego W. Engelsa, – teorię bilansu syntetycznego H. Albacha, – teorię bilansu funkcjonalno-analitycznego W. Stützela, – teorię rachunku przyszłościowego A. Moxtera*, – teorię ekonomicznego zysku D. Schneidera, – teorię bilansów socjalnych P. Einchora, – zamkniętą teorię kapitałową G. Seichta.

^a W. Le Coutre, *Bilanztheorien*, [w:] *Handwörterbuch der Betriebswirtschaft*, Bd I, Poeschel, Stuttgart 1956.

^b Szerzej G. Sykora, *Die Konten- und Bilanztheorien – eine betriebswirtschaftlichhistorische Untersuchung*, Industrieverlag Spaeth & Linde, Vienna 1949.

^c W. Hauck, *Bilanztheorien – eine rechnerische Grundlegung*, Konkordia, Bühl, Baden 1933, s. 54.

^d G. Vogler, *Bilanzen*, Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1977, s. 55–70.

* A. Moxter widzi konieczność dostosowania treści bilansu do potrzeb informacyjnych nowoczesnego przedsiębiorstwa. Możliwość dostosowania bilansów do nowych zadań dostrzegał w syntezie dotychczasowych osiągnięć z zakresu teorii bilansowych. Por. W. Brzezina, *Statyczne teorie...*, s. 16–17.

Źródło: oprac. własne.

W dalszej części opracowania przybliżono ogólne założenia wybranych teorii bilansowych:

- a) statyczne teorie bilansowe,
- b) dynamiczne teorie bilansowe,
- c) teorie bilansu organicznego oraz
- d) inne teorie bilansowe (W. Osbahr, K. Sewering).

Ad a) Statyczne teorie bilansowe

W myśl statycznej teorii bilansu bilans majątkowy spełniał zasadniczą rolę w zarządzaniu przedsiębiorstwem, a rachunek wyników¹⁹⁵ stanowił wyłącznie zestawienie pomocnicze do bilansu. Podstawowym celem bilansu statycznego było przedstawienie stanu majątkowego na określony moment, zwany momentem bilansowym; miał on dostarczać informacji o źródłach pochodzenia kapitału, zmianach jego stanu i formach zainwestowania go w składniki majątkowe oraz być instrumentem kierowania przedsiębiorstwem.

Realizacja obu zadań polegała na szczegółowym kształtowaniu struktury bilansu. W związku z tym punktem ciężkości w tej teorii było kształtowanie struktury bilansu, a nie zasady wyceny. Zgodnie z tą teorią podstawą wyceny pozycji bilansowych powinna być wartość uzyskania, przez którą należy rozumieć wartość opartą na poziomie cen w momencie powstania tej pozycji¹⁹⁶ (w koszcie historycznym). Przegląd wybranych statycznych teorii bilansowych oraz nazwisk jej przedstawicieli zawiera tabela 1.9.

Tabela 1.9. Teorie statyczne bilansu – założenia i przedstawiciele*

Przedstawiciel	Założenia teorii
1	2
H. Nicklisch	Według niego majątek dzieli się zgodnie z rodzajem uczestniczących w procesie produkcji przedsiębiorstwa jego części. Ten obieg wartości przebiega dwukierunkowo i składa się, po pierwsze, z nabycia i zużycia dóbr, aż do sprzedaży wytworzonych przez przedsiębiorstwo świadczeń, oraz po drugie, z otrzymania ekwiwalentu w postaci przychodu ze sprzedaży, aż do ponownego ich wykorzystania do nabycia dóbr, które są niezbędne do odnowienia pierwszej części ruchu i tym samym całego obiegu wartości. Majątek dzieli się na zakładowy (pochodzący z wkładów właścicieli i środków pieniężnych), rezerwowy i nadwyżkowy.
W. Le Coutre (teoria totalnego bilansu)	Odrzucona została jednostronność bilansu; autor stwierdza, że stworzenie rzeczywiście gospodarczo użytecznego bilansu jest możliwe tylko wtedy, gdy przy jego sporządzaniu będzie uwzględniony w pełni nie tylko każdorazowy pojedynczy cel, lecz także naturalne organizacyjno-gospodarcze ogólne cele bilansów, ich istota według formy i treści oraz ich gospodarcze związki. Bilans powinien służyć następującym celom: poznaniu i przeglądowi przedsiębiorstwa, kierowaniu przedsiębiorstwem (jego dyspozycyjności),

¹⁹⁵ Zadaniem rachunku wyników jest ustalenie zmian w stanie kapitału. Osiągnięty w danym okresie zysk jest – zgodnie z omawianą teorią – pozycją wskazującą, czy i w jakim stopniu wzrosły kapitały zaangażowane w przedsiębiorstwie w okresie objętym sprawozdaniem. Por. S. Górniak, R. Stadtmüller, *Bilansoznawstwo...*, s. 70.

¹⁹⁶ W szczególności pozycje materiałów i towarów powinny być wyceniane według rzeczywistych cen ich nabycia lub kosztów wytworzenia, a środki trwałe według rzeczywistych cen ich nabycia lub wartości faktycznie poniesionych na nie nakładów inwestycyjnych.

1	2
	<p>ustaleniu wyniku finansowego, kontroli przedsiębiorstwa, składaniu sprawozdania finansowego z działalności. Wymienione zadania nie mogą być realizowane tylko przez jeden bilans, wręcz przeciwnie, należy sporządzać oddzielnie bilanse dla poszczególnych zadań, a dotychczasowy zwyczajowo stosowany podział zamknięcia rocznego na bilans oraz rachunek zysków i strat jest uważany za niewystarczający.</p> <p>Struktura bilansu wskazuje wyraźnie, że wartość majątku nie jest uporządkowana według kryterium rodzaju i płynności, lecz jest podzielona na różne rodzaje majątku zgodnie z celem ich wykorzystania. Wycena jest dokonywana w cenach nabycia, według zasady brutto, a wyceny poszczególnych składników z uwzględnieniem korekt.</p>
W. Rieger (teoria nominalnego bilansu)	<p>Bilans jest rachunkiem pieniężnym, który zawiera przyszłe wpływy i wydatki. Określenie wyniku finansowego jest możliwe tylko w momencie końca okresu życia przedsiębiorstwa; powstaje wtedy tzw. totalny wynik. Jest on różnicą pomiędzy wkładem pieniądza (kapitałem początkowym) i przychodem pieniądza, rozumianym jako kapitał końcowy pomniejszony o wypłaty (dywidendy i zwroty kapitału). Każde zamknięcie roczne jest pewnego rodzaju fikcją, gdyż jeszcze nie wszystkie dobra zamieniły się w pieniądź.</p>

* Do grupy bilansoznawców z zakresu statycznych teorii bilansowych należy zaliczyć również H. Rehma, H. Stauba i R. Passowa.

Źródło: oprac. własne na podstawie J. Samelak, *Determinanty sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw oraz kierunki jej dalszego rozwoju*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004, s. 27–31.

Ad b) Dynamiczne teorie bilansowe

Według teorii bilansu dynamicznego podstawowym zadaniem bilansu jest ustalanie wyniku finansowego, obliczanego jako różnica między przychodami, określanymi jako nakłady i mierzonymi wartością wpływów, a kosztami, określanymi jako świadczenia i mierzonymi wielkością wydatków¹⁹⁷. Przy rozpatrywaniu tzw. totalnego wyniku finansowego – dla całego cyklu życia jednostki gospodarczej – rachunek zysków i strat przyjmuje formę rachunku wpływów i wydatków, natomiast bilans majątkowy ma spełniać funkcję pomocniczą w stosunku do rachunku wyników. Przy wycenie pozycji bilansowych zaleca się stosowanie cen bieżących, obowiązujących na dzień bilansowy, które umożliwiają określenie aktualnej wartości majątku, co prowadzi z kolei do ustalenia wiarygodnej wielkości osiągniętego wyniku¹⁹⁸.

¹⁹⁷ Porównywalny wynik okresowy jest traktowany jako miara gospodarności.

¹⁹⁸ Metoda ta jest zalecana dla środków obrotowych (obrotowych składników majątku), natomiast w odniesieniu do majątku trwałego teoria nie precyzuje dokładniej pojęcia wartości bieżącej. Por. S. Zadroga, *Niemieckie teorie bilansowe*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1981, t. 5, s. 86.

Za twórcę teorii dynamicznej bilansu uważa się E. Schmalenbacha¹⁹⁹, który w 1908 r. po raz pierwszy stwierdził, że sprawozdawczość finansowa powinna służyć przede wszystkim ustalaniu wyniku działalności²⁰⁰. Do tego momentu powszechny był pogląd, że podstawowym zadaniem sprawozdawczości finansowej było przedstawienie stanu majątkowego, a wynik stanowił różnicę stanów majątkowych²⁰¹.

Tabela 1.10. Teorie dynamiczne bilansu – założenia i przedstawiciele

Przedstawiciel	Założenia teorii												
1	2												
E. Schmalenbach (bilans dynamiczny)	<p>Bilans staje się sprawozdaniem wtórnym (uzupełniającym) do rachunku wyników, któremu przypisuje się pierwszeństwo w stosunku do bilansu. Rachunek wyników obejmuje wszystkie wpływy i wydatki, które doprowadziły do nakładu i przychodu w danym okresie obrachunkowym. W bilansie pojawiają się one jako zmiana stanu środków płynnych i kapitału. Wpływy i wydatki dopiero w przyszłych okresach staną się przychodem i nakładem. Bilans według tak przyjętych założeń prezentuje się następująco:</p>												
	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 50%; text-align: center;">Aktywa</th> <th style="width: 50%; text-align: center;">Pasywa</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="381 771 734 833">1. Środki płynne (gotówka w kasie i w banku)</td> <td data-bbox="734 771 1086 833">1. Kapitał</td> </tr> <tr> <td data-bbox="381 833 734 924">2. Wydatek, jeszcze nie nakład* (zakupione maszyny z wieloletnim okresem używania)</td> <td data-bbox="734 833 1086 924">2. Nakład, jeszcze nie wydatek (zobowiązania i rezerwy na zobowiązania)</td> </tr> <tr> <td data-bbox="381 924 734 986">3. Wydatek, jeszcze nie wpływ (udzielone pożyczki)</td> <td data-bbox="734 924 1086 986">3. Wpływ, jeszcze nie wydatek (zaciągnięte pożyczki)</td> </tr> <tr> <td data-bbox="381 986 734 1077">4. Przychód, jeszcze nie nakład (wytworzone we własnym zakresie maszyny)</td> <td data-bbox="734 986 1086 1077">4. Nakład, jeszcze nie przychód (zaległe remonty wykonywane we własnym zakresie)</td> </tr> <tr> <td data-bbox="381 1077 734 1139">5. Przychód, jeszcze nie wpływ (należności handlowe, wyroby gotowe)</td> <td data-bbox="734 1077 1086 1139">5. Wpływ, jeszcze nie przychód (przedpłaty odbiorców)</td> </tr> </tbody> </table>	Aktywa	Pasywa	1. Środki płynne (gotówka w kasie i w banku)	1. Kapitał	2. Wydatek, jeszcze nie nakład* (zakupione maszyny z wieloletnim okresem używania)	2. Nakład, jeszcze nie wydatek (zobowiązania i rezerwy na zobowiązania)	3. Wydatek, jeszcze nie wpływ (udzielone pożyczki)	3. Wpływ, jeszcze nie wydatek (zaciągnięte pożyczki)	4. Przychód, jeszcze nie nakład (wytworzone we własnym zakresie maszyny)	4. Nakład, jeszcze nie przychód (zaległe remonty wykonywane we własnym zakresie)	5. Przychód, jeszcze nie wpływ (należności handlowe, wyroby gotowe)	5. Wpływ, jeszcze nie przychód (przedpłaty odbiorców)
	Aktywa	Pasywa											
	1. Środki płynne (gotówka w kasie i w banku)	1. Kapitał											
	2. Wydatek, jeszcze nie nakład* (zakupione maszyny z wieloletnim okresem używania)	2. Nakład, jeszcze nie wydatek (zobowiązania i rezerwy na zobowiązania)											
	3. Wydatek, jeszcze nie wpływ (udzielone pożyczki)	3. Wpływ, jeszcze nie wydatek (zaciągnięte pożyczki)											
	4. Przychód, jeszcze nie nakład (wytworzone we własnym zakresie maszyny)	4. Nakład, jeszcze nie przychód (zaległe remonty wykonywane we własnym zakresie)											
5. Przychód, jeszcze nie wpływ (należności handlowe, wyroby gotowe)	5. Wpływ, jeszcze nie przychód (przedpłaty odbiorców)												
<p>Ważnym elementem analizy założeń jest fakt, że wg E. Schmalenbacha nabyte z odroczonym terminem płatności (kredyt kupiecki) surowce i materiały, które nie zostały zużyte, nie są wydatkiem ani nakładem zgodnie z przyjętą terminologią.</p>													
<p>Celem zamknięcia rocznego jest ustalenie porównywalnego wyniku okresowego jako miernika gospodarności. Porównywalność jest tu rozumiana jako dokładny podział na okresy (który przypisuje poszczególnym okresom obrachunkowym nakłady i przychody ich dotyczące) oraz stosowanie tych samych metod ustalania wyniku. Do wyceny stosuje się przede wszystkim wartość nabycia, jednakże w związku z tym, że występują wahania cen, wartość powyższa staje się mało użyteczna i w zamian wprowadza się wartość dzienną jako wartość czasową**.</p>													

¹⁹⁹ Poprzednikiem E. Schmalenbacha i zarazem prekursorem teorii dynamicznego bilansu był C. Sganzi. Por. G. Świdarska, *Bilans dynamiczny...*, s. 51.

²⁰⁰ Por. S. Zadroga, *Niemieckie teorie...*, s. 86.

²⁰¹ W. Brzezina, *Teoria modeli...*, s. 143–145.

1	2								
E. Walb (bilans finansowo-gospodarczy)	<p>Teoria przeciwstawiająca się założeniom E. Schmalenbacha, czyli wydatkom i wpływom oraz nakładom i przychodom. E. Walb wprowadza podział kont na dwa rzędy:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rząd płatniczy (odzwierciedlony w bilansie), – rząd świadczeniowy (odzwierciedlony w rachunku zysków i strat). <p>Pozycje aktywów są traktowane jako wpływy przyszłych okresów, a pozycje pasywów jako wydatki następných okresów. Bilans prezentuje się następująco:</p> <table border="1" data-bbox="398 518 1102 627"> <thead> <tr> <th data-bbox="398 518 750 556">Aktywa</th> <th data-bbox="750 518 1102 556">Pasywa</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="398 556 750 627">Przyszłe wpływy Rozliczane wstecz wydatki</td> <td data-bbox="750 556 1102 627">Przyszłe wydatki Rozliczane wstecz wpływy</td> </tr> </tbody> </table> <p>Bilans uzyskuje nowe oblicze (funkcyjne), nie jest już tylko przejściowym kontem i środkiem pomocniczym rachunku wyników, ale umożliwia niezależne od rachunku ustalenie wyniku okresu.</p>	Aktywa	Pasywa	Przyszłe wpływy Rozliczane wstecz wydatki	Przyszłe wydatki Rozliczane wstecz wpływy				
Aktywa	Pasywa								
Przyszłe wpływy Rozliczane wstecz wydatki	Przyszłe wydatki Rozliczane wstecz wpływy								
E. Kosiol (bilans pagatoryczny)	<p>E. Kosiol dowiódł, że nie jest potrzebny podział kont na konta rzędu płatniczego i świadczeniowego, albowiem wszystkie zdarzenia gospodarcze w przedsiębiorstwie można ująć w kategoriach wpływów i wydatków. Bilans zasobów (zaprezentowany poniżej) wg E. Kosiola powstaje z bilansu ruchu.</p> <p>Wycena odbywa się za pomocą tzw. pagatorycznej wartości***, co oznacza, że dobra są wyceniane w wartości wydatków niezbędnych do ich nabycia.</p> <p>Bilans pagatoryczny wg tej koncepcji reprezentuje zasadę realnego zachowania kapitału pieniężnego, tzn. zysk jest traktowany jako nadwyżka kapitału końcowego, czyli dokonuje porównania na koniec okresu nie pieniądza z pieniądzem, ale pieniądza z siłą nabywczą****.</p> <table border="1" data-bbox="398 1137 1102 1454"> <thead> <tr> <th data-bbox="398 1137 782 1175">Aktywa</th> <th data-bbox="782 1137 1102 1175">Pasywa</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="398 1175 782 1312">1. Zasoby wpływów: – kasa oraz środki pieniężne w banku – należności = uprzedzenie wpływów, przewidywane wpływy</td> <td data-bbox="782 1175 1102 1312">1. Zasoby wydatków: – zobowiązania = uprzedzenie wydatków, przewidywane wydatki</td> </tr> <tr> <td data-bbox="398 1312 782 1408">2. Równowartość wydatków (zasobów wpływów wstecznych) – zapasy</td> <td data-bbox="782 1312 1102 1408">2. Równowartość wpływów (zasobów wydatków wstecznych) – rezerwy</td> </tr> <tr> <td colspan="2" data-bbox="398 1408 1102 1454" style="text-align: center;">Saldo = wynik okresu</td> </tr> </tbody> </table>	Aktywa	Pasywa	1. Zasoby wpływów: – kasa oraz środki pieniężne w banku – należności = uprzedzenie wpływów, przewidywane wpływy	1. Zasoby wydatków: – zobowiązania = uprzedzenie wydatków, przewidywane wydatki	2. Równowartość wydatków (zasobów wpływów wstecznych) – zapasy	2. Równowartość wpływów (zasobów wydatków wstecznych) – rezerwy	Saldo = wynik okresu	
Aktywa	Pasywa								
1. Zasoby wpływów: – kasa oraz środki pieniężne w banku – należności = uprzedzenie wpływów, przewidywane wpływy	1. Zasoby wydatków: – zobowiązania = uprzedzenie wydatków, przewidywane wydatki								
2. Równowartość wydatków (zasobów wpływów wstecznych) – zapasy	2. Równowartość wpływów (zasobów wydatków wstecznych) – rezerwy								
Saldo = wynik okresu									

Tabela 1.10 (cd.)

1	2
H. Sommerfeld (bilans eudynamiczny)	Bilans w tym podejściu prezentuje koncepcję kwalifikowanego zachowania substancji, gdzie ustalony zysk umożliwia nie tylko nominalne zachowanie kapitału i zachowanie substancji przedsiębiorstwa (wartości rzeczowej), lecz również rozszerzenie (powiększenie) substancji odpowiednio do trendu ogólnospołecznego rozwoju gospodarczego. Powyższa koncepcja charakteryzuje się ekstremalnie ostrożną wyceną****. Zysk powstaje dopiero w momencie jego pieniężnej realizacji.

* Wg E. Schmalenbacha nakład jest wartością tych dóbr, które z punktu widzenia rachunku przedsiębiorstwa, obojętnie, czy zgodnie z przeznaczeniem, czy nie, obojętnie, czy w samym przedsiębiorstwie, czy poza nim, zostały zużyte lub w inny sposób utracone (por. G. Świdarska, *Bilans dynamiczny...*, s. 32).

** Sposób tej wyceny napotyka wiele trudności. Wycena majątku rzeczowego w wartości dziennej jest niemożliwa, ponieważ tego rodzaju majątek nie ulega szybkiemu upłynięciu, wobec tego do wyceny przyjmuje się wartość nabycia skorygowaną o dotychczasowe umorzenie. Wycena majątku obrotowego powinna odbywać się wg tzw. rachunku z żelaznymi zapasami; żelazny zapas stanowi minimum zapasów niezbędnych do realizacji normalnego przebiegu działalności. Wg E. Schmalenbacha zapas ten powinien być wyceniony w bilansie według stałej wartości, aby w ten sposób nie dopuścić do wpływu nagłych wahań cenowych na rachunek wyników (które miałyby miejsce w postaci pozorowanych zysków bądź strat).

*** Pagatoryczna wartość odnosi się do punktu czasowego rzeczywistego pojawienia się wpływów i wydatków.

**** Podobne ujęcie i podejście do wyniku prezentuje E. Schmalenbach w teorii bilansu dynamicznego.

***** Ostrożna wycena według założeń bilansu eudynamicznego przejawia się w tym, że należy tworzyć w ciężar rachunku wyników następujące rezerwy z zysku:

- rezerwę zabezpieczającą wzrost, która zmniejsza zysk o wartość rozszerzenia przedsiębiorstwa, odpowiedniego do rozwoju gospodarki;
- rezerwę wyrównującą dywidendy, która powinna umożliwić trwałe oprocentowanie kapitału własnego;
- rezerwę zachowania substancji, która ma na celu zabezpieczenie przedsiębiorstwa przed kryzysem;
- inną rezerwę na zachowanie substancji przejawiającą się w specyficznym ustalonym koszcie wytworzenia niezakończonych produkcji, tylko w wysokości (wartości) zużytych materiałów. Pozostała część kosztów wytworzenia jest ujmowana jako strata, na którą tworzy się rezerwę rozwiązywaną w momencie sprzedaży wyrobów gotowych.

Por. H. Sommerfeld, *Bilanz (eudynamische)*, Poeschel, Stuttgart 1926, s. 1340.

Źródło: oprac. własne na podstawie G. Świdarska, *Bilans dynamiczny – teorie i aktualne znaczenie*, Wydawnictwo Uczelniane Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Warszawa 1989, s. 27–45; J. Samelak, *Determinanty sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw oraz kierunki jej dalszego rozwoju*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004, s. 15–27; S. Zadroga, *Niemieckie teorie bilansowe*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1981, nr 5, s. 86–91.

Teoria bilansu dynamicznego nie polega tylko na stawianiu rachunku wyników na pierwszym miejscu wśród sprawozdań finansowych, ale wyraźniej podporządkowuje bilans rachunkowi wyników, m.in. przez „zdynamizowanie” go,

co można uzyskać poprzez odpowiednią klasyfikację pozycji bilansu. Cytowana teoria była uznawana za instrument umożliwiający kontrolę rentowności przedsiębiorstwa, dlatego za główny jej cel uważano ustalanie wyniku działalności w poszczególnych okresach; podporządkowane temu miały być sprawozdawczość finansowa i system ewidencji księgowej²⁰². Przegląd założeń wybranych dynamicznych teorii bilansowych zaprezentowano w tabeli 1.10.

Ad c) Teoria bilansu organicznego

Teoria bilansu organicznego zmierzała do zniwelowania różnic między teorią bilansu statycznego (majątkowego) a teorią bilansu dynamicznego (wynikowego). Zakładano w tej teorii równorzędną pozycję bilansu i rachunku wyników, które łącznie miały pełnić określoną rolę w kierowaniu przedsiębiorstwem. Zgodnie z tą teorią bilans miał do spełnienia dwa cele: odzwierciedlić stan majątkowy oraz ustalać realny wynik działalności danego przedmiotu. Odzwierciedlenie prawidłowej wartości majątku oraz realne ustalenie wyniku w bilansie były możliwe dzięki obiektywnej wycenie pozycji bilansowych według bieżącej wartości odtworzenia w momencie bilansowym²⁰³. Dlatego też metody wyceny składników majątkowych były podstawowymi kwestiami poruszonymi przez zwolenników tej teorii. Za głównych przedstawicieli teorii bilansu organicznego uważa się I. Kovero oraz F. Schmidta.

Według stanowiska prezentowanego przez I. Kovero²⁰⁴ majątek powinien być wyceniany w bieżącej cenie nabycia, aktualnej na dzień bilansowy (moment bilansowy). Niezrealizowane zyski i straty powinny być uwzględniane w wycenie pozycji bilansowych, przy czym Kovero domagał się ścisłego rozdzielenia w bilansie zrealizowanych zysków i strat. Twierdził, że prawidłowa wycena pozycji bilansowych warunkuje ustalenie realnego wyniku, a prawidłowe ustalenie wyniku bilansowego wpływa na realność bilansu.

Z kolei według F. Schmidta²⁰⁵ podstawowym zadaniem kierownictwa przedsiębiorstwa było zachowanie i powiększanie stanu majątkowego przedsiębiorstwa w ujęciu rzeczowym (a nie nominalnym). Do realizacji tak postawionego postulatu konieczne było przyjęcie odpowiedniej podstawy do wyceny składników majątkowych, która uwzględniałaby siłę nabywczą pieniądza. Spełnienie zadań stawianych bilansowi (ujęcie stanu majątkowego i ustalenie realnego wyniku) było możliwe przez wycenę pozycji (składników) bilansowych według wartości odtworzenia, która jest nazywana wartością odkupu, zastępczą albo reprodukcji.

²⁰² S. Zadroga, *Niemieckie teorie...*, s. 86–87.

²⁰³ Por. S. Zadroga, *Niemieckie teorie...*, s. 88.

²⁰⁴ Oprac. własne na podstawie J. Samelak, *Determinanty sprawozdawczości...*, s. 27; S. Zadroga, *Niemieckie teorie...*, s. 88–90.

²⁰⁵ Uważany za właściwego prekursora teorii organicznego bilansu, której założenia opublikował w 1929 r. Zob. F. Schmidt, *Die organische Tageswertbilanz*, Gloeckner, Leipzig 1929.

Według F. Schmidta zysk powstaje tylko przy ilościowym zwiększeniu stanu majątkowego wyłącznie ze środków pieniężnych²⁰⁶.

Ad d) Inne teorie bilansowe (W. Osbahr, K. Sewering)

Poza wspomnianymi wcześniej teoriami bilansowymi nie można zapominać o twórcach, którzy wykraczali poza utarte schematy ustalone dla bilansu dynamicznego, statycznego czy organicznego. Prekursorami takich podejść do bilansu byli niewątpliwie K. Sewering i W. Osbahr.

K. Sewering był prekursorem bilansu jednolitego, który, podobnie jak bilans organiczny, starał się pogodzić statyczną i dynamiczną teorię bilansową. W swojej książce Severing pragnął udowodnić jednostronność spojrzenia zarówno zwolenników bilansu statycznego, jak i dynamicznego, nie uznając jednocześnie założeń F. Schmidta dotyczących bilansu organicznego²⁰⁷. Swoją teorię opierał na rozważaniu kwestii, czy sposób oznaczenia wartości przedsiębiorstwa (wyceny składników majątkowych) leży bardziej w interesie samego przedsiębiorstwa czy w interesie jego wierzycieli i akcjonariuszy²⁰⁸. W odróżnieniu od założeń bilansu organicznego, gdzie wycena była oparta na wartości odtworzenia, domagał się wprowadzenia wyceny opartej na cenie sprzedaży, jaką przedsiębiorca otrzymałby w sytuacji spieniężenia majątku²⁰⁹.

Istotny wkład do teorii bilansowych wniósł dyrektor Instytutu Naukowego Büscha w Hamburgu, Wilhelm Osbahr²¹⁰, który uważał za najważniejszą grupę poglądów kształtujących bilans te formułowane przez przedstawicieli praktyki gospodarczej; w istotny sposób wpływały one bowiem na kształt teoretycznych

²⁰⁶ Na przykład rzeczywisty zysk ze sprzedaży towarów jest różnicą między ceną ich sprzedaży i bieżącą ceną ich nabycia (ceną, jaką należałoby zapłacić w celu ich nabycia w momencie sprzedaży). Bieżąca wartość odtworzenia stanowi zatem kosztową podstawę ustalania wyniku sprzedaży. Natomiast różnica między historyczną ceną nabycia określonego składnika majątkowego a jego bieżącą ceną nabycia (aktualną w momencie bilansowym) powinna stanowić korektę wartości kapitału własnego, jako różnica wyrażająca skutki zmiennej siły nabywczej kapitału własnego. Prawdziwy zysk powstaje tylko wtedy, gdy na dzień sprzedaży cena sprzedaży jest wyższa od ceny ponownego nabycia (jeśli chodzi o towary); w innym przypadku mamy do czynienia z pozornymi zyskami lub stratami. Por. S. Zadroga, *Niemieckie teorie...*, s. 88–90; J. Samelak, *Determinanty sprawozdawczości...*, s. 27.

²⁰⁷ K. Sewering, *Die Einheitsbilanz. Die Überbrückung des Gegensatzes zwischen statischer und dynamischer Bilanzlehre*, Leipzig 1925.

²⁰⁸ Por. M. Scheffs, *Oznaczenie wartości przedmiotów bilansowych*, Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce, Poznań 1938, s. 309–310.

²⁰⁹ Przedmioty majątkowe Severing dzieli na: zakładowe (inwestycje) bez zużycia – wyceniane na moment bilansowy według cen sprzedaży, obrotowe – wyceniane na moment bilansowy według cen sprzedaży, użytkowe i zużywalne – wyceniane na moment bilansowy w wysokości kosztów własnych.

²¹⁰ W. Osbahr – twórca teorii bilansowej w latach 20. ub. wieku zaprezentował formę bilansu, która powinna zaspokajać potrzeby informacyjne także w następnym stuleciu.

aspektów rachunkowości. Według niego bilans w praktyce przedsiębiorstw winien być rozpatrywany przez pryzmat realizacji celów przedsiębiorstwa²¹¹. W. Osbahr podjął się rozpatrzenia problemu oznaczenia wartości bilansowych z punktu widzenia przedsiębiorcy, względnie właściciela przedsiębiorstwa. Ewolucja rynków kapitałowych i struktur spółek publicznych pozwala widzieć analogię w tej teorii bilansowej w odniesieniu do tego, jaką wartość powinien przedstawiać bilans zarówno dla potencjalnego inwestora, jak i właściciela. W. Osbahr łączył interes wierzycieli²¹² według intencji prawa handlowego oraz interes przedsiębiorcy z punktu widzenia zarobkowego oraz jednocześnie pragnie uzasadnić i uwarunkować ich wzajemną zależność²¹³. Uważa, że w bilansie należy uwydatnić wszelkie zmiany powstałe w gospodarczej strukturze przedsiębiorstwa i w jej częściach składowych²¹⁴. Te zmiany radzi wyrazić osobnymi pozycjami jako „przyrost wartości” w aktywach oraz „rezerwa z przyrostu wartości” w pasywach²¹⁵. Zaprezentowany w ten sposób bilans pokazuje, jaka część aktywów jest generowana na dzień bilansowy poprzez wszystkie działania związane z ich wyceną, a jaka jest wypracowana w toku „prawdziwej” (operacyjnej, faktycznie zrealizowanej) działalności gospodarczej.

Reasumując, rozważania zawarte w niniejszym rozdziale mają na celu podkreślenie ewolucyjnego charakteru zmian w sprawozdawczości finansowej. Zmiany te następują pod wpływem rozwoju potrzeb informacyjnych użytkowników informacji finansowej i przebiegają równoległe ze zmianami zachodzącymi

²¹¹ Teoria bilansu totalnego W. Le Coutre’a również spełnia tak postawione zadanie.

²¹² Przez sformułowanie „wierzyciele” należy rozumieć całe otoczenie jednostki gospodarczej zainteresowane jej sytuacją finansową; wierzycielami są właściciele, którzy powierzyli majątek przedsiębiorcom (menedżerom) i roszczą prawo do wypłacenia dywidendy, potencjalnymi wierzycielami mogą stać się w przyszłości inwestorzy, wierzycielem są również przedsiębiorcy, którzy uzależnieni od sytuacji (płynności) finansowej jednostki roszczą prawo do wynagrodzeń.

²¹³ W. Osbahr wyprzedza panującą w tamtym czasie klasyczną teorię przedsiębiorstwa. Jego propozycja konstrukcji bilansu przewiduje coraz większą złożoność funkcjonowania jednostek gospodarczych, rozbudowanie struktur organizacyjnych, rozdzielenie własności od zarządzania przedsiębiorstwem. Właśnie w tym obszarze najczęściej mamy do czynienia z działaniem kreatywnym w rachunkowości, co nie oznacza, że zgodną z prawem. Podstawowy paradygmat klasycznej teorii przedsiębiorstwa, podkreślający, że celem podstawowym przedsiębiorstwa jest zawsze wyłącznie maksymalizacja zysku, stworzył w latach późniejszych podstawy do budowania metod i technik kształtowania sprawozdań finansowych. W. Osbahr poszedł o krok dalej i zaprezentował bilans, który jednocześnie zaspokajał interesy obecnych i przyszłych właścicieli. Pokazywał efektywność nadzoru nad powierzonym majątkiem, stąd też nacisk w nazwie na słowo „przedsiębiorca”, którego można traktować jak menedżera.

²¹⁴ W sytuacji, gdy rachunkowość zgodna z MSR/MSSF pełna jest szacunków, czyli obszarów potencjalnej kreatywności, dokonanie podziału bilansu na część „historyczną” oraz część „składniki aktywów bądź pasywów w wartościach przeszacowanych” pozwalałoby ująć ten do tej pory niewymierny (nieujmowany oddzielnie) element, jakim jest kreowanie bilansu na dzień jego sporządzenia.

²¹⁵ Por. M. Scheffs, *Oznaczenie wartości...*, s. 308–309.

w otoczeniu gospodarczo-społecznym, w kontekście którego należy rozważać naturę, przydatność informacyjną oraz potrzebę dalszego rozwoju sprawozdawczości finansowej. Rozważania te, wzbogacone przeglądem teorii bilansowych, stanowią jednocześnie punkt wyjścia do poszukiwań nowego wzorca sprawozdawczego bilansu wywodzącego się z dorobku historycznego teoretycznych doktryn bilansowych.

Rozdział II

Teoria bilansowa Wilhelma Osbahra

1. Wybrane problemy rachunkowości w Niemczech na początku XX wieku
 - 1.1. Rys historyczny
 - 1.2. Wpływ Kodeksu Handlowego Rzeszy Niemieckiej (HGB) na otoczenie ekonomiczno-prawne przedsiębiorstw
 - 1.3. Przegląd wybranych kategorii ekonomicznych oraz parametrów wyceny bilansowej
 - 1.4. Problemy bilansoznawstwa niemieckiego i księgowości na przełomie wieków

2. Zarys teorii bilansowej sformułowanej przez Wilhelma Osbahra
 - 2.1. Podstawowe założenia teorii
 - 2.2. Aktywa trwałe i obrotowe według teorii Wilhelma Osbahra
 - 2.3. Majątek uzupełniający i zabezpieczający w teorii Wilhelma Osbahra
 - 2.4. Uniwersalność zastosowania teorii Wilhelma Osbahra

1. Wybrane problemy rachunkowości w Niemczech na początku XX wieku

1.1. Rys historyczny

Celem niniejszego rozdziału jest nakreślenie ogólnogospodarczych fundamentów wiedzy o bilansie, obowiązującej na początku XX w., na podstawie charakterystyki dokonanej przez Wilhelma Osbahra, jak również przedstawienie modyfikacji treści podstawowych kategorii ekonomicznych w ówczesnej nauce o bilansie, wyjaśnienie niezbędnych pojęć oraz poglądów reprezentowanych przez różnych autorów. Wiąże się to z koniecznością określenia zależności istniejących między szczegółową kwestią ekonomiczną ujętą w bilansie a istotnymi kwestiami ówczesnej nauki ekonomii. Należy przy tym zaznaczyć, że poza zakresem przedmiotowym niniejszego rozdziału pozostaje szczegółowa analiza naukowo-ekonomicznego podejścia do problematyki bilansu.

Heinrich Nicklisch¹ i wdowa po tragicznie zmarłym w marcu 1920 r. Wilhelmie Osbahrze zdecydowali o ponownym wydaniu jego cieszącej się dużą popularnością książki *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems* (Bilans z punktu widzenia przedsiębiorcy. Aktualne i przyszłe zagadnienia kształtowania problemów bilansu), pierwotnie opublikowanej w 1918 r.² Zebranie przemysłów W. Osbahra na temat rachunkowości było dla H. Nicklischy ważnym przedsięwzięciem, stanowiło bowiem z jednej strony próbę wystawienia pomnika wybitnemu znawcy tematyki bilansoznawstwa i urzędnikowi administracyjnemu, a z drugiej było oddaniem hołdu przyjacielowi. We wstępie do książki H. Nicklisch podkreśla niezwykley potencjał zawartych w niej myśli i koncepcji, a przede wszystkim jasność poglądów i ich ponadczasowość³.

¹ Heinrich Nicklisch (1876–1946), jeden z pierwszych wychowanków Fritza Schmidta oraz Eugena Schmalenbacha – prekursora dynamicznej teorii bilansowej, profesora uczelni wyższych w Lipsku, Mannheim (od 1910 r.) i Berlinie (od 1921 r.), wybitny znawca zagadnień dotyczących rozwoju i zarządzania przedsiębiorstwem.

² Niskonakładowa publikacja, wydana przez Wydawnictwo Carla Ernsta Poeschela, jest dziś praktycznie nieosiągalna w światowych bibliotekach. Wydanie, na którym opierają się rozważania autora niniejszego opracowania, ukazało się w roku 1923 i jest dostępne w ok. 30 bibliotekach na świecie. Jako Załącznik 3 do niniejszego opracowania dołączono skan strony tytułowej oraz spisu treści książki, która stanowiła kanwę do rozważań zawartych w niniejszej pracy.

³ W niniejszym rozdziale, po raz pierwszy w polskim piśmiennictwie z zakresu rachunkowości, teoria Wilhelma Osbahra została opisana tak szczegółowo, w kontekście specyficznych cech ekonomiczno-prawnego otoczenia przedsiębiorstwa działającego w Niemczech na początku XX wieku. Jest to dodatkowo jedno z niewielu dostępnych w literaturze przedmiotu tak obszernych omówień teorii bilansu przedsiębiorstwa/przedsiębiorcy. Autor niniejszej książki starał się możliwie najwierniej oddać

Według H. Nicklisch, W. Osbahr w swoim opracowaniu dokonuje krytyki koncepcji dynamicznego bilansu, zwracając jednocześnie uwagę na problem uwzględniania inflacji w sprawozdaniach finansowych oraz jej znaczenia dla przedsiębiorstw i gospodarki narodowej. Książka powstała na podstawie serii wykładów i badań naukowych, jakie W. Osbahr prowadził w Hamburgisches Kolonialinstitut, a także doświadczeń zdobytych w praktyce rachunkowości. We wstępie do oryginalnego pierwszego wydania W. Osbahr stwierdza, że „publikacja jest przeznaczona zarówno dla specjalistów z zakresu prawa handlowego i nauk politycznych, jak i uczestników życia gospodarczego, zawiera bowiem przekaz teoretyczny opracowany w umiejętności techniczne”. W pracy tego autora zauważa się wyraźne zainteresowanie oznaczeniem (wyceną) wartości bilansowych, szczególnie w kontekście utraty wartości pieniądza w otoczeniu narażonym na wysoką inflację. W. Osbahr dostrzegał w ówczesnych teoriach bilansowych mankament w postaci skupienia się w bilansie wyłącznie na jednym aspekcie, tzn. na wyniku finansowym bądź strukturze kapitałowej; tym samym przewidywał, że w następnych latach bilans stanie się elementem sprawozdania finansowego, na które będzie się patrzeć w sposób bardziej kompleksowy, wieloaspektowy i wieloadresowy⁴.

Prezentacja kluczowych aspektów teorii bilansowej W. Osbaha nie może zostać dokonana bez uprzedniego przedstawienia rysu historycznego rachunkowości w Niemczech oraz stawianych jej w tym okresie wyzwań, tak by móc poznać powody powstania teorii, którą można dziś uważać za prekursorską wizję rachunkowości przyszłości.

Już w XVII i XVIII w. Niemcy brały udział w licznych, długotrwałych wojnach, a finansowanie działań wojennych było główną pozycją wydatków państwa⁵. Państwa niemieckie popierały rozwój gospodarczy, stosując bezpośrednie i pośrednie metody jego wsparcia. Rodzący się przemysł był wspierany poprzez wysokie taryfy restrykcyjne dla importu, monopolizację produkcji i subsydia.

Przy takim podejściu do gospodarki rachunkowość była źródłem danych statystycznych i ułatwiała ustalanie podatków oraz ich rozliczanie⁶. W warunkach

tok rozumowania, a jednocześnie wizjonerski charakter koncepcji Wilhelma Osbaha, który w swoim spojrzeniu na rolę bilansu i jego miejsce w systemie informacyjnym przedsiębiorstwa co najmniej o sto lat wyprzedził swoją epokę. Założenia teorii bilansowej W. Osbaha stały się dla autora teoretycznym fundamentem umożliwiającym zaproponowanie nowego modelu sprawozdawczego bilansu.

⁴ Pierwsza wojna światowa pokrzyżowała plany W. Osbaha. Po jej zakończeniu zamierzał wydać poszerzone dzieło, w którym bardziej kompleksowo zostałyby potraktowane problematyka wyceny. Jednak w marcu 1920 r. tragicznie zmarł, pozostawiając w swojej teorii wiele ponadczasowych wskazówek i zaleceń do wykorzystania w praktyce rachunkowości.

⁵ W tych warunkach promowanie wzrostu ekonomicznego wymagało obecności państwa, prowadzącego merkantylną politykę w celu odbudowy gospodarki niszczonej wojnami.

⁶ D. Krzywda, *Modele rachunkowości i ich wpływ na informacje sprawozdawcze*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni” 2005, nr 3, s. 64–66.

ograniczonego zasobu kapitału prywatnego, dostępnego do zainwestowania w rozwój przemysłu, rosła rola banków. Polegała ona na kumulowaniu prywatnych oszczędności w celu finansowania przemysłu⁷. Udzielane kredyty długoterminowe były zabezpieczane aktywami przedsiębiorstw – kredytobiorców. Działalność banków⁸, polegająca z jednej strony na przyjmowaniu atrakcyjnych krótkoterminowych depozytów oszczędnościowych, a z drugiej strony na udzielaniu długoterminowych pożyczek, z przeznaczeniem na rozwój przemysłu, skutkowała relatywnie małą płynnością i wymagała tworzenia i utrzymywania odpowiednio dużych rezerw⁹. Jako kredytodawcy banki nie były reprezentowane w zarządach kredytobiorców, niemniej były zainteresowane ich osiągnięciami.

W tych warunkach zrodziła się instytucja rady nadzorczej jako najsilniejszego organu w strukturze korporacji¹⁰. Nadzór był realizowany przez ciągły monitoring rezultatów działań zarządu, zobowiązanego do przedkładania rocznego raportu radzie nadzorczej, a następnie akcjonariuszom. W zakresie rachunkowości, oprócz głównego zainteresowania wyceną aktywów, banki wywierały wpływ na ewoluowanie dwóch zasad, a mianowicie¹¹:

- zasady przejrzystości,
- zasady sprawdzalności.

System rachunkowości powinien umożliwiać uzyskanie wglądu w przeprowadzane transakcje oraz poznanie sytuacji finansowej w rozsądnym czasie po ich wystąpieniu, ze względu na podejmowane decyzje. W celu zapewnienia sprawdzalności informacji struktura zbioru zapisów księgowych powinna być odpowiednio usystematyzowana. Potrzeby państwa niemieckiego spowodowały wczesne wprowadzenie opodatkowania zarówno kapitału, jak i zysku, a przy braku rozwiniętego rynku pieniężnego rząd był zobligowany do ściągania podatków w krótkich przedziałach czasu w ciągu roku obrotowego.

W tych warunkach państwo było wybitnie zainteresowane jakością rachunkowości. Ustalanie i ściąganie podatków było zasadniczą przyczyną tworzenia

⁷ Por. C. Trebilcock, *The Industrial of Continental Powers 1780–1914*, Longman, London 1981, s. 42, [za:] D. Krzywda, *Modele rachunkowości...*, s. 66.

⁸ Banki inwestycyjne były zobligowane do ostrożnego podejścia w ocenie swoich inwestycji przemysłowych; w związku z tym przedmiotem ich zainteresowania było zużycie aktywów, na których ustanowiono zabezpieczenia udzielonych pożyczek. Interesowały się one głównie wyceną aktywów przedsiębiorstw, natomiast w mniejszym stopniu ich zyskowością. Rola banków niemieckich w finansowaniu rozwoju przemysłowego wywarła znaczący wpływ na strukturę korporacji.

⁹ *Ibidem*, s. 101.

¹⁰ Por. A. Gerschenkron, *Economic Backwardness in Historical Perspective*, Belknap Press, Cambridge 1962, s. 14, [za:] D. Krzywda, *Modele rachunkowości...*, s. 67.

¹¹ Na szczególną uwagę zasługuje rozwój rachunkowości w Prusach, gdzie założenie spółki akcyjnej wymagało zgody rządu, a naruszenie prawa spółek groziło sankcją rozwiązania. Od roku 1852 urzędnicy państwowi byli upoważnieni do udziału w posiedzeniach rady i badania ksiąg spółki. Por. D. Krzywda, *Modele rachunkowości...*, s. 67.

prawnych regulacji rachunkowości¹². Z upływem czasu niemieckie banki rozszerzały zakres przedmiotowy działalności. Oprócz działalności depozytowej i kredytowej zaczęły zawierać między sobą transakcje kupna-sprzedaży papierów wartościowych, omijając giełdę papierów wartościowych. Doprowadziło to do przejścia większości funkcji giełdy i ograniczenia możliwości jej rozwoju¹³. W celu zwiększenia bezpieczeństwa swoich inwestycji banki od około 1870 r. zaczęły do tworzenia karteli i kontrolowały ich politykę finansową.

Do 1914 r. system ekonomiczny Niemiec był systemem kolektywno-kolaboracyjnym¹⁴. Banki przez udział swoich przedstawicieli w radach nadzorczych miały bezpośredni dostęp do informacji pochodzących z rachunkowości i mogły ustanawiać sposób ich weryfikacji. W Niemczech był niski odsetek mniejszych przedsiębiorstw, które kreowały popyt na usługi w zakresie rachunkowości. Od 1820 r. rozwijano edukację techniczną (zawodową), a następnie edukację w zakresie biznesu. Doradztwo w zakresie rachunkowości związane z podejmowaniem wielkich przedsięwzięć było zmonopolizowane przez ekonomistów dużych spółek. Dopiero w 1930 r. wprowadzono obligatoryjny audyt finansowy w celu odbudowy zaufania publicznego osłabionego przez kryzys gospodarczy i uspokojenia inwestorów zagranicznych reprezentowanych w radach nadzorczych¹⁵.

Kolejnym ważnym aspektem funkcjonowania niemieckiej rachunkowości na przełomie XIX i XX w. było silne jej powiązanie z *Kodeksem Handlowym*

¹² Podstawowym przedmiotem regulacji była identyfikacja zysku do opodatkowania. W konsekwencji był wymagany audyt podatkowy. Sporne zagadnienia z dziedziny rachunkowości rozstrzygały sądy przez odnoszenie się do przepisów prawa podatkowego. Warunkiem kontynuowania działalności spółki było ujawnienie informacji pochodzących z rachunkowości przez oficjalne opublikowanie sprawozdania z podpisem stwierdzającym spełnienie obowiązku spółki wobec państwa. *Ibidem*, s. 67.

¹³ Por. C. Trebilcock, *The Industrial...*, s. 100, [za:] D. Krzywda, *Modele rachunkowości...*, s. 66.

¹⁴ System kolektywny to sumarycznie ujęte globalne systemy, istoty ludzkie oraz pieniądze. Tworzy to jeden system; mimo że może się on wydawać nieporęczny i niemożliwy do kontrolowania, to poddaje się łatwo kontroli tym, którzy trzymają lejce i kontrolują żywotny organ – mózg. „Mózgiem” systemu kolektywnego jest system bankowości. Funkcjonuje on, opierając się na przekonaniu, że życie to pieniądze, a pieniądze to życie. Przekonanie, że pieniądze są istotą życia, jest wbudowane w korzenie ludzkiej egzystencji i towarzyszy ludzkości w ciągu całego procesu ewolucji, przeobrażając pradawne wspomnienia we współczesny system bankowości. Z kolei w systemie kolaboracyjnym następuje współpraca z niepopieraną przez większość społeczeństwa władzą (systemem bankowym).

¹⁵ Profesję audytorów ustanowiono na drodze legislacji, przez wydzielenie jej z szeroko rozumianej profesji księgowych i poddano ją ministerialnemu nadzorowi. W ramach tego nadzoru stowarzyszenie profesjonalne wykonuje określone zadania delegowane ze szczebla ministerialnego. Państwo organizuje egzaminy kwalifikacyjne, a przyjęcie do zawodu wymaga państwowej rejestracji. Państwo kontroluje też wykonywanie zawodu i nakłada na audytorów określone obowiązki publiczne, np. obowiązek ujawniania w raporcie z audytu takich działań zarządu badanego podmiotu, które są nielegalne lub niezgodne ze statutem (umową) spółki; informowanie o takich działaniach leży bowiem w interesie publicznym.

z 1861 r. (*Handelsgesetzbuch* – HGB). W tym okresie rachunkowość aż do kryzysu w latach 20. XX wieku była rozpatrywana przede wszystkim w kategoriach prawnych. Miała dostarczać podstawy do oceny i kontroli ryzyka właściciela pożyczonego kapitału¹⁶. Ochronie kredytodawców podporządkowano sprawozdawczość finansową, a wśród niej szczególne znaczenie przypisywano bilansowi, ujmującemu wszystkie aktywa i pasywa¹⁷. Zadaniem bilansu było umożliwienie ustalenia wyniku finansowego do podziału, poprzez ostrożną wycenę wzrostu aktywów netto przedsiębiorstwa¹⁸.

Wiodącą rolę bilansu podkreślał w swojej teorii W. Osbahr, identyfikując w nim możliwości i zagrożenia wynikające z niewłaściwego zastosowania narzędzi rachunkowości. Stojąc na straży ochrony kredytobiorców, ale przede wszystkim interesu właściciela (przedsiębiorcy/przedsiębiorstwa), zajął się problemem oddzielenia wartości realizacji (koszty własnego zakupu bądź wytworzenia) oraz wartości szacunkowych niezwiązanych bezpośrednio z prowadzoną działalnością operacyjną.

W. Osbahr dojrzywał naukowo w okresie funkcjonowania II Rzeszy Niemieckiej, niemieckich podbojów kolonialnych, które powodowały narastanie konfliktów na arenie międzynarodowej skutkujących wybuchem I wojny światowej, a także poznał oblicze państwa upadającego wskutek niepowodzeń militarnych. Wobec tego rozpatrywał on bilans jako źródło informacji w różnym otoczeniu ekonomicznym, od rozkwitu (interwencjonizmu państwowego) do spowolnienia, które zbiega się z wielkim kryzysem gospodarczym na świecie. Rezultatem doświadczeń W. Osbahra była teoria bilansowa, która znacznie wyprzedzała epokę. Ciekawy może również wydać się fakt, że założenia teoretyczne powstałe na początku XX w. doskonale wpisują się w popularne dużo później w Niemczech idee ordoliberalizmu¹⁹.

¹⁶ Por. S.T. Surdykowska, *Rachunkowość międzynarodowa*, Zakamycze, Kraków 1999, s. 239–243.

¹⁷ Rachunek zysków i strat pełnił natomiast rolę drugorzędą, polegającą przede wszystkim na ujęciu głównych pozycji mających wpływ na wzrost lub spadek wartości aktywów netto.

¹⁸ Podporządkowanie rachunkowości potrzebom kredytodawców wpłynęło także na traktowanie zasady konserwatyizmu jako nadrzędnej w stosunku do pozostałych reguł rachunkowości. Dotyczyło to zwłaszcza zasady realizacji (niższego kosztu lub ceny rynkowej) oraz współmierności, co wywoływało bardzo ostrożną wycenę pozycji bilansowych. Odpowiednio też wpływało na wynik finansowy, którego niedoszacowanie miało zapewnić odpowiednią dywidendę – dochód właścicielom kapitału zaangażowanego w dane przedsiębiorstwo, przy jednoczesnym dbaniu o to, aby nie pogarszać możliwości spłaty zobowiązań, czyli wypłata dywidendy nie mogła odbyć się kosztem kredytodawców.

¹⁹ Ordoliberalizm to odmiana niemieckiego liberalizmu, która ukształtowała się w latach 30. i 40. XX w., początkowo w Niemczech, a następnie na emigracji, była odpowiedzią na wyzwania, jakie stanęły przed myślicielami liberalnymi w związku z wielkim kryzysem gospodarczym w latach 1929–1933. Stanowi on próbę rewizji ideologii tradycyjnego liberalizmu w warunkach

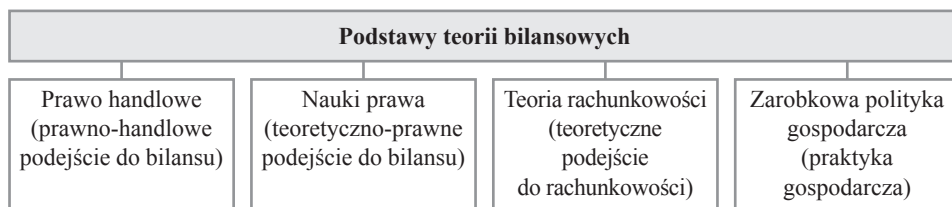
1.2. Wpływ Kodeksu Handlowego Rzeszy Niemieckiej (HGB) na otoczenie ekonomiczno-prawne przedsiębiorstw

Wilhelm Osbahr, jako dyrektor Instytutu Naukowego Büscha w Hamburgu, podjął na początku XX w. próbę rozpatrzenia problemu oznaczenia wartości bilansowych (wpływu wyceny bilansowej na pozycje bilansowe) z punktu widzenia przedsiębiorcy (względnie właściciela przedsiębiorstwa), tym samym wyraźnie podkreślając konieczność rozpatrywania kształtu bilansu przez pryzmat celów realizowanych przez przedsiębiorstwo. Za punkt wyjścia do rozważań na temat wartości bilansowych przyjął on czwarty rozdział pierwszej księgi *Kodeksu Handlowego Rzeszy Niemieckiej* z 10 maja 1897 r. (HGB) pt. *Księgi rachunkowe*, który ze względu na swój miarodajny charakter musiał być uwzględniany w prowadzeniu księgowości w przedsiębiorstwach. Trzeba jednak zaznaczyć, że znaczenie ówczesnych regulacji prawa handlowego nie jest obecnie łatwe do zrozumienia, w szczególności w odniesieniu do bilansu. Z upływem czasu w orzecznictwie i piśmiennictwie z zakresu prawa bilansowego pojawiały się różne interpretacje odnośnie do faktycznego znaczenia tamtych przepisów ustawowych oraz charakterystyki sprawozdania finansowego. Mimo to, biorąc pod uwagę aktualny stan wiedzy na temat tych teorii, autor niniejszego opracowania dokonał rekonstrukcji zaproponowanej przez W. Osbahra klasyfikacji poglądów leżących u podstaw teorii bilansowych (ilustr. 2.1).

Pierwsza grupa teorii obejmuje zagadnienia bazujące wyłącznie na prawie handlowym (czysto prawno-handlowe podejście do bilansu). Druga grupa skupia teorie formułowane przede wszystkim na podstawie nauk prawnych (czysto

jego wyraźnego kryzysu, a nawet całkowitego załamania się po 1933 r. Ordoliberalowie zdali sobie sprawę z nieadekwatności indywidualistycznego liberalizmu w społeczeństwie niemieckim, cechującym się przywiązaniem do autorytetów i tradycji oraz niechęcią do liberalnej demokracji i w tych warunkach chcieli uratować liberalne jądro swoich poglądów, łącząc je z elementami myśli konserwatywnej i społecznej nauki Kościoła, przede wszystkim poprzez zmianę filozoficznych podstaw doktryny liberalnego społeczeństwa i wyprowadzenie kategorii liberalnej wolności z pojęć chrześcijańsko-konserwatywnych. Podstawą życia gospodarczego pozostaje jednostka, wyposażona w instytucjonalne możliwości prowadzenia działalności gospodarczej lub pracy najemnej. Suponuje to niechęć do rozwiązań etatystycznych w postaci państwowej opieki społecznej. W uzasadnionych przypadkach ordoliberalowie uznawali prawo do ingerencji władzy politycznej w wolną ekonomię. Nie wierzyli natomiast w możliwość restauracji lesseferyzmu w czystej, XIX-wiecznej postaci po wydarzeniach wielkiego kryzysu gospodarczego lat 20. Ich zdaniem, od końca XIX w. można obserwować proces wzmożonej koncentracji kapitału polegający na łączeniu się przedsiębiorstw w wielkie korporacje i wypieranie z rynku drobnych podmiotów. Por. szerzej G. Pszczółkowski, *Spoleczno-polityczna i gospodarcza doktryna neoliberalizmu w RFN*, PWN, Warszawa, Kraków 1990; R. Skarzyński, *Intelektualiści a kryzys. Studium myśli politycznej emigracji niemieckojęzycznej*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1991.

teoretyczno-prawne²⁰ podejście do problemów bilansu). W trzeciej grupie teorii interpretuje się znaczenie przepisów ustawowych w dużej mierze w aspekcie gospodarczym, zawężając zakres teorii do teorii rachunkowości (jest to grupa teorii opisująca problematykę bilansowania związaną z teoretycznym podejściem do samej rachunkowości). Jednakże W. Osbahr, zwolennik rachunkowości traktowanej jako dziedzina stosowana, skupił uwagę na czwartej grupie teorii, którą określił jako grupę opierającą się głównie na zagadnieniach zarobkowej polityki gospodarczej, ukierunkowanej na zysk (grupa teorii wypływająca z praktyki gospodarczej). Bazowała ona na historycznie ukształtowanej idei kupieckiej, silnie ugruntowanej w prawie handlowym.

Ilustr. 2.1. Podstawy teorii bilansowych według W. Osbaha

Źródło: oprac. własne na podstawie W. Osbahr, *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Carl Ernst Poeschel, Berlin, Leipzig 1923

Aby lepiej zrozumieć powód poszukiwań nowych rozwiązań dla wartości bilansowych, prezentowany przez W. Osbaha, należy dokładniej przyjrzeć się zapisom niemieckiego kodeksu handlowego (z początku XX w.) oraz wątpliwościom, jakie rodziły się w związku z jego interpretacjami odnośnie do zapisów o księgach rachunkowych²¹. Na przykład R. Passow²² i R. Fischer²³ zgodnie

²⁰ Należy pamiętać, że Niemcy na początku XX w. funkcjonowały w systemie kolektywno-kolaboracyjnym, w którym wiodącą rolę odgrywały banki, pod których wymagania było stanowione prawo. Banki, jako główne źródło finansowania działalności przedsiębiorstw, wymogły na ustawodawcy przyjęcie przepisów prawa gwarantujących zabezpieczenie ich interesów. Z tego względu rola rachunkowości (i jakości informacji finansowej generowanej przez rachunkowość) została prawnie usankcjonowana przepisami prawa handlowego. Wskazywały one jednoznacznie na zakres informacji ujawnianej obligatoryjnie w sprawozdaniu finansowym (bilansie), na podstawy wyceny i prezentacji poszczególnych pozycji bilansowych, w celu zminimalizowania ryzyka potencjalnej niewyplacalności kredytobiorcy.

²¹ Podstawową wątpliwość budził fakt restrykcyjnej regulacji prawnej rachunkowości, w szczególności dotyczącej zawartości i jakości przekrojów informacyjnych w bilansie.

²² R. Passow, *Die Bilanzen der privaten Unternehmung*, Leipzig 1910, [za:] W. Osbahr, H. Nicklisch, *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Haude, Berlin, Leipzig 1923, s. 42.

²³ R. Fischer, *Die Bilanzwerte, was sie sind und was sie nicht sie*, Leipzig 1905 (1908), [za:] W. Osbahr, H. Nicklisch, *Die Bilanz...*, s. 42.

stwierdzili, że podstawowe przepisy *Kodeksu Handlowego*, dotyczące powszechnego bilansu handlowego nie dają podstaw do stosowania różnych norm wyceny do różnych grup majątku, gdyż mogłoby to doprowadzić do zafałszowania tzw. „prawdy bilansowej” (*Bilanzwahrheit*), tj. wartości informacyjnej wynikającej z interpretacji danych finansowych zestawionych w bilansie. Zauważali oni, że ostateczny kształt informacji finansowej (bilansu) zależy od osoby sporządzającej i jej intencji; nawet mimo ścisłego oparcia się na przepisach HGB istniało ryzyko wywierania wpływu na prezentowane dane przez sporządzającego sprawozdanie.

Podstawowe regulacje dotyczące wyceny składników majątkowych i zobowiązań jednostki znalazły swoje odzwierciedlenie w § 40 HGB: „Bilans sporządza się w walucie Rzeszy. Przy sporządzaniu inwentaryzacji i bilansu należy uwzględnić wszystkie składniki majątkowe i zobowiązania według wartości godziwej obowiązującej w momencie sporządzenia inwentaryzacji i bilansu. Wierzytelności wątpliwe uwzględnia się według ich wartości prawdopodobnej, wierzytelności nieściągalne odpisuje”. Analiza historycznego ujęcia ogólnych przepisów dotyczących wyceny na gruncie niemieckiego kodeksu handlowego wskazuje, że najpopularniejszym kryterium wyceny wszystkich składników rzeczowych majątku była cena sprzedaży (obiektywna wartość zbycia) możliwa do osiągnięcia za każde poszczególne dobro na dzień sporządzenia bilansu²⁴. Obiektywna wartość zbycia²⁵ stanowiła podstawową wartość bilansową, wykorzystywaną na podstawie przepisów kodeksu handlowego w realizacji idei kupieckiej w praktyce gospodarczej. Jednakże należy wskazać również, że na przełomie XIX i XX w. brakowało konkretnych przepisów ustawowych dotyczących powszechnego bilansu handlowego, mówiących o tym, jak praktycznie ustalać wartości bilansowe (wykorzystując ich obiektywną wartość zbycia) w odniesieniu do poszczególnych składników majątkowych²⁶. Sporządzający bilans mieli w ręku narzędzie wyceny, brakowało im natomiast szczegółowych wytycznych odnośnie do jego stosowania. Rodzić to mogło sytuację (wskazywaną przez Passowa i Fischera), w której dany składnik majątkowy wyceniany przez dwie osoby mógł osiągać różne wartości, zależnie od kryteriów osób przygotowujących sprawozdanie finansowe.

Kodeks handlowy II Rzeszy w § 40 wymagał od sporządzających bilans zachowania bezwzględnej prawdy bilansowej („dotyczącej ujawnień w bilansie o charakterze zewnętrznym”), ale jednocześnie także bezwzględnej prawdy inwentaryzacyjnej („dotyczącej ujawnień podczas inwentaryzacji, które mają charakter wewnętrzny i stanowią weryfikację prawdy bilansowej”), która była określana jako wstępny warunek tej pierwszej. Zdaniem W. Osbahra prawda inwentaryzacyjna

²⁴ Bliższa charakterystyka parametrów wyceny zostanie dokonana w dalszej części rozdziału.

²⁵ W podrozdziale opisującym założenia teorii bilansowej W. Osbahra dokładnie zdefiniowano i scharakteryzowano zarówno podstawy, jak i kategorie wyceny.

²⁶ Automatycznie zakładano możliwość praktycznego przeprowadzenia ustawowo wymaganego bilansowania wszystkich dóbr według obiektywnej wartości zbycia.

bez prawdy bilansowej była możliwa (i nie była wcale rzadkością), jednak prawda bilansowa bez uzasadniającej ją prawdy inwentaryzacyjnej była co najwyżej dziełem przypadku (bądź celowego działania), a nie poprawnie prowadzonej ewidencji działalności gospodarczej i poprawnego sporządzenia bilansu.

Przedstawione powyżej poglądy mogą prowadzić do wniosku, że problematyka tendencyjnego kreowania wizerunku przedsiębiorstwa była identyfikowana i rozpatrywana również na początku XX w. Już wówczas poszukiwano rozwiązań minimalizujących wpływ praktyk księgowych, mogących zniekształcać i dewalutować wartość informacyjną danych finansowych. Dlatego w § 39 HGB wymagano dokładnego zestawienia wszystkich składników majątkowych i zobowiązań, wraz z podaniem ich wartości, z kolei § 40 HGB stanowił dopełnienie treści merytorycznej wcześniejszego zapisu i stwierdzał, że w bilansie nie uwzględnia się żadnej innej wartości niż prawdziwa wartość rzeczywista. Wraz z wymogiem uwzględniania prawdziwych wartości rzeczywistych, zarówno w inwentarzu, jak i w bilansie, kodeks zabraniał nie tylko stosowania wyższej, ale także wykorzystywania niższej wartości niż wartość zbycia, traktowana jako parametr prawdziwej wartości rzeczywistej, określana na moment sporządzania bilansu i dokonywania inwentaryzacji.

Określenie użyte w § 40 HGB było uznawane jako przepis „zawierający zakaz przewartościowania i niedowartościowania wartości bilansowych”. W ówczesnej praktyce rachunkowości w Niemczech były widoczne działania wyłączenia pozycji inwentaryzacyjnych z bilansu (nieuwzględniania ich w bilansie) oraz wykazywania aktywów w wartościach niższych, a pasywów w wyższych niż rzeczywiste wartości zbycia bądź prawdziwe (realne) wysokości zobowiązań. Już na początku XX w. takie działanie nazywano tworzeniem cichych rezerw, podobnie jak ostrożne pominięcie niezrealizowanych zysków. Według W. Osbahra mogło to być świadome działanie zarządu, który kierował się rozsądkiem lub troską o nieprzeszacowanie wyników, a więc działanie wynikające z myślenia w kategoriach racjonalności ekonomicznej; jednocześnie było ono sprzeczne z pojęciem tworzenia wartości bilansowych wynikającym z przepisów kodeksu handlowego (HGB)²⁷. Wilhelm Osbahr podjął wyzwanie pogodzenia interesów banków,

²⁷ Na podstawie kodeksowej zasady wyceny wszystkich składników majątkowych w obiektywnej wartości zbycia można było wnioskować, że wykazywanie składników użytkowych w niższej wartości, poprzez dokonanie odpisu ich pierwotnej wartości, było ulubioną praktyką rachunkowości, aprobowaną przez prawo handlowe. Miało to służyć do dokładnego przedstawienia rzeczywistego obniżenia wartości składników użytkowych. Kwota odpisu powinna więc być równą prawdziwej różnicy między obiektywną wartością sprzedaży w ostatnim roku a bieżącą, obiektywną wartością sprzedaży składnika użytkowego. Inne ujęcie celu odpisów było dalekie od poglądu czysto kodeksowego w odniesieniu do powszechnych bilansów. Jednak każda podejmowana decyzja powinna być obiektywna, aby możliwe było zaprezentowanie każdego, subiektywnego osądu przedsiębiorców.

pragnących posiadania dokładnych informacji na temat rzeczywistej sytuacji przedsiębiorstwa – kredytobiorcy, z interesami właściciela tego przedsiębiorstwa, chcącego dysponować informacjami użytecznymi w ocenie prowadzonej przez siebie działalności, często dokonywanej przez pryzmat inny niż ten narzucony odgórnie przez prawo handlowe i system bankowy.

Bilans był rozumiany jako zarys struktury pieniężno-ekonomicznej przedsiębiorstwa (tzn. określał ciężące na przedsiębiorstwie obowiązki płatnicze oraz źródła ich pokrycia – zasoby), zarówno na potrzeby oceny wewnętrznej (właścicielskiej), jak i relacji z otoczeniem, uwzględniającej wszystkie ważne kierunki działalności przedsiębiorstwa i ich skutki ekonomiczne. Zarys ten służył do identyfikacji i wykorzystania wszystkich środków gospodarczych oraz określenia potencjału umożliwiającego stworzenie i utrzymanie zdrowego i silnego przedsiębiorstwa.

Niemiecki kodeks handlowy (HGB) określał parametry, według których wartości poszczególnych składników bilansowych winny być ujęte w bilansie. Jak już wspomniano, zgodnie z § 40 HGB możliwe było ujmowanie w bilansie składników majątkowych wyłącznie w wartości zbycia, jednakże rodziło to często sprzeciw przedsiębiorstwa, gdyż z jego punktu widzenia bilans mógł błędnie odzwierciedlać i prezentować rzeczywistą sytuację pieniężno-ekonomiczną. Podobnie było z interpretacją § 261 HGB, który spośród możliwych parametrów wyceny – w przypadku spółek akcyjnych – wskazywał tylko niższą z dwóch wartości (koszt własny nabycia bądź aktualną cenę zbycia).

Według W. Osbaha właściwa struktura pieniężno-ekonomiczna przedsiębiorstwa była zachowana tylko wówczas, gdy w bilansie były prezentowane obie wartości. Z punktu widzenia przedsiębiorstwa forma prawna bilansu zupełnie nie miała znaczenia, natomiast decydująca była potrzeba przedsiębiorstwa, jako organizmu gospodarczego, prezentacji rzeczywistej sytuacji finansowej. Sprostanie temu wyzwaniu było obowiązkiem kierownictwa firmy²⁸.

Zdaniem W. Osbaha opaczne i szkodliwe były natomiast przepisy kodeksu handlowego, które wymuszały wykazywanie w bilansie spółek akcyjnych tylko niższej wartości, a w przypadku transakcji zgodnych z § 40 HGB tylko wartość

²⁸ Wynikało to wprost z obowiązków narzuconych przez obowiązujące wówczas prawo. Kierownictwo przedsiębiorstwa, znające wartość kosztów własnych (mające świadomość wysokości ich poniesienia), musiało świadomie wypierać się ich na korzyść wartości zbycia, co według W. Osbaha było objawem nieprzemysłanego kierowania przedsiębiorstwem. Według niego lekko-myślnie postępował ten, kto stopniowo pozwalał na zniknięcie z pola widzenia przedsiębiorstwa jednej z wartości lub nie dopuszczał w ogóle do jej ujawnienia, choć przemawiały za tym względy ekonomiczne. W. Osbahr uważał, że najczęstszym błędem kierownictwa był brak całościowego oglądu sytuacji majątkowej przedsiębiorstwa; jako przykład podawał ówczesne myślenie wyłącznie o wysokości ubezpieczenia od pożaru, które odnosiło się do wartości posiadanego majątku czy decyzję dotyczącą rodzaju nowo pozyskanego kapitału obcego, uzależnioną jedynie od wartości zbycia środków trwałych, szczególnie gruntów i budynków.

zbycia. Z kolei w zakresie inwentaryzacji²⁹ W. Osbahr zarzucał HGB, że zupełnie pomija najważniejsze kryterium oceny (przedsiębiorstwa) – wartość poniesionych kosztów własnych.

W celu lepszego zrozumienia założeń teorii bilansowej W. Osbahra poniżej przedstawiono ówczesną praktykę definiowania majątku i kapitału (w ekonomii i nauce o bilansie) oraz obowiązujące w Niemczech na początku XX w. ogólne zasady wyceny bilansowej.

1.3. Przegląd wybranych kategorii ekonomicznych oraz parametrów wyceny bilansowej

Przełom XIX i XX wieku był okresem, w którym ekonomia i rachunkowość, mówiąc często o tym samym zjawisku, różnie je definiowały (nazywały), co rodziło nieдомówienia i prowadziło do zupełnie innej interpretacji zjawisk gospodarczych, a nawet innego rozpatrywania kategorii majątku – podstawowego elementu łączącego rachunkowość i ekonomię.

Ilość dóbr materialnych i praw, którymi rozporządzała jednostka, w ekonomii była nazywana ogólnie majątkiem³⁰, a jeśli dobra te służyły do nabywania (finansowania), to tworzyły majątek nabywczy posiadacza (kapitał własny). Po odjęciu zobowiązań posiadacza od wartości wszystkich dóbr majątkowych, którymi prawnie rozporządzał, pozostawał majątek netto (dziś definiowany jako aktywa netto). W ekonomii pojęcie majątku (w obecnym rozumieniu oznaczające posiadanie składników majątkowych) było opisywane poprzez „kapitał” (w zależności od celu wykorzystania wyróżniano: kapitał przynoszący zysk, kapitał inwestycyjny, kapitał obrotowy przedsiębiorstwa).

Teoria ówczesnej ekonomii dokonywała rozróżnienia między kapitałem w ujęciu makroekonomicznym³¹ i mikroekonomicznym³². W. Osbahr podaje przykład, że jeśli przedsiębiorca zakupił budynek lub maszynę po wyższej lub niższej

²⁹ Inwentaryzacja, jako podstawa bilansu i jako spis aktywów i zobowiązań, powinna wykazywać wszystkie wartości aktywów, które należało uwzględnić z biznesowego punktu widzenia. W rzeczywistości jedynymi celami inwentaryzacji były weryfikacja i kontrola zakresu kosztów własnych przy okazji obliczania wyniku finansowego.

³⁰ Z punktu widzenia nauki o bilansie jako majątek należało rozumieć sumę wartości pieniężnych, dóbr materialnych i prawnych zaangażowanych ekonomicznie w przedsiębiorstwie, bez względu na ewentualne zobowiązania. Pojęcie majątku w rozumieniu kategorii ekonomicznej było bliższe określeniu posiadanych źródeł finansowania.

³¹ Pojęcie kapitału w aspekcie makroekonomicznym dotyczy konkretnych dóbr rzeczowych wykorzystywanych w produkcji, do wspierania podstawowego celu przedsiębiorstwa jako element gospodarki narodowej. Składał się on z pozycji długoterminowych.

³² Pojęcie kapitału w aspekcie mikroekonomicznym dotyczy również konkretnych, ale zmieniających się wartości dóbr nabywczych, które należy uważać za odpowiadające dzisiejszemu pojęciu majątku obrotowego.

cenie niż ktoś inny w podobnym czasie, to wskutek różnicy ceny nie zmieniała się przydatność czy wydajność tych przedmiotów. Istnieją bowiem składniki majątkowe podlegające ujęciu księgowemu i bilansowemu, których wydajność techniczna, produktywność i przydatność ekonomiczna są całkowicie niezależne od ich różnej wartości pieniężnej (ceny nabycia). Wprawdzie wartość pieniężna³³ majątku u różnych posiadaczy będzie inna, ale wartość obiektywna, czyli zdolność produkcyjna wszystkich składników majątku u wszystkich posiadaczy pozostanie taka sama. Wartość produkcyjna (określająca zdolności produkcyjne) zostaje zachowana również wtedy, gdy zmieniają się właściciele – w miejsce własności prywatnej wchodzi własność państwowa, czy gdy zmiana własności odbywa się odpłatnie lub nieodpłatnie. Składniki majątku odznaczające się taką cechą zostały nazwane środkami produkcyjnymi, tzn. takimi dobrami, które zostały stworzone bądź zakupione w celu wykorzystania w nowej produkcji. Oczywiście cecha określająca zdolności do generowania produkcji miała największe znaczenie z punktu widzenia makroekonomii. Dlatego w odniesieniu do środków produkcyjnych używano również określenia „kapitał makroekonomiczny”.

Podczas gdy w przypadku kapitału w rozumieniu makroekonomicznym istotny był aspekt technologiczno-produkcyjny dóbr, to pod pojęciem kapitału w ujęciu mikroekonomicznym rozumiano wiele czynników umożliwiających produkcję (zaopatrzenie, magazynowanie, samą produkcję itd.). Aspekt mikroekonomiczny kapitału podkreśla istnienie składników majątku podmiotu gospodarczego w postaci gotówki lub składników wycenionych według wartości pieniężnej (ceny zakupu bądź ceny nabycia).

Kapitały: makroekonomiczny i mikroekonomiczny dzieliły się na kapitał inwestycyjny i kapitał operacyjny (lub kapitał obrotowy). W kapitale makroekonomicznym do kapitału operacyjnego zaliczano tylko te dobra majątkowe, które były środkami produkcji wprowadzanymi do procesu wytwarzania dóbr. Natomiast w kapitale mikroekonomicznym do kapitału operacyjnego zaliczano wszystkie obrotowe składniki majątku nabywczego. Zgodnie z obowiązującymi zasadami ekonomii do kapitału inwestycyjnego ogólnie zaliczano tylko dobra wytworzone dzięki pracy człowieka; w sektorze prywatnym kapitał inwestycyjny obejmował również nieruchomości. W powyższy sposób dominująca teoria ekonomii w ogólnym zarysie definiowała kwestie majątku i kapitału.

Zasadne jest w tym momencie postawienie pytania, jakie znaczenie przypisywano wówczas tym pojęciom w nauce o rachunkowości. W rachunkowości (w nauce o bilansie) pod ogólnym pojęciem kapitału rozumiano wyrażoną w jednostkach pieniężnych wartość dóbr majątkowych pozostałych po potrąceniu zobowiązań. Jedynie majątek netto był przedmiotem księgowania na koncie kapitałowym i tylko ta wartość dawała możliwość prawidłowego bilansowania majątku. W rachunkowości pojęcie kapitału nigdy nie było odnoszone jednoznacznie do pojęcia majątku w taki

³³ Wartość określona na podstawie ceny nabycia składników majątku trwałego.

sposób, aby dobra majątkowe, aktywa w swojej sumie oznaczały kapitał (tak jak miało to miejsce w nauce ekonomii). Jednakże stosowanie pojęć kapitału i majątku stwarzało wówczas wiele problemów, których powodów należałoby szukać w różnym definiowaniu³⁴. Dopiero w późniejszym okresie pod presją środowiska naukowego rozpoczęto wyjaśnianie tych pojęć na potrzeby rachunkowości. Punktem wyjścia do tych wyjaśnień było księgowo rozumienie pojęcia kapitału jako majątku netto, tzn. jako nadwyżki aktywów nad zobowiązaniami. Pojawiły się również przyjęte zwyczajowo w praktyce idei kupieckiej określenia kapitału własnego i obcego.

Nakładając na siebie definicje ukształtowane przez ekonomię i rachunkowość według ówczesnego ich stanu, można sformułować następujące wnioski. To, co ekonomiści nazywali kapitałem mikroekonomicznym, w nauce rachunkowości nazywa się majątkiem. Tak skonstruowane pojęcie majątku odpowiadało również kapitałowi makroekonomicznemu, w przeciwieństwie do pojęcia „majątek” (w dzisiejszym znaczeniu – „kapitał”) stojącego do dyspozycji właścicieli po pokryciu wszelkich zobowiązań i majątku obrotowego. Kategorie, które wcześniej uznaliśmy za kapitał, w ujęciu księgowym i bilansowym nie pokrywały się z pojęciem kapitału mikroekonomicznego i kapitału makroekonomicznego. Kapitał w ujęciu bilansowym był wyraźnym przeciwieństwem kapitału makroekonomicznego.

Kapitał w ujęciu bilansowym był pojęciem czysto abstrakcyjnym, liczbą określającą które z konkretnych dóbr były własnością danego przedsiębiorcy

³⁴ Paragraf 38 ustęp 1 HGB stanowił, że każdy przedsiębiorca musi prowadzić księgi i dbać o zrozumiałe przedstawienie sytuacji majątkowej, zgodne z zasadami prawidłowego prowadzenia ksiąg, co oznaczało, że ustawodawca miał na myśli w szczególności nadwyżkę aktywów nad pasywami, a więc pomyślał jedynie o ustaleniu majątku netto w sensie księgowym i bilansowym. W przeciwnym razie można byłoby bowiem twierdzić, że przepisy ustawowe wymagają jasnego i zrozumiałego przedstawienia zobowiązań. W rzeczywistości przepisy prawa handlowego podporządkowały pojęciu „majątek” także zobowiązania. Wyraźnie jest to widoczne w § 39 HGB, w ustępie 1, w którym ustawodawca stanowił, że każdy przedsiębiorca w momencie rozpoczęcia działalności gospodarczej powinien dokonać dokładnego spisu swoich nieruchomości, wierzytelności i zobowiązań oraz swoich innych składników majątkowych. Niejasność ta jest powodowana wieloznacznością pojęć inwentarza i bilansu. Wypracowane przez praktykę wyjaśnienie tych pojęć pomogło w następującym ich zdefiniowaniu: inwentarz oznaczał spis majątku, a dokładniej ujmując, spis majątku i zobowiązań, natomiast bilans był traktowany jako zestawienie majątku, chociaż niewątpliwie był on zestawieniem majątku, zobowiązań i kapitału rozumianego jako majątek netto. W § 39 ustęp 1 HGB pisano natomiast o sporządzaniu zamknięć przedstawiających proporcję majątku i zobowiązań. Także w § 40 ustęp 2 HGB przeciwstawiono majątkowi zobowiązania, a zatem jako majątek traktowano jedynie czynne wartości bilansu, nie używając jednak pojęcia „kapitał”. W kodeksie handlowym pojęcie kapitału zostało użyte dopiero w odniesieniu do spółek, gdy np. w § 120–122 HGB była mowa o udziale wspólników w kapitale, a w § 155 HGB majątek spółki jest przeciwstawiony udziałom wspólników w kapitale, gdy jest mowa o kapitale akcyjnym podstawowym w spółkach akcyjnych i (poza kodeksem handlowym) o kapitale zakładowym sp. z o.o. Regulacje te nie określają jednak jasno, czy pojęcie kapitału należało rozumieć w wyjaśnionym wcześniej sensie księgowym i bilansowym, czy np. pod pojęciem „udział wspólnika w kapitale” był rozumiany jego udział w kapitale w sensie udziału w majątku, jak miało to miejsce w ekonomii.

lub przedsiębiorców i służyły do zaspokojenia roszczeń wierzycieli. W związku z tym pojawia się pytanie, do jakiej kategorii zgodnie z powyższą terminologią były zaliczane zobowiązania i co one oznaczały w kontekście tej terminologii. Zobowiązania nie były traktowane jako ilość posiadanych dóbr rzeczowych, jak to miało miejsce w przypadku kapitału makroekonomicznego, nie były też dobrami prawnymi. W. Osbahr podkreślał, że w jego rozumieniu tę kategorię błędnie określano ujemnymi dobrami prawnymi czy też biernymi składnikami majątku, gdyż taka terminologia według niego nie miała odzwierciedlenia w nauce rachunkowości. Wprawdzie z jednej strony zobowiązania różniły się od abstrakcyjnej wartości kapitału w ujęciu księgowym tym, że tak samo jak część majątku były one konkretnymi wielkościami określonymi w jednostkach pieniężnych, z drugiej strony jednak zobowiązania wykazywały podobne charakterystyki co kapitał przedsiębiorstwa (w ekonomicznym rozumieniu), zmienną wartość, stosunek prawny jako roszczenie osoby trzeciej do określonych części wartości majątku przedsiębiorstwa. Zobowiązania stanowiły również wymiar udziału obcego kapitału (źródła finansowania) w efektywności ekonomicznej (finansowaniu) części majątku przedsiębiorstwa, podstawę dochodu pieniężnego dla osoby trzeciej (wierzyciela), element istotnie wpływający na obliczenia ogólnej rentowności przedsiębiorstwa (rentowności całego zainwestowanego kapitału).

Taka konstrukcja założeń oraz wykazywanie przez zobowiązania wielu wspólnych z kapitałem (własnym) cech, oprócz jednej, tj. pochodzenia (źródła), sprawiły, że w praktyce przyjęto dla danego kapitału określenie „kapitał obcy”³⁵. Zdaniem W. Osbaha najlepszą wspólną definicją kapitału własnego i kapitału obcego byłaby definicja kapitału przedsiębiorstwa³⁶, która umożliwiałaby pozycjonowanie przedsiębiorstwa jako samodzielnego organizmu gospodarczego, zarówno w stosunku do całej gospodarki (narodowej), jak i w stosunku do innych podmiotów gospodarczych (branży, segmentu). Praktyka życia gospodarczego na początku XX w. rzeczywiście pozwalała na użycie jednego terminu „kapitał” w odniesieniu do tak różnych pojęć, co do zakresu których nie byli zgodni

³⁵ Należy jednak wyraźnie rozróżniać ten kapitał od kapitału w ujęciu bilansowym, który oznaczał kapitał własny przedsiębiorstwa zgromadzony przez przedsiębiorcę.

³⁶ Inne określenie kapitału przedsiębiorstwa w stosunku do dóbr majątkowych jako roszczeń (obejmujących roszczenia właściciela i wierzycieli) było zbyt jednostronne. Wyrażała się w nim tylko jedna i stosunkowo słabo zaznaczona cecha wspólna kapitału własnego i kapitału obcego, a mianowicie, że przedsiębiorstwo, chociaż jest posiadaczem rozporządzającym wszystkimi wartościami majątkowymi, ma tylko warunkowe prawo do wartości majątkowej, pierwszeństwo mają bowiem wierzyciele i ich roszczenia. Zatem wartość bilansowa roszczeń właściciela była jedynie prawdopodobną miarą prawnych stosunków własnościowych, podczas gdy roszczenia wierzycieli były dokładnie wyrażone poprzez konkretną wielkość zobowiązań. Także określenie kapitału jako własnych i obcych środków było nieodpowiednie, środki bowiem to coś konkretnego, wymiernego. Jeszcze trafniej opisywał to zjawisko F. Oppenheimer, określając kapitał jako „prawny tytuł własnościowy” w przeciwieństwie do zwyczajowego w ekonomii określenia kapitału jako źródła własności. Por. szerzej F. Oppenheimer, *Theorie der reinen und politischen Ökonomie*, Reimer, Berlin 1911.

nawet przedstawiciele tej samej nauki³⁷. Chociaż nie wyznaczono jeszcze jednoznacznych granic definiowania poszczególnych kategorii bilansowych, mimo to podnoszono kwestię poprawnej wyceny wartości pozycji bilansowych i jakości prezentowanej w tym zakresie informacji finansowej.

Potrzeba interpretacji danych finansowych i oceny ich wpływu na otoczenie była doskonale znana w Niemczech już na początku XX w. L. Gomberg pisał, że „ocena wartości (interpretacja danych finansowych) to nieodzowne zjawisko towarzyszące działalności gospodarczej każdego myślącego człowieka”³⁸. W tym kontekście niezwykle ważne wydawały się podstawy kształtowania tych wartości, czyli metody ich ustalania na etapie wyceny bilansowej³⁹. Analiza piśmiennictwa jednoznacznie wskazuje na odwołania w wycenie bilansowej do ogólnoekonomicznych pojęć wartości, którymi zajmowała się przede wszystkim ekonomia polityczna. Jednocześnie W. Osbahr wyraźnie podkreślał, że „problem wartości jest jednym z najbardziej zawiłych zagadnień całej ekonomiki”, a „wycenie aktywów

³⁷ Pojawił się problem, czy nie byłoby lepiej używać słowa kapitał jedynie w podanym aspekcie bilansowym, natomiast kapitał w aspekcie „mikroekonomii” nazywać majątkiem obrotowym, a kapitał w aspekcie makroekonomii – rzeczowymi dobrami produkcyjnymi lub środkami produkcji. Również pojęcie „kapitału przedsiębiorstwa” w aspekcie makroekonomii nie pokrywało się z tym samym pojęciem w aspekcie mikroekonomii i adekwatnym pojęciem „majątku przedsiębiorstwa” w rozumieniu nauki o bilansie. Te dwa ostatnie pojęcia były obszerniejsze. Także słowo kapitał inwestycyjny należało zastąpić słowem majątek trwały. W ten sposób bardziej zrozumiałe stawało się pojęcie „lokata kapitału”. Bez ryzyka pomylenia pojęć można było mówić o lokacie własnego i obcego kapitału w różnych rodzajach dóbr majątku.

³⁸ L. Gomberg, *Grundlegung der Verrechnungswissenschaft*, Duncker & Humblot, Leipzig 1907, [za:] W. Osbahr, H. Nicklisch, *Die Bilanz...*, s. 12

³⁹ Wycena bilansowa (traktowana jako etap w sporządzaniu bilansu, opisywana też jako nauka o ustalaniu wartości pozycji w bilansie) była rozumiana zgodnie z założeniami ekonomii ogólnej, a próby jej definiowania jako procesu odbiegają od obecnego jej rozumienia w rachunkowości. R. Reisch i J.K. Kreibitz w pracy *Bilanz und Steuer* (2. Aufl, Manz, Wien 1907) zaczęli prezentację zasad wyceny w następujący sposób: „Już ze zrozumienia samej istoty wartości można uzyskać wyczerpującą informację o podstawowych zasadach wyceny inwentarza. Takiej wiedzy dostarcza nam ekonomia ogólna, a w jej zakresie szczególnie owa część teoretycznej ekonomii politycznej, która zajmuje się nauką o wartości”. Także H.V. Simon w opracowaniu *Die Bilanzen der Aktiengesellschaften und der Kommanditgesellschaften auf Aktien* (J. Guttentag, Berlin 1899) opierał swoje rozważania na przyjęciu wartości w bilansie opartej na dorobku ogólnej myśli ekonomicznej, odsyłając w tych kwestiach do pism z zakresu makroekonomii. Z kolei H. Nicklisch w pracy *Allgemeine kaufmännische Betriebslehre als Privatwirtschaftslehre des Handels (und der Industrie)* (C.E. Poschel, Leipzig 1912) twierdził, że „nauka o wycenie w aspekcie mikroekonomicznym opiera się na ogólnej ekonomicznej nauce o wartości”, a I. Kovero (*Bewertung der Vermögensgegenstände in den Jahresbilanzen der privaten Unternehmungen*, C. Heymann, Berlin 1912) prezentował stanowisko, że „jeśli mają być określone powszechne zasady wyceny, to może to nastąpić jedynie na podstawie makroekonomii”. Na bardzo ważny aspekt wyceny bilansowej zwrócił uwagę I. Jastrow w opracowaniu *Bericht über eine volkswirtschaftliche Studienreise durch Nordamerika* („Berliner Jahrbuch für Handel und Industrie”, Reimer, Berlin 1904), który podkreślał konieczność wprowadzenia norm opartych na ekonomii politycznej, ze względu na panującą w wycenie samowolę.

i zobowiązań przypisuje się nie tylko najtrudniejsze, ale również najważniejsze problemy związane z istotą bilansu”. Za główny cel swoich badań W. Osbahr obrał ustalenie wpływu kwestii związanych z wyceną bilansową (oznaczeniem wartości bilansowych) na sposób prezentacji pozycji w bilansie.

W wycenie bilansowej w Niemczech na przełomie XIX i XX w. zwracano szczególną uwagę na aspekt zawłości pojęciowej sformułowań „obiektywny” i „subiektywny”. Ogólnie pod pojęciem cechy obiektywnej danej rzeczy rozumiano wówczas cechę przypisaną zgodnie z jej wewnętrzną istotą, bez oddziaływania zewnętrznych okoliczności i uzależnienia od nich. Natomiast jako subiektywną cechę rozumiano cechę rzeczy przypisaną jej przez człowieka, wynikającą z jego przeczuć lub osobistych poglądów. Pojęcia „obiektywny” i „subiektywny” w odniesieniu do wartości bilansowej były używane w zupełnie innym sensie (znaczeniu).

Jako obiektywną nauka o bilansie określała wartość, jaką miał przedmiot w przekonaniu pewnej grupy osób oceniających go (np. kupujących), w przeciwieństwie do wartości, która była przypisywana temu przedmiotowi przez pojedynczą jednostkę gospodarczą oceniającą go (np. sprzedającego). Wartość obiektywna w kategoriach bilansowych była wynikiem subiektywnych opinii o wartości. W ocenianym przedmiocie nie występowała żadna typowa cecha, dlatego wartość ta w zależności od istoty tego, czego dotyczyła, przybierała różne znaczenie⁴⁰. Wartość obiektywna w kategoriach bilansowych, przypisana danemu składnikowi, nie wyrażała niczego innego jak tylko to, że przy dużej liczbie podmiotów gospodarczych była ona taka sama oraz że duża liczba podmiotów gospodarczych była w takim samym stopniu zainteresowana ocenianym przedmiotem⁴¹. W ten sposób wartość ta nabierała pewnego, wprawdzie różnego pod względem czasu i miejsca, ale uniwersalnego znaczenia i dlatego zamiast o wartości obiektywnej mówiono także o wartości ogólnej lub wspólnej⁴².

⁴⁰ Ta sama wartość była dla sprzedającego wartością sprzedaży, dla kupującego – wartością zakupu, z kolei dla handlowca stanowiła podstawę do obliczenia i osiągnięcia nowej wartości sprzedaży tego samego niezmienionego przedmiotu.

⁴¹ W tym właśnie znaczeniu wartość obiektywną rozpatrywał dawny Wyższy Sąd Handlowy Rzeszy w swoim orzeczeniu z roku 1873, a w ślad za nim m.in. H. Keyssner (*Allgemeines deutsches Handelsrecht nach Rechtsprechung und Wissenschaft*, F. Enke, Stuttgart 1878), E.S. Puchelt (*Kommentar zum allgemeinen deutschen Handelsgesetzbuch*, Leipzig 1882), J. Behrend (*Lehrbuch des Handelsrechts*, J. Guttentag, Berlin, Leipzig 1886), K. Lehmann i V. Ring (*Kommentar zum Handelsgesetzbuch für das Deutsche Reich*, C. Heymann, Berlin 1902), K. Gareis i O. Fuchsberger (*Das allgemeine deutsche Handelsgesetzbuch*, J. Guttentag, Berlin 1891), F. Makower (*Handelsgesetzbuch mit Kommentar*, J. Guttentag, Berlin 1906), R. Maatz (*Die kaufmännische Bilanz und das steuerbare Einkommen*, C. Heymann, Berlin 1914), O. Knappe (*Die Bilanzen der Aktiengesellschaften vom Standpunkte der Buchhaltung*, C. Meyer (G. Prior), Hannover, Berlin 1909), R. Beigel (*Theorie und Praxis der Buchführungs- und Bilanzrevision*, G. Kühtmann, Dresden 1908) oraz cytowani już wcześniej H. Nicklisch i I. Kovero. Pogląd ten stanowił też podstawę orzeczeń Sądu Rzeszy.

⁴² Wartość ta powstawała wskutek wszechstronnego, ogólnego i subiektywnego oszacowania wartości. Wartość wspólna była określana dla większości składników majątku (towarów, surowców, produktów, papierów wartościowych) na krótki okres, na podstawie ceny giełdowej lub rynkowej.

Pojęcie „obiektywny” miało w rachunkowości inne znaczenie niż w makroekonomii. Obiektywną wartość w ujęciu makroekonomii można było określić jako wartość niedającą się zmierzyć („uznana zdolność przypisana danemu dobru, na podstawie której przynosi ono każdemu zewnętrzne korzyści”), stanowiła zatem wartość niemierzalną, czyli zupełnie inną niż w nauce o bilansie, w której wartość ta była określona w jednostkach pieniężnych.

Pojęcie wartości subiektywnej⁴³ w rozumieniu nauki rachunkowości odbiegało w mniejszym stopniu od powszechnie obowiązującego poglądu *stricte* ekonomicznego. Również w tym przypadku miała miejsce wycena dokonywana przez jednostkowe podmioty, które oceniały wartość przedmiotu wyceny nie tylko z punktu widzenia ich relacji i potrzeb, ale także z punktu widzenia ich wpływu na wartość. Taka subiektywna ocena jednostkowa mogła zgodnie z zasadami bilansu wynikać z dwóch perspektyw: perspektywy przedsiębiorcy sporządzającego bilans lub perspektywy samego przedsiębiorstwa. W pierwszym przypadku sporządzający bilans, który ustalał wartość bilansową poszczególnych pozycji, stawiał następujące pytania: Jaką wartość, różniącą się ewentualnie od wartości ogólnej, mogę przypisać przedmiotowi na podstawie moich relacji handlowych, wiedzy i umiejętności?; Jaką wartość uzyskuje przedmiot wskutek moich działań i dla mnie? W drugim przypadku było stawiane następujące pytanie: Jaką wartość, różniącą się ewentualnie od ogólnej wartości lub od osobistej oceny wartości przez przedsiębiorcę, należy przypisać danemu dobru, opierając się na specyfice przedsiębiorstwa, jego relacjach handlowych, kondycji technicznej i wydajności?⁴⁴

Nie mniejszy problem niż niejasność pojęć „obiektywny” i „subiektywny” sprawiała złożoność parametrów wyceny bilansowej w Niemczech na początku ub. wieku. W charakterystyce wyceny posługiwano się szerokim katalogiem obejmującym takie kategorie, jak: wartość zbycia, wartość realizacji, wartość likwidacji, wartość kupna, wartość sprzedaży, wartość spieniężenia, wartość rynkowa i wartość obrotu, wartość użytkowa i wartość przedsiębiorstwa, wartość produkcji, wartość kosztów własnych, wartość zakupów, wartość wytwarzania, wartość nabycia ze wszelkimi kosztami ubocznymi, wartość nabycia, wartość kosztów nabycia, wartość ogólna, ogólna wartość handlowa (obiegowa, rynkowa), obiektywna i subiektywna wartość wymienna, wartość dochodu, wartość oczekiwana, wartość firmy, wartość godziwa itd. Na uwagę zasługuje fakt, że w niemieckiej praktyce

⁴³ Ze względu na subiektywizm wszystkich wartości bilansowych, także wartości „obiektywnych”, subiektywną wartość bilansową należy określić raczej jako wartość szczególną. Wartość ta mogła wystąpić jako wartość osobista i jako wartość szczególna w celach handlowych. Za osobistą wartością szczególną opowiadali się m. in.: H.V. Simon, R. Reisch i J.K. Kreibitz, A. Düringer i M. Hachenburg. Zwolennikami szczególnej wartości w celach handlowych byli m. in. H. Staub i H. Rehm. (podając za: W. Osbahr, H. Nicklisch, *Die Bilanz...*, s. 54).

⁴⁴ Dla każdego pragmatycznego przedsiębiorcy, w którego rękach znajdowało się przedsiębiorstwo lub w którego ręce przedsiębiorstwo to trafiało, w związku ze sporządzanym bilansem, wartość ta mogła rozstrzygać o celowości dalszego prowadzenia działalności.

rachunkowości już na początku ubiegłego stulecia obowiązywały parametry wyceny zbliżone do obecnie funkcjonujących. Stąd też problemy związane z wyceną bilansową, wartością obiektywną (dzisiaj wprost nazywaną wartością szacunkową bądź w uzasadnionych przypadkach – wartością rynkową) oraz prezentacją użytecznych danych finansowych w bilansie sprawiają, że teoria W. Osbahra może być traktowana jako ważny przyczynek do opracowania nowego modelu sprawozdawczego bilansu.

Jednym z podstawowych parametrów wyceny była wartość zbycia⁴⁵. Pod tym pojęciem rozumiano wartość, po której składnik majątku mógł zostać zbyty, sprzedany, tzn. za odpłatnością trwale wydany z przedsiębiorstwa. Tabela 2.1 prezentuje wartości pochodne wartości zbycia, które były wykorzystywane w niemieckiej praktyce rachunkowości jako parametry wyceny bilansowej.

Kolejnym ważnym parametrem wyceny była kategoria wartości użytkowej⁴⁶. W rozumieniu bilansowym wartością użytkową była wartość posiadana efektywnie przez przedmioty użytkowe w przedsiębiorstwie, czyli takie przedmioty, które ciągle mu służyły, w przeciwieństwie do przedmiotów, które w przedsiębiorstwie były tylko przejściowo, z góry przeznaczone były bowiem do dalszego przekazania w drodze zbycia lub skierowania do procesu produkcji, w celu stworzenia nowego środka handlowego. Warunkiem ustalenia wartości użytkowej, lub dokładniej mówiąc wartości operacyjnej, była identyfikacja poczynionych wydatków w postaci poniesionych kosztów własnych na nabycie przedmiotu, rozwinięcie jego efektywności w zakładzie oraz ocena osobista, która odnosiła się do ustalenia ewentualnej nadwyżki lub deficytu w stosunku do wartości poniesionych kosztów własnych. Tabela 2.2 prezentuje pochodne parametry wartości użytkowej (wartości operacyjnej).

⁴⁵ Do określenia wartości zbycia można było używać również określeń „wartość sprzedaży”, „wartość wymienna” lub „wartość realizacji”. Również określenia „wartość likwidacji” i „wartość spieniężenia” były często używane w tym znaczeniu. Jednak w znaczeniu ogólnym dwa ostatnie terminy oznaczały w języku kategorii bilansowych raczej taką wartość, którą można byłoby osiągnąć przy rozwiązaniu lub likwidacji przedsiębiorstwa poprzez sprzedaż poszczególnych części jego majątku. Dlatego wartość ta mogła wchodzić w rachubę tylko przy sporządzaniu bilansu w związku z zakończeniem działalności lub ogłoszeniem upadłości. W pozostałych sytuacjach, a więc w przypadku bilansów otwarcia, przekształcenia i związanych z normalnym zamknięciem roku, używano jako parametru wartości zbycia.

⁴⁶ Należy wyraźnie zaznaczyć, że wartość użytkowa w pojęciu bilansowym była czymś innym niż w teorii makroekonomii. W makroekonomii wartość użytkowa miała znaczenie, jakie przypisujemy dobru, którego możemy potrzebować, użyć w gospodarce lub do prywatnego zaspokojenia potrzeb (subiektywna wartość użytkowa). Mówiąc ogólnie, była to także wartość, którą przedmiot miał dzięki temu, że w ogóle nadawał się do użytku (obiektywna wartość użytkowa). W ujęciu bilansowym określenie to nie zależało od przydatności do użycia i jego stopnia, lecz od celu użycia przedmiotu (od sposobu zużycia przedmiotu – przypis M.W.). W przypadku przedsiębiorstw i ich przedmiotów użytkowych bardziej poprawne było określenie tej wartości jako operacyjnej, która była traktowana tylko jako wartość specjalna.

Tabela 2.1. Charakterystyka parametrów wyceny bilansowej odnoszących się do wartości zbycia – przegląd sytuacji w Niemczech na początku XX wieku

Parametr wyceny	Definicja i ujęcie w niemieckiej praktyce rachunkowości na początku XX wieku
Obiektywna wartość zbycia	Pod tym pojęciem rozumiano wartość w ujęciu bilansowym jako ogólnie uznaną wartość sprzedaży, a więc taką wartość, po której ogół zainteresowanych kupnem kupił lub kupiłby dane dobro i która w większości przypadków była określona przez cenę rynkową lub giełdową. W piśmiennictwie wartość tę określano również jako powszechną wartość obiegową (handlową, rynkową), powszechną lub obiektywną wartość wymienną, a nawet krótko, chociaż myląc, jako wartość obiektywną.
Subiektywna wartość zbycia (specjalna wartość zbycia)	Była to taka wartość, która według opinii pojedynczego podmiotu gospodarczego, oceniającego przedmiot sprzedaży, była możliwa do osiągnięcia przez niego przy zawieraniu transakcji sprzedaży. Takie specjalne oszacowanie wartości sprzedaży mogło być konieczne, ponieważ nie istniała ogólna (obowiązująca) cena sprzedaży, cena rynkowa lub giełdowa. Oszacowania takiego można było dokonać również mimo istnienia takiej ceny bądź wartości, ponieważ warunki przedsiębiorcy lub przedsiębiorstwa usprawiedliwiały wiarę w uzyskanie innej, wyższej (lub niższej) niż powszechna wartość obiegowa, ceny.
Osobista specjalna wartość sprzedaży	Występowała wówczas, gdy przedsiębiorca potrafił uzyskać cenę sprzedaży skalkulowaną na podstawie swojej szczególnej operatywności, szczególnej wiedzy o potrzebach rynku lub swoich osobistych kontaktów z osobami zainteresowanymi kupnem, ale przy ważnym założeniu, że ceny tej nie mogli uzyskać (zrealizować) właściciele innego przedsiębiorstwa lub nie mogliby jej uzyskać z takim samym prawdopodobieństwem.
Specjalna wartość sprzedaży w celach handlowych	Wchodziła w rachubę wówczas, gdy dla ukształtowania się ceny sprzedaży składników przedsiębiorstwa nie były decydujące stosunki i relacje obecnego właściciela przedsiębiorstwa, lecz sama specyfika przedsiębiorstwa, na podstawie której każdy właściciel (obecny lub inny) mógłby uzyskać cenę skalkulowaną w wycenie bilansowej. Jeżeli wartość sprzedaży odnosiła się do tzw. „przedmiotów zbycia”, to specjalna wartość sprzedaży w celach handlowych była tzw. „wartością handlową” zbywanego dobra.

Źródło: oprac. własne na podstawie W. Osbahr, *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Carl Ernst Poeschel, Berlin, Leipzig 1923.

Tabela 2.2. Charakterystyka parametrów wyceny bilansowej odnoszących się do wartości użytkowej – przegląd sytuacji w Niemczech na początku XX wieku

Parametr wyceny	Definicja i ujęcie w niemieckiej praktyce rachunkowości na początku XX wieku
1	2
Osobista specjalna wartość użytkowa	Występowała wówczas, gdy przy jej ustalaniu za podstawę przyjmowano efektywność produkcyjną przedmiotu wyceny, która poprzez działanie obecnego właściciela przedsiębiorstwa została lub mogłaby zostać wydobyta z przedmiotu (czyli przy założeniu wykorzystania maksymalnego potencjału ukrytego w składniku – produkcyjnego, sprzedażowego itd.). Poszukiwanie osobistej specjalnej wartości użytkowej najczęściej polegało na odpowiedzi

1	2
	na następujące pytanie: „Jaką wartość ma maszyna dla mnie jako właściciela firmy lub zarządu spółki akcyjnej?”, co oznaczało jednoznacznie, że dla właściciela przedsiębiorstwa wartość przedmiotu mogła być różna, w zależności od stopnia wykorzystania go przez kierownictwo, oraz że założenia przyjęte przez kierownictwo mogły korygować założenia wyceny dla właściciela.
Specjalna wartość użytkowa (cel handlowy)	Jako specjalną wartość użytkową w celach handlowych określano wartość, która za podstawę przy jej ustalaniu przyjmowała poziom efektywności wykorzystania przedmiotu wyceny będącego w posiadaniu odpowiedzialnego właściciela przedsiębiorstwa, działającego na podstawie istniejącego w przedsiębiorstwie statutu*.

* W. Osbahr dokonuje charakterystyki tej wartości na przykładzie zachowania dyrektora spółki i jego zastępcy. Dyrektor spółki akcyjnej miał wiedzę z zakresu jej ekonomiki i organizacji, wobec tego dysponował również informacjami na temat wartości użytkowej maszyn, która nie ulegałaby zmianie, jeżeli przedsiębiorstwo byłoby prowadzone przez zastępcę dyrektora na tym samym poziomie efektywności operacyjnej. Była to tzw. wartość handlowa przedmiotu użytkowego.

Źródło: oprac. własne na podstawie W. Osbahr, *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Carl Ernst Poeschel, Berlin, Leipzig 1923.

Istotnym parametrem wyceny było określenie wartości składnika majątkowego zgodnie z wartością kosztów własnych⁴⁷. W ogólnym zarysie można wyróżnić dwa sposoby kalkulowania kosztów własnych. Jeden sposób obliczenia kosztów własnych w celu ustalenia wartości bilansowej opierał się na cenie, za jaką wyceniany przedmiot (bądź jego główna część lub podstawowy materiał użyty do jego wytworzenia) był w tym okresie do nabycia na rynku. W tym nurcie wyceny przyjmowano zatem za podstawę normalną wartość rynkową – wartość obiektywną w rozumieniu bilansowym. Przy korzystaniu z wartości rynkowej (ceny) zwracano uwagę na koszty własne zakupu, a przy uwzględnieniu aktualnej wartości rynkowej koncentrowano się bardziej na kosztach własnych odtworzenia składnika majątkowego.

W drugim nurcie wyceny przy ustalaniu wartości bilansowej rezygnowano z uwzględnienia wcześniejszej, jak i aktualnej, obiektywnej wartości rynkowej i opierano się całkowicie na wyliczeniu kosztów własnych opartych na wartościach specjalnych. W tym nurcie nie stawiano zatem ważnego pytania, ile w ogóle kosztowało w owym czasie lub ile kosztuje dzisiaj nabycie np. nieruchomości podlegającej wycenie, lecz jakie koszty zostały poniesione przez przedsiębiorcę (lub przedsiębiorstwo), dla którego sporządzano bilans? To podejście do wyceny można dziś przyrównać do wyceny danego składnika majątkowego zgodnie z własnym kosztem wytworzenia. Tabela 2.3 prezentuje pochodne parametry wartości kosztów własnych.

⁴⁷ Koszty własne nie mogły być z natury obiektywne, lecz jedynie subiektywne. Odnosiły się bowiem (zgodnie z sensem tego słowa) do przedsiębiorcy lub samego przedsiębiorstwa. Wartość kosztów własnych była również o tyle subiektywna, że jej ustalenie bądź obliczenie mogło przybierać różną formę w zależności od indywidualnego podejścia do wyceny bilansowej.

Tabela 2.3. Charakterystyka parametrów wyceny bilansowej odnoszących się do wartości kosztów własnych – przegląd sytuacji w Niemczech na początku XX wieku

Parametr wyceny	Definicja i ujęcie w niemieckiej praktyce rachunkowości na początku XX wieku
Wartość ogólna kosztów własnych (wartość kupna bądź nabycia)	Reprezentuje pierwszy sposób podejścia do wyceny bilansowej opartej na wartości kosztu własnego, który zrównywał ją z wartością kupna lub nabycia. Dalsze obliczenie kosztów własnych odbywało się poprzez doliczenie pozostałych wydatków, które były lub byłyby potrzebne do doprowadzenia środków gospodarczych do takiego stanu, w którym mogły spełniać swoje zadanie w przedsiębiorstwie (zadanie to polegałoby na dalszym zbyciu, trwałym użytkowaniu lub przejściu do wytwarzania dóbr w charakterze obrotowych środków majątkowych)*.
Subiektywna wartość kosztów własnych	Wartość ta była wynikiem wyliczenia, w którym odstępowano od podstawy obiektywnej ceny nabycia przedmiotu lub jego podstawowych części bądź podstawowych materiałów użytych do jego wytworzenia i opierano się na przyjętej wcześniej lub przyjmowanej obecnie cenie nabycia, zgodnie z czysto osobistym lub handlowym specjalnym punktem widzenia. Wartość ta mogła zatem również występować jako osobista lub handlowa szczególna wartość kosztów własnych i mogła uwzględniać wcześniejsze faktyczne koszty nabycia lub koszty odtworzeniowe.

* Powstała przy tym wątpliwość dotycząca specyfiki doliczanych wydatków do ceny nabycia (początkowej wartości kosztów własnych). Istniały wówczas dwie opinie ukształtowane przez praktykę rachunkowości. Zgodnie z pierwszą opinią konieczne było uwzględnienie bezpośrednich wydatków, takich jak cła, fracht, koszty ubezpieczenia transportu, prowizje, a w przypadku samodzielnie wytwarzanych przedmiotów także robocizny i wynagrodzeń personelu kierującego sprawami technicznymi i personelu nadzorującego oraz dodatkowo odpisów urządzeń fabrycznych. Zgodnie z drugą opinią konieczne było uwzględnienie również wszystkich pośrednich wydatków, które faktycznie powstały do momentu wyceny bilansowej środka gospodarczego lub które mogłyby zostać na nie przeliczone w stosunku do innych środków w przedsiębiorstwie. Do takich pośrednich wydatków zaliczano np.: straty z tytułu odsetek, koszty składowania, wydatki na reklamę, ogólne koszty administracyjne, takie jak wynagrodzenia pracowników biura, koszty ogrzewania, oświetlenia itd. W analizie służącej do wyjaśnienia pojęć przyjęto założenie definiujące wartość kosztów własnych jako pojęcie nadrzędne. Ze względu na jej wysokość można poczynić rozróżnienie między:

1. wartością kosztów własnych w węższym znaczeniu, jako wartością nabycia, wartością nabycia z kosztami pośrednimi, wartością początkową, wartością kosztów nabycia wszystkich kupionych przedmiotów oraz jako wartością wytworzenia wszystkich środków produkowanych samodzielnie lub dalej przetwarzanych;

2. wartością ogólnych kosztów własnych, która w przypadku przedmiotów wytwarzanych samodzielnie nazywana jest także wartością produkcyjną lub wartością kosztów produkcji.

Wartości produkcyjnej w ujęciu bilansowym nie należało wówczas mylić z podobnym pojęciem występującym w makroekonomii, czyli z wartością przedmiotu uzyskaną wskutek jego produkcji z uwzględnieniem podaży i popytu. Wartość produkcyjna w ujęciu makroekonomii zależała od ceny zbycia osiągalnej dla wytwarzanego dobra. Wartość ta musiała być większa od wartości produkcyjnej w ujęciu bilansowym, a dokładniej mówiąc, od wartości kosztów produkcji; tylko wtedy proces wytwarzania był bowiem „ekonomiczny”.

Źródło: oprac. własne na podstawie W. Osbahra, *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Carl Ernst Poeschel, Berlin, Leipzig 1923.

Ostatnim z ważniejszych parametrów wyceny w niemieckiej rachunkowości przełomu wieków, o którym należałoby wspomnieć, była wartość dochodowa⁴⁸. Obliczenie wartości dochodowej, tzn. obliczenie kapitalizacji dochodu można było teoretycznie przeprowadzić dla każdego pojedynczego przedmiotu użytkowego. Przedmioty inne niż użytkowe w szerszym tego słowa znaczeniu nie mogły w ogóle podlegać ustaleniu wartości dochodowej, zatem nigdy w grę nie mogła wchodzić wartość dochodowa dla przedmiotów zbycia przeznaczonych do regularnej sprzedaży. W praktyce wyliczenie wartości dochodowej było możliwe tylko w kilku przypadkach, na przykład w odniesieniu do wynajmowanych budynków i maszyn, elektrowni sprzedających prąd, udziałów w spółkach itd. Najczęściej poprzez wspólne wykorzystywanie wszystkich przedmiotów użytkowych przedsiębiorstwa, włącznie z udziałami, ustalano wartość przedsiębiorstwa bez możliwości dokładnego określenia wkładu pojedynczego przedmiotu. Dlatego wartość dochodowa wchodziła w rachubę przede wszystkim w obliczeniach ogólnej wartości przedsiębiorstwa, w przypadku jego zbycia lub przekształcenia w inną formę prawną⁴⁹.

Przywołane powyżej możliwości wyboru i zastosowania parametrów wyceny wraz z ich pochodnymi sprawiały, że sprawozdanie finansowe mogło stać się subiektywnym obrazem przedsiębiorstwa prezentowanym przez osobę je sporządzającą (w tab. 2.4 zamieszczono podsumowanie pojęć związanych z oznaczeniem wartości bilansowej). W. Osbahr zauważył, że bilans, nawet w systemie kolektywno-kolaboracyjnym, może zostać obciążony dużą dozą subiektywności, przez co traci walor poznawczy – walor realizacji funkcji informacyjnej dla gospodarki oraz właściciela przedsiębiorstwa.

⁴⁸ Dochód w Niemczech był zawsze traktowany jako kategoria odnosząca się do przeszłości. Osobiste zaangażowanie właściciela przedsiębiorstwa, a także szczególne relacje handlowe przyniosły już określone rezultaty. W dochodzie była odzwierciedlona zawsze w mniejszym lub większym stopniu ogólna sytuacja ekonomiczna, relacje cenowe na rynku i pozycja (renoma) przedsiębiorstwa. W sytuacji, gdy do obliczenia wartości dochodu zwyczajowo przyjmowano średni dochód z kilku lat, osobisty czynnik rzeczywiście pozostawał wyraźnie na drugim planie. Poza tym wartość dochodu była ustalana poprzez kapitalizację dochodu za pomocą zwyczajowej stopy procentowej w danym kraju, odpowiadającej ogólnemu makroekonomicznemu jego stanowi, więc z tego powodu wartość dochodu również w tym aspekcie częściowo wykraczała poza handlowe stosunki specjalne.

⁴⁹ W całkowitej wartości dochodowej firmy, wartości zbycia firmy lub samej wartości firmy w szerszym znaczeniu była kapitalizowana regularnie ta część dochodu, która wynikała ze skuteczności funkcjonowania firmy zgodnie ze statutem, jej renomą itp. W przypadku, gdy cały dochód przedsiębiorstwa był kapitalizowany, to wartość dochodu generowanego przez poszczególne składniki majątku mogła być obliczona *ex post* przez rozłożenie wartości firmy na wartość pojedynczych przedmiotów. Zasady, według których odbywał się podział całkowitej wartości dochodowej przedsiębiorstwa na poszczególne składniki majątku, wynikały ze specjalnej oceny bazującej na ogólnej wartości operacyjnej przedsiębiorstwa. Ogólna wartość operacyjna była wykazana już w poprzednich bilansach lub wynikała z prowadzonych ksiąg rachunkowych.

Tabela 2.4. Parametry wartości bilansowej w Niemczech na początku XX wieku – podsumowanie

Wartość zbycia	Wartość użytkowa lub operacyjna	Wartość kosztów własnych	Wartość dochodowa
<p>Wartość zbycia (wartość sprzedawczy, wartość wymienna, wartość rewalizacji, wartość godziwa; w szczególności dla bilansów rozwiązania także wartość likwidacji i spieniężenia):</p> <ul style="list-style-type: none"> • obiektywna wartość zbycia lub ogólna wartość, wartość giełdowa lub wartość rynkowa (ogólna wartość obiegowa – handlowa, rynkowa, obiektywna wartość wymieniona, wartość obiektywna); • wartość subiektywna lub specjalna wartość zbycia (specjalna wartość sprzedawczy): f osobista specjalna wartość sprzedawczy, f specjalna wartość sprzedawczy w celach handlowych (wartość handlowa przedmiotów zbycia). 	<p>Wartość użytkowa lub wartość operacyjna (wartość przedmiotów użytkowych):</p> <ul style="list-style-type: none"> • osobista specjalna wartość użytkowa lub specjalna wartość operacyjna; • specjalna wartość użytkowa lub specjalna wartość operacyjna w celach handlowych (wartość handlowa przedmiotów użytkowych). 	<p>Wartość kosztów własnych (wartość kosztów nabycia lub wartość kosztów odwrócenia):</p> <ul style="list-style-type: none"> • na podstawie obiektywnej ceny nabycia (wartość nabycia, wartość kosztów nabycia, wartość kosztów wytworzenia): f wartość kosztów własnych w węższym znaczeniu (uwzględnienie jedynie nakładów bezpośrednich); • wartość nabycia kupionych przedmiotów (wartość kupna, wartość początkowa, wartość nabycia ze wszystkich kosztami ubocznymi); • wartość wytworzenia (wartość kosztów) przedmiotów z własnej produkcji lub przedmiotów do dalszego przetworzenia: f wartość ogólnych kosztów własnych wyrobów (uwzględnienie wszystkich, także pośrednich nakładów) itd.; wartość produkcji i wartość kosztów produkcji; • całkowicie subiektywna wartość kosztów własnych: f osobista wartość specjalna: <ul style="list-style-type: none"> – koszty własne w węższym znaczeniu, – wartość nabycia, – wartość wytworzenia, – wartość całkowitych kosztów własnych f wartość specjalna w celach handlowych (po dział identyczny jak w punkcie powyżej). 	<p>Wartość dochodowa (wartość kapitalizacji dochodu):</p> <ul style="list-style-type: none"> • wartość dochodu sprzedawczy biorstwa (wartość sprzedawczy przedsiębiorstwa lub wartość firmy w szerszym znaczeniu); • wartość dochodu poszczególnych składników majątku: <ul style="list-style-type: none"> f wartość dochodu wyliczana bezpośrednio, f wartość dochodu obliczona poprzez rozdzielenie wartości firmy w szerszym znaczeniu.

Źródło: oprac. własne na podstawie W. Osbahra, *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Carl Ernst Poeschel, Berlin, Leipzig 1923.

1.4. Problemy bilansoznawstwa niemieckiego i księgowości na przełomie wieków

Jednym z kolejnych powodów, dla których W. Osbahr zajął się problematyką oznaczenia wartości bilansowych, był wpływ inflacji zmieniającej wartość pieniądza w znaczny sposób i powodującej utracenie porównywalności informacji finansowych⁵⁰. Problem dewaluacji wartości miernika, jakim był pieniądz, sprawił, że pojawiające się wskutek tego różnice w wartościach księgowych pomiędzy okresami objętymi inflacją, powodujące powstawanie zysków bądź strat, dały podstawy do twierdzenia, że identyfikowane wyniki finansowe przedsiębiorców mogły być tylko pozornymi wynikami, a inflacja stanowiła jeden z czynników wpływających na powstawanie pozornych wyników finansowych. Całą grupę działań mogących powodować pozorne straty bądź pozorne zyski⁵¹ stanowiła przede wszystkim wycena bilansowa wpływająca na kształt bilansu oraz rachunku wyników.

Według definicji obowiązującej w Niemczech na początku XX w. pod pojęciem „aktywa obrotowe” rozumiano takie dobra, które były nabywane poprzez

⁵⁰ W Niemczech do początku I wojny światowej wahania miernika wartości w postaci pieniądza utrzymywały się w określonych i wąskich granicach. Miernik wartości był w tych granicach użyteczny. Później było już inaczej, gdy wahania miernika spowodowały jego zdewaluowanie się. Proces ten przyczynił się do tego, że marka warta pierwotnie 100 fenigów spadła do wartości jednego feniga, a z czasem wręcz do znikomej jego części. Dewaluacja marki przebiegała stopniowo w stosunkowo krótkich odstępach czasu, tak że podstawa wartości z jednego okresu bilansowego w stosunku do drugiego była całkowicie zmieniona. Pierwsze widoczne konsekwencje tego procesu polegały na tym, że niemożliwe było porównanie liczb z następujących po sobie okresów bilansowych. Wycena opierała się na wartościach księgowych, które bazowały na kwotach wyrażonych w markach o zmieniającej się z okresu na okres wartości. Z tego powodu liczby zamieszczone w bilansie, odnoszące się do jednego i tego samego momentu, przestały być porównywalne, a bilans przestał być zrozumiałym i jasnym obrazem całości przedsiębiorstwa (por. W. Osbahr, *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Carl Ernst Poeschel, Berlin, Leipzig 1923).

⁵¹ Tłumaczenie specjalistycznego tekstu z języka niemieckiego, napisanego na początku XX wieku powoduje powstanie szeregu trudności (doskonale znanych osobom na co dzień zajmującym się tłumaczeniem tekstów), m.in. spowodowanych nieprzystawalnością do realiów współczesnej rzeczywistości czy wieloznacznością językową. Z tego względu w niniejszym opracowaniu pojawia się wiele określeń, takich jak np. zdarzenia pozorne, wynik nieistotny operacyjnie, które we współczesnych realiach mogą być rozumiane odmiennie niż miało to miejsce na początku wieku XX w Niemczech. Intencją autora było przede wszystkim rozpropagowanie myśli Wilhelma Osbaha, a nie pełne dostosowanie nazewnictwa do realiów współczesnej rzeczywistości. Dlatego sukcesywnie w niniejszym opracowaniu używano sformułowania zdarzenia pozorne bądź przychody i koszty pozorne, chociaż należałoby się zastanowić, czy np. określenie koszty i przychody pozaoperacyjne oddaje w ten sam sposób (bądź lepszy) sens myśli Wilhelma Osbaha.

kupno lub samopozyskanie (produkcję) i ponownie wyeksponowane z przedsiębiorstwa w drodze odpłatnego zbycia. Przedsiębiorstwa bez względu na przynależność do działu gospodarki (przemysłowe, handlowe bądź inne) wyraźnie odczuwały, że ich znaczenie ekonomiczne, rentowność zależą od poziomu obrotu (sprzedaży) tym rodzajem składników majątkowych. W twierdzeniu tym można było doszukiwać się podstawowej zasady rachunkowości, tj. kontynuacji działania, czyli zdolności do generowania przychodów (w tym znaczeniu jako zdolności do realizacji obrotu gospodarczego). Literatura przedmiotu podkreślała wówczas, że przedsiębiorstwa funkcjonują i rozwijają się dzięki realizowanemu obrotowi, czerpiąc z niego profity, natomiast nie wykazując należytych obrotów, szybko znikają z rynku. Dlatego w przedsiębiorstwach handlowych księgowość, która nie przypisywała aktywom obrotowym dużego znaczenia w systemie kont, była prowadzona w sposób niedostateczny. Do tamtego czasu panowało w podwójnej rachunkowości specyficzne rozumowanie (przez W. Osbahra nazwane nawet opacnym traktowaniem), w którym konto kapitału własnego odgrywało wiodącą rolę w planie kont oraz próbowano uzależnić od tego konta cały system finansowy przedsiębiorstwa. Nie należało jednak rozpatrywać jego uwarunkowań rozwojowych tylko od strony kapitałowej; już wtedy znane były doskonale przypadki, gdy mimo niewielkiego kapitału przedsiębiorstwa rozwijały się dzięki realizowanemu na wysokim poziomie obrotowi bądź też wskutek jego braku upadały, mimo dużych zasobów kapitału. Jak już wcześniej podkreślano, przedsiębiorstwo postrzegano jako część gospodarki narodowej oraz jednocześnie jako podstawę prywatnego dążenia do zarobkowania (wyróżającą się przede wszystkim w pomnażaniu kapitału oraz jego rentowności)⁵². Rentowność była dopiero skutkiem dążenia do osiągnięcia zarobku, który często był świadomie hamowany na korzyść zadania głównego, czyli realizacji obrotu narzucanego przez gospodarkę narodową.

Obrót rozpoczynał się w momencie wyłączenia (wydania na zewnątrz za odpłatnością) danego dobra z majątku przedsiębiorstwa (w tym momencie pojawia się także wynik ze sprzedaży)⁵³. Wszystkie koszty związane z przygotowaniem dobra do obrotu, generujące i podwyższające jego wartość ekonomiczną, należały do kosztów własnych, a wszystkie koszty, które powstawały w związku z samym obrotem i rzeczywistym wyłączeniem dobra z przedsiębiorstwa, należały do

⁵² Makroekonomiczna aktywność przedsiębiorstwa polegała jednak na osiągnięciu obrotu (realizacji sprzedaży), a spełnianie w coraz większym stopniu tego właściwego celu ekonomicznego było pierwszym zadaniem, jakie przypadło przedsiębiorstwu z punktu widzenia własnego interesu (a nie z punktu widzenia często przypadkowych przedsiębiorców czy akcjonariuszy).

⁵³ Cała działalność ekonomiczna służąca obrotowi (sprzedaży) była podzielona na dwa obszary: w pierwszym podejmowano działania, by dane dobro osiągnęło gotowość do obrotu (sprzedaży), było do niego należycie przygotowane i wykorzystane ekonomicznie w możliwie najwyższym stopniu; drugi natomiast obejmował działalność skierowaną na sam obrót (sprzedaż) i wyłączenie dobra z majątku przedsiębiorstwa.

kosztów sprzedaży mających bezpośredni wpływ na wynik ze sprzedaży, czyli do kosztów własnych sprzedaży⁵⁴.

Dostrzegano również wtedy dużą dowolność w definiowaniu i obliczaniu kosztów własnych. Pojęcia: „koszty wytwarzania”, „koszty produkcji” i „koszty nabycia” były wówczas zdefiniowane w sposób niewystarczający do wyznaczenia (z konieczności ekonomicznej) linii granicznej, która istniała pomiędzy aktywami obrotowymi a wynikiem ze sprzedaży (wynikiem na obrocie), tzn. między zwiększeniem wartości majątku a zmianą kapitału. Jedynie określenia „koszty własne aktywów obrotowych” i „koszty własne sprzedaży” wydawały się wtedy dostatecznie jasne⁵⁵. Jednak wraz z rozwojem przedsiębiorstw pojawiła się wyraźna potrzeba ustalenia linii rozgraniczającej aktywa obrotowe i wynik ze sprzedaży (wynik na obrocie) i tym samym potrzeba sporządzania prawidłowej kalkulacji. Poprawne obliczenie kosztów własnych aktywów obrotowych, kosztów sprzedaży czy wyniku ze sprzedaży było wówczas najpilniejszą potrzebą ekonomiczną przedsiębiorstwa. Nie chodziło przy tym wyłącznie o klasyfikowanie kosztów jako takich, ale o powiązanie ich z operacjami gospodarczymi⁵⁶. Księgowość była do tego właściwym narzędziem; poprzez wymóg jej ukształtowania zgodnie ze specyfiką przedsiębiorstwa można było ją dostosować do celu ekonomicznego oraz struktury pieniężno-ekonomicznej (przez strukturę pieniężno-ekonomiczną rozumiano bilans ujmujący posiadany przez przedsiębiorstwo majątek o określonych zdolnościach przysparzania mu korzyści ekonomicznych oraz ciężące na przedsiębiorstwie obowiązki płatnicze).

Wobec tego należało znaleźć odpowiedź na pytanie, w jaki sposób podejście przedsiębiorstwa (przedsiębiorcy) wpływa na kształt bilansu w części dotyczącej aktywów obrotowych i kalkulacji kosztów własnych. By rozstrzygnąć wątpliwości odnośnie do tej części teorii bilansowej, W. Osbahr opisał następujące dwa jej aspekty. Pierwszy aspekt dotyczył potrzeb ekonomicznych przedsiębiorstwa w odniesieniu do aktywów obrotowych, które to potrzeby znajdowały swoje odzwierciedlenie jedynie w rachunkowości rozumianej narzędziowo, czyli w księgowości; drugi aspekt dotyczył prowadzonej w przedsiębiorstwie księgowości, która dawała podstawy do sporządzenia bilansu, czyli sama w sobie tworzyła systematyczną, coroczną kontynuację bilansu.

⁵⁴ Koszty związane z przygotowaniem dobra do obrotu były księgowane w ciężar konta produktów, utworzonego dla aktywów obrotowych lub w ciężar subkonta tego konta, natomiast koszty powstające w związku z samym obrotem księgowano w ciężar konta kosztów sprzedaży lub konta wyniku ze sprzedaży, lub subkont tych obu kont.

⁵⁵ O tym, że do kosztów własnych zasadniczo zaliczano także wszystkie pośrednie wydatki, była mowa już wcześniej. Jeśli w praktyce gospodarczej pojawiały się różnice w rozumieniu tego oczywistego wydawałoby się pojęcia, to wynikało to lub ze specyfiki zakładu, lub z technicznej trudności prawidłowego podzielenia kosztów ogólnych przedsiębiorstwa.

⁵⁶ Liczba i rodzaj etapów, wzajemna relacja ich kosztów, jak również okres trwania działania ekonomicznego na poszczególnych etapach i stosunek tej rozpiętości czasowej miały podstawowe znaczenie dla kalkulacji, która uwzględniała specyfikę przedsiębiorstwa i silnie wpływała na księgowość i bilans.

Z ostatniego faktu wynikała więc niepodważalna konieczność wykorzystywania w księgowości i bilansie takich samych podstaw liczbowych, czyli wartościowych oznaczeń pozycji bilansowych. Należało jednak ustalić, gdzie znajdowała się wówczas podstawa określająca te wartości⁵⁷. W przedsiębiorstwach, które kupowały dobra lub same je wytwarzały z własnych surowców, była to bez wątpienia wartość kosztów własnych, po której dobro obrotowe wprowadzano do majątku, ujmowano w ewidencji księgowej i pozostawiano w niej do momentu wyłączenia z majątku. Dlatego wartość kosztów własnych była jednocześnie wartością bilansową tych dóbr majątkowych (obrotowych). Co ciekawe, powyższa wartość kosztów własnych musiała pozostać w bilansie nawet wówczas, gdy ceny rynkowe dóbr obrotowych na dzień bilansowy kształtowały się poniżej tej wartości.

Takie podejście przeczyło wszystkim ówczesnym poglądom występującym w teorii i praktyce rachunkowości. Z większości rozważań wynikało bowiem, że skorygowanie rzeczywistych kosztów własnych przez zastosowanie niższych wartości rynkowych w bilansie oznaczałoby podważenie całej historycznej, ekonomicznej, finansowej i statystycznej konstrukcji przedsiębiorstwa, której cel ekonomiczny polegał na sprzedaży z zyskiem zakupionych towarów lub przez siebie wytworzonych produktów. Z drugiej strony powodowałoby to sytuację, w której pozostawienie nieskorygowanej wartości kosztów własnych nie odzwierciedlałoby rzeczywistej pozycji przedsiębiorstwa na rynku.

Do środków trwałych zaliczano grunty, budynki, maszyny, narzędzia itp., które były eksploatowane przez długi okres, ale w różny sposób w zależności od rodzaju przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwa zajmujące się obrotem towarowym, banki, firmy ubezpieczeniowe, maklerskie, agencyjne, komisowe i spedycyjne mogły funkcjonować bez środków trwałych z wyjątkiem elementów wyposażenia⁵⁸. Zasadniczą kwestią była troska o właściwe bilansowe i księgowe ujęcie środków trwałych, bowiem tam, gdzie te środki miały istotne znaczenie dla celu przedsiębiorstwa, a ściślej dla realizacji działalności istotnej operacyjnie, miały one również istotne znaczenie dla prawidłowego ujęcia i prezentacji wyniku finansowego. W przypadku przedsiębiorstw usługowych czy produkcyjnych, w których było konieczne ujęcie wszystkich zmian struktury pieniężno-ekonomicznej

⁵⁷ Odpowiedź wynika z faktu, że nowo wprowadzone do majątku przedsiębiorstwa dobro najpierw było widoczne w ewidencji księgowej, a dopiero później wykazywane w bilansie, jeśli w ogóle istniało ono jeszcze na dzień sporządzenia sprawozdania. Każde dobro obrotowe było najpierw wyłącznie przedmiotem zapisu w księgowości, a nie elementem bilansu. Ta wartość dobra obrotowego, która najpierw wystąpiła w księgowości i była decydująca dla ustalenia wyniku operacyjnego działalności, musiała zostać wykazana także w bilansie, jeśli miała być zapewniona zgodność między księgowością (systemem ewidencyjnym) a bilansem.

⁵⁸ W tych przedsiębiorstwach środki trwałe nie były koniecznym warunkiem do realizacji celu przedsiębiorstwa. Inaczej było w przypadku fabryk, kopalni, produkcji roślinnej i przedsiębiorstw transportowych, w których bez dysponowania znacznym majątkiem trwałym nie mogły one osiągnąć swojego celu; w ich przypadku majątek ten stanowił podstawę o dominującym znaczeniu dla przedsiębiorstwa.

przedsiębiorstwa mających wpływ na wynik ze świadczonych usług (produkcji), z punktu widzenia zasadniczego celu przedsiębiorstwa wystarczyło, gdy księgowo ujęty był tylko wpływ ekonomicznego zużycia środków trwałych na wynik ze świadczonych usług. Natomiast przedsiębiorstwa handlowe, które musiały dokonywać wyraźnego rozgraniczenia między kosztami funkcjonowania (działalności) a wynikiem na obrocie, były zobowiązane bezbłędnie wyliczyć koszty własne, co wiązało się z wydzieleniem z zapisów księgowych wpływu ekonomicznego zużycia środków trwałych na oba kierunki działalności.

Z istnieniem i zużywaniem środków trwałych w przedsiębiorstwach wiązano następujące dwa skutki: pierwszy polegał na tym, że konieczne było dokonywanie nakładów na utrzymanie środków trwałych we właściwym stanie, natomiast drugi na tym, że zużywanie się środków trwałych wpływało na ich wartość. Nie wątpiono, że wykorzystywanie środków trwałych zgodnie z ich celem przeznaczenia nie może skutkować wzrostem ich wartości, a występujące ewentualnie wzrosty wartości w czasie użytkowania zawsze będą nieistotne dla przedsiębiorstwa⁵⁹. Stąd wpływ ekonomicznego zużycia środka trwałego polegał wyłącznie na pomniejszeniu jego wartości. Środki trwałe, które należały do majątku, były ujęte w ewidencji księgowej i wyceniane w wartości równej nakładom poczynionym na nie, kosztem obciążającym z ich tytułu samo przedsiębiorstwo lub poniesionym kosztem własnym.

Środki trwałe z ich ekonomiczną utratą wartości i kosztami utrzymania w należytym stanie były bez wątpienia ważną podstawą kalkulacji⁶⁰. Dlatego wszystkie skutki zdarzeń, prowadzące do zmniejszenia wartości związanej ze zużyciem środków trwałych, mogły być odniesione jedynie do wartości kosztów własnych; do nich należało również odnieść koszty utrzymania środków trwałych w należytym stanie. W. Osbahr podkreślał, że wartość zbycia zależną od kosztu własnego posiadały nie tylko aktywa obrotowe. Środki trwałe mogły również wykazywać wartości wyższe⁶¹ bądź niższe⁶² od wartości kosztów własnych.

⁵⁹ Jedynie w przypadku gruntów stwierdzono, że na przypisywaną im wartość nie ma wpływu ich fizyczne wykorzystanie.

⁶⁰ Jednak tylko wówczas były one mocnymi podstawami, gdy ich wartość nie podlegała wahaniom w zależności od sytuacji rynkowej czy innych okoliczności niezwiązanych z działalnością przedsiębiorstwa.

⁶¹ Wzrost wartości wyrażony, w zależności od rodzaju aktywów i typu przedsiębiorstwa, w wartości zbycia lub czystego dochodu, a także w wartości odtworzeniowej, występował np. w produkcji roślinnej, jak długo urządzenia do produkcji roślin wykazywały rosnący potencjał produkcyjny lub gdy rosły koszty produkcji związanej z hodowlą roślin, jak również w przypadku nieruchomości gruntowych, fabryk, magazynów i kantorów. Jako przykład W. Osbahr podaje, że na przełomie wieków XIX i XX, jak i na początku XX w. szczególnie silnie wzrosła wartość sprzedaży bądź wartość odtworzeniowa maszyn, statków i innych pojazdów oraz wielu innych dóbr konsumpcyjnych, gdyż ceny surowców potrzebnych do ich produkcji i niezbędne koszty robocizny bardzo zwiększyły się.

⁶² Obniżenie ceny sprzedaży poniżej wartości kosztów własnych występowało także w produkcji roślinnej, wskutek zniszczenia lub uszkodzenia drzewostanu lub innych dóbr.

Jeśli takie wahania poziomów wartości środków trwałych, z punktu widzenia przedsiębiorstwa nie miały znaczenia, to ich uwzględnienie pod kątem księgowym i bilansowym byłoby tylko zbędnym dodatkiem. Jeśli natomiast wpływały one znacząco na obecną i przyszłą sytuację ekonomiczną przedsiębiorstwa, to konieczne stawało się ich uwzględnienie najpierw w inwentaryzacji i opartej na niej ewidencji księgowej, a następnie w bilansie. Tym samym w bilansie obok wartości kosztów własnych występowała wartość sprzedaży lub wartość odtworzeniowa, ewentualnie czysty dochód (wartość dochodowa). W. Osbahr stawiał pytanie, która z tych wartości była wówczas wartością bilansową? Koszt własny czy też aktualna wartość wynikająca z punktu widzenia przedsiębiorstwa (wartość sprzedaży, odtworzeniowa, dochodowa), a może obydwie te kategorie były istotne z punktu widzenia oceny przedsiębiorstwa.

Wszystkie wartości bilansowe bezpośrednio lub pośrednio służące do zabezpieczenia działalności podmiotu, tzn. zapewniające trwałość i skuteczność przyszłych ekonomicznych działań przedsiębiorstwa, były uważane za dobra zabezpieczające. Jeżeli były one natomiast przeznaczone do tego, by zapewnić celowy wzrost i skuteczność wykorzystania określonych grup dóbr (składników majątkowych) w przyszłości, określano je wówczas mianem dóbr uzupełniających (dóbr rezerwowych). Do dóbr zabezpieczających zaliczano wszystkie papiery wartościowe i wierzytelności hipoteczne, jeżeli nie były one przedmiotem podstawowego obrotu mającego decydujące znaczenie dla przedsiębiorstwa (nie były przedmiotem prowadzonej działalności operacyjnej), a także depozyty z majątku własnego lub obcego oraz udzielone poręczenia. Do majątku zabezpieczającego należały również pozycje bilansu przedstawiające wzrost wartości tych składników majątkowych, stanowiły one ochronę oraz zabezpieczenie rzeczywistej wysokości kapitału własnego⁶³.

W teorii głoszonej przez W. Osbahra szczególnego znaczenia nabrały udzielone poręczenia, które zyskały w tym kontekście bardziej na znaczeniu niż zwykle przypisywało im się go w innych teoriach bilansu. Najczęściej wymagano, by poręczenia były wyłączone z bilansu, a informacje ich dotyczące pojawiały się jako treść uzupełniająca do bilansu. Z punktu widzenia oceny ekonomiki przedsiębiorstwa poręczenia miały w pewnych warunkach istotne znaczenie i charakteryzowały specyfikę przedsiębiorstwa i jego działania, np. fabryki budujące maszyny

Zniszczenia lub uszkodzenia spowodowane okolicznościami nadzwyczajnymi miały miejsce także w przypadku innych podmiotów; w czasach pokoju spotykano się z sytuacją, że rzeczywiste wartości sprzedaży kantorów, składów i fabryk, czasami także maszyn i narzędzi, były niższe od kwoty kosztów własnych lub pozostałej po odpisach reszty wartości kosztów własnych (wartości netto).

⁶³ W tym ujęciu należy jako majątek zabezpieczający uważać nadwyżkę wartości ponad koszty własne (koszty historyczne), czyli przeszacowania wartości.

байдъ сточние мѣли маѣтекъ въ одной четвѣртой или вѣцейъ przypisany poręczeniom. Zdaniem W. Osbaha byloby to wbrew wszelkiemu rozsądkowi, by maѣtekъ zabezpieczajacy występujacy w tej formie traktowacъ podrzędnie⁶⁴ i nie ujmowacъ go w głównym sprawozdaniu.

Dobra uzupełniające były wartościami rzeczywistymi, również wówczas, gdy nie przyjęły jeszcze uchwytnej formy⁶⁵ (nie były zrealizowane), np. szacunkowej wartości rachunkowej wynikającej z wyceny, która mogła ulec realizacji wskutek sprzedaży, zastawu lub obciążenia. Dobra uzupełniające w momencie ich bilansowego istnienia (ujawnienia) były ekonomicznie nieużyteczne⁶⁶. W zależności od rodzaju i celu nie służyły do wykorzystania w celu wytworzenia dóbr lub świadczeń, nie były też przeznaczone do obrotu ani na pokrycie należności⁶⁷. W tych formach dane składniki majątkowe przynosiły często dodatkowy zysk, podczas gdy majątek rezerwowy (np. kocioł, rezerwowe maszyny i części maszyn, materiał rezerwowy itp.⁶⁸) powodował powstawanie kosztów, a co najmniej był obciążony odsetkami. Wielkość i rodzaj dóbr uzupełniających zależały w całości od charakteru oraz częściowo od wieku przedsiębiorstwa. Na przykład zamorskie przedsiębiorstwa produkcji roślinnej lub kopalnie znajdujące się jeszcze w fazie rozwoju chętnie nabywały udziały lub wierzytelności hipoteczne jako dobra uzupełniające, które generowały dodatkowe zyski.

To właśnie w realiach otoczenia gospodarczo-prawnego Niemiec z początku XX wieku Wilhelm Osbahr podjął trud stworzenia teorii bilansowej, która w niespotykanym dotąd wymiarze podniosła jakość informacyjną bilansu. W dalszej części rozdziału autor opracowania przybliży założenia tej teorii, która z kolei stała się inspiracją do opracowania nowego modelu bilansu, jako odpowiedzi na wyzwania stawiane przed współczesną sprawozdawczością finansową.

⁶⁴ Dlatego w swoim bilansie W. Osbahr wydziela pozycje bilansowe informujące o wielkości uzyskanych poręczeń.

⁶⁵ Jak np. opisywane wcześniej podwyższenie wartości majątku trwałego.

⁶⁶ Nie przyniosły one przedsiębiorstwu wymiernych pożytków, np. w postaci przepływów pieniężnych (ich realizacja była uzależniona od przyszłych zdarzeń).

⁶⁷ Najczęściej występowały one w formie środków na rachunkach bankowych, wierzytelności hipotecznych, papierów wartościowych, pożyczek, budynków wzniesionych na cele przekraczające potrzeby ekonomiczne podmiotu i często wynajmowanych jako lokale mieszkalne, magazynowe, handlowe i warsztaty, a także nieruchomości nabytych w celach przekraczających potrzeby podmiotu i wydzierżawianych lub wykorzystywanych w inny sposób.

⁶⁸ Rezerwowy kocioł, rezerwowe maszyny i części maszyn, pasy napędowe, materiały, narzędzia itp. nie mogły być wyceniane w bilansie w wartości zbycia, lecz jedynie w rzeczywistej wartości kosztów własnych i, jak wyraźnie podkreślano, nie podlegały amortyzacji, jeśli nie zachodziły ku temu powody.

2. Zarys teorii bilansowej sformułowanej przez Wilhelma Osbahra

2.1. Podstawowe założenia teorii

Na początku XX w. w Niemczech można było wyróżnić następujące dwie postawy związane z postrzeganiem bilansu i jego funkcji:

- bilans był postrzegany wyłącznie przez pryzmat prezentacji majątku (koncentrowano się wtedy tylko na stronie majątkowej przedsiębiorstwa) lub
- bilans był określany jako zestawienie niezbędne do ustalenia zysków (wówczas koncentrowano się tylko na stronie kapitałowej przedsiębiorstwa, a zwłaszcza na kapitale własnym).

W ówczesnej literaturze przedmiotu wielokrotnie podkreślano, że jednostronne podejście do bilansu nie odpowiadało istocie ekonomicznego funkcjonowania przedsiębiorstwa (posiadania majątku i generowania zysków). Przy podejściu wynikowym do bilansu, czyli traktowaniu go jako podstawy do obliczenia wyników przedsiębiorcy, W. Osbahr podkreślał jego szczególną jednostronność, gdyż bilans był ważny wyłącznie przy ustalaniu zysków i określaniu rentowności przedsiębiorstwa. Jednak pozycje bilansowe przedsiębiorstwa ustalane na tej podstawie mogły być wielce mylące; ówczesna praktyka gospodarcza wyraźnie określała, że jedyną adekwatną miarą był kapitał własny. Z punktu widzenia ekonomiki funkcjonowania przedsiębiorstwa istniały określone relacje między kapitałem własnym a wszystkimi innymi pozycjami bilansowymi. Kapitał własny był po pierwsze wartością wynikającą z różnicy między wszystkimi zasobami majątkowymi i wszystkimi zobowiązaniami. Ale w tej całkowicie niematerialnej istocie był uważany przede wszystkim za barometr sukcesu przedsiębiorstwa, pokazujący nawet najmniejsze zmiany w stanie „zdrowia ekonomicznego jednostki gospodarczej” (na tym wszakże polegało jego najważniejsze zadanie ekonomiczne).

W odróżnieniu od dotychczasowych jednostronnych interpretacji bilansu (skupiających się bądź na jego stronie majątkowej, bądź wynikowej) W. Osbahr podjął próbę ujęcia w bilansie informacji niezbędnych do oceny realizacji celu funkcjonowania przedsiębiorstwa. Dokonał przeglądu pozycji wynikowych, które mogły wpływać jednocześnie na pozycje kapitału i na stany majątkowe przedsiębiorstw handlowych oraz produkcyjnych⁶⁹.

⁶⁹ Por. szerzej M. Wiatr, E. Śnieżek, *Teoria bilansowa Wilhelma Osbahra jako reakcja na lukę informacyjną w sprawozdawczości finansowej XXI wieku*, [w:] A. Szychta, E. Śnieżek (red.), *Pomiar i sprawozdawczość dokonań podmiotów gospodarczych*, „Acta Universitatis Lodziensis” 2012, Folia oeconomica 263.

W przypadku podmiotów, których celem była realizacja obrotu i których wynik uwarunkowany był sprzedażą dóbr (przedsiębiorstwa handlowe – sklepy, fabryki, kopalnie), identyfikacja kont wynikowych była dość prosta, gdyż zwiększenie lub zmniejszenie kapitału własnego było dokonywane poprzez realizację celu przedsiębiorstwa i miało swój początek dopiero w momencie zaistnienia wyniku ze sprzedaży, dodatniego bądź ujemnego. Wynik ze sprzedaży był jednak możliwy do uzyskania dopiero wówczas, gdy miała miejsce sprzedaż. W tym celu musiały istnieć aktywa obrotowe, które były oddane do dyspozycji przedsiębiorstwa. Wszystkie koszty związane z przygotowaniem towaru do obrotu nie skutkowały zmianą pozycji bilansowej „Kapitał własny”, lecz tylko zmianą pozycji bilansowej „Towary”, gdyż były one przeniesieniem dobra na wyższy stopień użyteczności, o wyższej wartości ekonomicznej. Do tych kosztów zaliczano nie tylko wszystkie koszty bezpośrednie, jak np. koszty nabycia lub wytworzenia i koszty magazynowania, ale także całkowite koszty wynagrodzeń, koszty transportu, ogólne koszty czynności związanych z zakupem, wytworzeniem i magazynowaniem.

Traktowanie całości wynagrodzeń, odpisów wartości, kosztów czynności związanych z zakupem, jako przyczyny zmiany kapitału, było uważane przez W. Osbahra za błędne rozumowanie. Nie były to według niego zjawiska gospodarcze pierwszej klasy (za jakie np. uważano wniesienie nowego kapitału do przedsiębiorstwa, które wpływa wyłącznie na kapitał własny, a nie na osiągnięty wynik), lecz następstwo operacji ekonomicznych, które często nie były działaniami istotnymi z punktu widzenia podstawowej działalności operacyjnej. Charakter następstwa zdarzenia gospodarczego⁷⁰ zależał w dużej mierze od specyfiki przedsiębiorstwa, charakteru podejmowanych przez nie działań oraz struktury pieniężno-ekonomicznej (struktury majątkowo-zobowiązaniowej).

W przypadku przedsiębiorstwa usługowego, jak na przykład komunikacyjne, ubezpieczeniowe, spedycyjne czy też świadczącego usługi komisowe, maklerskie i agencyjne, relacje były nieco inne. Nie występowały w nich aktywa obrotowe, których wartość ekonomiczna rosła poprzez nakłady i niezbędne prace przygotowawcze, a więc wynik wpływający na kapitał był osiągnięty dopiero poprzez zbycie tych usług. W ich przypadku każdy koszt wpływał bezpośrednio na wynik ze świadczenia usługi, a tym samym na kapitał własny. Związek między nakładem a zmianą kapitału był znacznie silniejszy niż miało to miejsce w przedsiębiorstwach handlowych. Wpływało to naturalnie na funkcjonowanie księgowości, tzn. wymuszało prowadzenie kont o określonym charakterze, ale też skutkowało powstawaniem licznych niejasności w prezentacji danych finansowych bazujących

⁷⁰ Na przykład zakup majątku obrotowego i późniejsze jego aktualizacje z powodu utraty właściwości ekonomicznych były spotykane częściej w przemyśle rolniczym i przetwórczym, a rzadziej w przemyśle metalowym.

na systemach księgowych, które często nie odpowiadały wymogom generowania odpowiednich informacji. Tym samym na czoło dyskusji wysuwało się pytanie, jakich informacji finansowych potrzebuje takie przedsiębiorstwo do sprawnego funkcjonowania.

Większość praktyków rachunkowości oraz specjalistów zajmujących się literaturą przedmiotu uważała, że potrzeba informacyjna polegała na ustaleniu wydajności i rentowności kapitału. Z punktu widzenia przedsiębiorstwa była to jednak błędna postawa; ocena wydajności zasadniczo nie powinna odbywać się na podstawie rzeczywistego zysku bilansowego. Przedsiębiorstwo powinno realizować postawiony cel, tzn. osiągać sukcesy poprzez realizację swoich zamierzeń (strategii). Wynik (sam w sobie), będący efektem dążenia do realizacji zasadniczego celu przedsiębiorstwa, powinien stanowić użyteczne kryterium w ocenie rentowności przedsiębiorstwa, jakości zarządzania nim i jego ogólnej wartości ekonomicznej. Zyski spekulacyjne, zjawiska naturalne lub zawilości polityczne, koszty, ale także zyski z aktualnej zawyżonej wyceny urządzeń, gruntów mogły całkowicie zawoalować prawdziwy wynik operacyjny. W. Osbahr podawał przykłady pozornego wpływania na sytuację i wizerunek przedsiębiorstwa w sprawozdawczości finansowej:

- przedsiębiorstwo będące w fazie rozwoju mogło w świetle prezentowanego bilansu jawić się (wbrew naturalnym możliwościom) jako efektywne, dzięki posiadaniu udziałów w innych podmiotach lub przedsięwzięciach;

- wysoki zysk na produktach pochodzących z gospodarstw rolnych mógł być w ujęciu bilansowym znacznie zredukowany lub wyeliminowany wskutek zniszczenia urządzeń do sadzenia roślin;

- zysk z produkcji mógł być znacznie obniżony lub skompensowany wskutek np. spalania się nieubezpieczonych przedmiotów;

- duży zysk ze sprzedaży towarów lub produkcji mógł być wchłonięty przez straty spekulacyjne;

- mały zysk lub mała strata ze sprzedaży towarów lub produkcji mogły być w ujęciu bilansowym zamaskowane zyskami spekulacyjnymi.

Z drugiej strony istotne było zrozumienie wpływu konsekwentnie realizowanego celu przedsiębiorstwa na jego kapitał⁷¹. Konieczne było możliwie wyraźne odróżnienie jednej głównej przyczyny zmiany kapitału od wszystkich innych przyczyn pobocznych. Chodziło o odróżnienie (w wyniku ze sprzedaży lub w wyniku ze świadczenia usług) czystego wyniku operacyjnego od wszystkich innych tytułów zmian kapitału, tj. innych zdarzeń gospodarczych niezwiązanych z działalnością operacyjną, a kształtujących wynik finansowy bądź wpływających bezpośrednio na kapitał własny.

⁷¹ Pisząc o wpływie na kapitał (w domyśle kapitał własny), W. Osbahr często też dokonywał uogólnień, w których można się było doszukać dużej świadomości istnienia kosztów i przychodów zarówno wynikowych jak i kapitałowych wpływających na kapitał własny przedsiębiorstwa.

Wszystkie zdarzenia związane z celem operacyjnym przedsiębiorstwa⁷² zostały określone jako istotne dla przedsiębiorstwa, a wszystkie inne w porównaniu do nich jako operacje nieistotne. Dlatego wynik operacyjny, wywodzący się z głównego celu przedsiębiorstwa, był zmianą kapitału istotną dla przedsiębiorstwa i miał decydujące znaczenie w ocenie wydajności przedsiębiorstwa, jego dalszego istnienia przynoszącego korzyści ekonomiczne bądź pozbawionego wartości dla właściciela. Według teorii W. Osbahra wszystkie inne zmiany kapitału były nieistotne dla przedsiębiorstwa. W szczególności były to zmiany mające swoje źródło w operacjach, które były związane albo z innymi dobrami niż bezpośrednio służące podstawowemu celowi przedsiębiorstwa, albo z kapitałem innym niż własny (np. obsługa kapitału obcego), albo też w ogóle leżały poza właściwą działalnością operacyjną przedsiębiorstwa.

Jeśli takie zmiany kapitału, pod względem ich charakteru ekonomicznego niemające istotnego znaczenia dla przedsiębiorstwa, były związane z istnieniem ich źródła w jego strukturze pieniężno-ekonomicznej, to nie miały one istotnego znaczenia dla przedsiębiorstwa i były zwyczajnymi zmianami kapitału własnego (innymi niż zmiany operacyjne). Według W. Osbahra do kosztów, których nie powinno się zaliczać do kosztów własnych sprzedaży bądź świadczenia usług (czyli kosztów niewpływających na działalność operacyjną, a tym samym uznanych za koszty nieistotne operacyjnie), należą:

- zobowiązania odsetkowe z tytułu zaciągniętych pożyczek lub hipotek;
- dochody z odsetek od udzielonych pożyczek bez zastawu lub za zastaw;
- przychody z tytułu najmu lub dzierżawy przez podmioty trzecie budynków lub gruntów należących do przedsiębiorstwa;
- pomnażanie kapitału wynikające z naturalnego przyrostu wartości roślin dojrzałych do zbioru;
- koszty konserwacji powstałe w związku z istnieniem użytkowych dóbr w zakresie przekraczającym chwilowe zapotrzebowanie.

Jeśli natomiast występujące zmiany kapitału nie miały regularnego charakteru, to uznawano je za nadzwyczajne, jak np. straty w wyniku pożaru, perturbacje polityczne, załamanie pogody i inwazje szkodników, oszustwa i defraudacje, nagłe kryzysy; koszty powstałe w związku z zaciągnięciem kredytów w celu usunięcia problemów płatniczych, na wypłatę dywidend, pokrycie zbyt wysokiego zadłużenia w banku. Zaliczano do nich także zyski z gier losowych, zyski i straty z okazjonalnych spekulacji itp.

Z wyjątkiem ostatnio wymienionych zmian w kapitale własnym takie nadzwyczajne zmiany były wprawdzie nieistotne dla przedsiębiorstwa, ale nie miały charakteru pozaoperacyjnego. Wręcz przeciwnie, w nich było wyrażone to, co traktowano wówczas jako wymiar ryzyka operacyjnego. Takie ryzyko operacyjne według rodzaju, wielkości i zasięgu było związane ze specyfiką struktury

⁷² Przez cel przedsiębiorstwa należy rozumieć podstawową działalność, dla której przedsiębiorstwo zostało założone.

pieniężno-ekonomicznej przedsiębiorstwa, z jego poprawną lub wypaczoną konstrukcją. Kapitał własny, jako barometr czuły na jakąkolwiek zmianę wyniku operacyjnego, był jednocześnie pozycją bilansową stanowiącą obszar szczególnie z punkty widzenia oceny ryzyka działalności przedsiębiorstwa.

Takie podejście skutkowało koniecznością dokonania rozróżnienia między wynikiem istotnie operacyjnym i zmianami kapitału nieistotnymi dla przedsiębiorstwa (niebędącymi wynikiem działań operacyjnych) oraz jednocześnie kwalifikowania tych zmian jako zwyczajne bądź nadzwyczajne. Zdaniem R. Fischera⁷³ próby zidentyfikowania możliwego ryzyka operacyjnego w przyszłości były znacząco utrudnione np. przez ostrożną wycenę bilansową lub wprowadzenie do wyceny podejścia prospektywnego.

Bilans nie mógł być zatem postrzegany jednostronnie jako podstawa ustalenia wyników działalności przedsiębiorstwa; zaczęto dostrzegać w nim pozycję, której istota ekonomiczna odzwierciedlona była na kontach strat i zysków. Idąc tym torem rozumowania, W. Osbahr zaproponował własny schemat rachunku wyników uwzględniający podział wyniku na istotny i nieistotny operacyjnie oraz zmiany kapitału własnego (zwyczajne i nadzwyczajne). Ilustracja 2.2 prezentuje formę rachunku wyników wykorzystywaną przez W. Osbahra jako uzupełnienie treści bilansowej.

Wn (straty)	Konta zysków i strat	Ma (zyski)
I. Wynik operacyjny – istotny dla przedsiębiorstwa/przedsiębiorcy		
strata operacyjna		zysk operacyjny
II. Zmiana kapitału własnego – nieistotna dla przedsiębiorstwa/przedsiębiorcy – wynik nieistotny operacyjnie*		
a) zwyczajne zmniejszenie kapitału		a) zwyczajne zwiększenie kapitału
b) nadzwyczajne zmniejszenie kapitału		b) nadzwyczajne zwiększenie kapitału

* Tłumaczenie specjalistycznego tekstu z języka niemieckiego napisanego na początku XX wieku powoduje powstanie szeregu trudności (doskonale znanych osobom na co dzień zajmującym się tłumaczeniem tekstów), wynikających m.in. z nieprzystawalności do realiów rzeczywistości czy wieloznaczności językowej. Z tego względu w niniejszym opracowaniu pojawia się wiele określeń, takich jak np. zdarzenia pozorne, wynik nieistotny operacyjnie, które we współczesnych realiach mogą być rozumiane odmiennie niż miało to miejsce na początku wieku XX w Niemczech. Intencją autora było przede wszystkim rozpropagowanie myśli Wilhelma Osbahra, a nie pełne dostosowanie nazewnictwa do realiów współczesnej rzeczywistości. Dlatego sukcesywnie w niniejszym opracowaniu używano sformułowania działalność istotna lub nieistotna operacyjnie, chociaż należałoby się zastanowić, czy np. określenie działalność operacyjna i pozaoperacyjna oddaje w ten sam sposób (bądź lepszy) sens myśli Wilhelma Osbahra

Ilustr. 2.2. Elementy wyniku finansowego w ujęciu W. Osbahra

Źródło: oprac. własne na podstawie W. Osbahr, *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Carl Ernst Poeschel, Berlin, Leipzig 1923

⁷³ R. Fischer, *Über die Grundlagen der Bilanzwerte*, Veit & Comp., Leipzig 1909, [za:] W. Osbahr, H. Nicklisch, *Die Bilanz...*, s. 142.

Możliwe, a w niektórych przypadkach wręcz ekonomicznie uzasadnione, było rozwinięcie pozycji wyniku operacyjnego, ujawniając wynik operacyjny brutto skorygowany o ogólne koszty operacyjne (jeśli miały istotne znaczenie dla przedsiębiorstwa), a w przypadku przedsiębiorstw handlowych o koszty sprzedaży, po uwzględnieniu których otrzymywano wynik operacyjny ważny dla przedsiębiorstwa. Właściciele przedsiębiorstw byli zainteresowani poznaniem sposobu ustalenia wyniku finansowego, który pozwalałby na dokonanie oceny efektywności podjętych działań operacyjnych⁷⁴.

W związku z powyższym W. Osbahr zaproponował wynik istotny operacyjnie w jednej wartości; dokonał również wyraźnego podziału zmian kapitału (zmian powodowanych zmianą wyniku finansowego) niemających istotnego znaczenia dla przedsiębiorstwa. Nie można nie zauważyć, że w tej postaci sporządzony rachunek zysków i strat otrzymał inną formę sprawozdawczą niż w przypadku przyjętego standardowo rozwiązania bazującego na stosowaniu podwójnej księgowości.

Niejednen użytkownik informacji finansowej skrytykowałby tak przygotowany rachunek wyników za brak przejrzystości. W proponowanym sposobie prezentacji nie zostało bowiem użyte żadne ze zwykłych kont znanych z tradycyjnego ujęcia, wręcz przeciwnie, praktyczne wykonanie powyższych założeń wymagało znacznego rozszerzenia systemu kont o kolejne przekroje analityczne. Prowadziło to także do uzyskania bardziej użytecznej ekonomicznej informacji finansowej, do znacznie głębszego, bardziej przemyślanego i odpowiadającego specyfice przedsiębiorstwa i jego całej strukturze pieniężno-ekonomicznej opracowania planu kont⁷⁵ i gromadzonych na nich zapisów księgowych.

⁷⁴ Przez działania operacyjne rozumiano w tej teorii działalność operacyjną, do prowadzenia której dane przedsiębiorstwo zostało powołane, czyli działalność istotną operacyjnie.

⁷⁵ Rachunkowe traktowanie pozycji bilansowej „Kapitał własny” chroniło także przed jednokowym, rutynowym traktowaniem kont o tej samej nazwie, jak to miało miejsce w przypadku kont najczęściej występujących. Konto prowizji z transakcji towarowych lub produkcji było zasadniczo inne niż konto transakcji agencyjnych lub komisowych bądź też transakcji bankowych. Konto prowizji przedsiębiorstwa handlowego było subkontem konta sprzedaży bądź wyniku ze sprzedaży. Na tym koncie rejestrowano wyłącznie obciążenia z tytułu zapłaconych prowizji na rzecz przedstawicieli przedsiębiorstwa, ale nie uznania konta z tytułu sprzedaży bądź zakupów zrealizowanych przez przedsiębiorstwo na zlecenie podmiotu trzeciego. Nie rejestrowano także prowizji z tytułu akceptów lub innych transakcji bankowych lub wekslowych. Wszystkie wynagrodzenia, czy to na dobro, czy też w ciężar rachunku przedsiębiorstwa, niezwiązane ze sprzedażą towarów, niebędące kosztem sprzedaży, nie stanowiły także zmian kapitału istotnych dla przedsiębiorstwa i były dla niego nieistotne. Inaczej było w przypadku czystego komisju, gdzie tylko okazjonalnie transakcje kupna i sprzedaży były dokonywane na własny rachunek. Tutaj prowizje były częścią wyniku z działalności usługowej o istotnym znaczeniu dla przedsiębiorstwa, a zyski z okazjonalnej sprzedaży były nieistotne i stanowiły nadzwyczajne zmiany kapitału. W jakim stopniu w przedsiębiorstwach mieszanych konieczne było wyspecyfikowanie na kontach wszystkich zwiększeń i zmniejszeń wartości mających wpływ na kapitał, to zależało od specyfiki przedsiębiorstwa, szczególnie od jego wielkości oraz organizacji operacyjnej i komunikacyjnej. Narzucone powyższymi założeniami wymagania niczego nie zmieniały, pokazywały jedynie, że przedsiębiorstwo z potrzebami wynikającymi z jego specyfiki było organem decydującym o kształcie księgowości i bilansu.

Taka konstrukcja rachunku zysków i strat spowodowała, że włączenie wyniku do bilansu nadało mu inny charakter, widoczny w nim był wynik, dotyczący istotnej działalności operacyjnej oraz wszelkie pozostałe czynniki wpływające na nieistotne zmiany kapitału własnego. W ten sam sposób Osbahr postrzegał problem oznaczeń bilansowych (wartości bilansowych)⁷⁶, chciał bowiem oczyścić wielkości bilansowe z wpływu działań niemających odzwierciedlenia w normalnej działalności przedsiębiorstwa. Poprzez specyficzną prezentację oznaczeń bilansowych zapoczątkował tworzenie nowych, jak na owe czasy, przekrojów informacyjnych, chciał też, by potencjałowi ekonomicznemu oraz zagrożeniom przypisanym do poszczególnych pozycji bilansu nadać liczbowy wymiar i ekonomiczną użyteczność.

Wilhelm Osbahr wyraźnie stwierdził, że kompletności prezentowanych w bilansie relacji gospodarczych między majątkiem i kapitałem, które miały decydujące znaczenie dla prowadzonego przedsiębiorstwa, nie dało się osiągnąć za pomocą tradycyjnych struktur sprawozdania finansowego. Jako przykład podawał różnicę między dobrami rezerwowymi w „kapitale” aktywów (czyli aktywami rezerwowymi) i kapitałem rezerwowym po stronie pasywów. Dobra (aktywa) rezerwowe były to takie części majątku, które występowały materialnie i miały odpowiednią wartość, ale jeszcze nie posłużyły właściwemu celowi przedsiębiorstwa i czekały na zastosowanie zgodne z przeznaczeniem (przykładem takiego dobra były zapasy materiałów do produkcji). Pod pojęciem kapitału rezerwowego rozumiano wówczas część własnego kapitału, która winna służyć do pokrycia strat (tak, aby nie trzeba było naruszać kapitału podstawowego⁷⁷ przedsiębiorstwa). Kapitał rezerwowy był potrzebny dopiero wtedy, gdy przedsiębiorstwo przeznaczało istniejący majątek rezerwowy na właściwą działalność spółki, przez co kapitał podstawowy obciążony był coraz większym ryzykiem utraty rentowności.

Z przedstawionych rozważań wynika, że W. Osbahr zdefiniował bilans jako zestawienie przedstawiające strukturę części i rodzajów kapitału przedsiębiorstwa w dobrach jego majątku. Ujmował po jednej stronie zasoby majątkowe przedsiębiorstwa, a po drugiej stronie jego kapitały własne i obce; odzwierciedlał lokatę kapitału własnego i obcego w zasobach majątkowych lub lokatę kapitału przedsiębiorstwa w jego majątku. Dotykano tu bardziej zewnętrznej postaci bilansu niż jego ekonomicznej istoty. W jeszcze mniejszym zakresie tę istotę charakteryzowało zwyczajowe definiowanie bilansu w niemieckiej praktyce rachunkowości,

⁷⁶ Przez oznaczenia bilansowe W. Osbahr rozumiał wartość pozycji bilansowej powstałą po wycenie bilansowej, składającą się z wartości historycznej i dokonanego przeszacowania.

⁷⁷ Kapitał podstawowy przedsiębiorstwa to taki kapitał, który w pierwszym rzędzie był obciążony ryzykiem przedsiębiorstwa. Kapitał rezerwowy utworzony z osiągniętego pomnożenia kapitału służy do odsunięcia tego ryzyka, stanowi bufor w przypadku wahań w toku prowadzonej działalności gospodarczej. Kapitał rezerwowy mógł występować bez istnienia dóbr rezerwowych (zapasów – przyp. M.W.).

według której bilans był prezentacją sytuacji majątkowej przedsiębiorstwa. Takie objaśnienie było rozumiane często nazbyt jednostronnie, gdyż jako majątek traktowano sumę wszystkich posiadanych dóbr, podczas gdy bilans zawierał przecież także prezentację pasywów i kapitału własnego. Nietrafny był również szeroko rozpowszechniany pogląd, że celem bilansu jest przedstawienie sytuacji majątkowej oraz ustalenie zysków, czy też inny, że jedynie bilans otwarcia i bilans specjalny (bilans likwidacyjny, bilans przekształceniowy) był bilansem majątku, natomiast zwykły bilans roczny utożsamiano z bilansem jako podstawą do ustalenia wyników.

Prawidłowe było wyłącznie podejście stanowiące, że w nowoczesnej gospodarce (należy pamiętać, że W. Osbahr pisał o realiach życia gospodarczego Niemiec z początku XX w.) bilans powinien służyć do realizacji celów ekonomicznych wynikających z istoty przedsiębiorstwa; miał on być zarysem prezentacji całej struktury pieniężno-ekonomicznej podmiotu. Oznaczało to, że w bilansie były wykazywane w zarysie wszystkie elementy struktury pieniężno-ekonomicznej i wszystkie wynikające z tego zależności, relacje i skutki. Tylko takie kompleksowe ujęcie odpowiadało całości potrzeb ekonomicznych przedsiębiorstwa oraz wyczerpująco objaśniało istotę bilansu.

Z tego punktu widzenia nie było obojętne, w jakiej kolejności będą występować w bilansie poszczególne składniki majątkowe i rodzaje kapitału przedsiębiorstwa⁷⁸. Zachowanie przejrzystości prezentacji w bilansie pozwalało na wyciągnięcie wniosków odnośnie do prawidłowości funkcjonowania księgowości oraz przedsiębiorstwa. Wszędzie tam, gdzie brak było tej przejrzystości, konieczne było zaprowadzenie porządku, przekształcenie niejasnego podziału bilansu na jasny i klarowny. Dopiero wówczas można było przystąpić do jego sporządzania, zgodnego z przyjętymi założeniami.

Wilhelm Osbahr zaproponował, zgodnie z powyższymi spostrzeżeniami, ogólną strukturę bilansu (tab. 2.5). Na uwagę zasługuje fakt, że niniejszy bilans nie wnosiłby niczego nowego do ówczesnego bilansoznawstwa, gdyby nie fakt, że cel, jakiemu służył, wymusił pojawienie się nowych pozycji bilansowych. Mowa tutaj o pozycji C. „Korekty”, umieszczonej zarówno po stronie aktywów, jak i pasywów, które stanowić miały pewnego rodzaju sito informacyjne i identyfikować w treści bilansu te oznaczenia wartości, które nie stanowiły wyniku działalności operacyjnie istotnej; innymi słowy były oszacowaniami bądź innymi parametrami wyceny uzależnionymi od subiektywnej oceny sporządzającego sprawozdanie⁷⁹.

⁷⁸ Podobnie na planie budynku pomieszczenia nie mogą być dowolnie przesuwane, każde ma swoje z góry określone miejsce, związane z celem, jakiemu ma służyć zarówno jako pojedyncze pomieszczenie, jak i jako element całości.

⁷⁹ Niniejsza teoria bilansowa, opisana dokładniej w dalszej części rozdziału, została poświęcona problemowi oznaczeń wartości bilansowych w bilansie dla przedsiębiorcy (bilansie, którego celem była prezentacja jak najbardziej realnych – operacyjnych – i przejrzystych danych finansowych dla właściciela przedsiębiorstwa).

Tabela 2.5. Bilans przedsiębiorstwa w ujęciu przedsiębiorcy według Wilhelma Osbahra

Aktywa	Pasywa
Majątek przedsiębiorstwa	Kapitał przedsiębiorstwa
A. Rzeczowe aktywa trwale	A. Kapitał własny
1. Środki trwałe a) Grunty b) Budynki c) Maszyny, urządzenia techniczne itd.	1. Kapitał podstawowy
2. Trwale udziały i aktywa przejściowe	2. Rezerwy a) Rezerwy zwyczajne b) Rezerwy nadzwyczajne c) Rezerwy celowe
	3. Wynik finansowy netto
B. Majątek nabywczy przedsiębiorstwa	
1. Dostępne środki pieniężne a) Gotówka i środki pieniężne na rachunkach b) Weksle c) Papiery wartościowe	B. Kapitał obcy
2. Należności a) krótkoterminowe b) długoterminowe	1. Zobowiązania krótkoterminowe a) Akcepty b) Zobowiązania zaksięgowane c) Pasywa przejściowe
3. Zapasy a) Towary, produkty, półprodukty b) Materiały	2. Zobowiązania długoterminowe a) Hipoteki b) Pożyczki c) Pozostałe
C. Korekty	C. Korekty
1. Wycena (czynna)* 2. Dłużnik, za którego poręczono	1. Wycena (bierna)** 2. Poręczyciel

* Wycena (czynna) – pozycja bilansowa (dział C. „Korekty”) ujmująca kwotę przeszacowania w aktywach bilansu, np. nadwyżkę ceny sprzedaży nad kosztem własnym dla zapasów.

** Wycena (bierna) – pozycja bilansowa (dział C. „Korekty”) ujmująca kwotę przeszacowania w pasywach bilansu.

Źródło: oprac. własne na podstawie W. Osbahr, *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Carl Ernst Poeschel, Berlin, Leipzig 1923.

Jest rzeczą zrozumiałą, że nie wszystkie elementy powyższej struktury bilansowej występowały w każdym przedsiębiorstwie. Stopień rozbudowy struktury bilansu zależał oczywiście od specyfiki przedsiębiorstwa. Określała ona przede

wszystkim, w jakiej relacji występują wobec siebie poszczególne części bilansu. Śledzenie tej relacji pod kątem jej trwałości lub zmian było, ogólnie ujmując, celem postawionym księgowości z punktu widzenia przedsiębiorstwa (przedsiębiorcy). Mógł on zostać zrealizowany jedynie wówczas, gdy w księgowości (w tym rozumieniu w sprawozdawczości finansowej) w każdym momencie można było jednoznacznie zidentyfikować i zapewnić specyficzny przekrój informacyjny, niezbędny do wypełnienia formy bilansu użyteczną treścią. Klarowność ujawnień w bilansie i zapisów w ewidencji księgowej była jednak tylko jedną z wielu potrzeb ekonomicznych przedsiębiorstwa, a sprawozdawczość finansowa stała się jedynym środkiem do pogodzenia tych celów.

Każda część struktury bilansu pełniła w ramach całości przyporządkowane, określone zadanie informacyjne. Była odpowiednio do niego ukształtowana i pozostawała w określonej relacji do pozostałych części oraz do całości według wielkości i rodzaju. W związku z powyższym w ocenie przedsiębiorstwa istotne znaczenie miał fakt, w którym miejscu bilansu ujmowana była dana pozycja. Dlatego do istotnych zadań rachunkowości należała obserwacja, czy miejsce, wielkość i rodzaj pozycji bilansowych w wyniku ogromnej liczby różnorodnych zmian spowodowanych funkcjonowaniem przedsiębiorstwa (zmiennością otoczenia, idei kupieckiej, gospodarki krajowej) pozostawały bez zmian. W celu sprostanienia temu zadaniu, od księgowości wymagano odpowiedniego zaprojektowania ewidencji dostosowanej do celu przedsiębiorstwa, któremu jednocześnie miał służyć bilans jako element sprawozdawczy⁸⁰. Ponieważ jednak nie było dwóch identycznych przedsiębiorstw, każde przedsiębiorstwo było osadzone we własnych realiach i działało w specyficznych dla siebie warunkach, co skutkowało nieporównywalnością systemów księgowości. Rachunkowość każdej jednostki gospodarczej musiała być prowadzona z punktu widzenia konkretnego przedsiębiorstwa, tj. uwzględniać wszystkie specyficzne aspekty jego funkcjonowania⁸¹. Wspólnym elementem podwójnej księgowości wszystkich przedsiębiorstw było tylko to, że ich system kont opierał się na bilansie. Budowa systemu ewidencji księgowej zależała praktycznie od tego, jaką treścią kierownictwo przedsiębiorstwa planowało wypełnić bilans i każdą pozycję bilansową, aby uwzględniła specyfikę przedsiębiorstwa, oraz w jakim stopniu było ono w stanie dostrzec w bilansie zarys struktury pieniężno-ekonomicznej przedsiębiorstwa i wykorzystać zawarte w nim dane.

⁸⁰ Każda część księgowości odpowiadająca pozycji bilansowej musiała być podzielona w sposób odpowiadający ekonomicznemu celowi specjalnemu pozycji bilansowej.

⁸¹ Ówczesna literatura przedmiotu usilnie dążyła do uogólnienia charakterystyki bilansu. Uogólnienie było zaś najistotniejszą przeszkodą w identyfikacji problemów bilansu.

2.2. Aktywa trwałe i obrotowe według teorii Wilhelma Osbahra

Wilhelm Osbahr, kształtując swoją teorię bilansową, dochodził do niej stopniowo, analizował bieżące zjawiska gospodarcze i struktury bilansu, szukając w nim miejsc, w których można było zauważyć wpływ przedsiębiorcy/przedsiębiorstwa na kształt sprawozdania. Identyfikował zjawiska, analizując poszczególne grupy składników bilansu wynikające ze struktury pieniężno-ekonomicznej przedsiębiorstwa, tzn. aktywa obrotowe, aktywa trwałe, kapitał. Poszukiwał przy tym odpowiedzi na pytanie, w którym miejscu w bilansie i ewidencji księgowej zaznaczał się wpływ potrzeb ekonomicznych przedsiębiorstwa/przedsiębiorcy, czy był to bilans, czy księgowość, czy też może oba te obszary równocześnie?

Przedsiębiorstwo potrzebowało przede wszystkim wyraźnego rozróżnienia między aktywami obrotowymi a wynikiem ze sprzedaży, gdyż bez tego jednoznacznego rozróżnienia nie było możliwe prawidłowe klasyfikowanie aktywów obrotowych zarówno pod kątem wielkości i rodzaju obrotów, jak i pod kątem generowanego wyniku ze sprzedaży, który był łączony z rentownością przedsiębiorstwa. Tym samym wiarygodna struktura pieniężno-ekonomiczna przedsiębiorstwa jawiła się jako niezbędna do uzyskania pożądanych przekrojów informacyjnych. Spadek ceny rynkowej towarów znajdujących się w posiadaniu przedsiębiorstwa nie powodował jeszcze obrotu, był nietransakcyjnym zmniejszeniem kapitału. Uważany był przez Osbahra nie za składnik pozycji „Towary” znajdującej się po stronie majątkowej bilansu, lecz pozycji „Kapitał własny” po stronie pasywów, nie odnosił się bowiem do wyniku ze sprzedaży istotnego dla działalności i musiał być wyraźnie od tego wyniku oddzielony. Poniższy przykład obrazuje podejście do majątku obrotowego, istotnego zysku operacyjnego oraz sposobu prezentacji informacji w bilansie.

Przykład

Sprzedano posiadane towary, uzyskując zysk na sprzedaży netto w wysokości 50 000. Przedsiębiorca miał również informację, że koszt własny posiadanych towarów jest zawyżony o 5 000. Rachunek zysków i strat prezentowałby się wówczas następująco. Wartość kosztów własnych wynosiła 100 000.

Wn	Rachunek zysków i strat	Ma
1. Wynik operacyjny istotny dla działalności	Wynik na sprzedaży netto	50 000
	2. Zmiany kapitału nieistotne dla działalności	
a) Niedobór wartości rynkowej w stosunku do wartości kosztów własnych bilansowego stanu towarów 5 000	a)	
b)	b)	

Panowało wówczas przekonanie, że nie ma lepszego sposobu na prezentację biernej wyceny* ilustrującą nadwyżkę kosztów własnych nad wartością rynkową niż w pasywach bilansu, co jednocześnie zapobiegało wykazaniu błędnego bilansowego wyniku.

Aktywa	Pasywa
.....
Stan towarów: koszty własne M 100 000	Rynkowy niedobór wartości M 5 000**
.....

* Wyceny bilansowe korygujące wartość posiadanych składników majątkowych, zarówno *in plus*, jak i *in minus*, które mogły być prezentowane w danej teorii bilansowej jako pozycje „Korekty”.

** Pozycja mogła być wykazana w dziale C bilansu w pozycji „Wyceny”.

Byłoby błędem i oznaką bezmyślnego schematyzowania, a nie przemyślanego ujęcia potrzeb ekonomicznych przedsiębiorstwa, gdyby wyciągnąć tym samym wniosek, że także ceny sprzedaży, które na dzień bilansowy przekraczają koszty własne, muszą być wykazane w bilansie w kwocie przeszacowanej.

Pewne jest, że byłoby to możliwe za pomocą czynnej pozycji wyceny, która mogłaby ujmować nadwyżkę ceny sprzedaży nad kosztem własnym (np. w kwocie 15 000), ale nie jako pozycję kształtującą wynik operacyjny okresu. Strona aktywów bilansu mogłaby wyglądać następująco:

Stan towarów: koszty własne	100 000
Rynkowa wartość dodana	15 000 (cena rynkowa wyższa niż koszt własny),

przy czym naturalnie mogłaby być uwzględniona jedynie nadwyżka ceny rynkowej nad wartością kosztów własnych pozostała po potrąceniu powstających jeszcze kosztów sprzedaży.

Potrzeba taka nie istniała jednak dla tej pozycji bilansowej. Podwyższyłyby się wówczas zysk bilansowy w danym roku, ale wyłącznie rachunkowo; powstałaby rezerwa kapitałowa, która nie miałaby sensu ani celu oprócz tego, że w kolejnym roku, gdy w wyniku sprzedaży towarów będzie osiągnięty rzeczywisty wynik ze sprzedaży, spowoduje to rozwiązanie danej rezerwy kapitałowej. Opisana wcześniej kwota 5000 (przeszacowanie kosztów własnych) po stronie pasywów bilansu nie była rezerwą, lecz pozycją wyceny, środkiem bezpieczeństwa (obrazującym zastosowanie zasady ostrożności przy wycenie) mającym chronić przed samooszukiwaniem się co do wysokości majątku możliwego do zrealizowania, wyrazem podejścia ostrożnościowego w oznaczaniu wartości bilansowych. Ten środek bezpieczeństwa był bez wątpienia koniecznością ekonomiczną (buforem bezpieczeństwa), jak również wielkim wyzwaniem tamtych czasów, pokazując, że przy specyfikowaniu zasad wyceny wysunął się na pierwszy plan problem wartości ukrytych, zawołowanych w bilansie i księgowości, który stał się ważniejszy niż sam proces identyfikacji realizacji kosztów własnych⁸².

⁸² Przy zmianie wartości pieniądza ujawniały się zależności, które musiały być również traktowane w podobny sposób. Tutaj na pierwszy plan wysunął się wzrost cen. Zakładając, że był on wywołany deprecjacją jednostki pieniężnej, wtedy ceny sprzedaży nie były już porównywalne z kosztami własnymi. Porównanie byłoby możliwe dopiero po odpowiednim przeliczeniu. Najprościej byłoby przeliczyć koszty własne według wartości aktualnej jednostki pieniężnej i poprzez porównanie ich z poprzednią kwotą ustalić nadwyżkę, która ma być doksiegowana do tej kwoty. W ujęciu księgowym kwota korekty pomniejszała zysk, który w przeciwnym razie pojawiłby się w bilansie. Oznaczało to, że bez przeliczenia kosztów własnych powstałyby pozorne zyski, które musiałyby zostać usunięte z salda zysków, w celu zachowania porównywalności wyników finansowych. Analogicznie należałoby postąpić przy obniżce cen.

W tym miejscu nasuwa się pytanie: czy wartość kosztów własnych jest wartością bilansową, czy też w rachubę mogą wchodzić także inne wartości?⁸³ W zależności od specyfiki przedsiębiorstwa, węższe lub szersze ujęcie wartości kosztów własnych oraz ich dokładna identyfikacja mogą być związane z licznymi trudnościami, których pokonanie pociągnęłoby za sobą tak wysokie koszty, że trzeba by je uznać za nieopłacalne w stosunku do wyniku końcowego. W przypadku przedsiębiorstw produkcyjnych konieczne było dokładniejsze i szersze ujęcie kosztów własnych, w tym zauważano bowiem ich konkurencyjność⁸⁴.

Wartość środków trwałych w bilansie mogły kształtować dwa typy zdarzeń: utrata wartości wskutek użytkowania oraz zmiana początkowych kosztów własnych (wycena w cenie sprzedaży, w wartości odtworzeniowej). Utrata wartości była skutkiem użytkowania środków trwałych do osiągnięcia właściwego celu przedsiębiorstwa. Wpływała ona na wynik istotny dla przedsiębiorstwa lub na wartość majątku obrotowego istniejącego jeszcze na dzień bilansowy, ale nie była bezpośrednio odnoszona na kapitał własny⁸⁵. Natomiast inne różnice wpływające korygująco na wartości kosztów własnych (niewynikające z użytkowania), które

⁸³ Księgowość umożliwiała dokładne rozgraniczenie między aktywami obrotowymi a wynikiem ze sprzedaży, a także zaspokojenie ekonomicznej potrzeby przedsiębiorstwa w zakresie przeprowadzenia jasnego i całkowitego wyliczenia kosztów własnych składnika aktywów, gdy dotyczyło to przedsiębiorstw handlowych. Zupełnie inaczej wyglądało to w przypadku kolonialnej hodowli roślin (traktowanej jako przedsiębiorstwa produkcyjne). Jeśli w jej ramach były poczynione wszystkie niezbędne nakłady materiału i pracy, to wcale jeszcze nie posiadano dobra, ani całego produktu, ani półproduktu, ani też jego ćwierci. Kwiaty, zawiązki owoców i niedojrzałe (nienadające się do zbioru) owoce nie miały wartości dla właściciela; co najwyżej budziły nadzieję na powstanie takiej wartości w przyszłości. Nakład surowców i siły roboczej dawał się wprawdzie również w przypadku tych półproduktów ująć kosztowo. Z drugiej strony nakład surowców i pracy nie ujawniał się trwale, jako dobro przesunięte na wyższy stopień dojrzałości (użyteczności). Nakłady odpowiadały w zasadzie wydatkom, nie były traktowane jako wzrost wartości aktywów obrotowych, lecz jako pomniejszenie kapitału własnego; nie stały w relacji do składnika aktywów obrotowych, lecz do późniejszego wyniku ze sprzedaży. Wilhelm Osbahr twierdził, że występuje różnica między produkcją roślinną (czyli generalnie przedsiębiorstwem produkcyjnym) a innymi przedsiębiorstwami handlowymi. Przy tych ostatnich wynik istotny operacyjnie dla przedsiębiorstwa stanowił, dokładnie rzecz biorąc, różnicę między przychodem brutto (cena sprzedaży – koszty własne dobra) a kosztami sprzedaży wraz z istotnymi kosztami operacyjnymi. Wartość potencjalnego stanu aktywów obrotowych w momencie ujawnienia jej w bilansie nie miała nic wspólnego z wyliczeniem wyniku ze sprzedaży. Inaczej jest w przypadku produkcji roślinnej. Tutaj wartość sprzedaży całego zbioru (plonu) była wynikiem brutto, od którego musiały być potrącone wszystkie wydatki poniesione w celu uzyskania zbiorów.

⁸⁴ Konkurencyjność była niezbędna również dla przedsiębiorstw handlowych, a w najmniejszym stopniu dla banków. Banki przy różnorodności swoich wielkości bilansowych, określających ich wynik (weksle, papiery wartościowe, waluty, kupony odsetkowe, udziały w konsorcjach, awale itd.), które przecież w dużej części były jedynie dobrami pomocniczymi dla głównego celu przedsiębiorstwa, polegającego na świadczeniu pośrednictwa kredytowego, z natury rzeczy zależały mniej od kalkulacji niż przedsiębiorstwa kupujące lub same produkujące towary.

⁸⁵ Mogła być odniesiona tylko na wartość kosztów własnych, gdyż odpowiadała rzeczywistym nakładom niezbędnym do realizacji głównego celu przedsiębiorstwa.

również były bezpośrednimi zmianami kapitału własnego, należało interpretować jako nieistotne dla przedsiębiorstwa⁸⁶. W zależności od rodzaju przedsiębiorstwa możliwe były różne podejścia do problematyki odpisów zmniejszających wartość środków trwałych, tj. jako dających się oszacować w postaci rocznego odpisu zmniejszeń wartości lub jako systematycznego obliczenia odpisów w sposób bardziej lub mniej dokładny (ustalenia stopnia rocznego zużycia).

Występowanie obok siebie lub krzyżowanie się obu tych podejść w tym samym przedsiębiorstwie było możliwe i częściowo nawet konieczne. Z punktu widzenia przedsiębiorstwa praktyka rachunkowości w żadnym z obu podejść nie mogła prowadzić do tego, by odpisy wychodzące poza miarę uzasadnioną wykorzystaniem środków trwałych (odpis wykraczający poza miarę dopuszczalną prawem, tj. niedoszacowanie, zmiana wartości) miały wpływ na wyliczenie kosztów własnych aktywów obrotowych i na wynik operacyjny. Przy tak określonym podejściu do sposobu obniżania wartości środków trwałych pozostawała jeszcze jedna wciąż nierozwiązana kwestia, a mianowicie, w jaki sposób należy technicznie sporządzić bilans w przypadku wystąpienia dwóch wartości dotyczących środków trwałych (tj. jednej – wynikającej z utraty wartości wskutek użytkowania i drugiej – spowodowanej innymi istotnymi czynnikami) i jakie będą tego skutki, zważywszy że z punktu widzenia rachunkowości istotne znaczenie mają obie wartości bilansowe.

Uważano, że do realizacji celów ekonomicznych przedsiębiorstwa w przypadku środków trwałych wchodziła w rachubę tylko wartość kosztów własnych, tzn. przedsiębiorstwa mogły być porównywane między sobą na podstawie danych bazujących na koszcie własnym – koszcie historycznym. Dlatego ta wartość w każdych okolicznościach musiała znaleźć się w bilansie i księgach rachunkowych jako szczególna pozycja i musiała być zaprezentowana na specjalnym koncie. Wartość kosztów własnych lub pozostała wartość kosztów własnych (czyli pomniejszona o dane zdarzenie gospodarcze, np. zużycie) mogła również uwzględniać pomniejszenia wartości grupy środków trwałych spowodowane uszkodzeniami, zniszczeniami środków bądź utratą ich użyteczności. Wspomniane zmniejszenie wartości, a więc zmniejszenie wartości kosztów własnych w wyniku materialnego zniszczenia lub uszkodzenia środka gospodarczego, nie miało żadnego bezpośredniego związku z wynikiem operacyjnym (wobec tego nie było istotne dla działalności operacyjnej⁸⁷), było uważane za nadzwyczajne zmniejszenie kapitału niemające znaczenia dla przedsiębiorstwa.

⁸⁶ Przez zmiany wartości kosztów własnych W. Osbahr miał na myśli wycenę za pomocą parametru innego niż cena nabycia skorygowana o ewentualne umorzenie. Nie mogły one i nie miały prawa wpływać na obliczenie kosztów własnych wytwarzanych aktywów obrotowych lub nakładów kompensowanych wynikiem ze świadczonych usług. Zachwiałoby to wszelkie podstawy kalkulacji, zaciemniło rzeczywistą wartość kosztów własnych aktywów obrotowych, rzeczywisty wynik z obrotu (sprzedaży) lub usług. Wpływałoby to myląco na logikę różnych działań biznesowych kierownictwa przedsiębiorstwa.

⁸⁷ Ich wpływ na wynik operacyjny ujawniał się dopiero w tym, że mniej dóbr mogło być wyprodukowanych i sprzedanych, że wydajność była mniejsza lub że przy takiej samej produkcji

Różnica⁸⁸ między wartością bieżącą z wyceny a wartością początkową była zawsze przejściowa; każdego roku stan ten między pozostałą (niezużyta) wartością początkową (kosztów własnych) a ewentualną niższą wartością, np. określoną na poziomie ceny sprzedaży, zmniejszał się aż do wyrównania pozostałej wartości kosztów własnych z wartością sprzedaży zużytego środka trwałego. Z ekonomicznego punktu widzenia dla kwestii zmniejszenia wartości środków trwałych ważne było jedynie zaprezentowanie pozostałej wartości kosztów własnych, wynikającej z działalności operacyjnej przedsiębiorstwa.

Kolejnym aspektem wymagającym zbadania było znalezienie sposobu, jak w bilansie i księgach rachunkowych mogłaby być wyrażona i ujęta wartość przewyższająca wartość kosztów własnych (wartość zbycia, wartość odtworzeniowa lub czysty dochód – wartość dochodowa). Bez wątpienia taka wartość dodana stanowiłaby część majątku przedsiębiorstwa. Wprawdzie nie byłby to majątek wywołany działaniem operacyjnym, ale jednak majątek, który urzeczywistnił się we właściwym czasie i we właściwych okolicznościach (np. w momencie realizacji sprzedaży). Podobnie nie budziło wątpliwości to, że wartość dodana nie miała bezpośredniego związku z właściwym celem przedsiębiorstwa, niemniej pojawiała się przecież w pośrednim związku z nim, bo powiększała kapitał własny i stwarzała przez to przedsiębiorstwu dodatkową przestrzeń operacyjną. W ten sposób określona wartość dodana uzyskała w strukturze pieniężno-ekonomicznej przedsiębiorstwa status majątku uzupełniającego lub zabezpieczającego⁸⁹, o którym będzie mowa w dalszej części rozdziału.

2.3. Majątek uzupełniający i zabezpieczający w teorii Wilhelma Osbahra

Żadna zmiana w obrębie struktury pieniężno-ekonomicznej, żadne ujawnienie w jej składzie mające znaczenie ekonomiczne nie mogły zostać pominięte w ujęciu bilansowym i księgowym, dlatego również majątek uzupełniający i majątek zabezpieczający, mające naturę rachunkową, musiały być wyraźnie ujęte, a ich wpływ na kapitał własny przedsiębiorstwa musiał być wyraźnie zaprezentowany.

Majątek uzupełniający można było wykazać w bilansie w specjalnej pozycji aktywów „Rachunkowy wzrost wartości majątku” lub krótko „Wzrost wartości” (prezentowanej w dziale C. „Korekty” po stronie aktywów jako pozycja „Wycena – czynna”), a majątek zabezpieczający w pozycji pasywów „Rezerwa kapitałowa

lub takiej samej wydajności z większym wykorzystaniem pozostałych składników miało miejsce zmniejszenie kosztów wytwarzania i zwiększenie wyniku operacyjnego netto.

⁸⁸ Nazywana przez W. Osbahra stanem odchylenia między wartościami.

⁸⁹ O majątku uzupełniającym i zabezpieczającym więcej informacji można znaleźć w dalszej części rozdziału.

ze wzrostu wartości majątku” lub „Rezerwa ze wzrostu wartości” (prezentowanej w dziale C. „Korekty” po stronie pasywów jako pozycja „Wycena – bierna”). Odpowiednio do tego w księdze głównej można było prowadzić dla bilansowej pozycji aktywów konto przyrostu wartości oraz dla bilansowej pozycji pasywów – konto kapitału ze wzrostu lub konto rezerwy wartości majątku.

O miejscu tej prezentacji i włączeniu pozycji aktywów po stronie majątku decydowała potrzeba przedsiębiorstwa. Na przykład w przypadku uprawy roślin naturalny wzrost wartości upraw roślin należało przedstawić w bezpośrednim powiązaniu z pozycją „Uprawy roślin” po potrąceniu zmniejszenia kosztów poniesionych na tę działalność; w innych przedsiębiorstwach zbiorów takich wzrostów wartości dóbr majątkowych można było ująć w jednej pozycji bilansowej (np. w pozycji ogólnej – „Wycena”).

Jeśli wartość zbycia lub wartość dochodowa majątku trwałego lub innych określonych składników majątkowych była przedstawiona w ujęciu księgowym i bilansowym powyżej pozostałej wartości kosztów własnych, to ujawniano wtedy wartości dodane o charakterze cichych rezerw. Przyjmowano również zasadę, że nadmierne odpisy nie mogą wpływać na kalkulację wartości dóbr obrotowych ani na wynik operacyjny; w ten sposób uniemożliwiono także tworzenie cichych rezerw poprzez niedowartościowanie składników majątku. W owych czasach nadrzędną zasadą rachunkowości, której przestrzeganie stanowiło bezwzględną ekonomiczną potrzebę każdego przedsiębiorstwa, była zasada prawdy historyczno-ekonomicznej i klarowności statystycznej, która wyraźnie odrzucała możliwość tworzenia takich rezerw poprzez zaksięgowanie kosztów materiałów i robocizny na kontach składników rzeczowych majątku (dziś moglibyśmy nazwać ją formą zasady ostrożności).

Wydaje się, że w ówczesnych czasach funkcjonowania w systemie kontrolowanym w dużej mierze przez banki, powszechne było tworzenie w przedsiębiorstwach cichych rezerw, przejawiających się w wykazywaniu niedowartościowanego majątku (najczęściej wynikało to z braku naturalnego bądź koniunkturalnego wzrostu obrotów przedsiębiorstwa), co miało zapewniać i gwarantować bezpieczeństwo wierzycieli. Ta ogólna społeczna i ekonomiczna akceptacja nie zmieniała niczego w podstawowym stanowisku wyrażanym przez W. Osbahra, że z punktu widzenia przedsiębiorstwa dla niego bądź dla jego kierownictwa nie mogły istnieć niewidoczne bądź ciche rezerwy, tzn. że wszystkie wartości majątkowe określane jako ciche lub ukryte rezerwy w księgach i w bilansie przedsiębiorstwa musiały wystąpić jako widoczny majątek i przeciwstawna mu otwarta rezerwa kapitałowa (pozycja wynikająca ze stosownej wyceny).

Tak określone stwierdzenie prowadziło do ujęcia problemu tworzenia i zarządzania cichymi rezerwami jako zagadnienia nie tylko czysto księgowego, ale poprzez ujęcie sprawozdawcze nabierającego istotnego znaczenia ekonomicznego. Wilhelm Osbahr był pełen obaw związanych z tworzeniem cichych rezerw, stawiając w tej sprawie dwa podstawowe pytania:

– czy można zataić w opublikowanym bilansie wartości majątkowe (powstałe z biegiem czasu, a wykraczające poza opublikowane wartości bilansowe, obciążone cichymi rezerwami), chociaż we właściwej księdze głównej przedsiębiorstwa dane wartości były wykazane?

– w jaki sposób byłoby możliwe ograniczenie dokonywania nadmiernych odpisów wprowadzanych do opublikowanego bilansu i związanych z tym zmniejszeń zysku operacyjnego wykazanego w opublikowanym sprawozdaniu finansowym?

Respektując punkt widzenia przedsiębiorstwa, które nie mogło pozwolić sobie na zakłócenie swojej struktury pieniężno-ekonomicznej i zmuszone było utworzyć ciche rezerwy (by w przyszłości prezentować się korzystniej np. dla banków), W. Osbahr wysunął postulat bezwzględnie koniecznego sporządzenia dwóch bilansów:

1) rzeczywistego bilansu przedsiębiorstwa bazującego na inwentaryzacji, wynikającego z zapisów księgowych, by móc uwzględnić wszystkie potrzeby ekonomiczne przedsiębiorstwa (bilansu przedsiębiorcy wg W. Osbahra) oraz

2) bilansu standardowo przekazywanego do wiadomości publicznej wraz z rachunkiem wyników, który czysto księgowo musiał wynikać z tego pierwszego, choć nie ujawniał wielu danych finansowych.

Majątek zabezpieczający, a przede wszystkim majątek uzupełniający nie zawsze były rozpoznawalne w bilansie, zwłaszcza wówczas, gdy posiadały formę majątku trwałego (były pochodną wyceny majątku trwałego). Jednak księgowość powinna była również w takim przypadku dostarczyć informacji o rodzaju i wartości tego majątku⁹⁰.

Zastanawiano się wówczas, jakie parametry wyceny należałoby przyporządkować danym składnikom majątku zabezpieczającego i uzupełniającego. W odniesieniu do gruntów i budynków stanowiących rezerwy kapitałowe, które we właściwym czasie miały być upłynnione, wartość zbycia wydawała się właściwa. To samo dotyczyło papierów wartościowych, w których, w celu uzyskania korzyści, ulokowany został majątek niewykorzystywany chwilowo w obrocie lub w produkcji⁹¹. Jednak te dane bez dokładniejszej analizy były jedynie wskazaniem możliwości wyceny dóbr zabezpieczających i uzupełniających i to w bardzo ogólnym zarysie. Jako pewne wydawało się wówczas, że dla wszystkich składników majątkowych nie mogła być stworzona ogólnie obowiązująca, ustawowo określona uniwersalna miara wyceny.

⁹⁰ Przed księgowością stało zadanie ustalenia otrzymania, pomnożenia lub wykorzystania dóbr zabezpieczających i uzupełniających, wyczenia kosztów, jakie te dobra generowały, a także zysków, jakie owe dobra przynosiły. Księgowość musiała oddzielić je od wszystkich kosztów lub zysków mających decydujące (istotne) znaczenie dla przedsiębiorstwa. Należało pamiętać o tym, by pominąć w swoich wyczeniach wszelkie dobra rezerwowe (np. w ramach majątku trwałego) przy wyczeniu odpisów, gdyż odpisom mogły podlegać tylko składniki majątkowe, które były wykorzystywane ekonomicznie.

⁹¹ Wycena papierów wartościowych odbywała się po tzw. wartości kursowej, nawet jeśli ich wartość kursowa była wyższa niż wartość nabycia. Papiery wartościowe na pokrycie rezerw na szkody lub składki, pensje i fundusz pomocowy musiałyby zostać zbilansowane w wartości nabycia, a przy niższej wartości rynkowej – według tej wartości.

W. Osbahr odszedł od dotychczasowego podziału dóbr na składniki użytkowe, trwałe lub zbywalne i dokonał poszerzenia podziału majątku, który miał oddawać ekonomiczny sens prowadzenia działalności przedsiębiorstwa. W spółkach osobowych na pierwszy plan wysuwała się potrzeba przedsiębiorstwa odnosząca się do zabezpieczenia majątku w spółkach osobowych, a mianowicie, czy majątek prywatny właściciela należało wykazać w bilansie. W spółkach osobowych majątek ten niewątpliwie wchodził w krąg dóbr zabezpieczających i uzupełniających. Z majątku prywatnego właściciel uzupełniał swój własny kapitał przedsiębiorstwa, z niego jawny udziałowiec pokrywał swój udział w stracie przedsiębiorstwa. Wielkość i płynność majątku prywatnego przedsiębiorcy lub przedsiębiorców umożliwiały jednostce (w różnym stopniu) swobodę ruchów i bezpieczeństwo.

Z kolei brak majątku prywatnego bądź przewaga prywatnych zobowiązań nie były obojętne dla przedsiębiorstwa, gdyż mogły oznaczać duże niebezpieczeństwo dla samego przedsiębiorstwa. Wilhelm Osbahr stał na stanowisku, że należało domagać się, by bilans handlowy został uzupełniony o dane dotyczące wielkości majątku prywatnego lub wielkości prywatnych zobowiązań każdego wspólnika, poprzez wprowadzenie odpowiedniej pozycji pasywów „Kapitał prywatny wspólników” bądź „Saldo pasywów majątku prywatnego”.

2.4. Uniwersalność zastosowania teorii Wilhelma Osbahra

Teoria W. Osbahra nie dostarczała szczegółowych zasad obejmujących wszystkie możliwe aspekty wyceny i prezentacji w bilansie przedsiębiorcy, podejmowano w niej jedynie próbę nakreślenia problemów, które winny być poruszone w przyszłych pracach naukowych nad bilansem. Jako podsumowanie swojego stanowiska W. Osbahr przywołał 12 zagadnień, które wymagały szczególnego rozważenia bądź rozwinięcia przez osoby wyrażające chęć wykorzystania jego teorii w przyszłości:

1. Stanowisko, z pozycji którego musiał być postrzegany bilans, to stanowisko bilansowego ujęcia przedsiębiorstwa jako samodzielnego bytu ekonomicznego z własnym prawem do funkcjonowania i rozwoju oraz wynikającymi z tego potrzebami ekonomicznymi, czyli prezentującego majątek i źródła finansowania niezbędne do kontynuowania działalności.

2. Dla przedsiębiorstwa bilans i księgowość były jedynie narzędziami do osiągnięcia jego własnych celów ekonomicznych (były środkami sprawozdawczymi z realizacji celów, strategii). Jako takie stanowiły historyczny, statystyczny, prawdziwy oraz jasny obraz struktury pieniężno-ekonomicznej przedsiębiorstwa, jej zmian i oddziaływania na przedsiębiorstwo i otoczenie. Nie wywierały one wpływu na działania przedsiębiorstwa, były narzędziem służącym do zobrazowania

jego sytuacji. Również zasady wynikające z systematyki bilansu czy księgowości były podrzędne wobec celów ekonomicznych przedsiębiorstwa.

3. W historycznym, ekonomicznym i statystycznym ujęciu bilans i księgowość stanowiły dla przedsiębiorstwa jednolitą całość. Nie były w opozycji do siebie, lecz ich relacja wobec siebie polegała na tym, że księgowość była kontynuacją bilansu, rozbudowanym bilansem znajdującym się w ruchu. To, co dla bilansu w jego zewnętrznej strukturze i zawartości ekonomicznej było istotne, miało także znaczenie dla księgowości, i odwrotnie, wartości i liczby, które najpierw są ujmowane w ewidencji księgowej, wpływają poprzez sprzężenie zwrotne na bilans jako roczny, chwilowy obraz stanu pieniężno-ekonomicznego przedsiębiorstwa. To, co w ujęciu wartościowym miało znaczenie ekonomiczne dla przedsiębiorstwa, występowało w równej mierze w bilansie oraz ewidencji księgowej; dla przedsiębiorstwa nie było niewidocznych wartości, dlatego też nie identyfikowano cichych rezerw, ani środków księgowych bądź bilansowych do ich tworzenia (por. pkt 12).

4. To, co było przyjęte do bilansu i ewidencji księgowej, to z punktu widzenia przedsiębiorstwa nie były wyłącznie wartości, czyli oznaczenia szacunków, wartości abstrakcyjne, lecz także konkretne liczby, czyli konkretne, rzeczywiste, często pieniężne wartości. Wartości przeważnie występowały po stronie majątkowej bilansu (po stronie debet odpowiadających im kont), liczby ujmowano przeważnie po stronie kapitału (na kontach pasywnych). Ekonomicznie wartości i liczby łączyły się w działaniu jako siły ekonomiczne pod postacią wycenionej wartości biorącej udział w dialogu między podmiotami działającymi na rynku. Dlatego prowadzenie nowoczesnego przedsiębiorstwa wymagało od kierownictwa nie tylko myślenia konkretnego, ale także abstrakcyjnego, czyli sprawnego poruszania się pomiędzy wartością szacunkową a kosztem własnym.

5. Pozycje bilansu same w sobie z punktu widzenia przedsiębiorstwa nie były uważane za wielkości ekonomiczne, stawały się nimi (tak naprawdę stawały się wówczas konstrukcjami pieniężno-ekonomicznymi) w momencie włączenia ich do konkretnego przedsiębiorstwa i odwzorowania jego potrzeb oraz zasobów, które to z kolei zależały silnie od specyfiki ekonomicznej przedsiębiorstwa.

6. Każde przedsiębiorstwo miało określony cel, który wynikał z jego specyfiki. Działania ekonomiczne służące bezpośrednio temu celowi były decydujące, inne nie miały tak ważnego znaczenia dla przedsiębiorstwa. Zmiany kapitału własnego przedsiębiorstwa, wynikające z realizacji decydującego dla przedsiębiorstwa celu, prowadziły do ustalenia wyniku operacyjnego mającego zasadnicze znaczenie dla podmiotu gospodarczego; inne działania prowadziły do nieistotnych zmian kapitału (zmian pozaoperacyjnych). Ewidencja księgowa i bilans musiały być tak ukształtowane, by umożliwić jasne ujęcie wyniku mającego istotne znaczenie dla przedsiębiorstwa.

7. Z koniecznym z punktu widzenia przedsiębiorstwa uwzględnieniem jego specyfiki nie dawało się pogodzić żadnych regulacji określających wartości bilansowe. Nie było możliwe ujednoczenie wartości bilansowej poprzez uogólnienie

jakiegokolwiek skali wyceny. Ten sam rodzaj dóbr w jednym przedsiębiorstwie trzeba było ująć w bilansie w wartości zbycia, a w innym – w wartości kosztów własnych. W tej samej grupie składników majątkowych mogło być konieczne zastosowanie różnego rodzaju wartości odpowiednio do ekonomicznych zadań przypisanych tym składnikom i podanie w bilansie dwóch wartości dla jednego i tego samego składnika. Było to możliwe w bilansie przedsiębiorcy, kiedy jedna wartość była zawsze wartością kosztów własnych (kosztem historycznym), podczas gdy druga mogła być wartością zbycia, wartością odtworzeniową lub wartością dochodową (wykazwaną jako korekta kosztu własnego poprzez przyjęty schemat wyceny; daną pozycję prezentowano w dziale C bilansu). Bilans przedsiębiorcy umożliwiał prezentację dwóch wartości bilansowych dla jednego składnika majątkowego czy zobowiązania.

8. Z punktu widzenia przedsiębiorstwa stosowany był wówczas w nauce o bilansie podział rzeczowych składników majątkowych, niezależnie od środków pieniężnych w kasie i na rachunkach służących do pokrycia zobowiązań – na składniki konsumpcyjne lub operacyjne i składniki przeznaczone do zbycia. Ten schematyczny podział dotyczył jedynie formy zewnętrznej, a nie ekonomicznej istoty tych składników. W sensie ekonomicznym majątek oprócz zasobów gotówkowych musiał być podzielony na majątek trwały, obrotowy oraz zabezpieczający i uzupełniający, przy czym majątek obrotowy, oprócz dóbr obrotowych w ścisłym sensie, obejmował jeszcze należności krótkoterminowe.

9.1. Jeśli w przedsiębiorstwie wartość kosztów własnych jest decydującą wartością bilansową dóbr obrotowych, to obowiązkowo była uwzględniana jedynie niższa wartość sprzedaży, nie zaś wyższa.

9.2. W przypadku aktywów trwałych do bilansu musiała być bezwzględnie włączona wartość kosztów własnych bądź pozostała wartość kosztów własnych jako ekonomicznie istotna wartość; tylko ona była konieczną i stałą podstawą do prawidłowej kalkulacji i prawidłowej prezentacji wyniku operacyjnego. Ekonomiczne wykorzystanie składnika aktywów trwałych mogło prowadzić tylko do zmniejszenia wartości kosztów własnych; to zmniejszenie musiało być rozpoznawalne bilansowo i nie mogło być zniekształcone przez inne okoliczności wpływające na wartość.

9.3. W odniesieniu do dóbr zabezpieczających i uzupełniających, podobnie jak w odniesieniu do dóbr obrotowych, istotną wartością bilansową mogła być wartość kosztów własnych, wartość sprzedaży lub wartość dochodowa. Ale w odniesieniu do tych dóbr musiała być również uwzględniana w wycenie ich wartość zbycia określona w kwocie niższej od kosztów własnych. W przypadku spółek osobowych majątek prywatny przedsiębiorcy bądź udziałowca zaliczał się do majątku zabezpieczającego i uzupełniającego, był jednocześnie nośnikiem ryzyka i wraz z takimi właściwościami wchodził do bilansu⁹².

⁹² Natomiast sam bilans prywatny, lub jako zjawisko nadrzędne wobec bilansu handlowego, nie wchodził w krąg rozważań przedsiębiorstwa.

10. Wszystkie wartości o znaczeniu ekonomicznym musiały być wykazane nie tylko w bilansie, ale także w spisie inwentaryzacyjnym zawierającym dokładniejsze objaśnienia.

11. Zadaniem systemu ewidencji księgowej było m. in. umożliwienie ujęcia i monitorowania zmian oznaczeń bilansowych i ich wpływu na przedsiębiorstwo. Informacje zaprezentowane w bilansie stawały się wtedy użyteczne dla innych odbiorców.

12. Przy całej jednolitości ujęcia historycznego, ekonomicznego i statystycznego zawartego w bilansie i ewidencji księgowej, bilans i księgowość miały jednak różne znaczenie dla poszczególnych kwestii ekonomicznych i dla przedsiębiorcy. Kwestia zdolności płatniczej i oparte na niej bezpieczeństwo finansowe przedsiębiorstwa, czy generalnie rozmiary ryzyka działalności, były w znacznie mniejszym stopniu zagadnieniami ujawnianymi w bilansie, tzn. zagadnieniami rocznego, chwilowego obrazu działalności. Także tworzenie cichych rezerw konieczne dla świata zewnętrznego nie było kwestią niedoszacowania w bilansie, lecz działaniem księgowym, pośredniczącym między bilansem handlowym przedsiębiorstwa a bilansem ujawnianym na zewnątrz i jednocześnie wyraźnie przedstawiającym przy tym w ujęciu księgowym i bilansowym zamierzony skutek ekonomiczny cichych rezerw.

Pojawia się pytanie, jak bilans i jego forma prezentacji informacji finansowych wpływała na interes przedsiębiorców i interes otoczenia? Przede wszystkim, czy ustalona zasada swobody wyboru wyceny (nie dowolności), w porównaniu z dotychczasowym, ustawowym celem wyceny zgodnie z potrzebami przedsiębiorstwa, stała w sprzeczności z wymogami przedsiębiorcy i całości przedsiębiorstwa?

Interes przedsiębiorcy mógł pozostawać w sprzeczności z ustaloną zasadą wyceny i prezentacji bilansu jedynie wówczas, gdy potrzeby przedsiębiorstwa i ich zaspokojenie nie były zgodne z własnym interesem przedsiębiorcy. Było to możliwe tylko wtedy, gdy przedsiębiorca dążył bezwzględnie do osiągnięcia chwilowych korzyści. Prawidłowe kierowanie przedsiębiorstwem stanowiło najlepszą gwarancję ekonomiczną ich spełnienia. Nieco więcej uwagi wymagało podejście makroekonomiczne do zasady swobody wyceny. W tej relacji w szczególności należy rozróżnić, czy ze względów podatkowych i ochrony wierzycieli istniały poważne obiekcje wobec swobody wyceny. Wiadomo, że ze względów podatkowych nie istniały takie obiekcje, gdyż bariera sprawiedliwego, równego traktowania wszystkich podatników, która mogłaby być decydująca, i tak została już przełamana różnorodnością przepisów bilansowych, na gruncie prawa handlowego, dla różnych form przedsiębiorstw. Nie miało też miejsca ewentualne zmniejszenie wpływów podatkowych z powodu nieco większej swobody wyceny. Wręcz przeciwnie, jednostronność i „pedantyzm” dotychczasowych przepisów ustawowych odnoszących się do spółek kapitałowych działał na dochód raczej ograniczająco (polityka cichych rezerw). Natomiast ta zasada, wraz z ustaleniami dotyczącymi wizerunku bilansu i rachunku wyników pod kątem podatkowym,

prowadziła do następujących spostrzeżeń: konieczna była lepsza ewidencja źródeł podatkowych także pod względem handlowym, konieczne było dokładniejsze niż dotychczas rozdzielenie i uwzględnienie (w sensie sprawiedliwości podatkowej) rzeczywistych, a nie spekulacyjnych zysków i strat, rzeczywistych dochodów z działalności i innych zwiększeń i zmniejszeń kapitału.

Pozostawał nierozstrzygnięty jedynie problem ochrony wierzycieli. Sprowadzał się on do pytania, czy wierzyciele w ogóle byli zainteresowani wyceną bilansową? Odpowiedź na to pytanie była przecząca. To, czego wierzyciele oczekiwali i musieli wymagać od przedsiębiorstwa, sprowadzało się jedynie do zapewnienia strumienia płatniczego, płynności i tym samym do bezpieczeństwa ich wierzytelności. Jeśli był zapewniony strumień płatniczy, a także zabezpieczenie należności, to zaspokajało to interes wierzycieli. Z punktu widzenia powszechnej jawności znaczenie mogło mieć jeszcze tylko podjęcie działań w celu ochrony tego zabezpieczenia. Jednak działania te nie leżały w sferze przepisów dotyczących wyceny, lecz były zawarte w regulacjach dotyczących zachowania strumienia płatniczego oraz dotyczących przeznaczenia zysku we wszystkich przedsiębiorstwach, nie tylko w spółkach kapitałowych. Przepisy te mogłyby skutkować jedynie tym, że w każdym bilansie pokrycie wszystkich krótkoterminowych wierzycieli przez krótkoterminowych dłużników i gotówkę musiałoby być jednoznacznie wyjaśnione. Przede wszystkim jednak musiałoby być ustalone, że generalnie może być podzielony jedynie zysk operacyjny o decydującym (istotnym) znaczeniu handlowym, i to tylko wówczas, gdy w momencie obowiązku podziału istniały niezbędne środki w gotówce lub pozyskane bez spowodowania nadzwyczajnych kosztów. To z pewnością byłoby zasadniczym ograniczeniem ustawowej swobody bilansowej. Jednakże działania te nie zakłócałyby zasadniczego interesu przedsiębiorstwa, lecz najwyżej chwilowy interes przedsiębiorcy. Dlatego byłyby one podjęte w zasadzie z korzyścią nie tylko dla wierzycieli, ale również dla przedsiębiorstwa⁹³.

Były to jedynie propozycje i zachęty do przemysleń. Wilhelm Osbahr wyraźnie podkreślał, że jego próba usystematyzowania pewnych faktów dotyczących bilansu stanowiła na początku XX wieku wstęp do dyskusji, którą dziś można by

⁹³ Jeśli ustawodawca stwarzał także przestrzeń do dalszej oceny sytuacji pieniężno-ekonomicznej przedsiębiorstwa i jego zarządzania finansowego, to nie można było nakazać stosowania określonych skal czy parametrów wyceny. Przepis mogący w tym względzie przynieść korzyść powinien brzmieć w ten sposób, że w każdym bilansie przy tych samych grupach składników majątkowych lub w stopce bilansu (objaśnieniu do bilansu) bądź w sprawozdaniu z działalności trzeba było podać, która wartość została wybrana: wartość kosztów własnych, wartość sprzedaży, jeżeli z podania dwóch wartości lub z pozycji bilansu odpowiadających tej metodzie nie wynikało to już dostatecznie jasno. Wskazywano również na działanie konieczne, zmierzające do tego, by ustawowe określenie minimalnej zawartości publikowanych bilansów, połączone zostało z zakazem tworzenia we właściwych bilansach handlowych cichych rezerw poprzez zaniżanie wycen, a także z przepisem o umieszczeniu w księgach rachunkowych przedsiębiorstwa wszystkich cichych rezerw „wyrzuconych” na zewnątrz.

określić mianem: „Quo vadis, Ratiocinum?”. Twierdził, że czas „na zdecydowane propozycje nadejdzie dopiero wówczas, gdy nauka rachunkowości i jej praktyka osiągnie większy niż dotychczas postęp w badaniu ekonomii ze względu na specyfikę ekonomiczną przedsiębiorstw i na jej oddziaływanie na bilans. Badania te nie mogą obejmować jedynie struktury pieniężno-ekonomicznej i technicznego podejścia do niej, lecz powinny sięgać dalej. Bezpośredni lub pośredni, silny lub słaby wpływ na kształt bilansu mogą mieć także: pozycja przedsiębiorstwa w ramach gospodarki narodowej i światowej, lokalizacja przedsiębiorstwa, położenie geograficzne i typ dostawców i klientów, rodzaj relacji z bankami, nawet wiek, a także wewnętrzna i zewnętrzna historia przedsiębiorstwa, usytuowanie dotychczasowych oddziałów, np. w ramach przedsiębiorstwa, jako całości, rodzaj technicznego procesu pracy, historycznie ukształtowana forma organizacji kupieckiej i wiele innych kwestii, które należy starać się odzwierciedlić w bilansie. Gdy jednak przyjdzie kiedyś czas podjęcia na nowo dzieła tworzenia regulacji sprawozdawczości finansowej, a szczególnie bilansu, nie może ono opierać się jedynie na ustalonych normach narodowo-ekonomicznych, lecz powinno wynikać z doświadczeń kompleksowych badań na gruncie nauk ekonomicznych”⁹⁴.

Reasumując, teoria Wilhelma Osbahra (z jej ponadczasowym przesłaniem) może stanowić punkt wyjścia do analizy problematyki bilansu oraz zawartych w nim ujawnień, w świetle krytyki współczesnych realiów sprawozdawczości finansowej⁹⁵. Bilans w dobie rachunkowości skupionej na raportowaniu wartości dla właścicieli ma przed sobą niebywale trudne zadanie, a jego struktura i zawartość informacyjna muszą ewoluować wraz ze zmianami w realiach współczesnej rzeczywistości gospodarczej. Dlatego w następnym rozdziale dokonano próby sformułowania nowego modelu sprawozdawczego bilansu bazującego na założeniach teorii Wilhelma Osbahra, wykorzystującego jednocześnie wielowiekowe doświadczenie rachunkowości i jej obecny stopień zaawansowania jako dyscypliny naukowej i działalności praktycznej.

⁹⁴ W. Osbahr, H. Nicklisch, *Die Bilanz...*, s. 185–186.

⁹⁵ Niniejszy rozdział jest przekładem z języka niemieckiego założeń teorii W. Osbahra. Autor dokonując translacji, napotkał szereg trudności wynikających m.in. z nieprzystawalności do realiów obecnej rzeczywistości, wieloznaczności językowej. Więcej na temat problemów związanych z tłumaczeniem tekstów specjalistycznych na język polski w: P. Kabalski, *Wybrane problemy stosowania Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej w Polsce. Organizacja. Kultura. Osobowość. Język*, Wydawnictwo UEŁ, Łódź 2012.

Rozdział III

Nowy wymiar sprawozdawczości finansowej – propozycja modelu bilansu

1. Potrzeba zmiany współczesnego modelu bilansu
2. Ramy tworzenia nowego bilansu
 - 2.1. Podstawy teoretyczne modelu
 - 2.2. Cele modelu
 - 2.3. Założenia do budowy modelu
3. Propozycja struktury modelu
 - 3.1. Model bazowy
 - 3.2. Model docelowy

1. Potrzeba zmiany współczesnego modelu bilansu

Coraz szybszy rozwój gospodarczy i wzmożona presja konkurencji powodują, że ryzyko i niepewność uznaje się obecnie za najbardziej charakterystyczne cechy otoczenia konkurencyjnego. W tym kontekście niezwykle ważną i pożądaną umiejętnością (dla przedsiębiorstwa/inwestora) staje się trafne przewidywanie przyszłości i ocena własnego potencjału oraz możliwości strategicznych¹. Wymaga to zbudowania odpowiedniego systemu informacyjnego, będącego podstawą zarządzania przedsiębiorstwem. Z punktu widzenia dostarczanych informacji rachunkowość jest kluczowym elementem kompleksowego systemu zarządzania, a głównymi źródłami informacji gospodarczej we współczesnym świecie są sprawozdania finansowe przedsiębiorstw. Posiadanie dobrej informacji finansowej nabrało dużego znaczenia, szczególnie w sytuacji, gdy przedsiębiorstwa funkcjonują w nieustannie zmieniającym się otoczeniu (ekonomicznym, politycznym, społecznym). Odczuwa się coraz silniejszą potrzebę posiadania danych finansowych, które staną się solidną i wiarygodną podstawą do podejmowania decyzji obarczonych zminimalizowanym ryzykiem, decyzji trafnych i istotnych z punktu widzenia decydenta, które przyniosą w przyszłości pożądane korzyści ekonomiczne.

Należałoby więc oczekiwać od informacji finansowych, na których bazują zarówno decyzje strategiczne, jak i operacyjne, by były one rzetelne, wiarygodne, odzwierciedlające aktualną i przyszłą sytuację finansową i majątkową przedsiębiorstw². Tymczasem informacje prezentowane w sprawozdaniach finansowych bywają często niepełne, nieczytelne, zniekształcone lub przedstawione w sposób zrozumiały wyłącznie dla wąskiego grona specjalistów. Na ich podstawie niejednokrotnie nie można podejmować trafnych decyzji, dokonywać analiz w ramach sektora, porównywać danych, a tym bardziej nawiązywać efektywnej i bezpiecznej współpracy między jednostkami gospodarczymi. Użytkownicy informacji wymagają faktów, a nie iluzji. Domagają się coraz obszerniejszych i bardziej szczegółowych pakietów informacyjnych. Żądają poprawy jakości i przejrzystości prezentowanych informacji, dostosowanych do ich potrzeb i wymagań. Oczekują jasnej, zrozumiałej i czytelnej informacji, nieobciążonej zniekształceniami i nieprawidłowościami³. Dodatkowym wymogiem jest jednocześnie gwarancja jej

¹ Por. E. Śnieżek, M. Wiatr, *Kreatywna, czy oszukańcza sprawozdawczość finansowa? Sygnały, symptomy, diagnoza*, „Przegląd Organizacji” 2011, nr 11, s. 36.

² Nie bez znaczenia jest fakt, że w obecnych realiach rynkowych czas jest jednym z najistotniejszych czynników determinujących zachowanie użytkowników. Trudno jednostkom nadążać bowiem za zmianami w regulacjach prawa i za zmianami w otoczeniu, wywołanymi przez kryzys gospodarczy.

³ Oczywiście, potrzeba zrozumienia prezentowanych informacji istniała zawsze, jednak w okresie kryzysu gospodarczego, w sytuacji braku stabilizacji, niepewności i spadku zaufania co

sumienności, staranności oraz odpowiedzialności za przekazywane informacje. System rachunkowości powinien zatem spełniać określone postulaty, które zapewniłyby użyteczność generowanej w nim informacji w podejmowaniu decyzji. Do takich postulowanych cech systemu rachunkowości należy zaliczyć:

- zapewnienie prawidłowej rejestracji zdarzeń gospodarczych i ich bieżący monitoring (aspekt prawidłowej kontroli wewnętrznej),
- poprawne i efektywne analizy, budżetowanie i kontrolę kosztów w różnych przekrojach systemowo-informacyjnych (aspekt menedżerski) oraz
- dostarczanie w sposób jasny, rzetelny oraz wierny informacji o jednostce zarówno zarządzającym, jak i otoczeniu (aspekt komunikacji z odbiorcami o osiągniętych wynikach).

W skomplikowanym otoczeniu gospodarczym coraz większego znaczenia nabiera polityka rachunkowości, która staje się odpowiedzialna za nadawanie kształtu informacji finansowej. Odpowiedzialność za wiarygodność ujawnianych informacji finansowych spoczywa niewątpliwie na osobach je przygotowujących oraz, przez podpis składany pod sprawozdaniem i specjalne oświadczenia, na członkach zarządu jednostki.

Trzeba jednak zauważyć, że sprawozdanie jest wyłącznie końcowym efektem przetwarzania informacji wprowadzonych do systemu rachunkowości; za uzyskanie jego ostatecznego kształtu odpowiedzialność ponosi kierownictwo jednostki, które zatwierdza sposoby ujmowania i wyceny wielkości finansowych w ramach danej polityki rachunkowości⁴. Prowadzona w jednostce właściwa polityka bilansowa może służyć do wielu celów. Rzeczywistość gospodarcza jest znacznie bogatsza od przepisów prawa ją regulujących; w rachunkowości, poza obszarami ściśle unormowanymi, istnieją również pola swobodnego działania. Dają one przedsiębiorstwu sporządzającemu sprawozdanie finansowe możliwość wyboru, którego granice nie są dokładnie określone⁵.

do poprawności funkcjonowania mechanizmów rynku finansowego, od systemu rachunkowości oczekuje się niemal cudu.

⁴ Istotne znaczenie ma również wiarygodność samych audytorów. Użytkownicy informacji finansowych muszą znów uwierzyć w bezstronność, uczciwość i wiarygodność badania przeprowadzonego przez audytora. Kształtowanie etycznych postaw, podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych, zaostrenie prawa i norm środowiskowych dotyczących audytu, ograniczenie możliwości równoległego świadczenia przez audytora dodatkowych usług – to tylko niektóre zadania stawiane zarówno przed organami odpowiedzialnymi za standardy wykonywania zawodu audytora, jak i przed samymi biegłymi rewidentami i organizacjami ich zrzeszającymi. Szerzej na temat kształtowania i przestrzegania norm etycznych przez biegłych rewidentów w: M. Wiatr, M. Turzyński, *Ustawa o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010.

⁵ W. Moczydłowska, *Firmy mają prawo wyboru*, www.gazeta.pl/firma/infor (dostęp: 15.12.2002).

Kreatywna rachunkowość, stosowana w sposób niekolidujący z przepisami prawa bilansowego, może służyć na przykład do zmniejszenia lub przesunięcia w czasie zobowiązań podatkowych, poprawy zdolności kredytowej przedsiębiorstwa ubiegającego się o kredyty czy też maksymalizacji nadwyżki finansowej. Kreowanie wybranych wartości nie oznacza automatycznie naruszenia przepisów prawa, ale może powodować odbiór i ocenę sytuacji przedsiębiorstwa jako w pewien sposób sterowane⁶. Aspekt sterowanego odbioru wyników przedsiębiorstwa przez czytelnika sprawozdania jest nieodzownym atutem stosowania odpowiedniej polityki rachunkowości, która stanowi istotny element sprawozdawczości finansowej. Wiedza o formach i instrumentach rachunkowości (tzw. inżynieria księgową) jest użyteczna dla sporządzających sprawozdanie finansowe, ale też niezwykle ważna dla jego interpretacji i oceny przez czytających te sprawozdania⁷.

We współczesnym, angloamerykańskim modelu rachunkowości podkreśla się, że najważniejszą kwestią jest ochrona interesu inwestorów, skupiających swoją uwagę przede wszystkim na bilansie podmiotu, w który planują zainwestować. Poza obszarem ich zainteresowań są natomiast informacje o koszcie majątku w przeszłości; najważniejszym aspektem poszukiwanej informacji jest wartość w chwili obecnej⁸. Niemniej unormowanie zasad uczciwej i wiernej prezentacji informacji w ujęciu *ex post* i *ex ante*, zarówno o sytuacji finansowej jednostki, jak i jej zmianach oraz dokonaniach przedsiębiorstwa, a także ograniczanie złych praktyk rachunkowości, stają się dziś celem nadrzędnym sporządzania sprawozdań finansowych. Nadziei na rozwiązanie problemów „upiększania bilansu” czy „malowania zysków” upatrywano w globalnych, międzynarodowych standardach rachunkowości, które są ukierunkowane na przekazywanie jasnego i wiernego obrazu działalności przedsiębiorstwa w sprawozdawczości finansowej.

Decyzje w zakresie kształtowania polityki rachunkowości jednostki mają poważne konsekwencje ekonomiczne; wśród nich do najważniejszych należy zaliczyć podnoszenie poziomu jakości informacji dostępnych dla inwestorów i innych użytkowników sprawozdań finansowych⁹. Polityka rachunkowości może bezpośrednio wpłynąć na zmiany dobrobytu lub przepływy pieniężne

⁶ Od wieków jednym z celów prowadzenia ksiąg rachunkowych i sporządzania sprawozdań finansowych była ochrona interesu wierzycieli. Gdy przyjrzymy się bliżej realiom kryzysu gospodarczego, w jakich funkcjonują księgowi, to powyższy cel traci na aktualności. „Stare” praktyki rachunkowości rzutowały na wycenę majątku; jeśli była ona zaniżona, to automatycznie stawała się bezpieczniejsza dla wierzycieli. Była ona konsekwencją posługiwania się ceną i kosztem historycznym, co prowadziło do otrzymania niedowartościowanego obrazu majątku w księgach rachunkowych.

⁷ W. Gackowska, *Kreowanie rachunkowości*, „Prawo Przedsiębiorcy” 2003, nr 6.

⁸ Por. W. Moczydłowska, *Niedoceniana rachunkowość*, „Gazeta Prawna” 2002, nr 201.

⁹ Problematyka podnoszenia poziomu jakości informacji finansowej była podejmowana już znacznie wcześniej. Por. Z. Luty, *Jakość informacji w systemie rachunkowości finansowej (tezy do dyskusji)*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1999, t. 51, s. 105–109.

użytkowników¹⁰, oddziaływać na zachowanie podmiotów takich, jak klienci, pracownicy czy społeczeństwo jako całość¹¹.

Adresaci sprawozdań finansowych są trudnymi partnerami w dyskusjach na temat istotności i użyteczności informacji finansowej. Chcąc porównać raporty roczne przedsiębiorstw zlokalizowanych w różnych krajach o różnych systemach regulacyjnych, ponoszą dodatkowe, często znaczące koszty związane z uzyskaniem ich porównywalności¹². W tym kontekście można również zadać pytanie, czy interesariusz powinien polegać na wiedzy, umiejętnościach i prognozach osób zaangażowanych w sporządzenie sprawozdania finansowego i odpowiedzialnych za nie, czy też, opierając się na własnej wiedzy i umiejętnościach, powinien samodzielnie analizować raport oparty na koszcie historycznym oraz rozpoznawać możliwości i perspektywy gospodarcze przedsiębiorstwa¹³.

Przez ostatnie dziesięciolecia liczba podmiotów gospodarczych o różnej wielkości wzrosła tak bardzo, że odpowiedzialność za jakość informacji finansowej, spoczywająca obecnie na rachunkowości, stała się tak duża, jak nigdy wcześniej¹⁴. Informacje prezentowane w sprawozdaniach finansowych wpływają bezpośrednio na transfer zasobów i kapitału między przedsiębiorstwami, oddziałują także na indywidualne decyzje inwestorów. Dlatego pojawia się pokusa, aby ukrywać informacje niekorzystne, a nadmiernie i nieprawdziwie eksponować zjawiska i dane pozytywne. Liczne skandale, związane z kreatywną rachunkowością, oszustwami zarządów i aktywnym udziałem niektórych audytorów w poważnych nadużyciach, zachwiały społecznym zaufaniem do rzetelności i wiarygodności sprawozdań finansowych. W celu jego odbudowania konieczne stało się położenie szczególnego nacisku nie tylko na etykę zawodową w środowisku rachunkowców, ale również

¹⁰ Szerzej na ten temat w: M. Wiatr, E. Śniezek, *Współczesne kierunki modelowania raportów finansowych na przykładzie wybranych modyfikacji bilansu i rachunku przepływów pieniężnych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, numer specjalny, t. 49 (105), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2009.

¹¹ Zmiany polityki rachunkowości mają wpływ na pierwotnie przyjęte założenia ekonomiczne, a efektywne funkcjonowanie współczesnych przedsiębiorstw jest niemożliwe bez dostępu do informacji o dotychczasowych wynikach ich działania. Na ich podstawie, po przeprowadzeniu często skomplikowanych analiz, są podejmowane decyzje finansowe mogące mieć zasadniczy wpływ na funkcjonowanie podmiotu w przyszłości. Analizy te pozwalają z jednej strony ustalić, czy dotychczasowa działalność dała zamierzone efekty (analiza *ex post*), a z drugiej – określić kierunki dalszego działania (analiza *ex ante*).

¹² Szerzej na ten temat w: M. Wiatr, E. Śniezek, *Wdrażanie MSR/MSSF w polskich spółkach publicznych a porównywalność sprawozdań finansowych na przykładzie rachunku przepływów pieniężnych – głos w dyskusji*, [w:] W. Gabrusewicz (red.), *Rachunkowość w teorii i praktyce*, T. III. *Sprawozdawczość i analiza finansowa*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2007.

¹³ A. Karmańska, *Granice dążenia do dokładności informacyjnej sprawozdania finansowego na przykładzie odwracania dyskonta*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2006, t. 32 (88), s. 121.

¹⁴ B.A. Rutherford, *An Introduction to Modern Financial Reporting Theory*, Sage, London 2000, s. 3–5.

na przestrzeganie podstawowych zasad rachunkowości, w tym przede wszystkim fundamentalnej zasady *true and fair view* (prawdziwego i rzetelnego, czy jak to kiedyś trafnie określano, wiernego obrazu sytuacji finansowej przedsiębiorstwa)¹⁵.

Sir Russell Kettle, członek Instytutu Dyplomowanych Biegłych Rewidentów Anglii i Walii (Institute of Chartered Accountants in England and Wales – ICAEW) i ówczesny doradca rządu brytyjskiego w sprawie wdrożenia zmian w brytyjskim Prawie o spółkach (*Companies Act*) już w 1947 r. podkreślał istotność terminu *fair* w odniesieniu do formy sporządzania sprawozdań finansowych¹⁶. Oczywiście jednostka ma obowiązek dostarczania w sposób uczciwy i rzetelny wszelkich istotnych informacji, niezbędnych do oceny jej działalności, ale jest również zobowiązana do ich przejrzystego i czytelnego prezentowania. Chodzi zatem o dostarczanie informacji w taki sposób, aby nie zaciemniały obrazu sytuacji finansowej jednostki i nie wprowadzały w błąd użytkowników sprawozdań¹⁷.

¹⁵ Zasada ta, jako wymóg sporządzania sprawozdań finansowych, po raz pierwszy pojawiła się w prawie brytyjskim w roku 1947. W praktyce rachunkowości koncepcja ta funkcjonowała jednak dużo wcześniej. Samo pojęcie *true and fair* ma długą tradycję w rachunkowości. Już w XIX w. używano takich określeń, jak *exact, true, distinct, fair, just correct, properly drawn up, full and fair, true and correct*. Do momentu ugruntowania się w praktyce rachunkowości pojęcia *true and fair view* funkcjonowała zasada *true and correct*, która oznaczała, że księgi rachunkowe i sprawozdania finansowe powinny być sporządzane tak, aby dostarczały informacji prawdziwych i poprawnych. Dopiero w 1944 r. Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW) zaproponował zastąpienie wszystkich wcześniej stosowanych terminów pojęciem *true and fair*. W uzasadnieniu tej propozycji podano argument, że określenie *correct* jest za mało elastyczne. Ciekawy komentarz zawierał artykuł opublikowany w 1944 r. w magazynie „Accountant”, w którym stwierdzono, że słowo *correct* ma zbyt silne konotacje i sugeruje istnienie wyłącznie jednego, prawidłowego rozwiązania, podczas gdy wszystkie pozostałe są błędne. Dlatego Instytut zasugerował zmianę terminologii, która spotkała się z wyjątkowo przychylną opinią audytorów. Sprawozdania finansowe powinny przedstawiać prawdziwą, jasną, uczciwą, rzetelną i niewprowadzającą w błąd informację o sytuacji majątkowej i finansowej oraz o dokonaniach jednostki gospodarczej. Zob. szerzej: R.H. Parker, C.W. Nobes, *An International View of True and Fair Accounting*, Routledge, London 1994, s. 5–8.

¹⁶ *Ibidem*, s. 5.

¹⁷ Koncepcja *true and fair*, jak już wspomniano, powstała w Wielkiej Brytanii, natomiast w Stanach Zjednoczonych można dopatrywać się analogii do niej w zasadzie *fair presentation*, która mimo zbieżności słownej jest jednak pojmowana zupełnie inaczej niż *true and fair*. Stanowi ona wymóg jasnej prezentacji w rozumieniu zgodności z powszechnie przyjętymi zasadami rachunkowości *Generally Accepted Accounting Principles* (US GAAP). Obie koncepcje – brytyjska i amerykańska – mają długą tradycję. Prawny wymóg stosowania zasady *true and fair* pojawia się, jak już zaznaczono, w brytyjskim Prawie o spółkach (*Companies Act*) z 1947 r., natomiast *present fairly* funkcjonuje od 1939 r. w regulacjach dotyczących sprawozdawczości finansowej. Koncepcja *present fairly* jest bardziej osadzona w regulach rachunkowości i technicznym podejściu do niej. Natomiast koncepcja *true and fair view* kładzie nacisk na aspekt etyczny oraz indywidualną ocenę w ramach obowiązujących reguł, zasad i standardów. Pozwala ona uchylać standardy i normy postępowania, których stosowanie zaciemniałoby obraz sytuacji finansowej przedsiębiorstw. Koncepcja ta została przeniesiona na grunt europejski dzięki IV Dyrektywie KE. Dla niektórych członków Unii Europejskiej, takich jak Niemcy, Austria czy Finlandia, była ona zupełnie nowa i na początku szokująca. Wiele problemów pojawiło

Pojawiały się także słowa krytyki pod adresem tego terminu¹⁸. Dotyczyły głównie członu *fair*; w przypadku *true* nie ma bowiem wątpliwości, że sprawozdania finansowe powinny prawdziwie odzwierciedlać sytuację finansową, majątkową i dokonania przedsiębiorstwa. H. Drayton krytykował pojęcie *fair* jako dwuznaczne i niejasne, a także podkreślał, że niejednoznaczność i niejasność nie mogą iść w parze z faktami i liczbami¹⁹. W odpowiedzi argumentowano, że fraza *true and fair* stanowi nierozłączną całość i jej znaczenie w rachunkowości zdecydowanie wybiega poza jakąkolwiek kombinację słownikowego znaczenia tych dwóch słów. Zawsze, kiedy zostają one użyte, odzwierciedlają profesjonalną opinię, niestety niełatwą do prostego wytłumaczenia²⁰.

Zasada *true and fair view* dopuszcza pewną elastyczność, nieodłącznie związaną z uczciwym, ale indywidualnym osądem sytuacji jednostki gospodarczej²¹. „Producenci sprawozdań finansowych, przygotowując je, dążą do takiego wykorzystania obowiązujących zasad, aby jak najlepiej służyły ich własnym interesom. Nierzadko próbują nawet odchodzić od tych reguł, zwłaszcza wówczas, gdy niezbyt dokładnie wiadomo, czy sposób pomiaru jeszcze mieści się w granicach wyznaczonych przez odpowiednią normę, czy też już wychodzi poza zakres możliwości subiektywnych ocen przewidzianych w niej bezpośrednio lub pośrednio”²².

się również w toku prób dosłownego i pełnego przetłumaczenia znaczenia angielskiego określenia *true and fair view* na języki innych krajów członkowskich Unii Europejskiej.

¹⁸ Wraz z przyjęciem IV Dyrektywy problem nadrzędności zasady *true and fair view* spotkał się z otwartym sprzeciwem w krajach, w których przepisy są określane według rzymskiej doktryny prawa i w których prawo szczególne jest nadrzędne wobec prawa generalnego. Zob. K. Van Hulle, *The True and Fair View Override in the European Accounting Directives*, „European Accounting Review” 1997, vol. 6, no. 4, s. 711–720.

¹⁹ Za R.H. Parker, C.W. Nobes, *An International View...*, s. 12–13.

²⁰ T.A. Lee sugerował, że księgowi kolektywnie (i wręcz podświadomie) zgodzili się, że *true and fair* nie wymaga interpretacji, a znaczenie tego pojęcia jest znane każdemu przedsiębiorcy, audytorowi i użytkownikowi sprawozdań finansowych, bez konieczności formułowania szczegółowych definicji i objaśnień; za: R.H. Parker, C.W. Nobes, *An International View...*, s. 16. To właśnie w braku definicji tkwią siła i niepowtarzalność tej koncepcji. Z kolei J.G. Chastney twierdził, że zasadę *true and fair* należy rozumieć jako prowadzenie ksiąg rachunkowych i sporządzanie sprawozdań finansowych przedsiębiorstwa tak, aby były one zgodne z uznanymi zasadami rachunkowości oraz przedstawiały fakty i zdarzenia w ramach zaleceń i aktualnie przyjętej praktyki rachunkowości w sposób jak najbardziej obiektywny, bez przekłamań, manipulacji i ukrywania istotnych informacji. Zob. J.G. Chastney, *True and Fair View – History, Meaning and the Impact of the Fourth Directive*, ICAEW, London 1975, s. 12–19.

²¹ Mimo niezaprzeczalnej słuszności zasady *true and fair view* jej wady, a raczej niebezpieczeństwa związane z jej stosowaniem dostrzegają sami Brytyjczycy. Por. D. Alexander, E. Jermakowicz, *A True and Fair View of the Principles/Rules Debate*, referat wygłoszony na XXIX Kongresie European Accounting Association, Dublin, 2–24 marca 2006 r.

²² S. Surdykowska, *Normatywne i kreatywne aspekty rozwoju rachunkowości*, [w:] *Podstawowe problemy rachunkowości jako dyscypliny naukowej i działalności praktycznej*, Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego, Katowice 2000, s. 209–210.

Praktyka „szlifowania” sprawozdań finansowych, nakierowana na maksymalizację przyjętych celów, nie może stać jednak w konflikcie z generalną zasadą rachunkowości *true and fair view*²³. Przez pojęcie prawidłowości zastosowanych zasad rachunkowości należy rozumieć sporządzenie sprawozdania finansowego zgodnie z istniejącymi przepisami prawa w zakresie rachunkowości, finansów, praw podatkowych i praw cywilno-handlowych, a przez jasność i rzetelność, że sprawozdanie finansowe w sposób pełny, uczciwy, dokładny i zgodny z treścią ekonomiczną przedstawia obraz osiągniętych wyników za okres objęty sprawozdaniem oraz sytuację majątkową i finansową jednostki na dzień kończący rok obrachunkowy²⁴.

Powyższe kryteria prawidłowości stosowania zasad rachunkowości zakładają jasne przedstawienie rzeczywistości bez wybiegów, upiększania, zaciemniania, przemilczeń, ustalanie i podawanie odpowiednich informacji z przyjęciem założenia, że ustawa określa minimum, a nie maksimum danych, jakie jednostka powinna udostępnić czytelnikowi sprawozdania finansowego²⁵. Zasada prawdziwego i rzetelnego obrazu wymaga jednak, aby swoboda, jaką mają przedsiębiorstwa przy sporządzaniu sprawozdań, nie była wykorzystywana do zniekształcania i zamazywania faktów. Takie praktyki są związane ze stosowaniem kreatywnej rachunkowości²⁶, podkreślając jej agresywny i nielegalny charakter oraz budując negatywny odbiór pojęcia, które w języku potocznym jest używane w znaczeniu pozytywnym. Polityka bilansowa przestaje istnieć tam, gdzie wykracza się poza granice legalności, gdzie zaczyna się kłamstwo i fałszerstwo.

Polityka bilansowa staje się szczególnie istotna, ponieważ stanowi składnik polityki przedsiębiorstwa. W ramach polityki przedsiębiorstwa następuje integracja poszczególnych jej elementów, w tym polityki bilansowej – narzędzia realizacji założonych przez jednostkę gospodarczą celów wraz z późniejszą ich prezentacją²⁷. Warunkiem ich osiągnięcia jest m.in. zachowanie odpowiednich relacji między przedsiębiorstwem i jego otoczeniem. Występuje tutaj efekt sprzężenia zwrotnego,

²³ Por. A. Beresińska, M. Golec, A. Karmańska, *Koncepcja true and fair view w praktyce światowej i w Polsce*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1997, t. 40, s. 28.

²⁴ A. Helin, *Sprawozdanie finansowe według Międzynarodowych Standardów Rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 2000, s. 19.

²⁵ B. Lisiecka-Zajac, *Ogólna charakterystyka ustawy o rachunkowości*, „Rachunkowość” 1994, zeszyt specjalny, s. 37.

²⁶ Źródła rachunkowości kreatywnej tkwią w uznawaniu i pomiarze wielkości prezentowanych w sprawozdaniach finansowych. W rachunkowości nie istnieją bezdyskusyjne kryteria pomiaru, skoro rzeczywistość można „nagiąć”, w zależności od woli, do zamierzonych, „papierowych” efektów. W pogoni za pozyskaniem i utrzymaniem inwestorów, szczególnie w dobie kryzysu, podmioty gospodarcze (a raczej ich zarządy) na całym świecie kreują swoje sprawozdania finansowe w taki sposób, aby zyskać ich przychyłność.

²⁷ Por. K. Schneider, *Instrumenty polityki bilansowej i podatkowej w małych i średnich firmach*, „Rozprawy i Studia” 1998, t. 271 (CCCXLV), Uniwersytet Szczeciński, s. 198.

określany mianem „indukcyjności informacji”²⁸. Wyraża się ona w tym, że informacja ma co prawda zgodnie z zamierzeniami wywierać wpływ na zachowania odbiorcy, jednak z drugiej strony wpływa również na decyzje i działania nadawcy²⁹. Wynika z tego, że cele polityki bilansowej są zależne od takiego zachowania adresatów sprawozdań finansowych, które zostało uznane przez zarząd przedsiębiorstwa za pożądane, to znaczy sprzyjające realizacji celu głównego, postawionego całemu przedsiębiorstwu³⁰.

Na obecnym etapie ewolucji rachunkowości rodzi się potrzeba odnowienia wizerunków sprawozdawczych, wypełnienia ich użytecznymi informacjami dla potencjalnych inwestorów (bądź inaczej definiowanych użytkowników sprawozdań finansowych). Wymaga się od sporządzających sprawozdania finansowe nowego poziomu ujawnień wiarygodnych informacji finansowych. Chcąc uzyskać właściwy poziom oraz jakość ujawnianej informacji, należy odpowiedzieć na trzy zasadnicze pytania³¹:

- komu ma być ujawniona informacja;
- jaki jest cel ujawnienia informacji;
- jakie informacje należy ujawnić?

Na pytanie „komu ujawniać?” w Stanach Zjednoczonych zwykle odpowiada się, że sprawozdania finansowe są skierowane do posiadaczy akcji, innych inwestorów oraz wierzycieli. Dopuszcza się ujawnianie informacji pracownikom, klientom, agencjom rządowym oraz ogólnie społeczeństwu, jednakże uważa się ich za drugorzędnych odbiorców informacji. W innych częściach świata, szczególnie w Europie, na pytanie „komu ujawniać?” udziela się szerszej odpowiedzi. Interesy pracowników i państwa są traktowane na równi z interesami akcjonariuszy. Skutkiem mniejszego znaczenia stosunków własnościowych na korzyść szerszej koncepcji zainteresowanych stron jest zmiana charakteru ujawnień w sprawozdaniach finansowych. Ujawnianie oznacza udostępnianie informacji³². Ujawnianie

²⁸ Ma to znaczenie w warunkach globalizacji (a szczególnie w kryzysie gospodarczym), której cechą jest zarządzanie przez wartość (lub zarządzanie wartością przedsiębiorstwa), ponieważ polityka bilansowa stanowi ważny instrument takiego zarządzania podmiotem gospodarczym. Zob. T. Białas, J. Rybicki, *Zarządzanie wartością firmy*, „Przegląd Organizacji” 1995, nr 8, s. 19–21. Jest ona podstawą do dyskusji nad wartością przedsiębiorstwa, gdyż pomaga opracować kryterium wyboru umożliwiającego taką alokację wolnych środków pieniężnych, która w przyszłości przyniesie największą ich wartość, umożliwiała wyeliminowanie zagrożenia ze strony inwestorów dążących do jego przejścia oraz pomaga w kreacji wartości giełdowej podmiotu (we wzroście kursu akcji).

²⁹ Por. E.S. Hendriksen, M.F. van Breda, *Teoria rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 261.

³⁰ Por. K. Sawicki, *Polityka rachunkowości i polityka bilansowa. Zakres terminologiczny i zastosowanie*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2000, t. 1 (57), s. 84–95.

³¹ Ważne jest również, w jaki sposób i kiedy należy ujawniać informacje, ponieważ metoda i czas dostępu do informacji również decydują o jej użyteczności.

³² Sposób ujawniania informacji powinien być adekwatny (zgodny z tzw. negatywnie określonym celem – nie należy sporządzać mylących sprawozdań), rzetelny, co kryje w sobie dodatkowo

informacji innych niż zawarte w samych sprawozdaniach finansowych ma obecnie coraz większe znaczenie na rynku światowym i powoduje nieustające dyskusje nad kształtem i przydatnością tzw. raportu biznesowego³³.

W Polsce, jak i na całym świecie rozpoczęła się nowa era³⁴ – wspólnego języka sprawozdawczości finansowej opartej na zunifikowanej, „ustandaryzowanej” międzynarodowej rachunkowości. Stwarza to wiele możliwości, lecz również wskazuje na pewne zagrożenia³⁵. Wiązą się one przede wszystkim z interpretacją nowych standardów, a problemem najczęściej dyskutowanym w najbliższym czasie będzie z pewnością wartość informacyjna sprawozdań finansowych sporządzanych według MSR/MSSF, oceniana najczęściej przez pryzmat stopnia ich porównywalności³⁶.

Zastosowanie MSR/MSSF w praktyce sprawozdawczości finansowej polskich spółek giełdowych³⁷ spowodowało uproszczenie zakresu ujawnień w podstawowych składnikach sprawozdania finansowego: w bilansie, rachunku zysków i strat oraz w rachunku przepływów pieniężnych. Skutkowało to przesunięciem

etyczny cel zapewnienia jednakowego traktowania wszystkich potencjalnych odbiorców informacji, oraz pełny, co oznacza przedstawienie wszystkich istotnych informacji.

³³ Niezmiernie ważne jest również ujawnianie polityki rachunkowości zastosowanej w jednostce gospodarczej. Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (International Accounting Standards Board – IASB) stwierdziła, że sprawozdania finansowe muszą być jasne i zrozumiałe. Opierają się one na polityce rachunkowości, która jest różna w zależności od przedsiębiorstwa, zarówno w jednym kraju, jak i między różnymi krajami. Ujawnianie istotnej polityki rachunkowości, na której opierają się sprawozdania finansowe, jest zatem konieczne, aby sprawozdania te były właściwie zrozumiane.

³⁴ Przyjęta w Polsce w sierpniu 2004 r. nowelizacja ustawy o rachunkowości, jako następstwo wymagań stawianych przez Unię Europejską, wprowadziła obowiązek sporządzania przez spółki publiczne skonsolidowanych sprawozdań finansowych zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości (MSR)/Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). Wcześniej, w czerwcu 2003 r. Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości opublikowała Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej nr 1 *Zastosowanie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej jako podstawy rachunkowości po raz pierwszy*. Standard ten określa podstawowe zasady dotyczące przejścia jednostki na sporządzanie sprawozdań finansowych zgodnie z MSR/MSSF, co jednocześnie pozwala na zachowanie porównywalności informacji finansowej, zarówno w czasie, jak i w przestrzeni.

³⁵ Por. A. Jaruga, J. Fijałkowska, M. Jaruga-Baranowska, M. Frendzel, *The Impact of IAS/IFRS on Polish Accounting Regulations and Practical Implementation in Poland*, „Accounting in Europe” 2007, vol. 4, s. 67–78.

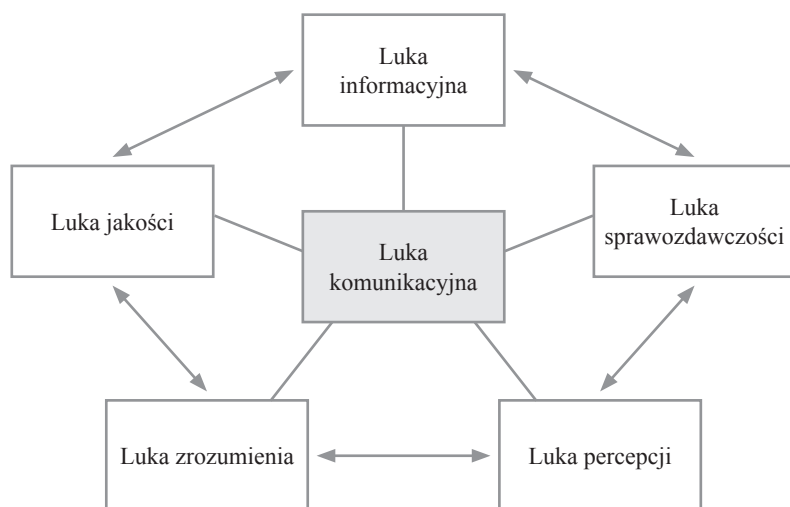
³⁶ Por. E. Śnieżek, J. Domagała, M. Wiatr, *Rola rachunkowości w tworzeniu wiernego obrazu działalności przedsiębiorstwa w warunkach kryzysu gospodarczego*, [w:] I. Sobańska, P. Kabalski (red.), *System rachunkowości w okresie kryzysu gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 16–18.

³⁷ Proces implementacji międzynarodowych standardów jest trudnym wyzwaniem. Język sprawozdawczości finansowej nie powinien wychodzić poza zdolność do jego stosowania przez jednostki sporządzające sprawozdania finansowe oraz jego rozumienia przez odbiorców sprawozdań. Użytkownicy sprawozdań finansowych potrzebują jasności i przejrzystości, ale często myślą te cele z prostotą. Zob. również: PricewaterhouseCoopers, „Aktualności MSSF” 2003, nr 13 (listopad).

wielu informacji do grupy informacji dodatkowych, której obszerność (z reguły przekraczająca 100 stron) z pewnością nie zachęca do wnikliwej analizy ani też jej nie ułatwia. Powoduje to konieczność zadania kilku elementarnych, ale jednocześnie ważnych pytań:

- 1) czy w ten sposób sprawozdanie finansowe zyskało na jakości;
- 2) czy użytkownicy sprawozdań finansowych mają wystarczającą wiedzę i doświadczenie, aby przeanalizować tak zaprezentowaną informację i wyciągnąć na jej podstawie odpowiednie wnioski;
- 3) czy elastyczne podejście do struktury sprawozdań i przesunięcie nacisku na informacje dodatkowe nie będzie dla spółek pokusą do manipulowania informacją finansową, a co za tym idzie do uprawiania rachunkowości kreatywnej?

Postawione pytania można również zadać w kontekście realizacji nadrzędnego celu przedsiębiorstwa, jakim jest tworzenie wartości i raportowanie o niej za pomocą danych zawartych w sprawozdaniach finansowych (czasem będących jedynym źródłem informacji dla właściciela/inwestora o tym, co się dzieje w przedsiębiorstwie, jakie istnieją prognozy dotyczące jego przyszłych działań itp.). Wartość jest kategorią obiektywną, co znacznie utrudnia wskazywanie czynników wpływających na nią bądź generujących jej zmiany. Dodatkowym elementem utrudniającym jej interpretację jest odmienna percepcja wartości przedsiębiorstwa przez różnych użytkowników sprawozdań finansowych. Wcześniej opisywana asymetria informacji – przełożona na formę sprawozdawczą, jest widoczna w powstawaniu wielu luk w ocenie wartości (zaprezentowanych na ilustr. 3.1), które łącznie określa się mianem luki komunikacyjnej.

Ilustr. 3.1. Luka komunikacyjna w sprawozdawczości finansowej

Źródło: M. Marcinkowska, *Roczny raport z działań i wyników przedsiębiorstwa*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004, s. 56–57

Luka komunikacyjna³⁸ wynika z faktu, że osoby spoza przedsiębiorstwa dysponują znacznie mniejszą wiedzą na jego temat aniżeli kierownictwo i tym samym odbiór i analiza prezentowanych danych finansowych nie do końca mogą oddawać charakter działalności przedsiębiorstwa zarówno teraz, jak i w przyszłości. Powstaje ona często w sposób sterowany, gdyż to zarząd przedsiębiorstwa decyduje o zakresie informacji ujawnianej publicznie, co jednocześnie wpływa na percepcję wartości przez zewnętrznych interesariuszy³⁹. Elementy tworzące lukę informacyjną zostały nakreślone jako wynik przeprowadzonych wieloletnich badań przez konsultantów PricewaterhouseCoopers nad udoskonalaniem sprawozdawczości finansowej⁴⁰. Na ogólną asymetrię informacji wpływają następujące rodzaje luk, świadczące o niedoskonałości obecnego systemu rachunkowości:

- luka informacyjna,
- luka sprawozdawczości,
- luka jakości,
- luka zrozumienia,
- luka percepcji.

Szczegółowy podział i opis kategorii wchodzących w skład luki komunikacyjnej prezentuje tabela 3.1.

Tabela 3.1. Elementy składowe luki komunikacyjnej

Poziom luki komunikacyjnej (asymetrii informacji)	Charakterystyka
1	2
Luka informacyjna	Różnica między wagą przypisaną danemu miernikowi przez użytkownika informacji a poziomem zaspokojenia jego potrzeb informacyjnych przez kierownictwo spółki; w opinii analityków (odbiorców informacji) największa luka dotyczy: wzrostu rynku, przychodów z nowych produktów, środowiska konkurencyjnego, udziału w rynku, kapitału intelektualnego i rotacji klientów; w opinii inwestorów – wskaźnika sukcesu nowych produktów, wzrostu rynku, wskaźnika utrzymania pracowników i klientów, środowiska konkurencyjnego, kapitału marki i kapitału intelektualnego oraz strategicznych kierunków działania
Luka sprawozdawczości	Różnica między poziomem znaczenia przypisywanego danym miernikom przez kierownictwo a poziomem aktywności w ich raportowaniu
Luka jakości	Różnica między wagą, jaką kierownictwo przypisuje danym miernikom, a poziomem wiarygodności informacji pozyskiwanych z wewnętrznych systemów (największa w tym zakresie jest luka w zakresie informacji o rynku, tj. jego rozmiarze, wzroście, udziale, wyobrażeniach o konkurencji)

³⁸ Najczęściej opisywana jako asymetria informacyjna.

³⁹ Por. M. Marcinkowska, *Roczny raport z działań i wyników przedsiębiorstwa*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004, s. 56–57.

⁴⁰ Por. R.G. Eccles, R.H. Herz, E.M. Keegan, D.M.H. Phillips, *The Value Reporting Revolution: Moving Beyond the Earnings Game*, Wiley, New York 2001.

1	2
Luka zrozumienia	Różnica między wagą, jaką kierownictwo i użytkownicy informacji przypisują danym miernikom
Luka percepcji	Różnica między poziomem aktywności kierownictwa spółki w raportowaniu mierników a poziomem adekwatności informacji otrzymywanych przez interesariuszy; może występować luka pozytywna (gdy kierownictwo nie sporządza raportów tak dobrze jak sądzi) lub negatywna (gdy jakość raportowania jest w istocie lepsza niż ocenia to kierownictwo)

Źródło: oprac. własne na podstawie R.G. Eccles, R.H. Herz, E.M. Keegan, D.M.H. Phillips, *The Value Reporting Revolution: Moving Beyond the Earnings Game*, Wiley, New York 2001, s. 130–141, [za:] M. Marcinkowska, *Roczny raport z działań i wyników przedsiębiorstwa*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004, s. 57–61.

Polityka informacyjna przedsiębiorstwa staje się jednym z kluczowych narzędzi kształtowania wizerunku podmiotu, co w obliczu stwierdzenia M. Marcinkowskiej, że „informacje zawarte w tradycyjnych raportach finansowych nie stwarzają wystarczającej podstawy do podejmowania decyzji przez inwestorów”, powoduje, że w poszukiwaniu użytecznej informacji należy podejmować próby tworzenia nowych przekrojów informacyjnych, które zaspokoilyby potrzeby użytkownika sprawozdania finansowego. Raport roczny bywa często utożsamiany ze sprawozdaniem finansowym, w rzeczywistości sprawozdanie finansowe zawiera jedynie część informacji potrzebnych do oceny przedsiębiorstwa (ilustr. 3.2).

Obecnie obserwuje się przebieg kolejnego etapu ewolucji systemu rachunkowości, w szczególności raportowania rocznego⁴¹. Zachodzące procesy budzą wiele wątpliwości w zakresie jakości i wiarygodności informacji finansowych pochodzących z raportów rocznych. Istnieje więc potrzeba wypracowania określonego wzorca lub standardu raportu rocznego, który będzie zrozumiały i przydatny dla odbiorców.

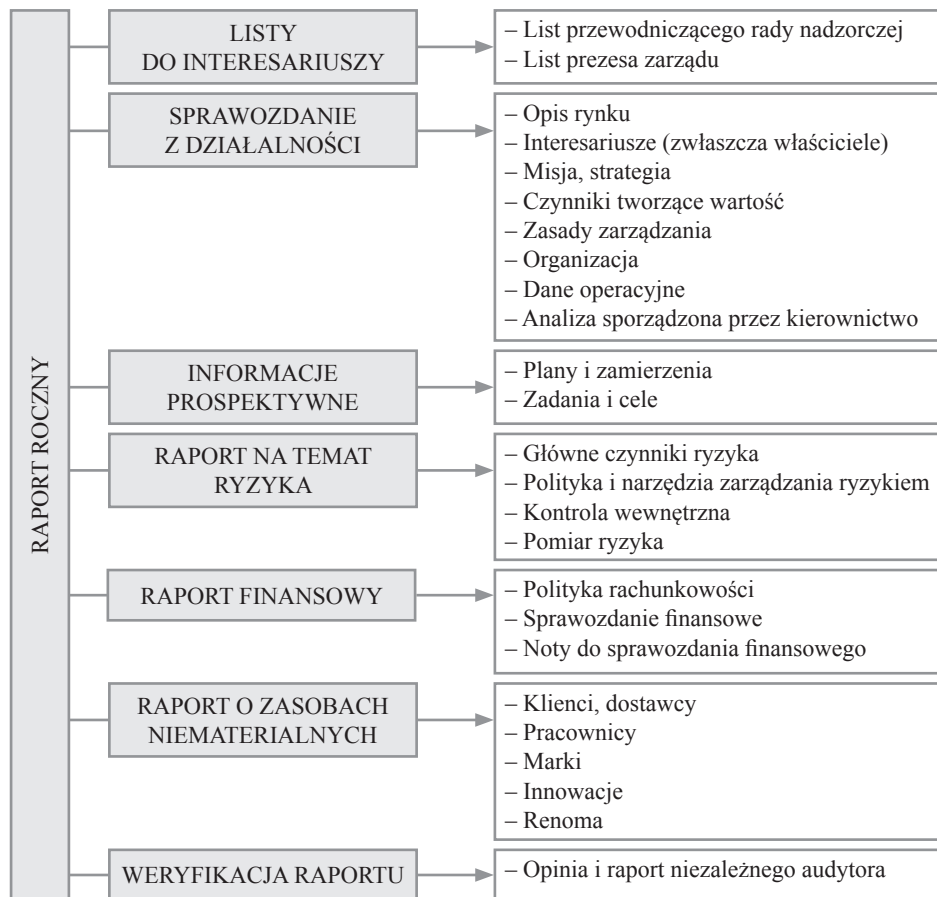
Raport roczny powinien charakteryzować się zestawem przypisanych mu cech – nieodłącznych atrybutów (ilustr. 3.3), z tego też powodu budowa i sporządzenie modelu sprawozdawczego bilansu również muszą spełniać powyższe kryteria przypisane ogólnie do raportowania rocznego. W kontekście ewolucji rachunkowości, sposobu raportowania informacji finansowej użytecznej dla jej użytkownika,

⁴¹ Ewolucja rachunkowości rodzi wiele praktycznych problemów, które mogą istotnie wpływać na wiarygodność (jakość) tworzonych nowych raportów rocznych. Zalicza się do nich m.in.:

- problem wiarygodności informacji, związany z dokonywanymi szacunkami i prognozami,
- problem spełnienia oczekiwań informacyjnych interesariuszy (przy jednoczesnym zachowaniu tajemnicy przedsiębiorstwa w celu uchronienia go przed utratą zdolności konkurencyjnej),
- problem wykorzystania informacji prospektywnych (wypracowanie zasad chroniących kierownictwo przed ewentualnymi pozwami sądowymi będącymi skutkiem oczekiwań inwestorów i nadinterpretacji informacji prospektywnych).

Por. T. Cebrowska, *Nowe podejście do sprawozdawczości finansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2001, t. 4 (60).

należy dokonać krytycznej oceny bieżących narzędzi sprawozdawczości finansowej. Tym samym powinno się ustalić, czy obecne rozwiązania sprawozdawcze spełniają kompletnie stawiane im postulaty i oczekiwania informacyjne.

Ilustr. 3.2. Struktura raportu rocznego przedsiębiorstwa

Źródło: M. Marcinkowska, *Roczny raport z działań i wyników przedsiębiorstwa*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004, s. 77

Odpowiedź na to pytanie wydaje się prosta, gdyż równoległe z ewolucją systemu rachunkowości oraz wymagań informacyjnych powinny następować zmiany narzędzi sprawozdawczych, zmierzające do optymalizacji zawartych w sprawozdaniach informacji oraz zaspokojenia zapotrzebowania na użyteczne informacje finansowe.

Przeprowadzone badania literaturowe wskazują na możliwość wykorzystania teorii bilansowej W. Osbahra jako podstawy koncepcji nowej formuły sprawozdawczej bilansu. Badania te wpisują się w katalog działań zmierzających do zwiększenia

użyteczności informacji finansowych wynikających ze sprawozdań finansowych; tym samym można je zaliczyć do nurtu badań dążących do udoskonalenia sprawozdawczości finansowej.

Ilustr. 3.3. Cechy jakościowe raportu rocznego
Źródło: oprac. własne

Nowy model sprawozdawczy określony dla bilansu stanowi próbę wyjścia naprzeciw zróżnicowanym oczekiwaniom użytkowników sprawozdań finansowych. Jego budowa będzie musiała sprostać wymaganiom ujawnień w zakresie wypełnienia luki komunikacyjnej oraz spełniać wszelkie warunki stawiane nowemu raportowi rocznemu w koncepcji odpowiedzialności przedsiębiorstwa⁴².

⁴² Wyznacznikami koncepcji odpowiedzialności przedsiębiorstwa (w zakresie tworzenia raportu rocznego) są (w nawiasach zaprezentowano cechy każdego z wyznaczników całościowego procesu sprawozdawczości):

- zakres i charakter ujawnianych informacji (cechy: kompletność, istotność, dokładność),
- jakość ujawnianych informacji (cechy: zrozumiałość, przydatność, wiarygodność, porównywalność),
- sposób dostarczania informacji (cechy: dostępność, aktualność, regularność, klarowność),
- stałe zarządzanie procesem sprawozdawczości (cechy: integracja systemów, stałe usprawnienia).

Por. M. Marcinkowska, *Roczny raport z działań...*, s. 52–55.

2. Ramy tworzenia nowego bilansu

2.1. Podstawy teoretyczne modelu

Sprawozdawczość finansowa XXI wieku podąża drogą tworzenia raportów biznesowych⁴³, czyli swoistych opracowań prezentujących odpowiednie informacje dla danej grupy odbiorców, które ponadto mogą być elastycznie dostosowywane do potrzeb informacyjnych użytkownika. Stanowią one ocenę „wydajności biznesowej”, umożliwiając szybkie sprawdzenie stanu oraz monitorowanie stopnia realizacji strategicznych celów przedsiębiorstwa realizowanych przez kierownictwo. Raport biznesowy jest naturalną konsekwencją zmian zachodzących w rachunkowości, w której dominującą rolę odgrywają globalne rynki, globalni inwestorzy i międzynarodowe prawo.

Bilans stanowił od początku swojego istnienia element sprawozdawczy informujący o zasobności majątkowej, strukturze źródeł finansowania danego przedsiębiorstwa. Mimo zachodzących zmian⁴⁴ jego forma nie ulegała jednak przeobrażeniom. Można by sądzić, że struktura tego elementu sprawozdania finansowego jest uważana za niezwykle elastyczną, taką, która dobrze znosi ciężar zmian dotyczących specyfiki i form pozycji prezentowanych w bilansie⁴⁵. Na tym etapie rozwoju rachunkowości pojawia się pytanie, czy nowoczesne rozwiązania (metody i narzędzia wyceny) nie wpływają na tyle silnie na wielkości finansowe, że bilans może tracić powoli jeden z głównych celów jego sporządzania – zrozumiałą prezentację informacji o prawdziwej i rzetelnej sytuacji finansowej danego przedsiębiorstwa.

W związku z powyższym próbuje się tak określić strukturę bilansu, aby zachować wszelkie reguły wynikające z obowiązków wyceny oraz równolegle umożliwić rzeczywistą ocenę sytuacji finansowej przedsiębiorstwa⁴⁶. Jednocześnie

⁴³ Przypieszone tempo ewolucji kształtu i zawartości sprawozdawczości finansowej w ostatnich latach spowodowało, że nie wypracowano jednego, uniwersalnego określenia okresowego zbioru informacji, których ujawnienia oczekują od jednostki użytkownicy. Używane są terminy „nowe sprawozdanie finansowe”, „nowy raport finansowy”, „rozszerzony raport finansowy”, „pełny raport finansowy”, a także „raport biznesowy”. Tym ostatnim określeniem posługiwano się w niniejszej rozprawie zawsze, gdy była mowa o nowoczesnym zestawie informacji, uzupełnionym o nowe informacje finansowe i niefinansowe, w ujęciu *ex post* i *ex ante*, tabelaryczne i opisowe itp. Por. E. Śnieżek, *Sprawozdawczość przepływów pieniężnych – krytyczna ocena i propozycja modelu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008, s. 335.

⁴⁴ Globalizacji rynków, harmonizacji prawa, wprowadzania wspólnych międzynarodowych standardów rachunkowości itp.

⁴⁵ Przy definiowaniu modelu sprawozdawczego na tym etapie nie uwzględniono projektu zmian wizerunku bilansu wynikającego z konwergencji IASB/FASB. Ten problem zostanie poruszony przy szczegółowym omówieniu docelowego modelu sprawozdawczego.

⁴⁶ Przez rzeczywistą ocenę sytuacji finansowej rozumie się ocenę działalności istotnej operacyjnie tzw. *core business*, tj. ocenę sytuacji finansowej pozbawioną kosztów i przychodów sporadycznych, pozornych czy też wynikających z wyceny bilansowej.

proponowany model nie jest krytyką dotychczasowych rozwiązań rachunkowości w zakresie wyceny i prezentowania danych w bilansie. Ocena taka byłaby możliwa poprzez zastosowanie innej formy prezentacji danych finansowych zawartych w bilansie, dlatego niniejszy model sprawozdawczy powinien uzupełniać bilans w tradycyjnej formie, np. w formie istotnej noty objaśniającej ten element sprawozdania finansowego. Tak skonstruowany model wpisuje się we współczesne trendy raportowania biznesowego. Zdaniem autora może on stanowić ważny czynnik dla właścicieli spółki czy potencjalnych inwestorów, umożliwiając ocenę jej działalności. O atrakcyjności modelu oraz wysokiej jego użyteczności dla odbiorców sprawozdań finansowych świadczą następujące jego cechy:

1) model opiera się na dokonywaniu reklasyfikacji danych finansowych, która ma służyć dokonaniu oceny działań faktycznie zrealizowanych (istotnych operacyjnie) oraz oddzieleniu ich od działań pozornych (nieistotnych operacyjnie), niejednokrotnie istotnych wynikowo (kształtujących wynik okresu);

2) model zakłada również zmiany w prezentacji wyniku finansowego, tj. rozwarstwienie się informacji (zaszeregowania kosztów i przychodów) – tzn. oddzielony (i oddzielnie zaprezentowany) zostaje wynik na podstawowej działalności operacyjnej (istotnej operacyjnie) od wyników osiąganych poprzez inne, uzupełniające, niecykliczne, tymczasowe, sporadyczne działania (nieistotne operacyjnie);

3) model charakteryzuje się wysoką elastycznością, tzn. można go wykorzystać wielowymiarowo i wieloaspektowo (tzw. wielowariantowość modelu), np. do oceny wpływu rachunkowości kreatywnej (model może stanowić narzędzie oceny poprzez odpowiednią reklasyfikację danych, tym samym uwidoczniając obszary, w których mogło nastąpić pozorne kształtowanie wizerunku). Model umożliwia ocenę wpływu, jaki wywiera na sytuację finansową zastosowanie nowoczesnych metod wyceny, jednocześnie nie neguje uzyskanych wartości wynikających z wycen oraz nowoczesnych trendów sprawozdawczości (np. struktura bilansu według projektu MSSF).

Proponowany model sprawozdawczy bilansu, który mógłby stanowić jeden z elementów raportu biznesowego, musi spełniać wymagania informacyjne stawiane przez współczesnych odbiorców (adresatów) raportów biznesowych (a w węższym rozumieniu – odbiorców sprawozdań finansowych). Model stanowi adaptację założeń, powstałej na początku ubiegłego wieku i adresowanej do ówczesnego przedsiębiorcy, teorii bilansowej W. Osbahra⁴⁷ do wymagań użytkownika sprawozdań finansowych w XXI wieku. Przekładając teorię Osbahra na obecne wymogi sprawozdawcze, uwzględniając rozbudowę mechanizmów rynkowych i zachowań jego uczestników, należy przedsiębiorcę (rozumianego zgodnie z definicją panującą na początku XX wieku w Niemczech) traktować na

⁴⁷ Dokładna nazwa teorii brzmiała „bilans przedsiębiorstwa w ujęciu przedsiębiorcy”, którego należało utożsamiać z właścicielem przedsiębiorstwa.

równi ze współcześnie szeroko definiowanym inwestorem (przez określenie to rozumimy zarówno właściciela, który zainwestował w założenie przedsiębiorstwa, jak i potencjalnego inwestora).

Teoria bilansowa W. Osbahra wyprzedzała ówczesną myśl rachunkowości i nadawała bilansowi kształt, który mógł być trudny do wyobrażenia w tamtym czasie. Dzięki wizjonerskiemu spojrzeniu teoria ta może stanowić narzędzie do wykorzystania w realiach XXI wieku. Zdaniem autora niniejszego opracowania, jej uniwersalność i elastyczność powodują, że można uważać ją za wysoce użyteczną. Teoria W. Osbahra w znaczącej części opisuje problem „oznaczenia wartości bilansowych⁴⁸”, wskazując, że wartości wykazywane w bilansie mogą składać się z kilku nakładających się warstw informacyjnych, których to istnienie zaciemnia rzeczywisty wizerunek sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa. Krótki przykład ilustruje istotę wartości informacyjnej wynikającej z rozwarstwienia wartości bilansowych⁴⁹.

Przykład

Przedsiębiorstwo posiada akcje spółki notowanej na giełdzie (utrzymywane z myślą o odsprzedaży), które wyceniono (i ujawniono w bilansie) w kwocie 2 000 zł oznaczającej bieżącą wartość rynkową; ich zakup nastąpił za kwotę 1 500 zł, wobec czego 500 zł stanowi wycenę bilansową, która podwyższyła wynik finansowy okresu⁵⁰.

Z punktu widzenia teorii bilansowej W. Osbahra na daną wielkość (oznaczenie bilansowe) należałoby patrzeć w następujący sposób: wartość 2 000 zł należałoby podzielić (rozwarstwić) na dwie: 1 500 zł, co stanowi cenę nabycia akcji (koszt historyczny) oraz 500 zł, co jest wyceną na dzień bilansowy. Jeżeli przedsiębiorstwo nie traktuje określonego obrotu papierami wartościowymi jako podstawowej działalności operacyjnej, to wycena bilansowa tego składnika, która wpływa na wynik (stanowiąca przychód finansowy), nie dotyczy działalności istotnej operacyjnie, jest jedynie ubocznym efektem prowadzonej działalności. Dlatego daną wycenę bilansową należałoby wyłączyć z wyniku finansowego (pierwotnie ustalonego według obowiązujących standardów rachunkowości); w ten sposób otrzymamy wynik finansowy uzyskany wyłącznie na działalności operacyjnej⁵¹. W samych aktywach dany składnik byłby wykazany w dwóch pozycjach: w pozycji „Aktywa obrotowe – inwestycje krótkoterminowe” oraz w pozycji „Wycena inwestycji krótkoterminowych”.

Takie rozwarstwienie wartości bilansowej informuje użytkownika sprawozdania finansowego o kwocie faktycznie wydatkowanej na nabycie (koszt historyczny określony na poziomie ceny nabycia) oraz o kwocie możliwej do uzyskania w przyszłości (przyszłym zysku bądź stracie na zbyciu widocznych w wycenie bilansowej powyżej ceny nabycia), jednakże na dzień wyceny bilansowej dana wartość jest czystym oszacowaniem (niezrealizowanym zdarzeniem gospodarczym).

⁴⁸ W. Osbahr przez termin „oznaczenia bilansowe” rozumiał efekt wyceny pozycji bilansowych tworzących wartość liczbową danej pozycji w bilansie.

⁴⁹ O wartości bilansowej pisała również E. Walińska w rozprawie habilitacyjnej. Por. szerzej E. Walińska, *Wartość bilansowa przedsiębiorstwa a alokacja podatku dochodowego*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2004.

⁵⁰ Akcje klasyfikuje się jako aktywa obrotowe dostępne do sprzedaży.

⁵¹ Oczywiście przy założeniu, że nie miały miejsca inne transakcje (zdarzenia gospodarcze), które należałoby ująć według tej samej zasady.

Teoria bilansowa, jak i model sprawozdawczy mają za zadanie wydzielenie z wielu zaistniałych zdarzeń gospodarczych takich, które nie wpływają istotnie (w ocenie przedsiębiorstwa⁵²) na działalność operacyjną.

Autor opracowania w przytoczonym przykładzie próbuje odpowiedzieć na pytanie, czy zagregowana wartość bilansowa (składająca się z kilku nakładających się na siebie warstw) jest źródłem użytecznej informacji dla adresata sprawozdania finansowego? Uniwersalność teorii i potencjalne obszary świadczące o możliwościach zastosowania proponowanego modelu sprawozdawczego dają wyraz celom, jakim może służyć nowy sposób prezentacji bilansu (tab. 3.2).

Tabela 3.2. Potencjalne obszary wykorzystania teorii bilansowej W. Osbahra w praktyce rachunkowości XXI wieku

Obszar wykorzystania (cel sporządzenia modelu)	Poziom użyteczności	Opis
Analiza efektywności działalności operacyjnej (istotnej) oraz wpływu zdarzeń nieistotnych operacyjnie	podstawowy	Próba oceny rzeczywiście wykonywanej działalności operacyjnej w odróżnieniu od zdarzeń pozornych, nieoperacyjnych (podział wyniku finansowego na wynik istotny operacyjnie oraz wynik z wyceny, działań pozornych – wynik na zdarzeniach nieistotnych operacyjnie); podział w strukturze bilansu na pozycje w koszcie historycznym wraz z wydzieloną wyceną pozycji bilansowych (rozwarstwienie oznaczeń bilansowych)
Analiza zdolności do generowania wartości w przyszłości	podstawowo- uzupełniający	Próba oceny zdolności do generowania wartości w przyszłości, zarówno w ujęciu memoriałowym, jak i prognoz kasowych (ocena możliwości generowania wartości w przyszłości zgodnie z najnowszymi wyznacznikami sprawozdawczości finansowej według IASB/FASB czy też ocena sprawozdań sporządzonych według MSSF/MSR)
Ocena wpływu rachunkowości kreatywnej na wizerunek przedsiębiorstwa	uzupełniający	Próba oceny „pozorności” wyniku finansowego, tzn. oszacowania jego części będących wynikiem wyłącznie działań mających na celu fryzowanie (upiększanie) wyniku finansowego
Ocena wpływu sytuacji wyjątkowych (przejęć, fuzji czy zmiany systemów rachunkowości)	uzupełniający	Próba oceny wpływu sytuacji wyjątkowych, takich jak zmiany kapitałowe (fuzje, przejęcia) czy zmiany systemu rachunkowości (np. przejście z ustawy o rachunkowości na MSSF/MSR) na ogólną sytuację finansową oraz wynik finansowy

Źródło: oprac. własne.

⁵² Definicja działalności operacyjnej, jak i zdarzeń istotnych operacyjnie zależy wyłącznie od specyfiki działalności każdego z przedsiębiorstw oraz ustaleń kierownictwa w tym zakresie (zdefiniowania, co jest działalnością operacyjną, a co może być uznane za działalność poboczną, nieistotną, sporadyczną).

Przyjęte w tabeli 3.2 określenia poziomów użyteczności (podstawowy, podstawowo-uzupełniający oraz uzupełniający) oznaczają:

– podstawowy poziom użyteczności – określa, że model sporządzony jest zgodnie z założeniami wynikającymi z teorii W. Osbahra i stanowi podstawową notę uzupełniającą do bilansu (tzw. użyteczność sprawozdawcza modelu);

– podstawowo-uzupełniający poziom użyteczności – określa, że model jest opracowany zgodnie z założeniami wynikającymi z teorii W. Osbahra, stanowi podstawową notę uzupełniającą do bilansu oraz zawiera rozbudowaną część dotyczącą przyszłych prognoz (tzw. użyteczność sprawozdawczo-menedżerska modelu);

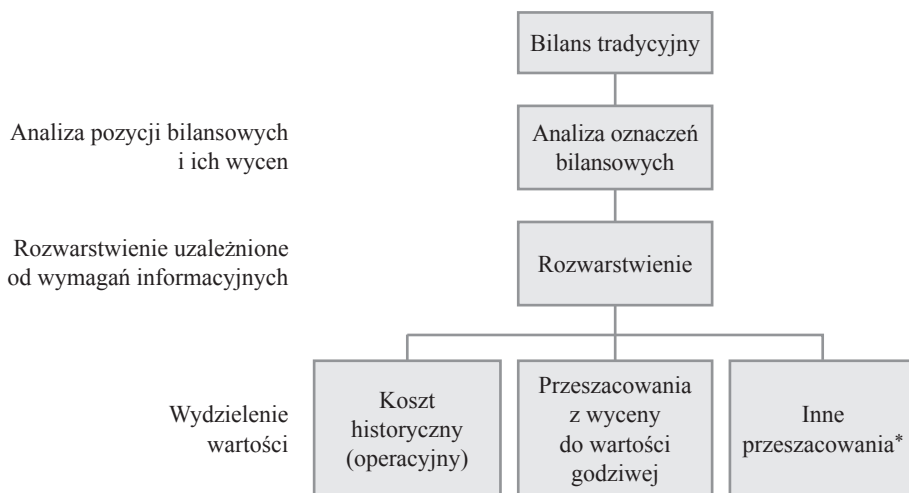
– uzupełniający poziom użyteczności – określa, że model jest przygotowywany zgodnie z założeniami teorii W. Osbahra, lecz nie musi spełniać obowiązku sprawozdawczego, tzn. stanowić podstawowej noty objaśniającej do bilansu, gdyż sporządzony może być w każdym innym celu (tzw. użyteczność menedżerska modelu).

Podstawowym założeniem modelu jest analiza oznaczeń bilansowych pod kątem ich rozwarstwienia na pożądane poziomy informacyjne, których przekrój czy liczba uzależnione są od zapotrzebowania informacyjnego zgłaszanego przez użytkowników sprawozdań finansowych. Analiza oznaczeń bilansowych winna odbywać się etapowo (ilustr. 3.4).

Analiza pozycji bilansowych, ich wycen, wyodrębnienie pozycji, które należałoby uznać za bezpośrednio powiązane z działalnością operacyjną, powodują, że uzyskujemy nowy wymiar i kształt sprawozdawczy bilansu, który staje się bilansem wtórnym w stosunku do bilansu tradycyjnego, jednakże dostarcza informacji o innym ciężarze gatunkowym⁵³. Wiadomo, że zmiany, jakie zachodzą w gospodarkach światowych, wymuszają na rachunkowości prezentację danych zgodnie z najnowszymi trendami sprawozdawczymi. Proponowany model nie neguje ważności ani wartości pozycji bilansowych ujmowanych zgodnie z MSSF

⁵³ Na wstępie definiowania założeń do modelu należy odpowiedzieć na pytanie, czy użytkownik sprawozdania może sam dokonać reklasyfikacji i rozwarstwienia danych finansowych, by móc samodzielnie sporządzić bilans według nowej formuły sprawozdawczej? Autor próbuje odpowiedzieć na to pytanie w następnym rozdziale pracy, w którym zaakcentowano, że w tym aspekcie kluczową rolę odgrywa posiadanie odpowiedniego materiału informacyjnego, który umożliwi dokonanie reklasyfikacji danych finansowych i ich dalsze rozwarstwienie. Tym samym wcześniej postawione pytanie można przekształcić do następującego: „Czy raporty finansowe zawierają takie przekroje informacyjne, które umożliwiają samodzielne sporządzenie przez użytkownika danego modelu sprawozdawczego?”. Odpowiedź na nie wskaże, czy dany model może być swobodnie sporządzany przez każdego z użytkowników sprawozdania finansowego (tym samym nie będzie wymagane, by był on obowiązkową częścią raportu finansowego w formie noty objaśniającej), czy też potrzebne informacje do jego sporządzenia istnieją wyłącznie na poziomie danego przedsiębiorstwa (wówczas sporządzenie tego modelu bilansu będzie spoczywać na samym przedsiębiorstwie jako części raportu finansowego w formie noty objaśniającej do bilansu).

czy innymi standardami sprawozdawczymi, wręcz przeciwnie, stanowi niekiedy odpowiedź na pytanie o realność wyników, pozycji bilansowych – tych rzeczywiście wykonanych, zrealizowanych, a dotyczących działań operacyjnych przedsiębiorstwa. Nowoczesne modele wycen (a tym samym prezentacji danych w sprawozdaniach finansowych) zawierają coraz większą dozę subiektywnych oszacowań, trudno weryfikowalnych prognoz zarówno w odniesieniu do wartości na dzień bilansowy, jak i oceny trafności uprzednich prognoz.

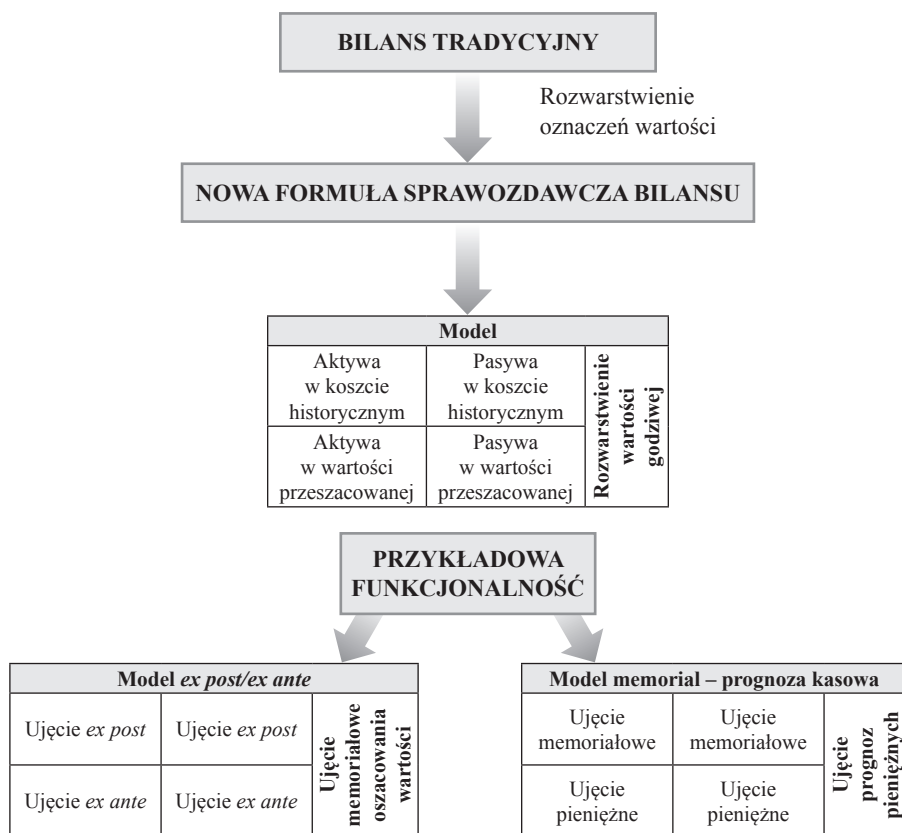

* Inne przeszacowania obejmują działania wymagane przy przekształceniu bilansu do wartości likwidacyjnej, przy analizie bilansu podczas przejęć i fuzji, przy analizie uwzględniającej implementację nowych wzorców sprawozdawczych (np. bilans zgodny z ujęciem IASB/FASB) oraz do oceny rachunkowości kreatywnej i jej wpływu na pozorność wyniku finansowego (pozorny wynik finansowy – to wynik ukształtowany na skutek przeprowadzenia transakcji niewynikających z podstawowej działalności operacyjnej, jest wynikiem uzyskanym na przeprowadzonych wycenach, ujęciach zdarzeń nieoperacyjnych, który kształtuje ogólną kwotę podstawowego wyniku finansowego).

Ilustr. 3.4. Przebieg oznaczania i rozwarstwiania wartości bilansowych

Źródło: oprac. własne

Jak już wcześniej wskazano w tabeli 3.2., model wykazuje wysoką funkcjonalność, elastyczność dostosowania do wymogów stawianych bądź to przez kierownictwo, bądź przez właścicieli czy przez potencjalnych inwestorów. Charakteryzuje się on szeroką użytecznością i dużą elastycznością dostosowania do stawianych mu celów. Ilustracja 3.5 przedstawia przykładowe przekształcenie tradycyjnego bilansu do modelu o narzuconym przekroju informacyjnym, umożliwiającym dokonanie analiz *ex post/ex ante* czy też analiz typu: memoriał – prognoza kasowa.

Ilustr. 3.5. Przykładowa funkcjonalność nowej formuły sprawozdawczej bilansu⁵⁴
Źródło: oprac. własne

Ilustracja 3.5 przedstawia sposób przekształcenia tradycyjnego bilansu do określonej funkcjonalności; w niniejszym przypadku uzyskano bilans w przekroju informacyjnym, umożliwiającym dokonanie ocen wypłacalności oraz trafności prognoz. Ilustracja określa tylko jedną z przykładowych możliwości modelu. Sporządzane bilanse w tym ujęciu oznaczają, że:

1) model bilansu *ex post/ex ante* stanowi ilustrację sytuacji finansowej przedsiębiorstwa w przekroju historyczno-prognostycznym o ukierunkowaniu na memoriałowość prognoz, np. do wycen do wartości godzivej zastosowano metody oparte wyłącznie na szacowaniu memoriałowym wartości (do wyceny do wartości godzivej nie wykorzystano prognoz przyszłych przepływów pieniężnych generowanych w toku działalności). Model obrazuje majątek w wartości historycznej

⁵⁴ Przez bilans tradycyjny rozumie się bilans sporządzany zgodnie z ogólnie obowiązującymi normami prawnymi oraz praktyką sprawozdawczą, publikowany i udostępniany użytkownikom.

(*ex post*) oraz jego potencjał w przyszłości (*ex ante*) w momencie, gdy dane aktywa wycenione w innej wartości niż koszt historyczny będą podlegać realizacji (tzn. sprzedaży, likwidacji, zamianie itp.). Część *ex ante* jest specyficzną częścią bilansu, gdyż informuje ona o wpływie wycen na bieżące wyniki (bądź wyniki zatrzymane) oraz jednocześnie powinna zwracać uwagę na obszary działalności (posiadane składniki aktywów) obciążone ryzykiem, np. niezrealizowania w przyszłości założonych planów⁵⁵. Jednocześnie użytkownik tego modelu, gdy porówna go z pierwotnym bilansem oraz wynikiem finansowym, będzie w stanie odczytać, jaką część osiągniętych wyników stanowią wyceny bilansowe, bądź działania pozorne, jednokrotne (nieistotne operacyjnie);

2) model bilansu „memoriał – prognoza kasowa” może stanowić ilustrację problemów wypłacalności, tzn. zamrożenia gotówki w postaci nie płynnych aktywów czy też prognoz wpływów z posiadania danych aktywów. W tym modelu prognozę stanowi ocena każdego ze składników majątku pod kątem możliwości generowania gotówki w przyszłości. Podstawą tego modelu może być wycena pozycji bilansowych według wartości godziwej, ale wyłącznie bazująca na przyszłych przepływach pieniężnych (z pominięciem wycen szacunkowych, które są wyłącznie memoriałowe). Ocena wpływu na wynik finansowy odbywa się analogicznie do tego sposobu, który opisano w punkcie 1. (również dokonane jest podzielenie wyniku). Model w tej formie prezentuje informacje o przyszłych zdolnościach płatniczych, ryzyku niewypłacalności (potencjalnego bankructwa).

Charakterystyka modelu oraz możliwości jego wykorzystania podkreślają jego uniwersalność i wielowymiarowość, a także umożliwiają zdefiniowanie jego celu.

2.2. Cele modelu

Celem modelu jest przedstawienie informacji finansowej w bilansie w takiej formie, która pozwalałaby na wypełnienie luki komunikacyjnej między przedsiębiorstwem (reprezentowanym przez zarząd) a inwestorami i innymi interesariuszami, w zakresie zaprezentowania im sytuacji finansowej, zgodnie z założeniami modelu W. Osbaha osadzonego w nurcie rozwiązań rachunkowości XXI wieku. Bilans, jako sprawozdanie z sytuacji finansowej jednostki określonej na konkretny dzień bilansowy, przekazuje informacje silnie zagregowane, które mogą utrudniać właściwą ocenę przedsiębiorstwa. Poprzez właściwą reklasyfikację danych finansowych i ich rozwarstwienie jest możliwe zaprezentowanie informacji w formie użytecznej dla odbiorcy.

⁵⁵ Chodzi tu o sytuację, gdy wyceniony powyżej kosztu historycznego składnik aktywów może być zrealizowany w przyszłości po niższej wartości niż wycena na dzień bilansowy.

Inaczej mówiąc, celem modelu jest prezentacja narzędzia, które umożliwi reorganizację pozycji w bilansie i podział oraz prezentację zgodnie z następującymi założeniami:

- reklasyfikacja pozycji bilansu oraz rozwarstwienie wielkości bilansowych i wydzielenie z każdej pozycji wartości oznaczających zdarzenie pozorne (np. oszacowanie wynikające z wyceny do wartości godziwej) oraz

- zaprezentowanie ich w sposób charakterystyczny dla danego modelu (zgodny z teorią bilansową Osbahra).

Model wpisuje się w trendy wyznaczone przez najnowsze standardy i założenia koncepcyjne międzynarodowej rachunkowości. Nowa formuła bilansu spełnia założenia koncepcyjne, które za ogólny cel sprawozdawczości finansowej⁵⁶ w zakresie użyteczności generowanej informacji stawiają m.in.:

- dostarczanie użytecznej informacji dla obecnych i potencjalnych inwestorów, kredytodawców, jak i innych podmiotów udostępniających kapitał przedsiębiorstwu⁵⁷;

- dostarczanie informacji, na podstawie której będzie możliwe dokonanie prognozy w zakresie przyszłych przepływów pieniężnych generowanych w przedsiębiorstwie⁵⁸.

Ilustr. 3.6. Rozwarstwienie wartości bilansowych na przykładzie wartości godziwej

Źródło: oprac. własne

Równocześnie jednak w założeniach koncepcyjnych podkreśla się, że często jedyna generowana informacja dla obecnego bądź przyszłego inwestora wynika

⁵⁶ *The Conceptual Framework for Financial Reporting* zostały wydane we wrześniu 2010 r. przez IASB i stanowią ramy konceptualne dla sporządzania i prezentowania sprawozdań finansowych.

⁵⁷ *The Conceptual Framework for Financial Reporting, Objective 2*, IASB, IFRS Foundation 2010, s. A27.

⁵⁸ *Ibidem, Objective 3*, s. A27.

ze sprawozdania finansowego, dlatego muszą one spełniać stawiane im cele⁵⁹, tym bardziej że każdy z inwestorów może potrzebować zupełnie innego zakresu informacji, które uzna za użyteczne. W tym zakresie kierownictwa przedsiębiorstw winny zapewnić, by sprawozdania finansowe generowały i zaspokajały potrzeby jak największej liczby decydentów⁶⁰.

Przykładowy proces rozwarstwiania wartości bilansowej przedstawia ilustracja 3.6. Prezentacja tak ujętej wartości bilansowej stanowi dla odbiorcy informacji narzędzie do oceny działalności przedsiębiorstwa, przyszłych potencjalnych możliwości, stopnia wpływania na wynik finansowy zdarzeń niewynikających ze zdarzeń powtarzalnych, istotnych operacyjnie (zaklasyfikowanych przez przedsiębiorstwo do działalności operacyjnej).

Model sprawozdawczy, oprócz reklasyfikacji pozycji bilansowych pod względem rozwarstwienia wartości godziwej (bądź inaczej ustalonej wartości bilansowej), zakłada podział rachunku zysków i strat na:

- rachunek wyników obejmujący ściśle działalność operacyjną (zdefiniowaną przez przedsiębiorstwo jako istotną operacyjnie) oraz
- rachunek wyników obejmujący działania pozorne, czyli przychody i koszty wynikające z wycen, przeszacowań oraz zdarzeń gospodarczych, których nie należy wiązać z podstawową działalnością operacyjną.

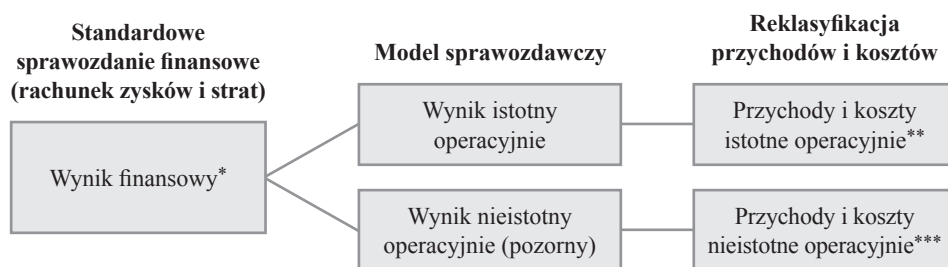
Powyższy podział pierwotnego wyniku finansowego dla odbiorcy informacji finansowej staje się sygnałem o tym, jaką część pierwotnego wyniku (wyniku przed podziałem wynikającym z założeń teorii W. Osbahra) stanowi wynik osiągnięty na podstawowej (istotnej) działalności operacyjnej⁶¹, a jaki został osiągnięty na innych zdarzeniach (jednokrotnych, związanych z wyceną, sporadycznych, nieistotnych z punktu widzenia działalności operacyjnej). W modelu dokonano podziału wyniku finansowego na wynik finansowy istotny operacyjnie oraz na nieistotny operacyjnie (pozorny wynik finansowy⁶² – por. ilustr. 3.7).

⁵⁹ *Ibidem*, *Objective 5*, s. A28.

⁶⁰ *Ibidem*, *Objective 8*, s. A28.

⁶¹ Na przykład MSR 7 definiuje działalność operacyjną jako podstawowy rodzaj działalności powodujący powstawanie przychodów oraz każdy inny rodzaj działalności, który nie ma charakteru działalności inwestycyjnej i finansowej. Jednakże W. Osbahra nie przytacza ścisłej definicji, co należy uważać za działalność istotną operacyjnie, taka ocena należy do każdego z przedsiębiorstw z osobna. Wskazuje jednak wyraźnie, że wszelkie działania niepowtarzalne, wyceny bilansowe, działania jednokrotne bądź wynikowo zamierzone nie mogą być odnoszone na wynik działalności, który jest istotny operacyjnie.

⁶² Oryginalne zapisy teorii W. Osbahra mówią, że przychody i koszty zmieniają istotnie kapitał własny bądź też wpływają na te zmiany nieistotnie. Model stanowi przeniesienie zapisów teoretycznych na grunt rozwiązań rachunkowości wypracowanych w praktyce końca XX wieku i początku XXI wieku, a więc ponad 100 lat później od momentu pojawienia się teorii w niemieckim piśmiennictwie.

* Model może być również użyty do sprawozdań sporządzonych zgodnie z MSSF (dla wyniku całościowego), jak i każdego innego porządku sprawozdawczego (np. ustawa o rachunkowości).

** Przychody i koszty dotyczące rzeczywistej (tzn. zrealizowanej) działalności operacyjnej, czyli bez uwzględnienia wycen i szacunków niebędących efektem działalności operacyjnej, a wymuszone wymogami sprawozdawczymi wynikającymi z wyceny na dzień bilansowy.

*** Przychody i koszty z innych niż działalność operacyjna działalności oraz przychody i koszty dotyczące wszelkich przeszacowań i wycen bilansowych.

Ilustr. 3.7. Ujęcie wyniku finansowego w nowym modelu sprawozdawczym

Źródło: oprac. własne

Z pewnością pojawienie się nowego modelu sprawozdawczego, jako informacji uzupełniającej do tradycyjnego bilansu, może stanowić o dalszym rozbudowywaniu się już i tak obszernych raportów finansowych. W szczególności problem zwiększania objętości raportów finansowych dotyczy tych przedsiębiorstw, które mają obowiązek sporządzenia sprawozdania finansowego zgodnie z MSSF, a te z kolei nakazują ujęcie w raportach finansowych wielu obligatoryjnych ujawnień. Obszerność raportów rocznych dla wielu użytkowników traci walor czytelności, a przez to przekaz informacyjny staje się znacząco utrudniony. Pojawienie się potencjalnie nowego wymogu ujawnień (niniejszego modelu prezentowanego jako nota uzupełniająca do bilansu) ma służyć podniesieniu czytelności prezentacji istotnych informacji przydatnych w ocenie rzeczywistej sytuacji finansowej przedsiębiorstwa. Na tym etapie rozważań pojawia się kolejne pytanie, czy nowy element (nota do sprawozdania finansowego) sprawi, że użytkownik uzyska użyteczną i zadowalającą informację wynikającą z tak obszernego rocznego raportu finansowego? Odpowiedź na to pytanie zweryfikuje czas i praktyka gospodarcza.

Należy również podkreślić, że wyniki badań potwierdzają, iż obecny poziom obowiązkowych ujawnień w sprawozdaniach sporządzanych zgodnie z MSSF zapewnia stosunkowo wysoki poziom ochrony inwestora i poprawia pozycję konkurencyjną przedsiębiorstw⁶³. Tym samym należy odrzucić twierdzenie, że wraz ze wzrostem poziomu ujawnień raporty roczne stają się mniej czytelne i mniej

⁶³ Wyniki jednocześnie wskazały na rosnący zakres i jakość ujawnień (zarówno obowiązkowych, jak i nieobowiązkowych) w raportach rocznych spółek giełdowych. Szerzej zob. G.K. Świderska, M. Gruszczyński, Sz. Borowski, M. Kariozen, M. Karwowski, M. Pielaszek, *Wpływ zakresu ujawnianych informacji na poprawę ochrony inwestorów oraz pozycję konkurencyjną emitentów*

przejrzyste, a tym samym ich użyteczność decyzyjna dla inwestora zostaje zachwiana⁶⁴. Uzupełnienie obecnego raportu rocznego o opisywany model sprawozdawczy bilansu ma za zadanie doprowadzić do jeszcze większej czytelności sprawozdania finansowego, przejrzystości oraz transparentności wartości uzyskanych poprzez jej rozwarstwienie i reklasyfikację.

2.3. Założenia do budowy modelu

W dialogu między przedsiębiorstwem (reprezentowanym przez zarząd) a właścicielem⁶⁵, bądź potencjalnym inwestorem, jakość informacji oraz jej użyteczność stają się coraz bardziej poszukiwanym i pożądanym atrybutem. Na przeszkodzie do uzyskania jak najlepszych danych finansowych stoi zjawisko asymetrii informacyjnej, które powoduje powstawanie luki komunikacyjnej pomiędzy sporządzającym i odpowiedzialnym za sprawozdanie a czytającym i analizującym je. Podstaw asymetrii informacji (i tym samym luki komunikacyjnej) można upatrywać w dwóch różnych sposobach postrzegania przedsiębiorstwa i jego sytuacji finansowej⁶⁶, a mianowicie:

– w ocenie zarządu w prezentacji sytuacji finansowej winno dążyć się do przedstawienia możliwie najlepszego wizerunku przedsiębiorstwa, gdyż z tych wyników zarząd jest rozliczany;

– w ocenie właściciela (bądź inwestora) w prezentacji sytuacji finansowej nacisk winien być położony na przedstawienie realnej sytuacji finansowej,

papierów wartościowych, [w:] B. Micherda (red.), *Perspektywy rozwoju rachunkowości, analizy i rewizji finansowej w teorii i praktyce*, t. II, „Studia i Prace UE w Krakowie” 2010, s. 260–270.

⁶⁴ Jak słusznie zauważyła G.K. Świdarska, „szerszy zakres ujawnień w raportach rocznych przynosi korzyści nie tylko dla spółki i jej interesariuszy, ale również dla całej gospodarki. Są one związane z:

- efektywniejszą alokacją kapitału,
- zwiększeniem płynności rynków kapitałowych,
- dodatkowym efektem inwestycyjnym wynikającym z użytkowania kapitału pozyskanego po mniejszym koszcie”.

Por. G.K. Świdarska, *Wyzwania dla ekspertów rachunkowości wobec nowych koncepcji raportowania*, [w:] *Rachunkowość u progu XXI wieku*, FRRwP, Warszawa 1998, s. 330.

⁶⁵ Bądź grupą właścicieli (mniej lub bardziej rozproszoną).

⁶⁶ Choć tak naprawdę z ekonomicznego punktu widzenia te dwa poglądy winny się pokrywać, a zarząd oraz właściciel/inwestor – dążyć do jak najbardziej efektywnego wykorzystania powierzzonego majątku w celu generowania wartości. Niestety, kierownictwo wciąż większą rolę przypisuje, jako miernikowi efektywności, wynikowi finansowemu niż innym wielkościom. U podstaw takiego zachowania w wielu przypadkach leży połączenie systemu motywacyjnego wynagrodzeń zarządu, uzależnionych od osiągniętych wyników, co powoduje, że czasem prywatne interesy bywają przedkładane nad dobro przedsiębiorstwa, które w sprawozdaniu ujawnia znakomite wyniki finansowe, podczas gdy w rzeczywistości jego sytuacja finansowa może diametralnie się różnić.

z uwzględnieniem oceny przyszłych zagrożeń (np. braku wypłacalności) czy potencjalnych możliwości (np. generowania przepływów pieniężnych w przyszłości).

Połączenie systemu oceny efektywności działań zarządu z odpowiedzialnością za prezentowane wyniki i na tej podstawie możliwości uzyskania wotum zaufania na następny rok powoduje, że sporządzający sprawozdanie finansowe mogą wykonywać swoje obowiązki, działając nie tylko „dla dobra” przedsiębiorstwa, ale też we własnych prywatnych interesach. Oczywiście nie można tej sytuacji generalizować i rozciągać na wszystkie przypadki kształtowania wizerunku przedsiębiorstwa, ale nawet, gdy nie mamy do czynienia z zamierzonym fryzowaniem wyników, to często można dostrzec inne, prawidłowe działania (wyceny), które istotnie mogą wpływać na wizerunek przedsiębiorstwa, tuszując tym samym wyniki bieżącej działalności operacyjnej. W obu przypadkach czytający sprawozdanie finansowe ma utrudnione zadanie, by rozpoznać skalę tego działania, tzn. by mieć informację, jaka część bieżącego wyniku jest działaniem związanym z wyceną bilansową⁶⁷, a jaka jest wynikiem prowadzenia podstawowej działalności operacyjnej.

Z tego względu pojawia się potrzeba wypełnienia luki komunikacyjnej między sporządzającym sprawozdanie finansowe a szeroko definiowanym jego użytkownikiem. Proponowany model sprawozdawczy, bazujący na teorii W. Osbahra, ma za zadanie zminimalizować występującą asymetrię informacji oraz zaprezentować odbiorcy informacji finansowej dane w nowym układzie sprawozdawczym, co umożliwi mu dokładniejszą analizę działalności operacyjnej, bądź może służyć do innych celów⁶⁸. Model sprawozdawczy, przede wszystkim poprzez swoją charakterystyczną budowę (prezentację danych finansowych) składającą się z modułów, staje się narzędziem lepszego poznania przedsiębiorstwa przez zewnętrznego interesariusza. Umożliwia analizę skuteczności (efektywności) bieżącej działalności operacyjnej, analizę możliwych w przyszłości do uzyskania wielkości, które na dzień sporządzenia sprawozdania mogą być wyłącznie prognozami (szacunkami). Poprzez opracowanie nowej formuły sprawozdawczej bilansu podjęto próbę wypełnienia luki komunikacyjnej, co zaprezentowano w tabeli 3.3.

Istniejąca luka komunikacyjna między sporządzającymi sprawozdanie finansowe a jego użytkownikami spowodowała, że autor książki opracował model sprawozdawczy bilansu, który stanowi, w jego ocenie, narzędzie minimalizujące asymetrię informacji pomiędzy zarządami przedsiębiorstw a czytelnikami sprawozdań finansowych oraz jednocześnie jest próbą wskazania kierunku doskonalenia sprawozdawczości finansowej. Na ilustracji 3.8 zaprezentowano podstawowe

⁶⁷ Wyceny bilansowej nie należy odbierać w tym przypadku (i znaczeniu) w złej konotacji, gdyż mechanizmy rachunkowości wymagają jej przeprowadzenia przez sporządzających sprawozdania. Jednakże w każdym z przypadków, gdy wpływa ona na wynik, jest tylko i wyłącznie działaniem jednorazowym, systemowym, które jednocześnie osiągnięty w danym okresie rezultat koryguje (*in minus* bądź *in plus*).

⁶⁸ Zadania, jakie może wypełniać model sprawozdawczy, zostały opisane we wcześniejszej części rozdziału.

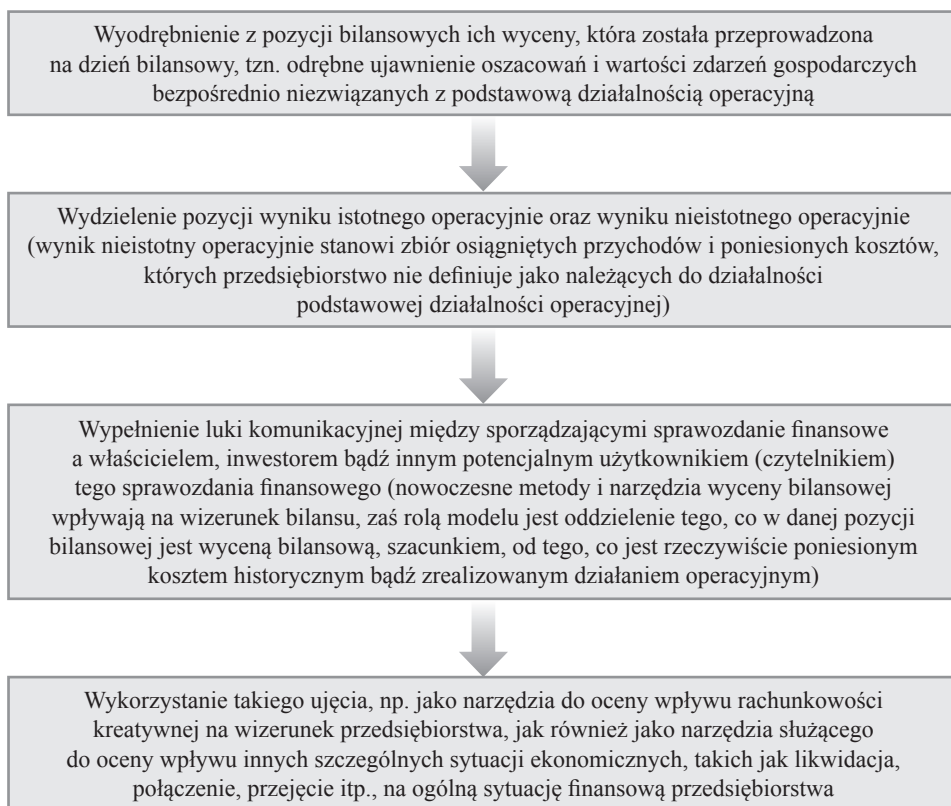
związki przyczynowo-skutkowe zawarte w modelu, prezentując go jako ciąg logicznie uzasadnionych działań nadających bilansowi nowe oblicze.

Tabela 3.3. Założenia nowego modelu sprawozdawczego bilansu a możliwości wypełnienia luki komunikacyjnej

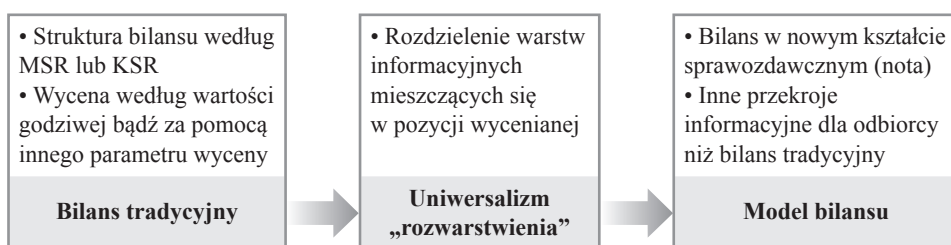
Składniki luki komunikacyjnej	Rozwiązanie prezentowane przez model sprawozdawczy
Luka informacyjna	Obecnie prezentacja danych finansowych pokazuje wyłącznie wynik finansowy końcowy wielu działań związanych z wyceną bilansową. Zaprezentowane dane finansowe, mimo że ukazują sytuację finansową w sposób zgodny z rzeczywistością, grupują w sobie wiele informacji, przez co stają się mało użyteczne dla odbiorcy; nowy model sprawozdawczy bilansu ma umożliwiać lepszą analizę przedsiębiorstwa w kategoriach jego udziału i roli w danym segmencie (branży)
Luka sprawozdawczości	Obecnie prezentacja danych jest niewystarczająca dla użytkownika sprawozdania finansowego; nowy model sprawozdawczy przedstawia nowy wymiar bilansu oraz zbiór informacji w nim prezentowanych
Luka jakości	Luka przypisywana wiarygodności prezentowanych danych; nowy model sprawozdawczy nie podaje w wątpliwość wiarygodności obecnie prezentowanych danych finansowych, dokonuje tylko wyraźnego rozwarstwienia wartości tworzących oznaczenia wartości bilansowych, przez co informacja staje się bardziej dokładna i tym samym nadal jest wiarygodna dla użytkownika informacji, a do tego nabiera nowych cech jakościowych
Luka zrozumienia	Różnica polega na przypisaniu bilansowi i zawartym w nim danym finansowym różnych wag przez kierownictwo i czytelników sprawozdań finansowych; rozwarstwienie przekrojów informacyjnych pomoże w zrozumieniu i lepszej ocenie sytuacji przedsiębiorstwa przez potencjalnego użytkownika
Luka percepcji	Luka pomiędzy poziomem aktywności kierownictwa spółki w raportowaniu mierników a poziomem adekwatności informacji otrzymywanych przez interesariuszy. Nowy model sprawozdawczy ma za zadanie dostarczać użytecznych informacji interesariuszom do podejmowania przez nich decyzji; model sprowadza informację finansową na ten sam poziom percepcji dla obu stron.

Źródło: oprac. własne.

Rozważania zawarte w niniejszym opracowaniu wskazują na potrzebę zmian prezentacji informacji o bieżącej sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, gdyż obecny stan sprawozdawczości finansowej nie w pełni odzwierciedla zapotrzebowanie na informacje użyteczne w podejmowaniu decyzji. Wprowadzony sposób prezentacji nie neguje kierunków rozwoju rachunkowości i przyjętego za obowiązujący aktualnego stanu rozwiązań praktycznych. Tym samym przyjęte w modelu przekroje informacyjne stanowią dodatkowy opis danych zawartych w standardowym bilansie, który został wyceniony i zaprezentowany według różnych standardów rachunkowości (krajowych, międzynarodowych) – zob. ilustr. 3.9.

Ilustr. 3.8. Podstawowe związki przyczynowo-skutkowe w proponowanym modelu bilansu
Źródło: oprac. własne

Ilustr. 3.9. Uniwersalność zastosowania nowej formuły sprawozdawczej bilansu
Źródło: oprac. własne

Ogólna procedura przekształcenia tradycyjnego bilansu, niezależnie od celu⁶⁹, do jakiego ma służyć model sprawozdawczy, jest taka sama i opiera się na założeniu uniwersalności zastosowania zaprezentowanego na ilustracji 3.9. Kluczową rolę

⁶⁹ Cele w rozumieniu przedstawionym w tab. 3.2 niniejszego rozdziału.

odgrywa etap, w którym dokonuje się rozwarstwienia wartości bilansowych, zgodnie z założeniem, jakiemu potem dany model ma odpowiadać⁷⁰. Efekt końcowy jest z kolei uzależniony od celu sporządzenia sprawozdania, któremu również jest podporządkowany etap rozwarstwienia oznaczeń bilansowych. Zatem ogólny cel sporządzenia sprawozdania (w rozumieniu zaprezentowanym w tab. 3.2) narzuca wymagane podczas rozwarstwiania przekroje informacyjne oraz późniejszą prezentację wyników.

Na wizjonerski charakter teorii W. Osbahra, oprócz samego kształtu bilansu, wpływa również fakt, że pozostawił on w swojej teorii wytyczne do stosowania tego podejścia w przyszłości. Innymi słowy przewidział kierunki rozwoju rachunkowości, ewolucję postrzegania informacji finansowej oraz fakt, że jego teoria bilansowa może stanowić kierunek udoskonalania sprawozdawczości finansowej.

W poprzednim rozdziale zaprezentowano 12 warunków niezbędnych według Osbahra do skutecznego zastosowania danej teorii bilansowej przez przyszłych jej użytkowników⁷¹. W tabeli 3.4 dokonano próby przełożenia niektórych wskaźników i ich adaptacji do warunków nadających kształt rachunkowości (w tym szczególnie sprawozdawczości finansowej) w XXI wieku.

Tabela 3.4. Próba odniesienia podstawowych założeń teorii W. Osbahra do współczesnych realiów sprawozdawczości finansowej

Podstawowe wskazówki W. Osbahra zawarte w jego teorii do stosowania w przyszłości	Adaptacja podstawowych wskaźników do współczesnych wymagań rachunkowości
1	2
Bilans powinien być postrzegany jako samodzielne zjawisko ekonomiczne z własnym prawem do funkcjonowania oraz wynikającymi z tego potrzebami ekonomicznymi	Obecne podejście do bilansu nie zmienia jego charakteru w porównaniu do założeń przypisanych mu na początku XX wieku przez W. Osbahra, tzn. stanowi uporządkowany zbiór informacji o bieżącej sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, który ewoluuje zgodnie z wymogami otoczenia (prawa, standardów, dobrej praktyki), by w sposób adekwatny do rzeczywistości prezentował informacje o stanie majątkowym i źródłach jego finansowania

⁷⁰ Zakłada się również, że osoba, która będzie podejmować próbę przekształcenia bilansu, musi dysponować do tego niezbędną wiedzą z zakresu rachunkowości. Pewne aspekty rozwiązania modelowego i jego praktycznej weryfikacji mogą nie być zrozumiałe dla osób nieposiadających wiedzy z zakresu sprawozdawczości finansowej; w takim przypadku proces przekształcenia sprawozdania winien zostać przerzucony do obowiązków jednostki gospodarczej, a sam model powinien stanowić wówczas informację objaśniającą do bilansu.

⁷¹ Opisując założenia teorii, która prezentowała podejście do bilansu z punktu widzenia przedsiębiorcy (właściciela), Wilhelm Osbahr wskazał w swoim opracowaniu *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung* na kilka aspektów, które należało uwzględnić przy wykorzystywaniu niniejszej teorii w późniejszych latach.

Tabela 3.4 (cd.)

1	2
Dla przedsiębiorstwa bilans i księgowość były jedynymi narzędziami do osiągnięcia jego własnych celów ekonomicznych	Poprawna struktura przepływu informacji powoduje, że księgowość dostarcza (produkuje) prawdziwe dane finansowe, które później są zawarte w bilansie; dzięki temu bilans spełnia powierzoną mu rolę (jest podstawą do oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstwa)
W historyczno-ekonomicznym i statystycznym ujęciu bilans i księgowość stanowiły dla przedsiębiorstwa jednolitą całość. Nie były one w opozycji do siebie – księgowość stanowiła kontynuację bilansu, była rozbudowanym bilansem znajdującym się w ruchu	
Prowadzenie nowoczesnego przedsiębiorstwa wymaga od kierownictwa nie tylko myślenia konkretnego, ale także abstrakcyjnego, czyli sprawnego poruszania się pomiędzy wartością szacunkową a kosztem własnym	Współczesne realia dowodzą, że kierownictwo przedsiębiorstwa doskonale porusza się pomiędzy różnymi mechanizmami wyceny (pełnymi własnych estymacji bądź bazujących na szacunkach zewnętrznych). Nowoczesna gospodarka rynkowa przenosi ciężar znajomości tych parametrów na innych użytkowników sprawozdań finansowych; z tego powodu koncepcja nowego modelu sprawozdawczego staje się na tyle istotna, aby podjąć się badań nad jej kształtem i użytecznością informacyjną
Każde przedsiębiorstwo miało określony cel, który wynikał z jego specyfiki. Działania ekonomiczne służące bezpośrednio temu celowi miały decydujące znaczenie, inne nie miały istotnego znaczenia dla przedsiębiorstwa. Księgowość i bilans musiały być tak ukształtowane, by umożliwiały jasne ujęcie wyniku mającego istotne znaczenie dla przedsiębiorstwa	Współczesne rozwiązania rachunkowości nie definiują działalności istotnej (operacyjnej) w odróżnieniu od nieistotnej (innej niż operacyjna); model stanowi narzędzie uzupełniające ocenę przedsiębiorstwa za pomocą danych parametrów
Z koniecznym, z punktu widzenia przedsiębiorstwa, uwzględnieniem jego specyfiki nie dawało się pogodzić żadnych regulacji określających wartości bilansowe. Nie było też możliwe ujednolicenie wartości bilansowej poprzez uogólnienie jakiegokolwiek skali wyceny. Ten sam rodzaj dóbr w jednym przedsiębiorstwie trzeba było ująć w bilansie w wartości zbycia, w innym zaś w wartości kosztów własnych. W tej samej grupie składników majątkowych mogły występować różnego rodzaju wartości odpowiednie do ekonomicznych zadań przypisanych tymże składnikom i mogła powstać konieczność podania w bilansie dwóch wartości dla jednego i tego samego składnika.	Współczesne standardy sprawozdawczości finansowej nie zawierają takich wytycznych dla prezentacji danych bilansowych; nowy model sprawozdawczy, wykorzystujący opisane przez W. Osbahra założenie, stanowi istotne rozwiązanie problemu minimalizowania luki komunikacyjnej między sporządzającymi sprawozdanie finansowe a jego użytkownikami

1	2
Było to możliwe w bilansie przedsiębiorcy, gdy jedna wartość odpowiadała zawsze kosztom własnym (przypis własny autora – kosztowi historycznemu), podczas gdy druga wartość mogła być wartością zbycia, wartością odtworzeniową lub wartością dochodową (wykazywaną jako korekta kosztu własnego poprzez przyjęty schemat wyceny; daną pozycję prezentowano w dziale C bilansu)	
Księgowość sprawia, że informacje zaprezentowane w bilansie stawały się użyteczne ekonomicznie dla innych odbiorców	Założenie można przełożyć bezpośrednio na wymogi współczesnej sprawozdawczości finansowej, z jednym tylko wyjątkiem: inny jest efekt końcowy w postaci sporządzonego sprawozdania finansowego i zawartych w nim przekrojów informacyjnych

Źródło: oprac. własne.

Tabela 3.4 podkreśla wyjątkowość teorii bilansowej W. Osbahra, która choć stworzona przed wiekiem, to jednak swoimi rozwiązaniami wykraczała daleko poza obowiązujące wówczas „standardy” sprawozdawcze czy stosowane rozwiązania praktyczne, a dziś doskonale odpowiada zmianom, jakie zachodzą we współczesnej rachunkowości.

Bilans przedsiębiorcy (wg W. Osbahra) w ogólnej postaci stanowił zbiór użytecznych informacji dla ówczesnego właściciela. W postaci ogólnej (por. ilustr. 3.10) stanowił też wspólny mianownik do dokonywania porównań, gdyż dawał podstawy do analizy różnych przedsiębiorstw, bez względu na przyjęte szczegółowe rozwiązania w zakresie metod wyceny (tj. polityki rachunkowości)⁷². Tym samym zostaje uwypuklony kolejny pozytywny aspekt budowanego w opracowaniu modelu sprawozdawczego, istotny w realiach sprawozdawczości międzynarodowej, a mianowicie umożliwia on porównywanie sytuacji finansowej przedsiębiorstw należących do różnych systemów rachunkowości, podlegających różnym regulacjom prawa⁷³ czy stosujących różne praktyki rachunkowości.

⁷² Jak już wcześniej wspomniano, problem braku porównywalności sytuacji finansowej przedsiębiorstw ze względu na różne przyjęte zasady rachunkowości (polityki rachunkowości) został już zauważony na przełomie XIX i XX wieku w niemieckim piśmiennictwie z zakresu bilansoznawstwa.

⁷³ Takie rozwiązanie jest szczególnie ważne w analizie przedsiębiorstw należących do wielonarodowych grup kapitałowych.

Aktywa	Pasywa	Rachunek zysków i strat
A. Rzeczowe aktywa trwałe	A. Kapitał własny	Przychody operacyjne (istotne dla przedsiębiorstwa/przedsiębiorcy)
1. Środki trwałe	1. Kapitał podstawowy	Koszty operacyjne (istotne dla przedsiębiorstwa/przedsiębiorcy)
a) Grunty	2. Rezerwy	I. Wynik finansowy operacyjny – istotny dla przedsiębiorstwa
b) Budynki	a) Rezerwy zwyczajne	Zysk netto (standardowy) zostaje podzielony na: I. Wynik finansowy operacyjny – istotny dla przedsiębiorstwa II. Wynik finansowy nieistotny operacyjnie
c) Maszyny, urządzenia techniczne itd.	b) Rezerwy nadzwyczajne	
2. Trwałe udziały i aktywa przejściowe	c) Rezerwy celowe	Pozostałe przychody i koszty niezaliczone do operacyjnego wyniku stanowią nieistotną zmianę kapitału (przychody i koszty pozorne) – zaliczane są w działale korekt zarówno do aktywów, jak i pasywów (zależnie od charakteru)
B. Majątek nabywczy przedsiębiorstwa	3. Zysk netto	II. Wynik finansowy nieistotny operacyjnie
1. Dostępne środki pieniężne	B. Kapitał obcy	
a) Gotówka i środki pieniężne na rachunkach	1. Zobowiązania krótkoterminowe	
b) Weksle	a) Akcepty	
c) Papiery wartościowe	b) Zobowiązania zaksięgowane	
2. Należności	c) Pasywa przejściowe	
a) krótkoterminowe	2. Zobowiązania długoterminowe	
b) długoterminowe	a) Kredyty (np. hipoteczne)	
3. Zapasy	b) Pożyczki	
a) Towary, produkty, półprodukty	c) Pozostałe	
b) Materiały	C. Korekty*	
C. Korekty*	1. Wycena	
1. Wycena	2. Poręczenie sprawowane (przekazane)	
2. Poręczenie uzyskane (otrzymane)		

* W działale korekt (zarówno w składnikach aktywów, jak i pasywów) mogą występować pozycje nieujęte w wyniku finansowym, tzn. działania pozorne (wycena) obciążające (uznające) pozycje kapitału własnego.

Ilustr. 3.10. Struktura bilansu według teorii W. Osbaha

Źródło: oprac. własne

Bilans w formie ogólnej, wynikającej z założeń teoretycznych, został w dużej części opisany w poprzednim rozdziale tej książki; w niniejszej części jego forma sprawozdawcza zostanie uszczegółowiona i dostosowana do współczesnego rozumienia myśli sprawozdawczej w zakresie bilansu (jego definicji i pojęć). Na jej podstawie zostanie zaprezentowana propozycja modelu sprawozdawczego dostosowanego do obowiązujących wymogów sprawozdawczych i stanowiącego element doskonalenia obecnych systemów raportowania o sytuacji finansowej przedsiębiorstwa. Przyglądając się bilansowi W. Osbahra (w postaci ogólnej zaprezentowanej na ilustr. 3.10), można dojść do wniosku, że jego budowa charakteryzuje się występowaniem modułów o określonej charakterystyce, funkcji i zawartości merytorycznej. W tabeli 3.5. usystematyzowano elementy poszczególnych modułów występujących po stronie aktywów i pasywów bilansu według Osbahra.

Tabela 3.5. Charakterystyka budowy modułów w ogólnym wzorze bilansu W. Osbahra

Bilans (strona)	Moduł	Zadanie	Zawartość merytoryczna
1	2	3	4
Aktywa	A	Prezentacja informacji o majątku trwałym (operacyjnym)	Rzeczowe aktywa trwałe, tj.: środki trwałe, trwałe udziały ^a oraz aktywa przejściowe ^b (krótko- i długoterminowe – przyp. własny autora)
	B	Prezentacja informacji o majątku obrotowym (nabywczym ^c)	Dostępne środki pieniężne (składające się m.in. z gotówki i środków pieniężnych, weksli, papierów wartościowych), należności (krótko- i długoterminowe) oraz zapasy
	C	Prezentacja informacji o wartości majątku przedsiębiorstwa (zarówno długo-, jak i krótkoterminowego) objętego wyceną zmieniającą jego wartość nabywczą na dzień bilansowy	Moduł wyróżniający się spośród pozostałych – składał się z wyceny (kwoty wyceny powyżej lub poniżej kosztu historycznego dla pozycji bilansu należących do modułów A i B aktywów) oraz składnika aktywów określającego uzyskane poręczenie ^d
Pasywa	A	Prezentacja informacji o kapitale własnym przedsiębiorstwa oraz wyniku przedsiębiorstwa z podziałem na wynik istotny i nieistotny operacyjnie; wynik nieistotny operacyjnie określa wpływ modułów C z aktywów i pasywów na bieżącą sytuację finansową	Kapitał podstawowy oraz rezerwy (zwyyczajne, nadzwyczajne oraz celowe) ^e ; zmiany w kapitale własnym istotne i nieistotne operacyjnie (wynik finansowy istotny i nieistotny operacyjnie)
	B	Prezentacja informacji o obcych źródłach finansowania (zobowiązania krótkoterminowe)	Zobowiązania krótkoterminowe (takie jak akcepty – zobowiązania wekslowe, pasywa przejściowe ^f , zobowiązania zaksięgowane) oraz zobowiązania długoterminowe (kredyty, pożyczki, inne)

Tabela 3.5 (cd.)

1	2	3	4
Pasywa	C	Prezentacja informacji o wycenie dla pozycji bilansu należących do modułu B pasywów	Kwoty wyceny powyżej lub poniżej kosztu historycznego dla pozycji bilansu należących do modułu B pasywów oraz składnika określającego poręczenie sprawowane ^g

^a Przez sformułowanie trwale udziały należy rozumieć kategorie bilansu odpowiadające dzisiejszemu określeniu inwestycji długoterminowych.

^b Przez sformułowanie aktywa przejściowe należy rozumieć kategorie bilansu odpowiadające dzisiejszemu określeniu rozliczeń międzyokresowych czynnych.

^c Majątek nabywczy przedsiębiorstwa należy traktować jako kategorie bilansu odpowiadające dzisiejszemu określeniu majątku obrotowego.

^d Pozycja bilansu „dłużnik poręczenie” stanowi informację o uzyskanym poręczeniu za przedsiębiorstwo, czyli ma kształt nieodpłatnego świadczenia wykonanego na rzecz przedsiębiorstwa, wycenionego rynkowo. Współcześnie dana kategoria mogłaby świadczyć o zaistnieniu co najwyżej składnika aktywów warunkowego, pozabilansowego, jednakże w polskiej praktyce podatkowej zaczęła się pojawiać tendencja wyceniania przez organy podatkowe uzyskanych poręczeń, hipotek, zastawów, których działanie ma wymiar nieodpłatnego pseudoświadczenia wykonywanego na rzecz przedsiębiorstwa (jest to uzasadniane tym, że bez danej czynności uzyskanie kredytu, pożyczki lub innego źródła finansowania byłoby niemożliwe).

^e Rodzi się wątpliwość, czy w świetle tej teorii rezerwy stanowią składnik kapitału własnego czy też powinny być one przeniesione jako szacunek i umieszczone w module C pasywów. W. Osbahr traktuje rezerwy jako czynnik określający poziom ryzyka operacyjnego, czyli istotny operacyjnie, dlatego nie wyklucza ich z danego modułu.

^f Przez sformułowanie pasywa przejściowe należy rozumieć kategorie bilansu odpowiadające dzisiejszemu określeniu rozliczeń międzyokresowych.

^g Poręczenie sprawowane odpowiada dzisiejszemu zobowiązaniu warunkowemu; stanowi ono potencjalne zobowiązanie powstające z chwilą zaprzestania dokonywania płatności za stronę, za którą poręczono.

Źródło: oprac. własne.

W bilansie według tak określonej formuły dokonuje się rozwarstwienia informacyjnego, którego efekt jest widoczny w dwóch miejscach, a mianowicie:

- efekt przeszacowań pozycji aktywów i pasywów⁷⁴ jest zaprezentowany w modułach C (po obu stronach bilansu) oraz
- wynik tych przeszacowań jako odrębna pozycja „Wynik finansowy nieistotny operacyjnie”.

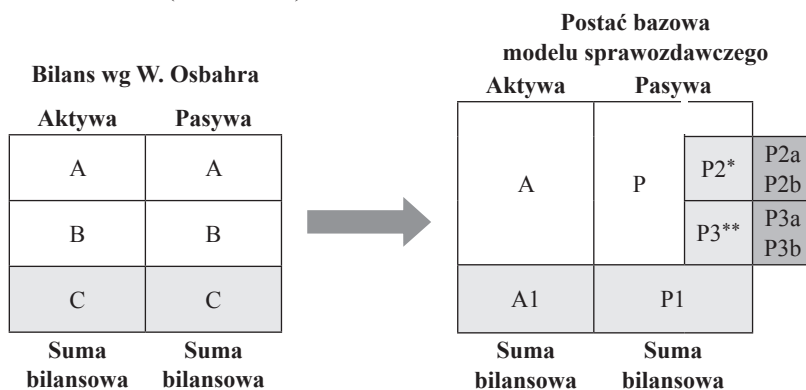
W sposób podany w tabeli 3.5 W. Osbahr proponował prezentację informacji o realnej sytuacji finansowej na dzień bilansowy i rozumiał ją jako wartość historyczną majątku, a kwoty przeszacowań – jako wartości, które nie mogą wpływać na bieżący wynik operacyjny, mogą natomiast stanowić informację o potencjalnych wielkościach możliwych do osiągnięcia w przyszłości.

⁷⁴ Wycena powyżej bądź poniżej kosztu historycznego (przez koszt historyczny rozumie się cenę nabycia, cenę zakupu bądź inaczej określoną wartość początkową danego składnika).

3. Propozycja struktury modelu

3.1. Model bazowy

Bilans w nowym ujęciu sprawozdawczym (model) staje się głosem w dyskusji nad doskonaleniem systemu sprawozdawczości finansowej, próbując tym samym zminimalizować występującą lukę komunikacyjną. Umożliwia to modułowa budowa modelu bazująca na teorii W. Osbahra⁷⁵, która nakłada na sporządzającego obowiązek zaprezentowania przekrojów informacyjnych w ściśle określonej formule i porządku sprawozdawczym (por. tab. 3.4). Wobec powyższego, aby sprostac tak określonymu celowi, dokonano transpozycji bilansu według W. Osbahra do bazowej postaci modelu (ilustr. 3.11)⁷⁶.

gdzie:

Aktywa (bilans wg W. Osbahra) $A + B =$ Aktywa (postać bazowa modelu) A;

Aktywa (bilans wg W. Osbahra) C = Aktywa (postać bazowa modelu) A1;

Pasywa (bilans wg W. Osbahra) $A + B =$ Pasywa (postać bazowa modelu) P zawierające moduły (P2 + P3);

Pasywa (bilans wg W. Osbahra) C = Pasywa (postać bazowa modelu) P1;

C, A1, P1, P2, P3 – ujęcie przeszacowań pozycji bilansowych.

* Moduł P2 składa się z dwóch czynników: P2a (odniesienia na kapitał wyceny składników związanych bezpośrednio z działalnością operacyjną) oraz P2b (odniesienia na kapitał wyceny składników niezwiązanych bezpośrednio z działalnością operacyjną).

** Moduł P3 składa się z dwóch czynników: P3a (wyniku finansowego istotnego operacyjnie) oraz P3b (wyniku finansowego nieistotnego operacyjnie).

Ilustr. 3.11. Transpozycja bilansu W. Osbahra do postaci bazowej modelu

Źródło: oprac. własne

⁷⁵ Wybrane moduły bilansu stanowią prezentacyjnie ujęcie występującej luki komunikacyjnej, co w istotny sposób minimalizuje asymetrię informacyjną między sporządzającym sprawozdanie finansowe a jego końcowym użytkownikiem.

⁷⁶ Określenie „bazowa” przyjęto dla podstawowego kształtu modelu, ale nie ostatecznego; do rozwiązań szczegółowych w części dalszej rozdziału zostanie zaprezentowany model docelowy.

Bazowa postać modelu jest niczym innym jak odmianą formy bilansu według W. Osbahra, która będzie stanowić szkielet do ustalenia modelu docelowego. Jednak zanim do tego dojdzie, należy scharakteryzować moduły wydzielone w bazowej postaci modelu, którym zostały przypisane określone cele sprawozdawcze (prezentacyjne):

1) moduł A⁷⁷ – prezentuje informacje o wartości aktywów trwałych i obrotowych przedsiębiorstwa⁷⁸ wycenionych w koszcie historycznym (w cenie nabycia, zakupu lub inaczej określonej wartości początkowej);

2) moduł A1⁷⁹ – prezentuje informacje o zmianie wartości aktywów zaprezentowanych w module A, wynikających z wyceny bilansowej;

3) moduł P⁸⁰ – prezentuje informacje o kapitale własnym, zobowiązaniach w koszcie historycznym (wartości początkowej)⁸¹ oraz rezerwach bezpośrednio związanych z ryzykiem prowadzenia podstawowej działalności operacyjnej. Do tego modułu zalicza się również:

a) moduł P2 – prezentuje wpływ zmian bilansowych (np. wycen roku bieżącego bądź lat ubiegłych) na pozycję kapitału własnego (oprócz wpływu na wynik finansowy), wynikających z przeszacowania wartości modułów A, P i P1. Składa się on z dwóch rozłącznych czynników:

– czynnika P2a obejmującego odniesienia na kapitał wyceny składników związanych bezpośrednio z działalnością operacyjną (w praktyce dany czynnik równy jest modułowi P, w którym wykluczono moduły P2b i P3b, wobec czego w dalszych rozwiązaniach pominięto rozwiązania dotyczące czynnika P2a, gdyż będą one tożsame z modułem P) oraz

– czynnika P2b obejmującego odniesienia na kapitał wyceny składników niezwiązanych bezpośrednio z działalnością operacyjną;

b) moduł P3 – prezentuje ujęcie wyniku finansowego, który w tym modelu składa się z dwóch rozłącznych czynników:

– czynnika P3a – wyniku finansowego istotnego operacyjnie (na który składają się przychody i koszty istotne operacyjnie);

– czynnika P3b – wyniku finansowego nieistotnego operacyjnie (pozornego), który jest wynikiem ujęcia pozostałych przychodów i kosztów występujących w okresie⁸²;

⁷⁷ Moduł A jest odwzorowaniem modułów A i B (po stronie aktywów) pochodzących z bilansu W. Osbahra.

⁷⁸ Prezentacja zgodna ze standardowym ujęciem sprawozdawczym według obowiązującego prawa.

⁷⁹ Moduł A1 jest odwzorowaniem modułu C (aktywa) pochodzącego z bilansu W. Osbahra.

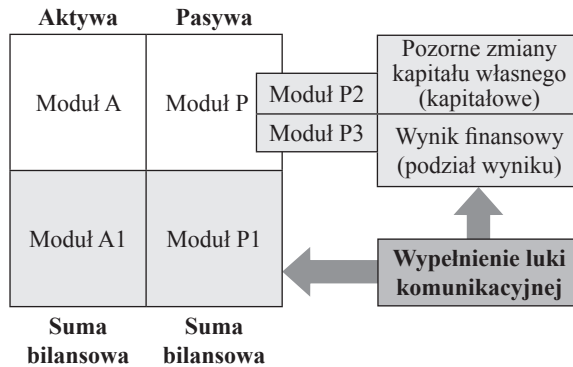
⁸⁰ Moduł P jest odwzorowaniem modułów A i B (po stronie pasywów) pochodzących z bilansu W. Osbahra.

⁸¹ Rezerwy na zobowiązania nie będą występować w tym module.

⁸² Wynik nieistotny operacyjnie stanowi wynik na zmianach wartości ujętych w modułach A1 i P1.

c) moduł P1⁸³ – prezentuje zmiany wartości zobowiązań oraz wielkość rezerw⁸⁴ na zobowiązania (gdyż te, jako pozycja bilansowa, stanowią czysty szacunek, których zmiany wielkości obciążają albo P2, albo P3).

Bazowa postać modelu bilansu, mimo że nie jest docelową wersją, umożliwia wyodrębnienie elementów (modułów), które minimalizują występowanie luki komunikacyjnej. Ilustracja 3.12 zawiera moduły A1, P1, P2, P3 (zaznaczone szarym kolorem), odpowiadające za prezentację informacji finansowych, których standardowy bilans nie zawiera, a które mogą eliminować zjawisko asymetrii informacyjnej⁸⁵ poprzez prezentację informacji finansowej w szerszym zakresie.

Ilustr. 3.12. Bazowa struktura nowego modelu bilansu
Źródło: oprac. własne

Wypełnienie modułów A1, P1, P2, P3 odbywa się na podstawie informacji pochodzących z systemów:

- rachunkowości finansowej przedsiębiorstwa (popularnie nazywanych systemami finansowo-księgowymi) oraz
- rozbudowanych systemów rachunkowości menedżerskiej.

Wypełnienie modelu odpowiednim wsadem informacyjnym dla sporządzających sprawozdanie finansowe (w tradycyjnym ujęciu), czyli działów księgowości i zarządu, nie powinno stanowić problemu. Inaczej może wyglądać sytuacja, gdy potencjalny czytelnik sprawozdania finansowego samodzielnie chciałby dokonać przekształcenia standardowego bilansu do proponowanego modelu sprawozdawczego.

⁸³ Moduł P1 jest odwzorowaniem modułu C (pasywa) pochodzącego z bilansu W. Osbahra.

⁸⁴ Bez rezerw związanych bezpośrednio z ryzykiem prowadzenia działalności operacyjnej.

⁸⁵ Moduły A1 oraz P1, P2, P3 stanowią wypełnienie luki komunikacyjnej, której wynik znajduje się w modułach P2 i P3, czyli modułach wspomagających określenie tzw. pozorności wyników finansowych. Budowa kompletnego modelu, a tym samym np. określenie pozorności wyniku bieżącego (ewentualnie również z lat ubiegłych) – modułów P2 i P3 – może nastąpić na podstawie łącznej analizy bilansu i dołączonego do niego rachunku zysków i strat oraz, w uzasadnionych przypadkach, zestawienia zmian w kapitale własnym.

Problem przekształcenia sprowadza się do zgromadzenia odpowiedniego zbioru informacji, by wypełnić dany wzór, mając do dyspozycji tylko roczne sprawozdanie finansowe. Informacje zawarte w sprawozdaniu finansowym w odpowiednich przekrojach informacyjnych mogą zapewnić bądź nie samodzielne sporządzenie bilansu bazującego na teorii W. Osbahra. Sporządzający sprawozdanie (niezależnie, czy mowa tutaj o zarządzie czy o inwestorze) musi bazować na szerokim spektrum informacji, najczęściej wynikającym z informacji uzupełniających i objaśniających do bilansu, rachunku zysków i strat oraz zmian w kapitale własnym. Pominięcie informacji płynących z któregoś z elementów sprawozdania finansowego może skutkować zaprezentowaniem bilansu w niepełnej formie (co nadal nie wypełnia występującej luki komunikacyjnej). W tabeli 3.6 zaprezentowano problem niekompletnego ujęcia informacji finansowych w modelu sprawozdawczym, bazując wyłącznie na jednym elemencie sprawozdania finansowego.

Tabela 3.6. Analiza kompletności ujęcia danych w nowym modelu sprawozdawczym bilansu

Podstawa budowy modelu	Budowa modelu	Zagrożenie wynikające z wykorzystania danych początkowych
Bilans	Możliwość wydzielenia modułów A1 i P1	Szczątkowe informacje dla modułów P2 i P3
Rachunek zysków i strat	Możliwość wydzielenia modułu P3	Szczątkowe informacje (bądź ich brak) do zbudowania modułów A1, P1, P2
Zestawienie zmian w kapitale własnym	Możliwość wydzielenia modułu P2	Brak informacji lub szczątkowe informacje do zbudowania kompletnych modułów A1, P1, P3
Wykorzystanie łączne bilansu, rachunku zysków i strat oraz zestawienia w kapitale własnym	Budowa kompletnego modelu	Brak

Źródło: oprac. własne.

Jednakże analiza raportu finansowego może wskazywać na brak możliwości sporządzenia jakiegokolwiek z charakterystycznych modułów (mowa tutaj o modułach A1, P1, P2, P3). W następnym rozdziale przeprowadzono empiryczne badanie pozwalające określić, czy raporty finansowe w obecnym kształcie (przez niektórych uważane za bardzo szczegółowe i opisowe) stwarzają możliwość samodzielnego sporządzenia bilansu według nowego modelu. Tym samym można będzie rozstrzygnąć, czy obowiązek sporządzania bilansu będzie należeć do przedsiębiorstw⁸⁶.

⁸⁶ Pojawienie się takiego obowiązku, np. w formie noty uzupełniającej do bilansu, wynikać może z faktu, że czytelnik sprawozdania nie będzie mieć możliwości samodzielnego przekształcenia standardowego bilansu do nowego modelu sprawozdawczego, co może być spowodowane brakiem przekrojów informacyjnych (w raportach finansowych), potrzebnych do wypełnienia nowej formy sprawozdawczej.

3.2. Model docelowy

Wypełnienie wymienionych wcześniej modułów informacjami w odpowiednim przekroju musi nierozzerwalnie wiązać się z wiedzą, co w danym module winno być zaprezentowane. Tabela 3.7 przedstawia ogólne wytyczne odnośnie do zawartości merytorycznej poszczególnych modułów.

Tabela 3.7. Charakterystyka zawartości merytorycznej modułów w modelu docelowym bilansu⁸⁷ (na przykładzie bilansu wg ustawy o rachunkowości⁸⁸)

Moduł	Ogólna zawartość merytoryczna modułu	Opis modułu
1	2	3
A	A–A. Aktywa trwałe I. Wartości niematerialne i prawne II. Rzeczowe aktywa trwałe III. Należności długoterminowe IV. Inwestycje długoterminowe V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe A–B. Aktywa obrotowe I. Zapasy II. Należności krótkoterminowe III. Inwestycje krótkoterminowe IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	Prezentuje informacje o wartości aktywów trwałych i obrotowych przedsiębiorstwa wyceńionych w koszcie historycznym lub inaczej określonej wartości początkowej (cena nabycia, cena zakupu, koszt wytworzenia) ujęcia składnika jako aktywa trwałego bądź obrotowego. Prezentacja modułu może zostać przeprowadzona według zamieszczonej obok przykładowej struktury (ze szczegółowością zgodną z przepisami ustawy o rachunkowości)
A1	A1–A. Zmiana wartości (wycena bilansowa) aktywów trwałych w zakresie: I. Wartości niematerialnych i prawnych II. Rzeczowych aktywów trwałych III. Należności długoterminowych IV. Inwestycji długoterminowych V. Długoterminowych rozliczeń międzyokresowych A1–B. Zmiana wartości (wycena bilansowa) aktywów obrotowych w zakresie: I. Zapasów II. Należności krótkoterminowych III. Inwestycji krótkoterminowych IV. Krótkoterminowych rozliczeń międzyokresowych	Prezentuje informacje o zmianie wartości aktywów zaprezentowanych w module A, wynikających z wyceny bilansowej. Przeszacowania mogą zwiększać bądź zmniejszać wartość początkową (koszt historyczny). Prezentacja modułu może zostać przeprowadzona według zamieszczonej obok przykładowej struktury (ze szczegółowością zgodną z przepisami ustawy o rachunkowości)

⁸⁷ Na danym etapie rozważań nie ma znaczenia, czy mówimy o modelu docelowym czy też modelu bazowym, gdyż zawartość merytoryczna modułów w tych modelach będzie taka sama, inna może być wyłącznie forma końcowej prezentacji wyników.

⁸⁸ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst ujednolicony: Dz.U. 2009, nr 152, poz. 1223).

Tabela 3.7 (cd).

1	2	3				
P	<p>P–A. Kapitał (fundusz) własny I. Kapitał (fundusz) podstawowy II. Należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna) III. Udziały (akcje) własne (wielkość ujemna) IV. Kapitał (fundusz) zapasowy V. Moduł P2* VI. Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe VII. Zysk (strata) z lat ubiegłych VIII. Moduł P3 IX. Odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna) P–B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania I. Rezerwy na zobowiązania bezpośrednio związane z podstawową działalnością operacyjną II. Zobowiązania długoterminowe III. Zobowiązania krótkoterminowe IV. Rozliczenia międzyokresowe</p>	<p>Prezentuje informacje o kapitale własnym, zobowiązaniach w koszcie historycznym (wartości początkowej)** oraz rezerwach bezpośrednio związanych z ryzykiem prowadzenia podstawowej działalności operacyjnej. Do tego modułu zalicza się również w modelu bazowym moduły P2 i P3 oraz składowe moduły P3 (P3a i P3b). Prezentacja modułu może zostać przeprowadzona według zamieszczonej obok przykładowej struktury (ze szczegółowością zgodną z przepisami ustawy o rachunkowości).</p>				
P2	<p>Prezentuje wpływ zmian bilansowych (np. wycen roku bieżącego bądź lat ubiegłych) na pozycje kapitału własnego (oprócz wpływu na wynik finansowy), w szczególności wpływy te będą obejmować kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny, wynikających z przeszacowania wartości składników modułów A, P i P1; składa się on z dwóch czynników: czynnika P2a oraz P2b.</p> <p style="text-align: center;">Ogólna zawartość merytoryczna czynników modułu P2</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 10%; text-align: center; vertical-align: middle;">P2a</td> <td style="padding: 5px;">Prezentuje skutki odniesienia na kapitał wyceny składników związanych bezpośrednio z działalnością operacyjną. W praktyce dany czynnik będzie równy modułowi P, w którym wykluczono moduły P2b i P3b, wobec czego w dalszych rozwiązaniach pominięto rozwiązania dotyczące czynnika P2a, gdyż będą one tożsame z modulem P.</td> </tr> <tr> <td style="width: 10%; text-align: center; vertical-align: middle;">P2b</td> <td style="padding: 5px;">Prezentacja czynnika składowego modułu może zostać przeprowadzona następująco: I. Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny składników niezwiązanych bezpośrednio z działalnością operacyjną</td> </tr> </table>	P2a	Prezentuje skutki odniesienia na kapitał wyceny składników związanych bezpośrednio z działalnością operacyjną. W praktyce dany czynnik będzie równy modułowi P, w którym wykluczono moduły P2b i P3b, wobec czego w dalszych rozwiązaniach pominięto rozwiązania dotyczące czynnika P2a, gdyż będą one tożsame z modulem P.	P2b	Prezentacja czynnika składowego modułu może zostać przeprowadzona następująco: I. Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny składników niezwiązanych bezpośrednio z działalnością operacyjną	<p>Prezentuje skutki odniesienia na kapitał wyceny składników niezwiązanych bezpośrednio z działalnością operacyjną.</p>
P2a	Prezentuje skutki odniesienia na kapitał wyceny składników związanych bezpośrednio z działalnością operacyjną. W praktyce dany czynnik będzie równy modułowi P, w którym wykluczono moduły P2b i P3b, wobec czego w dalszych rozwiązaniach pominięto rozwiązania dotyczące czynnika P2a, gdyż będą one tożsame z modulem P.					
P2b	Prezentacja czynnika składowego modułu może zostać przeprowadzona następująco: I. Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny składników niezwiązanych bezpośrednio z działalnością operacyjną					
P3 oraz czynniki składowe modułu P3	<p>Prezentuje ujęcie wyniku finansowego (jego podzielenie), który w tym modelu składa się z dwóch rozłącznych czynników: P3a (wyniku finansowego istotnego operacyjnie) i P3b (wyniku finansowego nieistotnego operacyjnie). Aby dokonać wydzielenia czynników modułu, niezwykle ważne i konieczne jest dokładne określenie podstawowej działalności operacyjnej (tzw. <i>core business</i>) i przyporządkowanie jej kosztów i przychodów (czynnik P3a). Wszelkie inne pozostałe koszty i osiągnane przychody zostaną automatycznie zaliczone do działalności nieistotnej operacyjnie (czynnika P3b).</p>					
	Ogólna zawartość merytoryczna czynników modułu P3					
	P3a	Prezentuje informacje o wyniku finansowym istotnym operacyjnie, na który składają się przychody i koszty istotne operacyjnie zdefiniowane przez przedsiębiorstwo.				

1	2	3
	P3b	Prezentuje informacje o wyniku finansowym nieistotnym operacyjnie, który jest wynikiem ujęcia pozostałych przychodów i kosztów występujących w okresie oraz zmian wynikających z wynikowych skutków wycen ujętych w modułach A1 i P1. Wynik nieistotny operacyjnie składa się z dwóch poziomów: P3b(I) – wynik na innych działalnościach przedsiębiorstwa, P3b(II) – wynik na wycenach bilansowych (wynik pozorny – przypis autora).
P1	P1–B. Pozostałe rezerwy na zobowiązania oraz zmiana wartości zobowiązań wskutek wyceny bilansowej: I. Pozostałe rezerwy (nieoperacyjne) długo- i krótkoterminowe II. Wycena zobowiązań długoterminowych III. Wycena zobowiązań krótkoterminowych IV. Przeszacowanie rozliczeń międzyokresowych	Prezentuje zmiany wartości zobowiązań oraz wielkość pozostałych rezerw na zobowiązania z wyłączeniem rezerw związanych bezpośrednio z ryzykiem prowadzenia działalności operacyjnej, które zostały zaliczone do modułu P, wynikające z wyceny bilansowej. Przeszacowania mogą zwiększać bądź zmniejszać wartość początkową (koszt historyczny). Prezentacja modułu może zostać przeprowadzona według zamieszczonej obok przykładowej struktury (ze szczegółowością zgodną z przepisami ustawy o rachunkowości).

* W modelu docelowym w rozwiązaniach praktycznych dany moduł będzie składać się wyłącznie z czynnika P2b (opisanego wcześniej).

** Inne kategorie rezerw niż te wymienione w niniejszym module nie będą w nim prezentowane.

Źródło: oprac. własne.

Z tabeli 3.7, oprócz zawartości merytorycznej poszczególnych modułów, wynika zarówno ilość i rodzaj informacji finansowej, jaką prezentuje nowy model sprawozdawczy bilansu, jak i ilość danych niezbędnych do sporządzenia bilansu według takiej formuły sprawozdawczej. Zaprezentowana tabela określa również ogólne wymogi informacyjne modelu sprawozdawczego, który chcemy zastosować do sprawozdania finansowego zgodnego z ustawą o rachunkowości, tzn., że wskazane pozycje bilansowe w modułach A i P wynikają z obowiązujących w Polsce przepisów prawa bilansowego i są z nimi zgodne. Tabela 3.7 stanowi przykład przełożenia bazowej postaci modelu sprawozdawczego na określone ramy prawne (w tym przypadku dostosowano go do wymogów ustawy o rachunkowości); tym samym należy podkreślić, że model może być wykorzystywany w sytuacji stosowania różnych standardów sprawozdawczych (krajowych, zagranicznych czy międzynarodowych), z tą jednak różnicą, że przekrój pozycji prezentowanych w aktywach i pasywach (modułach A i P) będzie musiał być dostosowany do wymogów wynikających z danych regulacji sprawozdawczości finansowej.

Postać bazowa modelu (ilustr. 3.11 i 3.12) stanowi wyłącznie przetransponowanie modelu W. Osbahra na grunt sprawozdawczości finansowej XXI wieku. Zdaniem autora niniejszego opracowania bazowej postaci modelu można nadać wyższy poziom użyteczności i atrakcyjności dla czytelnika sprawozdania finansowego (właściciela, potencjalnego inwestora, pracownika, jak i zarządu). Model docelowy bilansu (ilustr. 3.13) wykorzystuje opisane wcześniej moduły modelu bazowego⁸⁹, jednakże sposób ich prezentacji różni się od ujęcia w modelu bazowym. W modelu docelowym są prezentowane dla czytelnika sprawozdania informacje o:

- wartości aktywów (w ujęciu wartości początkowej, kosztu historycznego) oraz ich przeszacowaniu wskutek wyceny bilansowej,
- kapitale własnym oraz ujętym w nim wyniku istotnym dla działalności operacyjnej,
- zobowiązaniach w wartości początkowej (włączając do nich rezerwy związane z ryzykiem prowadzenia działalności operacyjnej),
- pozostałych rezerwach i przeszacowaniach zobowiązań związanych z ich wyceną bilansową oraz
- wydzielonych prezentacyjnie poza bilans (wchodzących w skład sumy bilansowej) skutkach wycen odniesionych na składniki kapitału własnego oraz o wyniku nieistotnym operacyjnie, tzn. wyniku składającym się z dwóch poziomów informacyjnych – wyniku na innych działalnościach przedsiębiorstwa oraz wyniku na wycenach bilansowych (wyniku pozornym).

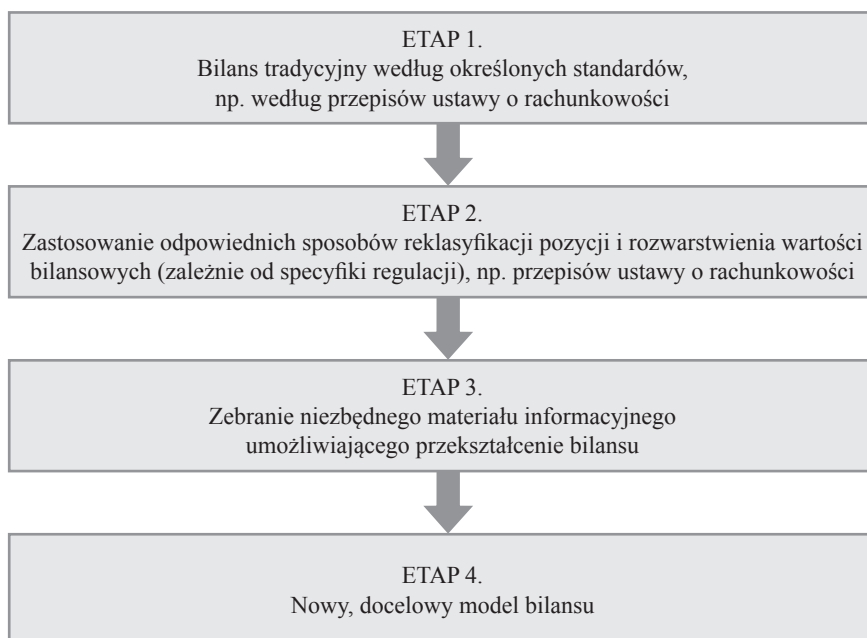
Moduł A	Moduł P zawierający:	P3a – wynik finansowy istotny operacyjnie
Moduł A1	Moduł P1	
	P2b	Wycena bilansowa odniesiona na kapitał własny
	P3b	Wynik finansowy nieistotny operacyjnie
		P3b (I) – wynik na innych działalnościach przedsiębiorstwa
		P3b (II) – wynik na wycenach bilansowych (wynik pozorny)
Suma bilansowa	Suma bilansowa	

Ilustr. 3.13. Struktura docelowego modelu bilansu

Źródło: oprac. własne

⁸⁹ Moduły wykorzystane w modelu docelowym są tymi samymi modułami, jak opisane w modelu bazowym, tzn. ich przekroje informacyjne czy zawartości merytoryczne pozostają niezmienione.

Charakterystyczną cechą docelowego modelu, która odróżnia go od modelu bazowego, jest wyodrębnienie „poza bilans” segmentu, który można nazwać segmentem *window dressing*, grupującym informacje o wpływie wyceny (oraz zdarzeń nieistotnych operacyjnie) na sytuację finansową przedsiębiorstwa (na wynik finansowy oraz pozycje kapitału własnego). Sporządzenie modelu⁹⁰ odbywa się według określonego procesu, składającego się z następujących po sobie etapów. Prezentację całego procesu, jak i poszczególnych etapów, zawiera ilustracja 3.14.

Ilustr. 3.14. Etapy tworzenia bilansu według modelu docelowego
Źródło: oprac. własne

Sporządzenie modelu w tak określonej formie oznacza dla osoby tego dokonującej⁹¹ konieczność posiadania niezbędnej wiedzy w zakresie:

- celu sporządzenia bilansu, tj. za standardowy cel sporządzenia bilansu uważa się obowiązek sprawozdawczy (należy pamiętać, że bilans, jak i model mogą być sporządzane do innych celów czy zadań);
- polityki rachunkowości przedsiębiorstwa, która informuje o obszarach wyceny, jej metodach, parametrach, założeniach;

⁹⁰ W dalszej części opracowania przez sformułowanie „model” autor rozumie model docelowy, w odróżnieniu od modelu bazowego stanowiącego tymczasowe rozwiązanie, prowadzące do pożądanego końcowego kształtu sprawozdawczego.

⁹¹ Zakłada się wręcz, że sporządzający model będzie osobą, która ma wiedzę oraz doświadczenie w zakresie rachunkowości.

- wycenianych składników, tj. informacji na temat wartości początkowej (kosztu historycznego) oraz kwoty przeszacowań dokonanych na dzień bilansowy;
- działalności operacyjnej, tj. znajomości zdefiniowanego przez przedsiębiorstwo jej zakresu oraz umiejętności prawidłowego przyporządkowania przychodów i kosztów do tej działalności;
- ryzyka prowadzenia działalności operacyjnej oraz powiązanych z nim potencjalnych kosztów (rezerw).

Kolejnym krokiem jest wypełnienie określonej formy sprawozdawczej modelu kompletnymi informacjami zebranymi na każdym z etapów procesu. Przykład struktury modelu bilansu – uwzględniającej wymagania przepisów ustawy o rachunkowości – został przedstawiony w tabeli 3.8.

Tabela 3.8. Nowa formuła sprawozdawcza bilansu uwzględniająca wymagania ustawy o rachunkowości

Aktywa	Pasywa
1	2
A–A. Aktywa trwałe I. Wartości niematerialne i prawne II. Rzeczowe aktywa trwałe III. Należności długoterminowe IV. Inwestycje długoterminowe V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe A–B. Aktywa obrotowe I. Zapasy II. Należności krótkoterminowe III. Inwestycje krótkoterminowe IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	P–A. Kapitał (fundusz) własny I. Kapitał (fundusz) podstawowy II. Należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna) III. Udziały (akcje) własne (wielkość ujemna) IV. Kapitał (fundusz) zapasowy V. Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny VI. Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe VII. Zysk (strata) z lat ubiegłych VIII. Wynik finansowy istotny operacyjny IX. Odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna) P–B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania I. Rezerwy na zobowiązania bezpośrednio związane z podstawową działalnością operacyjną II. Zobowiązania długoterminowe III. Zobowiązania krótkoterminowe IV. Rozliczenia międzyokresowe
A1–A. Zmiana wartości (wycena bilansowa) aktywów trwałych w zakresie: I. Wartości niematerialnych i prawnych II. Rzeczowych aktywów trwałych III. Należności długoterminowych IV. Inwestycji długoterminowych V. Długoterminowych rozliczeń międzyokresowych	P1–B. Pozostałe rezerwy na zobowiązania oraz zmiana wartości zobowiązań wskutek wyceny bilansowej: I. Pozostałe rezerwy (nieoperacyjne) długo- i krótkoterminowe II. Wycena zobowiązań długoterminowych III. Wycena zobowiązań krótkoterminowych IV. Przeszacowanie rozliczeń międzyokresowych

1	2
A1–B. Zmiana wartości (wycena bilansowa) aktywów obrotowych w zakresie: I. Zapasów II. Należności krótkoterminowych III. Inwestycji krótkoterminowych IV. Krótkoterminowych rozliczeń międzyokresowych	
	P2. Wycena bilansowa odniesiona na kapitał własny P3. Wynik finansowy nieistotny operacyjnie, w tym: I. Wynik na innych działalnościach przedsiębiorstwa II. Wynik na wycenie bilansowej (wynik pozorny)
Suma bilansowa	Suma bilansowa

Źródło: oprac. własne.

Przykład 3.2 prezentuje proste ujęcie przedsiębiorstwa według standardowego wzoru bilansu (narzuconego prawnym obowiązkiem sprawozdawczym, np. przepisami ustawy o rachunkowości) oraz przekształcenie do wymogu zgodności z docelowym modelem bilansu⁹².

Przykład

Spółka Alfa na koniec roku obrotowego 2011 sporządziła bilans, który stanowił część raportu finansowego. Według stanu na 31.12.2011 r. spółka ma następujące składniki majątku i źródła jego finansowania (tab. 3.9).

Tabela 3.9. Bilans tradycyjny spółki Alfa na 31.12.2011 r.

Aktywa		Pasywa	
1		2	
A. Aktywa trwałe	400	A. Kapitał własny	450
Rzeczowe aktywa trwałe	300	Kapitał podstawowy	150
Inwestycje długoterminowe	100	Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny	50
		Wynik finansowy	200

⁹² Inny przykład przedstawiający przekształcenie tradycyjnego bilansu przedsiębiorstwa do wymogu zgodności z ogólnymi założeniami teorii W. Osbahra w: M. Wiatr, M. Kurek, G. Bednarek, *Sprawozdawczość finansowa a kreatywna rachunkowość – propozycja bilansu według W. Osbahra*, [w:] E. Walińska (red.), *Polska praktyka rachunkowości w kontekście procesu harmonizacji międzynarodowej sprawozdawczości finansowej*, Oficyna Wolter Kluwer business, Warszawa 2008, s. 219–230.

Tabela 3.9 (cd.)

1		2	
B. Aktywa obrotowe	300	B. Rezerwy i zobowiązania	250
Zapasy	100	Rezerwy	50
Należności krótkoterminowe	100	Zobowiązania długoterminowe	150
Inwestycje krótkoterminowe	100	Zobowiązania krótkoterminowe	50
Suma bilansowa	700	Suma bilansowa	700

Źródło: oprac. własne.

Do sporządzenia modelu sprawozdawczego bilansu dla właściciela/inwestora, w celu lepszej oceny bieżącej sytuacji finansowej niezbędne jest zebranie odpowiednich informacji, które umożliwią wypełnienie ustalonej formuły sprawozdawczej. Kompletność zebrania danych gwarantuje szczegółowa analiza bilansu, rachunku zysków i strat oraz zestawienia zmian w kapitale własnym. Do przykładowego zebrania danych finansowych (dotyczących bilansu) może służyć tabela 3.10 o następujących przekrojach informacyjnych:

Tabela 3.10. Przykładowy sposób klasyfikacji pozycji bilansowych

Pozycja bilansowa	Wartość początkowa (historyczna)	Zmiana wartości (przeszacowanie związane z wyceną bilansową)	Tytuł	Klasyfikacja
1	2	3	4	5
Rzeczowe aktywa trwałe	300	nie dotyczy	nie dotyczy	brak
Inwestycje długoterminowe	50	50	wycena bilansowa na poziomie aktualnej ceny rynkowej	działalność nieistotna operacyjnie (wycena bilansowa odniesiona na kapitał własny)
Zapasy	110	100	wycena bilansowa – odpis aktualizujący wartość zapasów	działalność nieistotna operacyjnie (wynik pozorny P3bII)
Należności krótkoterminowe	120	20	wycena bilansowa – naliczenie odsetek	działalność nieistotna operacyjnie (wynik pozorny P3bII)
Należności krótkoterminowe	120	40	wycena bilansowa – odpis aktualizujący wartość należności	działalność nieistotna operacyjnie (wynik pozorny P3bII)
Inwestycje krótkoterminowe	20	80	wycena bilansowa na poziomie aktualnej ceny rynkowej	działalność nieistotna operacyjnie (wynik pozorny P3bII)

1	2	3	4	5
Rezerwy*	90	10	wycena bilansowa – doszacowanie rezerwy	działalność nieistotna operacyjnie (wynik pozorny P3bII)
Zobowiązania długoterminowe	140	10	wycena bilansowa – naliczenie odsetek	działalność nieistotna operacyjnie (wynik pozorny P3bII)

* Niezwiązane bezpośrednio z ryzykiem prowadzenia podstawowej działalności operacyjnej.

Źródło: oprac. własne.

Nie wszystkie informacje potrzebne do sporządzenia niniejszego modelu będą wynikać bezpośrednio z analizy danych bilansowych. Rachunek zysków i strat należy również przeanalizować pod kątem działalności istotnej oraz nieistotnej operacyjnie; ponadto w zakresie działalności nieistotnej operacyjnie należy dokonać zaszerogowania do:

- wyniku na innych działalnościach przedsiębiorstwa,
- wyniku na wycenach bilansowych (wynik pozorny).

Specyfikacja pozycji rachunku zysków i strat – zgodna z zaprezentowanym przekrojem w tabeli 3.11 – pomoże w prawidłowej kwalifikacji kosztów i przychodów.

Tabela 3.11. Przykładowa specyfikacja pozycji rachunku zysków i strat

Pozycja rachunku zysków i strat	Wartość	Tytuł	Klasyfikacja w modelu
1	2	3	4
Przychody operacyjne	200	przychody ze sprzedaży	przychody istotne operacyjnie*
Koszty operacyjne	100	koszty sprzedanych produktów (towarów)	koszty istotne operacyjnie
Pozostałe przychody operacyjne	20	wynik na zbyciu składników niefinansowego majątku trwałego	przychody nieistotne operacyjnie – wynik na innych działalnościach przedsiębiorstwa
Pozostałe koszty operacyjne	10	odpis aktualizujący wartość zapasów	koszty nieistotne operacyjnie – wynik na wycenach bilansowych (wynik pozorny)
	40	odpis aktualizujący wartość należności	koszty nieistotne operacyjnie – wynik na wycenach bilansowych (wynik pozorny)
	10	doszacowanie rezerwy na odprawy emerytalne i rentowe na dzień bilansowy	koszty nieistotne operacyjnie – wynik na wycenach bilansowych (wynik pozorny)
Przychody finansowe	50	wynik na zbyciu papierów wartościowych	przychody nieistotne operacyjnie – wynik na innych działalnościach przedsiębiorstwa
	20	naliczenie odsetek od należności na dzień bilansowy	przychody nieistotne operacyjnie – wynik na wycenach bilansowych (wynik pozorny)

Tabela 3.11 (cd.)

1	2	3	4
	80	wycena papierów wartościowych na dzień bilansowy	przychody nieistotne operacyjnie – wynik na wycenach bilansowych (wynik pozorny)
Koszty finansowe	10	naliczenie odsetek od zobowiązań długoterminowych	koszty nieistotne operacyjnie – wynik na wycenach bilansowych (wynik pozorny)

* Przedsiębiorstwo klasyfikuje jako przychody i koszty operacyjne przychody powtarzalne z prowadzenia podstawowej działalności operacyjnej i związane z nimi koszty.

Źródło: oprac. własne.

Ostatnim elementem kompletnej analizy tradycyjnego bilansu jest przegląd zestawienia zmian w kapitale własnym, który umożliwi ocenę wpływu wyceny bilansowej odniesionej na składniki kapitału własnego. W przykładzie mamy do czynienia tylko i wyłącznie z jednym zdarzeniem wpływającym na składniki kapitału własnego (tab. 3.12).

Tabela 3.12. Analiza zestawienia zmian w kapitale własnym pod kątem zaprezentowanych w nim skutków wyceny bilansowej

Pozycja kapitału własnego	Wartość początkowa	Odniesiona wycena bilansowa (przeszacowanie)	Tytuł	Klasyfikacja w modelu
Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny	0	50	wycena inwestycji długoterminowych powyżej ceny nabycia (do aktualnej wartości rynkowej)	wycena bilansowa odniesiona na kapitał własny

Źródło: oprac. własne.

Zebrany materiał, który wynika z analizy trzech elementów sprawozdania finansowego (uzupełnionych analizą informacji objaśniających i uzupełniających do nich), umożliwia sporządzenie modelu bilansu adresowanego do potencjalnego inwestora/właściciela (tab. 3.13).

Tabela 3.13. Docelowy model bilansu spółki Alfa na 31.12.2011 r.

Aktywa		Pasywa	
1	2	3	4
A–A. Aktywa trwale	350	P–A. Kapitał (fundusz) własny	300
I. Rzeczowe aktywa trwale	300	I. Kapitał (fundusz) podstawowy	200
II. Inwestycje długoterminowe	50	II. Wynik finansowy istotny operacyjnie	100
A–B. Aktywa obrotowe	250	P–B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania	190
I. Zapasy	110	I. Zobowiązania długoterminowe	140
II. Należności krótkoterminowe	120	II. Zobowiązania krótkoterminowe	50
III. Inwestycje krótkoterminowe	20		

1	2	3	4
A1–A. Zmiana wartości (wycena bilansowa) aktywów trwałych w zakresie:	50	P1–B. Pozostałe rezerwy na zobowiązania oraz zmiana wartości zobowiązań wskutek wyceny bilansowej:	60
I. Rzeczowych aktywów trwałych II. Inwestycji długoterminowych	0 50	I. Pozostałe rezerwy (nieoperacyjne) długo- i krótkoterminowe II. Wycena zobowiązań długoterminowych III. Wycena zobowiązań krótkoterminowych	50 10 0
A1-B. Zmiana wartości (wycena bilansowa) aktywów obrotowych w zakresie:	50		
I. Zapasów II. Należności krótkoterminowych III. Inwestycji krótkoterminowych	– 10 – 20 80		
		P2. Wycena bilansowa odniesiona na kapitał własny P3. Wynik finansowy nieistotny operacyjnie <i>w tym:</i> I. Wynik na innych działalnościach przedsiębiorstwa II. Wynik na wycenie bilansowej (wynik pozorny)	50 100 70 30
Suma bilansowa	700	Suma bilansowa	700

Źródło: oprac. własne.

Porównując sytuacje finansowe przedsiębiorstwa zaprezentowane w tabeli 3.9 w formie standardowego bilansu i w formie tabeli 3.13 – nowego modelu sprawozdawczego, można stwierdzić, że:

1) analizując stronę majątkową spółki Alfa, 14% wartości posiadanych aktywów ma swoje źródło w wycenie bilansowej, tzn. przeszacowanie aktywów trwałych i obrotowych jest dokonane łącznie w kwocie 100 (suma A1–A oraz A1–B);

2) analizując stronę źródeł finansowania, widać, że pasywa o wartości 60 stanowią wartości szacunkowe (rezerwy) bądź pochodzą z wycen bilansowych;

3) segment *window dressing* osiągnął wartość 150, co stanowi o tym, że:

– pierwotny wynik finansowy zawierał w sobie zgrupowane informacje wpływające na ocenę działalności operacyjnej, tzn., że wynik nieistotny operacyjnie wynosił 100 i tym samym o taką kwotę zawyżał wynik istotny operacyjnie. Wynik nieistotny operacyjnie składa się z wartości 70, oznaczającej wyniki na innych działalnościach przedsiębiorstwa (działalnościach sporadycznych, pojedynczych, nieoperacyjnych) oraz z wyniku pozornego w wysokości 30, będącego wynikiem osiągniętym na przeprowadzonych wycenach bilansowych oraz

– część wycen ujęto kapitałowo w wysokości 50.

Tak skonstruowany model bilansu informuje o sytuacji finansowej w zupełnie innym przekroju niż tradycyjny bilans. Umożliwia ocenę zdarzeń pozornych, jednokrotnych (niepowtarzalnych), która wpływa na ocenę kondycji finansowej.

Bilans w tym ujęciu można uznać za przejaw zasady ostrożności, gdyż przedstawia sytuację bieżącą przedsiębiorstwa, specyficznym ujmując przeszacowania wartości. Sporządzenie go w tej formie wymaga od osoby tego dokonującej dużego zasobu wiedzy o przedsiębiorstwie oraz poszukiwania specyficznych danych w jego raportach finansowych.

Celem niniejszego rozdziału było skonstruowanie nowego modelu bilansu, którego założenia bazują na teorii bilansowej Wilhelma Osbahra. Propozycja modelu jest sposobem wypełnienia zidentyfikowanej luki komunikacyjnej we współczesnej sprawozdawczości finansowej. W następnym rozdziale opracowania autor przeprowadził wstępną weryfikację użyteczności modelu na próbie polskich (WIG20) i brytyjskich (FTSE100) spółek publicznych, tym samym dokonał weryfikacji wcześniej sformułowanych hipotez. Uzyskane wyniki badań empirycznych oraz weryfikacja hipotez wskazały, że przy obecnie obowiązujących w sprawozdaniach finansowych przekrojach informacyjnych nie jest możliwe samodzielne (tj. przez użytkownika) sporządzenie bilansu w nowej formule sprawozdawczej.

Rozdział IV

Próba praktycznej weryfikacji przydatności nowego modelu bilansu

1. Uzasadnienie etapów weryfikacji rozwiązania modelowego
2. Wstępna weryfikacja użyteczności modelu – wyniki badań empirycznych polskich spółek giełdowych (WIG20)
 - 2.1. Cel badania
 - 2.2. Charakterystyka kwestionariusza zastosowanego w badaniu
 - 2.3. Uzasadnienie wyboru zbiorowości
 - 2.4. Wyniki badania – weryfikacja hipotez A i B
3. Wstępna weryfikacja użyteczności modelu – wyniki badań empirycznych brytyjskich spółek giełdowych (FTSE100)
 - 3.1. Specyfikacja celu, zakresu i kryteriów badania
 - 3.2. Wyniki badania – weryfikacja hipotezy C
4. Przygotowanie bilansu według nowego modelu sprawozdawczego – studium przypadku
 - 4.1. Charakterystyka podmiotu badania
 - 4.2. Opis danych źródłowych i rozwarstwienia wartości bilansowych
 - 4.3. Ustalenie wyniku finansowego istotnego operacyjnie i nieistotnego operacyjnie
 - 4.4. Prezentacja bilansu według nowego modelu sprawozdawczego
5. Podsumowanie

1. Uzasadnienie etapów weryfikacji rozwiązania modelowego

Ogólny schemat budowy opracowania wynika z określonych w nim celów oraz został podporządkowany ciągłemu logicznemu warunkującemu, w ocenie autora, uzyskanie kompletnych końcowych wniosków. Ilustracja 4.1 przedstawia przebieg rozważań w opracowaniu oraz uzasadnia jego konstrukcję, w tym w szczególności rolę niniejszego rozdziału jako ogniwa weryfikującego wcześniej przyjęte rozwiązania modelowe oraz postawione pytania badawcze. Niniejsza książka obejmuje swoim zakresem dwa główne obszary badawcze:

- identyfikację problemu występowania luki informacyjnej we współczesnej sprawozdawczości finansowej (ze szczególnym uwzględnieniem bilansu – sprawozdania z sytuacji finansowej) oraz poszukiwanie śladów jej występowania w teoriach bilansowych;
- próbę eliminacji asymetrii informacji poprzez propozycję rozwiązania modelowego dla bilansu opartą na teorii W. Osbahra.

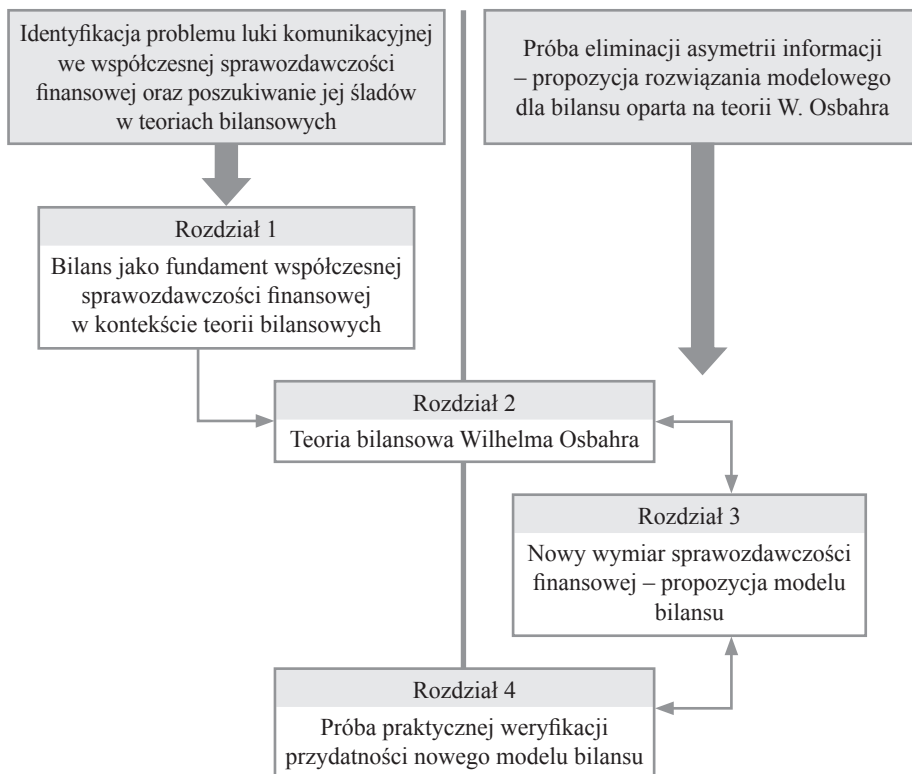
Pierwszy obszar badawczy obejmuje rozważania dotyczące użyteczności informacji finansowej w dobie globalizacji, harmonizacji, standaryzacji, w obliczu ochrony interesów właściciela zapoznającego się z sytuacją przedsiębiorstwa na podstawie bilansu. W tym obszarze szerokie badania literaturowe skutkują publikacją nieopisywanej szczegółowo dotychczas teorii bilansowej W. Osbahra jako ogniwa łączącego oba obszary badawcze. Przywołana w pracy teoria daje podstawy do stworzenia propozycji modelu, kluczowej konkluzji drugiego obszaru badawczego, będącego reakcją na problemy współczesnej sprawozdawczości finansowej wieku i przynoszącego modelowe rozwiązanie, które należy zweryfikować.

Rozwiązanie modelowe nie jest jednak efektem wypracowania dobrych praktyk sprawozdawczych, ani też przybliżeniem trendów pojawiających się we współczesnej praktyce rachunkowości, dlatego należy zweryfikować jego zasadność. Struktura niniejszego rozdziału została skonstruowana tak, aby móc przeprowadzić weryfikację modelu. Ilustracja 4.2 przedstawia w sposób syntetyczny przebieg weryfikacji i wnioskowania, obrany jako potwierdzenie słuszności rozwiązania modelowego.

W pierwszym obszarze badawczym rozważano dwa główne problemy:

- ocena, czy użytkownik sprawozdania finansowego jest w stanie samodzielnie, na bazie posiadanych informacji, dokonać przekształcenia bilansu do wzoru zgodnego z modelem (badanie na podstawie analizy spółek skupionych w WIG20) oraz
- ocena, czy przekroje informacyjne londyńskich spółek giełdowych prezentują (objasniają) obszary nieopisywane w polskiej praktyce sprawozdawczej oraz

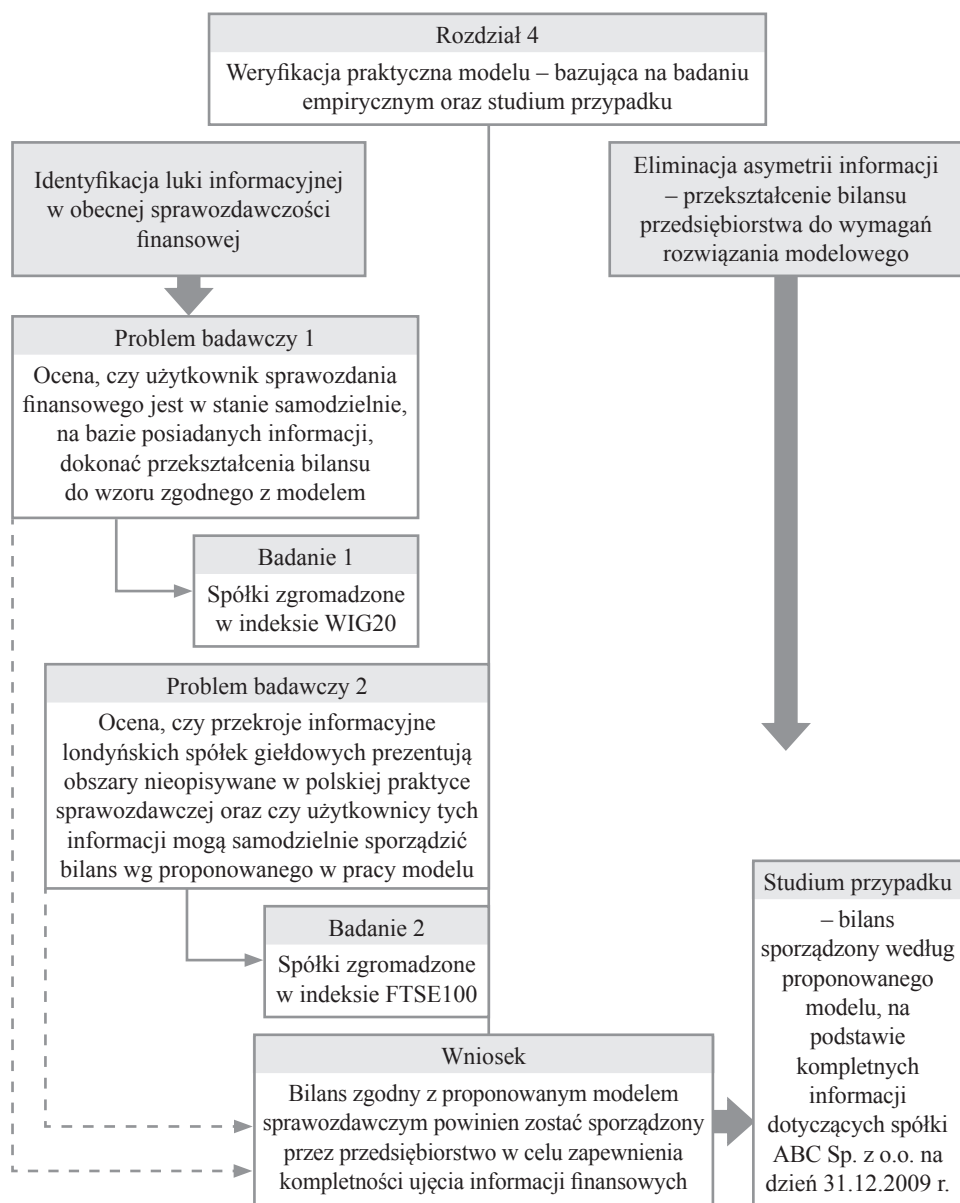
czy mogą one mieć wpływ na samodzielną budowę modelu (badanie na podstawie analizy spółek skupionych w FTSE100¹).

Ilustr. 4.1. Struktura opracowania na potrzeby budowy modelu sprawozdawczego bilansu oraz jego weryfikacji
Źródło: oprac. własne

Badania były prowadzone różnymi metodami i miały różny zakres. W dalszej części opracowania zostaną omówione narzędzia badawcze, otrzymane wyniki wraz z ich interpretacją oraz rekomendacjami. Badania pozwolą również na określenie barier stosowania nowego modelu sprawozdawczego bilansu oraz drogę ich eliminacji. Uzyskane wyniki będą stanowić również o zasadności budowy nowego, kompleksowego modelu sprawozdawczego bilansu. Studium przypadku stanowi natomiast dopełnienie ciągu badawczo-koncepcyjnego i będzie mieć za zadanie udowodnienie praktycznego charakteru modelu.

¹ FTSE100 (*Financial Times Stock Exchange*) – indeks akcji spółek giełdowych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Londynie (*London Stock Exchange* – LSE). Indeks obejmuje 100 największych spółek charakteryzujących się najwyższą płynnością, kapitalizacją itp. Indeks FTSE uznaje się za barometr brytyjskiej gospodarki. Obok indeksów DAX i CAC40 należy on do największych w Europie. Spółki wchodzące w skład indeksu stanowią ok. 80% kapitalizacji LSE.

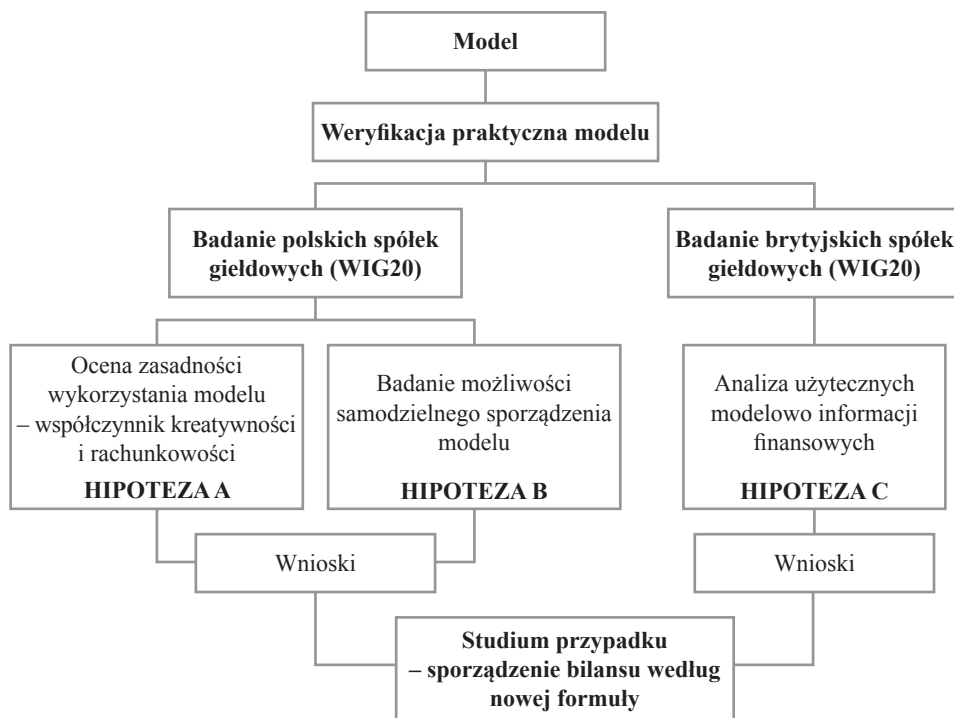

Ilustr. 4.2. Przebieg procesu weryfikacji modelu
Źródło: oprac. własne

Wyniki badań empirycznych prowadzą do wniosku, że sporządzenie bilansu zgodnego z rozwiązaniem modelowym winno być dokonane przez samą jednostkę gospodarczą. Aby pokazać praktyczne zastosowanie modelu, w ostatniej części rozdziału zostanie zaprezentowane studium przypadku, w którym dokonuje się pełnego

przejęcia od rozwiązania funkcjonującego (tradycyjnego bilansu) do rozwiązania modelowego. Studium przypadku jest elementem ostatecznie dopełniającym drugi obszar badawczy, w którym zidentyfikowaną lukę informacyjną, stanowiącą źródło asymetrii informacji, eliminuje się poprzez modelową prezentację danych finansowych zamieszczonych w bilansie.

Studia literaturowe przeprowadzone we wcześniejszych częściach pracy umożliwiły prezentację teorii W. Osabhra oraz stworzenie na jej podstawie propozycji modelu sprawozdawczego bilansu. Do tego momentu rozważania opierały się ściśle na analizach teoretycznych. Aby model mógł zostać ostatecznie uznany za użyteczny, powinien zostać zweryfikowany i oceniony, czy wnosi do dorobku rachunkowości podejście, które będzie można wykorzystać w praktyce².

Ilustr. 4.3. Hipotezy w procesie praktycznej weryfikacji modelu

Źródło: oprac. własne

Weryfikacja praktyczna modelu powinna polegać na (ilustr. 4.3.):

– ocenie zasadności stosowania modelu (tzn. czy istnieją przesłanki świadczące o tym, że element kreacji, szacunku jest znaczący);

² Teoria rachunkowości ograniczająca się wyłącznie do naukowego opisu praktycznego aspektu rachunkowości nie jest wystarczająca w świetle wyzwań i oczekiwań, jakie stawiane są jej w XXI wieku. Por. S. Hońko, *Koncepcja ostrożnej wyceny w rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008, s. 69.

– analizie selekcji zebranego materiału niezbędnego do kompletnego wypełnienia modelu danymi, a także ocenie możliwości jego samodzielnego sporządzenia bądź scedowania tego obowiązku na przedsiębiorstwo;

– porównaniu sytuacji finansowej na zasadach kontrastu (tzn. prezentacji bilansu tradycyjnego oraz bilansu wynikającego z przyjęcia nowego modelu sprawozdawczego wraz z interpretacją zaistniałej sytuacji).

W tym celu na potrzeby stosownych badań opracowano kwestionariusze:

– szczegółowy dla polskich spółek publicznych reprezentujących WIG20,

– uproszczony dla brytyjskich spółek publicznych zgromadzonych w FTSE100

oraz dokonano przykładowego przekształcenia bilansu tradycyjnego³ do bilansu zgodnego ze wzorem sprawozdawczym proponowanym w rozwiązaniu modelowym.

Badania empiryczne (wspomagane w końcowym etapie przez studium przypadku) zostały tak zaprojektowane, by umożliwić przeprowadzenie na ich podstawie poprawnego wnioskowania. Proces przeprowadzonej weryfikacji modelu zaprezentowany na ilustracji 4.3 pokazuje, że badania empiryczne stanowią podstawę do konstatacji, a zamknięciem procesu jest przedstawienie studium przypadku bazującego na realnym przedsiębiorstwie i jego danych finansowych.

2. Wstępna weryfikacja użyteczności modelu

– wyniki badań empirycznych polskich spółek giełdowych (WIG20)

2.1. Cel badania

Założenia koncepcyjne nowego modelu bilansu wymagają od sporządzającego posiadania określonego zbioru informacji finansowych. Bilans według nowej formuły sprawozdawczej ma za zadanie stać się elementem oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstwa przez właściciela lub potencjalnego inwestora. Obowiązujące reguły raportowania wypracowały kanon sprawozdawczy funkcjonujący od lat, którego modyfikacje są dyktowane wyłącznie zmianami regulacji. Jednakże ani kierunek zmian regulacji, ani polska praktyka sprawozdawcza spółek publicznych nie zgłaszają postulatów prezentowania danych finansowych w innych przekrojach informacyjnych, które umożliwiałyby ocenę przedsiębiorstw według

³ Jak już wcześniej wspomniano, przez bilans tradycyjny rozumie się bilans sporządzany zgodnie z ogólnie dostępnymi i obowiązującymi normami prawnymi oraz praktyką sprawozdawczą, publikowany i udostępniany użytkownikom.

różnych kryteriów. Z tego względu pojawiająca się propozycja nowej prezentacji bilansu (oraz wyniku finansowego) w kontekście istniejących rozwiązań daje odpowiedź na następujące pytania:

1) W jaki sposób należy ocenić zasadność wykorzystania modelu w danym przedsiębiorstwie?

2) Czy użytkownik sprawozdania finansowego jest w stanie samodzielnie dokonać przekształcenia tradycyjnego bilansu do wymogów zgodnych z modelem?

Powyższe pytania określają dwa główne problemy badawcze, na potrzeby których sformułowano następujące hipotezy A i B:

– **Hipoteza A.** Syntetyczna ocena przyjętych przez przedsiębiorstwo ustaleń w zakresie polityki rachunkowości, z wykorzystaniem współczynnika kreatywności polityki rachunkowości, umożliwi określenie zasadności użycia nowej formuły sprawozdawczej bilansu, przy istotnej wartości tego wskaźnika.

– **Hipoteza B.** Informacje zawarte w rocznych sprawozdaniach finansowych spółek publicznych nie umożliwiają samodzielnego sporządzenia przez użytkownika bilansu zgodnego z proponowanym modelem.

Celem badania jest weryfikacja hipotez na podstawie analizy danych polskich spółek publicznych zgromadzonych w WIG20, za pomocą specjalnie skonstruowanego do tego celu kwestionariusza.

2.2. Charakterystyka kwestionariusza zastosowanego w badaniu

W celu weryfikacji hipotez A i B został skonstruowany kwestionariusz, który składa się z sześciu części; każdej z nich przyporządkowano wagę⁴ (tab. 4.1). Ważnymi elementami kwestionariusza są następujące przekroje informacyjne:

- polityka rachunkowości,
- sprawozdanie z sytuacji finansowej,
- sprawozdanie z całkowitych dochodów oraz
- zestawienie zmian w kapitale własnym.

Rozkład wag pomiędzy częściami kwestionariusza wskazuje na istotność informacji generowanych w poszczególnych elementach sprawozdania finansowego, które z punktu widzenia modelu mogą być wykorzystane przy jego tworzeniu. Ocena dokonywana w każdej z części kwestionariusza ma przydzieloną wagę i stanowi dokładną analizę danego elementu sprawozdania finansowego wraz z jego informacją uzupełniającą i objaśnieniami (odpowiednimi notami do sprawozdania finansowego). Najwyższe wagi otrzymały bilans i rachunek zysków

⁴ Przyporządkowanie wag wpływa na podjęcie decyzji: potwierdzić czy odrzucić hipotezę badawczą B.

i strat (wraz z objaśnieniami) – odpowiednio 55% i 30%⁵. Informacja generowana w tych dwóch elementach sprawozdania finansowego (w praktyce określony przekrój informacji pożądaney) stanowi element niezbędny do zbudowania modelu. Przez informację pożądaną rozumie się informację prezentującą wpływ wyceny (przeszacowań, wycen itp.) na pozycję sprawozdania z sytuacji finansowej oraz osiągnięte wyniki finansowe.

Tabela 4.1 Budowa kwestionariusza wraz z przyporządkowanymi wagami

Część	I	II	III	IV	V	VI
Nazwa	Wstęp	Polityka rachunkowości	Sprawozdanie z sytuacji finansowej	Sprawozdanie z całkowitych dochodów	Zestawienie zmian w kapitale własnym	Podsumowanie
Waga	0%	10%	55%	30%	5%	0%
					Suma wag	100%

Źródło: oprac. własne.

Uzupełniająca do opisanych może być informacja zaprezentowana w zestawieniu zmian w kapitale własnym, dlatego otrzymała ona najniższą z wag. Bardzo ważnym elementem kwestionariusza jest jego II część – Polityka rachunkowości. Mimo że ma wagę określoną na poziomie 10%, konstrukcja tej części jest istotna z punktu widzenia potwierdzenia bądź odrzucenia hipotezy A. Poniżej zaprezentowano krótką charakterystykę i założenia do poszczególnych części kwestionariusza.

1. Wstęp (część I) – część niemająca wpływu na osiągnięte parametry ocen oraz niewpływająca bezpośrednio na końcowe wnioski (brak wagi). Na tym etapie dokonuje się rozpoznania pozycji bilansowych występujących w sprawozdaniu finansowym, które w dalszych etapach będą poddawane licznym analizom. Należy podkreślić, że spółki objęte niniejszym badaniem mają obowiązek sporządzania sprawozdań finansowych zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej; wobec tego przekrój pozycji może różnić się od tego wynikającego z innego uregulowania prawnego, np. przepisów ustawy o rachunkowości. Przekrój pozycji określony we wstępie pojawiać się będzie również w dalszych częściach kwestionariusza, stanowi on tym samym bazowy przekrój

⁵ Taki podział procentowy wynika z przyjętych założeń autora. Bilans winien prezentować (zgodnie z zasadą *true and fair view*) rzetelną informację o kondycji finansowej danego przedsiębiorstwa, dlatego w jego notach i objaśnieniach winna znaleźć się główna podstawa do przekształcanego modelu. Sprawozdanie z całkowitych dochodów – oceniane przez przyzmat tak określonego celu, jakim jest poszukiwanie wpływu wyceny bilansowej, szacunków bądź innych narzędzi rachunkowości kreatywnej na sytuację finansową przedsiębiorstwa – staje się elementem sprawozdania finansowego, które uzupełnia informację płynącą z bilansu. Bilans w tym ujęciu jest traktowany jako najistotniejsza część sprawozdania finansowego.

bilansu dla całego badania, w którym będą poszukiwane obszary przeszacowań, subiektywnych wpływów na wycenę itp. Tabela 4.2 zawiera pozycje bilansowe wyróżnione we wstępie do kwestionariusza.

Tabela 4.2. Część I kwestionariusza – Wstęp

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbahra na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)	0 – brak informacji (nie) 1 – informacja jest kompletna (tak)
I. Wstęp – wskazanie występujących pozycji bilansowych	
Wartości niematerialne Rzeczowe aktywa trwałe Nieruchomości inwestycyjne Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych Aktywa finansowe (długo- i krótkoterminowe, w tym instrumenty finansowe) Zapasy Należności (w tym: z tytułu dostaw i usług) Rozliczenia międzyokresowe Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB) Zobowiązania Kapitał z aktualizacji wyceny (bądź inna kapitałowa pozycja wynikająca z wyceny)	

Źródło: oprac. własne.

2. Polityka rachunkowości (część II) – część kwestionariusza o przypisanej wadze 10% (oznacza to, że jeśli przez 100% rozumie się pełną, kompletną, użyteczną na potrzeby modelu informację, to maksymalnie w 10% może na to wpływać informacja zawarta w polityce rachunkowości). W tym miejscu jest dokonywana ocena polityki rachunkowości pod kątem możliwości wpływania, poprzez jej narzędzia, na wielkości ujmowane w sprawozdaniu finansowym (ogólna ocena kreatywnej inżynierii księgowej). Ta część kwestionariusza składa się z 4 pytań; połowa pytań ma charakter ogólny, a pozostała część – szczegółowy. Wykaz pytań znajduje się w tabeli 4.3. Odpowiedzi na pytania szczegółowe wymagają rozpatrzenia danego zagadnienia przez pryzmat pozycji bilansowych wyróżnionych we wstępie do kwestionariusza. Mimo przypisania części II kwestionariusza stosunkowo niskiej wagi, stanowi ona kluczowy czynnik warunkujący weryfikację hipotezy badawczej A. Podsumowaniem tego fragmentu kwestionariusza jest budowa wskaźnika kreatywności polityki rachunkowości, stanowiącego ilościowy wynik jakościowych cech polityki rachunkowości. Im wyższy wskaźnik kreatywności, tym bardziej zasadne jest stosowanie modelu, gdyż oznacza to większą możliwość wpływania na wielkości prezentowane w bilansie (co z kolei jest związane z większym rozwarstwieniem informacji dla właściciela/inwestora). W przypadku wystąpienia istotnej wielkości wskaźnika (powyżej 50%) w ocenie autora opracowania istnieje wyraźna przesłanka do stosowania rozwiązania modelowego jako informacji uzupełniającej standardowy bilans.

Tabela 4.3. Część II kwestionariusza – Polityka rachunkowości

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbahra na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)	
	Waga
II. Polityka rachunkowości	10%
	0 – brak informacji (nie), 1 – informacja jest kompletna (tak)
1. Czy w ostatnim roku obrotowym nastąpiły istotne zmiany w dokonanych oszacowaniach, prezentacji czy też ujęto błąd podstawowy?	1
2. Czy istnieją obszary, w których był wymagany od kierownictwa profesjonalny osąd (na temat działań bieżących i zdarzeń, których rzeczywiste wyniki mogą się różnić od przewidywanych)?	
Zaznacz obszar, którego to dotyczyło.	
Wartości niematerialne	1
Rzeczowe aktywa trwałe	1
Nieruchomości inwestycyjne	1
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	1
Aktywa finansowe (długo- i krótkoterminowe, w tym instrumenty finansowe)	1
Zapasy	1
Należności (w tym z tytułu dostaw i usług)	1
Rozliczenia międzyokresowe	1
Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB)	1
Zobowiązania	1
Inne (np. Przychody)	1
3. Czy polityka rachunkowości w zakresie wyceny w poszczególnych obszarach umożliwia dokonywanie przeszacowań bądź innych form wpływania na wartość wykazywaną w bilansie? Zaznacz obszar, w którym jest możliwe dokonanie przeszacowania.	
Wartości niematerialne	1
Rzeczowe aktywa trwałe	1
Nieruchomości inwestycyjne	1
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	1
Aktywa finansowe (długo- i krótkoterminowe, w tym instrumenty finansowe)	1
Zapasy	1
Należności (w tym z tytułu dostaw i usług)	1
Rozliczenia międzyokresowe	1
Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB)	1
Zobowiązania	1
Dotacje rządowe	1
Koszty finansowania zewnętrznego	1
Przychody	1
4. Czy skutki przeszacowań mogą być odnoszone w ciężar/uznanie wyniku okresu?	1
SUMA*	26

* Maksymalna wartość możliwa do uzyskania w części II kwestionariusza

Źródło: oprac. własne.

W tej części kwestionariusza przedsiębiorstwo może uzyskać maksymalnie 26 punktów.

3. Sprawozdanie z sytuacji finansowej – bilans (część III) – część kwestionariusza o przypisanej wadze 55% (oznacza to, że jeśli przez 100% rozumie się pełną, kompletną, użyteczną na potrzeby modelu informację, to maksymalnie w 55% może na to wpływać informacja z bilansu bądź objaśnień do niego). W tej części należy dokonać oceny informacji dodatkowej i objaśnień pod kątem wystąpienia obszarów informujących o parametrach i wysokościach wyceny bilansowej. Strukturę pytań prezentuje tabela 4.4. Jak z niej wynika, mamy do czynienia z jednym pytaniem szczegółowym (wymagającym odniesienia do wymienionych kategorii bilansowych) i jednym ogólnym.

Tabela 4.4. Część III kwestionariusza – Sprawozdanie z sytuacji finansowej (bilans)

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbaha na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)	
	Waga
III. Sprawozdanie z sytuacji finansowej (bilans)	55,00%
	0 – brak informacji 1 – informacja jest kompletna
1. Czy informacje dodatkowe i objaśnienia do pozycji bilansowych (noty) prezentują kompletne informacje o dokonanych przeszacowaniach (wskazanie parametrów wysokości wyceny bilansowej czy kosztu historycznego, dokonanego w danym okresie sprawozdawczym)?	
W obszarze (zaznacz obszar):	
Wartości niematerialne	1
Rzeczowe aktywa trwałe	1
Nieruchomości inwestycyjne	1
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	1
Aktywa finansowe (długo- i krótkoterminowe, w tym instrumenty finansowe)	1
Zapasy	1
Należności (w tym z tytułu dostaw i usług)	1
Rozliczenia międzyokresowe	1
Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB)	1
Zobowiązania	1
2. Czy zostały zaprezentowane informacje na temat aktywów, które stanowią poręczenia bądź zastaw oraz informacje o zobowiązaniach i aktywach warunkowych?	1
SUMA*	11

* Maksymalna wartość możliwa do uzyskania w części III kwestionariusza.

Źródło: oprac. własne.

W tej części kwestionariusza przedsiębiorstwo może uzyskać maksymalnie 11 punktów.

4. Sprawozdanie z całkowitych dochodów (część IV) – część kwestionariusza o przypisanej wadze 30% (oznacza to, że jeśli przez 100% rozumie się pełną, kompletną, użyteczną na potrzeby modelu informację, to maksymalnie w 30% może na to wpływać informacja zawarta w sprawozdaniu z całkowitych dochodów bądź dodatkowej informacji do niego). Stosownie do modelu, który zakłada podział działalności na istotną operacyjnie i nieistotną operacyjnie oraz na wyliczone na tych zasadach kategorie wyniku finansowego, w tej części badania poszukuje się rozwiązań umożliwiających uproszczone przekształcenie rachunku zysków i strat do wymogów prezentacyjnych bilansu bazującego na teorii W. Osbahra. Poza tym analizie poddawane są wpływy wyceny na pozycje sprawozdawcze bilansu (w tym na kapitał własny) oraz wynik finansowy. Badanie tego elementu sprawozdania finansowego odbywa się na podstawie odpowiedzi na 4 pytania; 3 z nich mają charakter ogólny, a 1 pytanie – szczegółowy (tab. 4.5).

Tabela 4.5. Część IV kwestionariusza – Sprawozdanie z całkowitych dochodów

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbahra na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)	
	Waga
IV. Sprawozdanie z dochodów całkowitych (30%)	30,00% 0 – brak informacji 1 – informacja jest kompletna
1. Czy sprawozdanie finansowe zawiera przekroje informacyjne umożliwiające wykonie rachunku zysków i strat (całościowego) z podziałem na działalność istotną operacyjnie i nieistotną operacyjnie (w modelowym rozumieniu)?	
1a. Czy jednostka definiuje działalność istotną operacyjnie oraz działalność nieistotną operacyjnie?	1
1b. Podział na działalność operacyjną, pozostałą operacyjną, finansową	1
2. Czy informacje dodatkowe i objaśnienia zawierają przekrój informacji określający dokonane przeszacowania związane z wyceną bilansową w obszarach:	
Wartości niematerialne	1
Rzeczowe aktywa trwałe	1
Nieruchomości inwestycyjne	1
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	1
Aktywa finansowe (długo- i krótkoterminowe – w tym instrumenty finansowe)	1
Zapasy	1
Należności (w tym: z tytułu dostaw i usług)	1
Rozliczenia międzyokresowe	1
Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB)	1
Zobowiązania	1

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbahra na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)	
	Waga
IV. Sprawozdanie z dochodów całkowitych (30%)	30,00% 0 – brak informacji 1 – informacja jest kompletna
3. Czy w sprawozdaniu z dochodów całkowitych jest prezentowany wpływ szacunków na dochód całkowity okresu (w formie elementu sprawozdania bądź w formie noty objaśniającej do sprawozdania)?	1
4. Czy w sprawozdaniu z dochodów całkowitych zaprezentowano szczegółowo dochody całkowite wynikające z wyceny, które obciążąły kapitał własny?	1
SUMA*	14

* Maksymalna wartość możliwa do uzyskania w części IV kwestionariusza.

Źródło: oprac. własne.

W tej części kwestionariusza przedsiębiorstwo może uzyskać maksymalnie 14 punktów.

5. Zestawienie zmian w kapitale własnym (część V) – część kwestionariusza o przypisanej wadze 5% (oznacza to, że jeśli przez 100% rozumie się pełną, kompletną, użyteczną na potrzeby modelu informację, to maksymalnie w 5% może na to wpływać informacja zawarta w zestawieniu zmian w kapitale własnym). W tym miejscu dokonuje się oceny, czy nie zaistniały jeszcze inne zdarzenia nieobjęte/niewidoczne w sprawozdaniu z sytuacji finansowej lub z całkowitych dochodów, a związane z wyceną, przeszacowaniem lub ujęciem błędu podstawowego (tab. 4.6).

Tabela 4.6. Część V kwestionariusza – Zestawienie zmian w kapitale własnym

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbahra na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)	
	Waga
D. Zestawienie zmian w kapitale własnym (5%)	5,00% 0 – brak informacji 1 – informacja jest kompletna
1. Czy ujęto w zestawieniu wynik wyceny (przeszacowania) składników majątkowych bądź zobowiązań, bądź nie zaszły żadne zdarzenia to powodujące?	1

Źródło: oprac. własne.

6. Podsumowanie (część VI) stanowi sumę wyników cząstkowych osiągniętych w poszczególnych częściach kwestionariusza, którym przypisano wagę. Tym samym staje się ono kluczowym elementem, na podstawie którego ocenie zostanie poddana hipoteza B. Przesłanką do samodzielnego przekształcenia bilansu (na podstawie przedłożonego sprawozdania finansowego) przez czytelnika mającego wiedzę z zakresu rachunkowości będzie świadomość kompletności ujęcia wszelkich zdarzeń. Kompletność informacji należy uważać za wystarczającą, gdy uzyskany łączny wynik w kwestionariuszu nie będzie mniejszy niż 90%.

Kolejną istotną kwestią dotyczącą założeń kwestionariusza jest system punktowania (oceny) informacji prezentowanych w sprawozdaniu finansowym jednostki, która jest poddawana analizie. W kwestionariuszu przyjęto, że odpowiedzi będą wybierane wyłącznie spośród dwóch kategorii:

– „0” – oznacza odpowiedź (w zależności od kontekstu pytania) – „brak informacji” lub „nie”;

– „1” – oznacza odpowiedź (w zależności od kontekstu pytania) – „informacja jest kompletna” lub „tak”.

Wyraźne rozgraniczenie odpowiedzi miało na celu wykluczenie z wyników analizy odpowiedzi pośrednich typu „informacja jest niekompletna” bądź „nie jest do końca kompletna”, co znacznie utrudniłoby weryfikację i ocenę wyników (w ramach jednej spółki poddawanej ocenie) oraz ich porównywalność między spółkami. Z tego względu przyjęto założenie, że jeśli odpowiedź na pytanie nie daje 100-procentowego rozwiązania stawianego problemu, nie wnikając w przyczyny takiego stanu rzeczy, to należy jej wówczas przypisać atrybut niekompletności (odpowiedź „0”). Problem tego typu najczęściej pojawiał się przy okazji pytań szczegółowych, gdy należało ocenić przekrój prezentowanych informacji przez pryzmat konkretnej pozycji bilansowej. Pytania ogólne z reguły dotyczyły odpowiedzi potwierdzających stawiane pytanie bądź je negujących.

2.3. Uzasadnienie wyboru zbiorowości

W celu zweryfikowania hipotez A i B, będących jednym z elementów procesu weryfikacji modelu, poddano badaniu 20 największych spółek akcyjnych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. Spółki wchodzące w skład indeksu WIG20, oprócz waloru najwyższej kapitalizacji rynkowej, stanowią w wielu przypadkach nośnik najlepszych praktyk rachunkowości. Do badania wybrano indeks WIG20⁶ według stanu na dzień 01.01.2012 r. oraz sprawozdania

⁶ Wybrana próba nie jest reprezentatywna, ale należy zauważyć, że jest to badanie wstępne, pilotażowe.

Tabela 4.7. Wykaz spółek objętych badaniem empirycznym (weryfikacja hipotez A i B)

Oznaczenie na GPW	Pełna nazwa	Sektor	Poddane badaniu empirycznemu 0 – nie, 1 – tak	Prowadzona działalność	Opis
1	2	3	4	5	6
ASSECOPOL	Asseco Poland SA	informatyka	1	doradztwo w zakresie oprogramowania i dostarczanie oprogramowania	Firma zajmuje się działalnością doradczą w zakresie oprogramowania i sprzętu komputerowego, wytwarzaniem oprogramowania oraz dostarczaniem oprogramowania i sprzętu komputerowego. Kompleksowa oferta spółki jest skierowana do sektora bankowo-finansowego, a także przedsiębiorstw i administracji publicznej.
BOGDANKA	Lubelski Węgiel Bogdanka SA	przemysł surowcowy	1	wydobywanie węgla kamiennego	Obszar działalności emitenta obejmuje działalność górnictwą w zakresie gospodarczego wydobywania węgla kamiennego, wzbogacania wydobywanego węgla surowego, sprzedaży węgla i rekultywacji terenów górniczych. Sortymenty węgla znajdujące się w ofercie spółki obejmują węgiel energetyczny (głównie typ 32.2): groszek, orzech oraz miał. Spółka prowadzi sprzedaż przede wszystkim do odbiorców przemysłowych, w głównej mierze do podmiotów prowadzących działalność w branży elektroenergetycznej, zlokalizowanych we wschodniej i północno-wschodniej Polsce.
BRE	BRE Bank SA	banki	0	działalność bankowa	BRE Bank jest zaliczany do grona najważniejszych instytucji finansowych w Polsce pod względem posiadanego kapitału, rozmiarów działalności, tempa rozwoju, różnorodności oferowanych produktów oraz wysokiego poziomu technologii bankowej. Należy do czołówki banków inwestycyjnych specjalizujących się w kompleksowej obsłudze przedsiębiorstw. Poprzez MultiBank i mBank jest obecny również na rynku klientów detalicznych.

Tabela 4.7 (cd.)

1	2	3	4	5	6
GETIN	Getin Holding SA	banki	0	pośrednictwo finansowe	Getin Holding SA to firma inwestująca w przedsięwzięcia z zakresu bankowości i innych usług finansowych (pośrednictwo, doradztwo, leasing) w Polsce oraz na rynku rosyjskim. W skład Getin Holding SA wchodzi m.in. firmy: Getin Noble Bank SA, Getin Leasing, Inrofactor, Open Finance.
GTC	Globe Trade Centre SA	deweloperzy	1	wynajem nieruchomości własnych i dzierzawionych	Firma prowadzi inwestycje w trzech głównych segmentach rynku nieruchomości: budynki biurowe, centra handlowo-rynkowe oraz budownictwo mieszkaniowe. Firma realizuje inwestycje w Europie Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej oraz poszukuje możliwości inwestycji w krajach Wspólnoty Niepodległych Państw. Obecnie GTC działała aktywnie m.in. w Polsce, na Węgrzech, w Czechach, Rumunii, Serbii, Chorwacji, Bułgarii, Słowacji oraz na Ukrainie, koncentrując działalność inwestycyjną w stolicach tych państw.
HANDLOWY	Bank Handlowy w Warszawie SA	banki	0	działalność bankowa	Drugi pod względem wielkości bank w Polsce, istnieje od 1870 roku. Specjalizuje się w obsłudze handlu zagranicznego, obsłudze dużych przedsiębiorstw i bankowości inwestycyjnej. W celu obsługi klientów indywidualnych utworzył sieć banków detalicznych Handlobank Citigroup. W skład grupy kapitałowej wchodzi m.in. towarzystwo funduszy inwestycyjnych, firma zarządzająca aktywami, towarzystwo ubezpieczeniowe i spółka leasingowa.
JSW*	Jastrzębska Spółka Węglowa SA	przemysł surowcowy	0 (spółka nie prezentuje danych za 2010 r.)	wytwarzanie produktów koksowania węgla	Grupa jest największym producentem węgla koksowego typu 35 (hard) wysokiej jakości („węgla ortokoksowego”, zgodnie z Polską Normą) i wiodącym producentem koksu w Unii Europejskiej pod względem wielkości produkcji. Obszar wydobywczy Grupy jest ulokowany w Górnośląskim Zagłębiu Węglowym. Podstawową działalność Grupy stanowią: produkcja i sprzedaż węgla kamiennego, na co składa się produkcja i sprzedaż węgla koksowego i węgla do celów energetycznych oraz produkcja i sprzedaż koksu i węglopochodnych.

KERNEL	Kernel Holding SA	przemysł spożywczy	0	produkcja olejów i tłuszczów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego	Grupa Kernel prowadzi zintegrowaną działalność w sektorze butelkowanych olejów jadalnych i agrobiznesu, która swoim zakresem obejmuje wszystkie etapy produkcji, od uprawy produktów rolnych do dostarczenia produktu finalnego do konsumenta. Kernel Holding jest spółką holdingową zarejestrowaną w Luksemburgu, której główny majątek stanowią udziały w spółkach produkcyjnych.
KGHM	KGHM Polska Miedź SA	przemysł surowcowy	1	kopalnictwo rud metali nieżelaznych, produkcja miedzi i metali szlachetnych	KGHM to szósty producent miedzi elektrolitycznej i drugi srebra na świecie. Miedź elektrolityczna z KGHM jest zarejestrowana przez Londyńską Giełdę Metali (LME) jako Grade A, a srebro zarejestrowane pod marką KGHM HG. Oprócz wyżej wymienionych spółka produkuje również m.in. złoto, ołów, kwas siarkowy i sól kamienną. KGHM jest jednym z czołowych polskich eksporterów.
LOTOS	Grupa Lotos SA	przemysł paliwowy	1	wytwarzanie produktów rafinacji ropy naftowej	Grupa Lotos jest największą firmą naftową regionu pomorskiego i drugą co do wielkości w Polsce. Prowadzi działalność w zakresie dystrybucji i sprzedaży produktów oraz towarów naftowych. Grupa Kapitałowa Grupy Lotos SA to pionowo zintegrowany koncern naftowy zajmujący się wydobyciem i przetermin ropy naftowej oraz dystrybucją produktów naftowych. Spółka jest m.in. liderem w branży olejów smarowych. Spółki Grupy Kapitałowej dostarczają na rynek produkty takie, jak: benzyna bezołowiowa, oleje napędowe, oleje opałowe, paliwo lotnicze, oleje silnikowe oraz przemysłowe, asfalty i gazy. W skład grupy kapitałowej wchodzi ok. 20 spółek bezpośrednio zależnych oraz 10 spółek pośrednio zależnych, w tym: Lotos Czechowice, Lotos Jasio oraz wydobycze: Petrolbaltic i Lotos Norge.
PBG	PBG SA	budownictwo	1	budownictwo ogólne i inżynieria lądowa	PBG świadczy specjalistyczne usługi w gałęziach dotyczących: gazu ziemnego (w tym także LNG, LPG, CNG), ropy naftowej i wody. Prowadzi działalność w zakresie projektowania, wykonawstwa, remontów, eksploatacji i serwisu w dziedzinie

Tabela 4.7 (cd.)

1	2	3	4	5	6
PEKAO	Bank Polska Kasa Opieki SA	banki	0	działalność bankowa	wydobycia, przesyłu, magazynowania i dystrybucji. Do grupy PBG należą m.in. Hydrobudowa Polska z zależną Hydrobudową 9 (hydrotechnika i usługi budowlano-inżynieryjne) oraz Infra (renowacje).
PGE	PGE Polska Grupa Energetyczna SA	energetyka	1	wytwarzanie, przesyłanie, dystrybucja i handel energią elektryczną	Bank Pekao SA działa od 80 lat; jest jednym z największych banków Europy Środkowej i największym bankiem w Polsce pod względem kapitalizacji rynkowej. Świadczy usługi dla ok. 5 mln klientów, w tym ponad 250 tys. małych i średnich przedsiębiorstw oraz ponad 15 tys. dużych firm. Jest także wiodącym bankiem w Polsce i największym bankiem w Europie Środkowo-Wschodniej pod względem kapitalizacji.
PGNiG	Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo SA	przemysł paliwowy	1	wytwarzanie paliw gazowych; dystrybucja paliw gazowych w systemie sieciowym	PGE Polska Grupa Energetyczna SA jest największym producentem i dostawcą energii elektrycznej w Polsce oraz jedną z największych firm z sektora elektroenergetycznego w Europie Środkowej i Wschodniej. Dzięki połączeniu własnych zasobów paliwa (węgiel brunatnego), wytwarzaniu energii i finalnych sieci dystrybucyjnych PGE gwarantuje bezpieczne i stabilne dostawy energii elektrycznej dla ok. 5 mln domów, firm i instytucji.
PKNORLEN	Polski Koncern Naftowy Orlen SA	przemysł paliwowy	1	wytwarzanie produktów rafinacji ropy naftowej	PGNiG jest największą spółką działającą na rynku gazu ziemnego w Polsce. Działalność podstawowa spółki obejmuje poszukiwania i eksploatację złóż gazu ziemnego i ropy naftowej oraz import, magazynowanie, obrót i dystrybucję paliw gazowych i płynnych. W skład grupy wchodzi firma zajmująca się poszukiwaniem i wydobyciem, przesyłem oraz dystrybucją gazu.

PKOBP	Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski SA	banki	0	działalność bankowa	<p>PKN Orlen (w Płocku, Trzebinii, Jedliczu) mają ok. 70% zdolności przerobowych polskich rafinerii. PKN Orlen sprzedaje hurtowo ok. 60% paliw silnikowych w Polsce, sprzedając detalicznie siecią prawie 40%. Firma ma największą w Europie Centralnej sieć stacji paliw zlokalizowanych w Polsce, Niemczech, Czechach i na Litwie. Grupę PKN Orlen tworzy ponad 80 spółek.</p> <p>PKO Bank Polski jest największym, uniwersalnym bankiem komercyjnym w Polsce. Lider pod względem wartości aktywów, wolumenu depozytów, kredytów, liczby kont osobistych i kart bankomatowych. Dysponuje największą siecią własnych placówek i bankomatów. Swoje usługi oferuje głównie klientom detalicznym, ale również jest ważnym partnerem dla małych i średnich przedsiębiorstw, jak i dużych korporacji. Ma też znaczący udział w rynku usług oferowanych gminom, powiatom i województwom. Grupa PKO Banku Polskiego, poza działalnością ściśle bankową, świadczy usługi specjalistyczne oraz zajmuje się sprzedażą produktów finansowych (fundusze emerytalne), leasingowych, jednostek funduszy inwestycyjnych, elektronicznych usług płatniczych.</p>
PZU	Powszechny Zakład Ubezpieczeń SA	ubezpieczenia	0	działalność ubezpieczeniowa i bezpośrednio z nią związana	<p>Powszechny Zakład Ubezpieczeń SA jest macierzystą firmą wszystkich podmiotów wchodzących w skład Grupy Kapitałowej PZU. Działła w sektorze ubezpieczeń majątkowych oraz osobowych. W skład Grupy wchodzi także PZU Życie, PTE PZU, TFI PZU oraz PZU Pomoc.</p>
TAURONPE	Tauron Polska Energia SA	energetyka	1	handel energią elektryczną	<p>Holding jest największym dystrybutorem energii elektrycznej w kraju. Sieci dystrybucyjne spółek należących do grupy obejmują 17% powierzchni kraju. Usługi dystrybucyjne są świadczone na obszarze prawie 53 tys. km², za pośrednictwem 187 tys. km linii energetycznych. Spółki skupione w Grupie Tauron sprzedają ok. 30,4 TWh energii elektrycznej (w 2009 r.) do blisko 4 mln odbiorców końcowych. Ponadto holding kontroluje 20% polskich zasobów węgla kamiennego oraz osiąga 5-proc. wskaźnik krajowego wydobycia węgla kamiennego.</p>

Tabela 4.7 (cd.)

1	2	3	4	5	6
TPSA	Telekomunikacja Polska SA	telekomunikacja	1	telekomunikacja	Spółka jest największym polskim operatorem telekomunikacyjnym. Działa na rynku telefonii stacjonarnej, telefonii komórkowej (przez PTK Centertel – operatora sieci komórkowej Orange), Internetu i transmisji danych. Firma oferuje także usługi w zakresie radiokomunikacji, telefonii przywoławczej, radiotelefonii i łączności dyspozytorskiej. Grupa Telekomunikacja Polska jest największą grupą telekomunikacyjną w Europie Środkowej.
TVN	TVN SA	media	1	działalność radiowa i telewizyjna	Grupa TVN jest wiodącą, zintegrowaną grupą medialną w Polsce, działającą w ramach trzech głównych segmentów biznesowych: nadawanie i produkcja telewizyjna, cyfrowa płatna telewizja satelitarna oraz online. Grupa obecnie posiada i nadaje program do dziesięciu kanałów telewizyjnych: TVN, TVN 7, TVN 24, TVN Meteo, TVN Turbo, ITVN, TVN Style, NTL Radomsko, TVN CNBC Biznes oraz TVN Warszawa. Kontroluje utworzoną w październiku 2006 r. cyfrową platformę nowej generacji „n” oraz jest właścicielem Grupy Onet.

* Debiut na rynku GPW odbył się po roku 2010.

Spółki objęte badaniem empirycznym: Asseco Poland SA, Lubelski Węgiel Bogdanka SA, Globe Trade Centre SA, Kernel Holding SA, KGHM Polska Miedź SA, Grupa Lotos SA, PBG SA, PGE Polska Grupa Energetyczna SA, Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo SA, Polski Koncern Naftowy Orlen SA, Tauron Polska Energia SA, Telekomunikacja Polska SA, TVN SA.

Spółki sektora bankowego i ubezpieczeniowego nieobjęte badaniem empirycznym: BRE Bank SA, Getin Holding SA, Bank Handlowy w Warszawie SA, Bank Polska Kasa Opieki SA, Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski SA, Powszechny Zakład Ubezpieczeń SA.

Spółka – uczestnik WIG20, która nie ma opublikowanego sprawozdania finansowego za rok 2010 (nieobjęta badaniem): Jastrzębska Spółka Węglowa SA (nowy emitent).

Źródło: oprac. własne na podstawie www.notoria.com.pl

finansowe spółek za rok obrotowy zakończony 31.12.2010 r. Wykaz spółek na dzień badania wraz z krótką ich charakterystyką prezentuje tabela 4.7. Spośród 20 spółek analizie poddano 13; nie objęto próbą sprawozdań finansowych 6 spółek publicznych należących do sektora bankowego i ubezpieczeniowego oraz 1 spółki sektora przemysłu surowcowego (Jastrzębska Spółka Węglowa SA⁷). Badaniu empirycznemu nie poddano sprawozdań spółek sektora bankowego i ubezpieczeniowego, ze względu na inne regulacje wpływające na kształt ich sprawozdań finansowych; powoduje to, że są one nieporównywalne ze sprawozdaniami finansowymi pozostałych spółek.

2.4. Wyniki badania – weryfikacja hipotez A i B

Analiza części I kwestionariusza dotycząca szczegółowości bilansu

Wstęp, jako część badania bez przypisanej wagi, stanowi wyłącznie o wartości poznawczej badań oraz może sygnalizować pewne spostrzeżenia, możliwe do zweryfikowania w późniejszych etapach analiz. Przekrój pozycji zaprezentowany w tabeli 4.8 informuje o obszarach, które w dalszych krokach będą mogły zostać pominięte w badaniach, ponieważ nie występują. Warto podkreślić, że w przypadku niewystępowania w spółce danej pozycji bilansowej ocena np. zapisów polityki rachunkowości dla tej pozycji nie może być traktowana jako informacja niekompletna; badana szczegółowo pozycja winna być zawsze oznaczona „1”. Na przykład w spółce publicznej Bogdanka nie występuje pozycja oznaczona jako „nieruchomości inwestycyjne”. Wobec powyższego w dalszych analizach, np. w części II dotyczącej polityki rachunkowości, odnośnie do pytania 3. „Czy polityka rachunkowości w zakresie wyceny w poszczególnych obszarach umożliwia dokonywanie przeszacowań bądź innych form wpływania na wartość wykazywaną w bilansie?” pojawia się odpowiedź „1” jako odpowiedź kompletna (dana pozycja nie występuje, zatem jej brak jest jednocześnie informacją kompletną).

W tym zestawieniu pojawia się pozycja „Kapitał z aktualizacji wyceny (bądź inna kapitałowa pozycja wynikająca z wyceny)”; nie powtarza się ona w następnych częściach kwestionariusza, stanowi zatem wyłącznie informację na temat istnienia pozycji kapitałowej, w ciężar której mogą być odnoszone skutki przeszacowań (problem ten jest szerzej omawiany w części IV kwestionariusza).

⁷ Jastrzębska Spółka Węglowa krótko po wejściu na giełdę trafiła do grona spółek WIG20. Spółka nie prezentuje danych za rok 2010, gdyż ten rok nie dotyczy jej funkcjonowania na rynku notowań ciągłych papierów wartościowych.

Tabela 4.8. Część I kwestionariusza – wyniki

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbaha na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)	0 – brak informacji (nie) 1 – informacja jest kompletna (tak)												
	Asseco	Bogdanka	GTC	Kernel	KGHM	Lotos	PBG	PGE	PGNiG	PKN Orlen	Tauron	TP	TVN
I. Wstęp (wskazanie pozycji bilansowych)													
Wartości niematerialne	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Rzeczowe aktywa trwałe	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Nieruchomości inwestycyjne	1	0	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1
Aktywa finansowe (długoo- i krótkoterminowe, w tym instrumenty finansowe)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Zapasy	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Należności (w tym z tytułu dostaw i usług)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Rozliczenia międzyokresowe	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1
Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB)	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Zobowiązania	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kapitał z aktualizacji wyceny (bądź inna kapitałowa pozycja wynikająca z wyceny)	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1	1	1	0

Źródło: oprac. własne.

Analiza polityki rachunkowości, wskaźnik kreatywności polityki rachunkowości (weryfikacja hipotezy A)

Powodem, dla którego analiza polityki rachunkowości została włączona do kwestionariusza, była konieczność wskazania sytuacji, w której jest zasadne wykorzystanie nowego modelu sprawozdawczego bilansu. Analiza polityki rachunkowości, a dokładniej zapisanych w niej rozwiązań i możliwości wpływania przez sporządzającego na wielkości prezentowane w bilansie stała się powodem samym w sobie do stworzenia współczynnika kreatywności polityki rachunkowości (WKPR). Wskaźnik ten transponuje cechy jakościowe (przyjęte rozwiązania) na cechy ilościowe (wielkość procentową decyzji, poprzez które można wpływać na wartości bilansowe); wyraża się on następującym wzorem:

$$\text{WKPR} = \frac{\text{suma odpowiedzi w kwestionariuszu (dotyczących danej spółki)}}{\text{maksymalny poziom kreacji (poziom określony dla samych „1”)}},$$

gdzie:

suma odpowiedzi w kwestionariuszu – wynik zsumowania wszystkich odpowiedzi dotyczących danej spółki w kwestionariuszu;

maksymalny poziom kreacji – poziom 100%, w przypadku niniejszego kwestionariusza maksymalny poziom kreacji wynosi 26⁸.

Na przykład WKPR = 35% oznacza, że 35% rozwiązań wynikających z polityki rachunkowości może wpływać w sposób subiektywny na wyniki prezentowane w bilansie lub że 35% decyzji podejmowanych w związku z ustaleniem wartości bilansowej opiera się na szacunkach, przeszacowaniach (bądź innych metodach subiektywnego wyboru).

Opisywany wskaźnik stanowi podstawę do zweryfikowania hipotezy A: „Syntetyczna ocena przyjętych przez przedsiębiorstwo ustaleń w zakresie polityki rachunkowości, z wykorzystaniem współczynnika kreatywności polityki rachunkowości, umożliwia określenie zasadności użycia modelu przy istotnej wartości tego wskaźnika”. Wyliczenie tego wskaźnika zaprezentowano w tabeli 4.9.

Przyjęto założenie, że zasadność zastosowania nowego modelu sprawozdawczego bilansu pojawia się w momencie, gdy wskaźnik WKPR jest wyższy niż 50%. Wyniki badań spółek WIG20 przedstawia ilustracja 4.4.

⁸ Wartość 26 to maksymalna liczba punktów z części II kwestionariusza – oznacza ona liczbę przyjętych rozwiązań polityki rachunkowości przedsiębiorstwa, w których zarząd może wpływać na wizerunek przedsiębiorstwa przez dokonane oszacowania.

Tabela 4.9. Część II kwestionariusza – wyniki oraz wartość wskaźnika kreatywności polityki rachunkowości

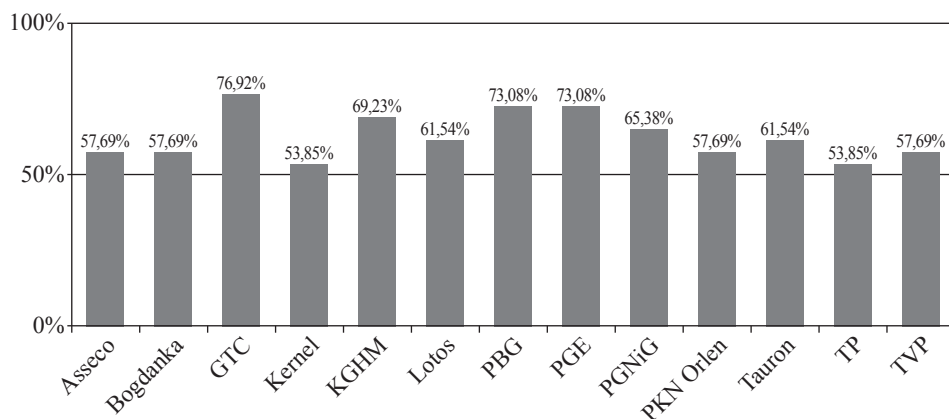
Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbahra na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)		Asseco
II. Polityka rachunkowości (10%)		Waga 10% 0 – brak informacji (nie) 1 – informacja jest kompletna (tak)
1. Czy w ostatnim roku obrotowym nastąpiły istotne zmiany w dokonanych oszacowaniach, prezentacji czy też ujęto błąd podstawowy?	1	1
2. Czy istnieją obszary, w których był wymagany od kierownictwa profesjonalny osąd (na temat działań bieżących i zdarzeń, których rzeczywiste wyniki mogą się różnić od przewidywanych). Zaznacz obszar, którego to dotyczyło:		
Wartości niematerialne	1	1
Rzeczowe aktywa trwałe	1	1
Nieruchomości inwestycyjne	1	0
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	1	0
Aktywa finansowe (długo- i krótkoterminowe, w tym instrumenty finansowe)	1	0
Zapasy	1	0
Należności (w tym z tytułu dostaw i usług)	1	0
Rozliczenia międzyokresowe	1	0
Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB)	1	0
Zobowiązania	1	1
Inne (np. Przychody)	1	0
3. Czy polityka rachunkowości w zakresie wyceny w poszczególnych obszarach umożliwia dokonywanie przeszacowań bądź innych form wpływania na wartość wykazywaną w bilansie? Zaznacz obszar, w którym jest możliwe dokonanie przeszacowania:		
Wartości niematerialne	1	1
Rzeczowe aktywa trwałe	1	1
Nieruchomości inwestycyjne	1	0
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	1	0
Aktywa finansowe (długo- i krótkoterminowe, w tym instrumenty finansowe)	1	1
Zapasy	1	1
Należności (w tym z tytułu dostaw i usług)	1	1
Rozliczenia międzyokresowe	1	0
Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB)	1	1
Zobowiązania	1	1
Dotacje rządowe	1	1
Koszty finansowania zewnętrznego	1	1
Przychody	1	1
4. Czy skutki przeszacowań mogą być odnoszone w ciężar/uznanie wyniku okresu?	1	1
Wynik cząstkowy*		5,77%
Wskaźnik kreatywności polityki rachunkowości		57,69%

* Wynik cząstkowy to wynik uzyskany przez przedsiębiorstwo w każdej części kwestionariusza, sumowany do wyniku całkowitego, na podstawie którego oceniana jest użyteczność sprawozdania finansowego

Źródło: oprac. własne.

Bogdanka	GTC	Kernel	KGHM	Lotos	PBG	PGE	PGNiG	PKN Orlen	Tauron	TP	TVN
0	1	0	0	1	1	1	0	1	0	0	0
0	1	0	0	1	1	1	0	1	1	1	1
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
1	1	0	1	1	0	1	0	0	1	1	1
0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1
0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0
1	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0
1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1
0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	1	1
1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	1
1	1	1	1	0	1	1	1	0	0	0	0
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1	1	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0
1	0	1	1	1	0	0	1	1	1	0	1
1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5,77%	7,69%	5,38%	6,92%	6,15%	7,31%	7,31%	6,54%	5,77%	6,15%	5,38%	5,77%
57,69%	76,92%	53,85%	69,23%	61,54%	73,08%	73,08%	65,38%	57,69%	61,54%	53,85%	57,69%

Wszystkie spółki poddane badaniu przekroczyły wartość graniczną WKPR wynoszącą 50%. Osiągnięte wyniki, które są wyższe od tego poziomu (50%), świadczą o istotnej liczbie przyjętych rozwiązań w polityce rachunkowości bazujących na wycenach (najczęściej doprowadzających do ustalenia wartości godziwej), wykorzystujących różnego rodzaju oszacowania bądź inne subiektywne metody określenia wartości bilansowej. Na tym etapie badań można wskazać spółki, w których zastosowanie modelu sprawozdawczego bilansu jest jak najbardziej zasadne, a nawet konieczne. Mowa tutaj o spółkach reprezentujących branże: deweloperską, budowniczą i energetyczną (GTC, PBG i PGE), w których możliwości wpływu na wartości bilansowe określono na ponad 70%. Dla całej zbadanej populacji wskaźnik ten osiągnął średnią wartość w wysokości 63,02%, co tym bardziej podkreśla zasadność wykorzystania nowego modelu sprawozdawczego.

Ilustr. 4.4. Wskaźnik kreatywności polityki rachunkowości spółek WIG20

Źródło: oprac. własne

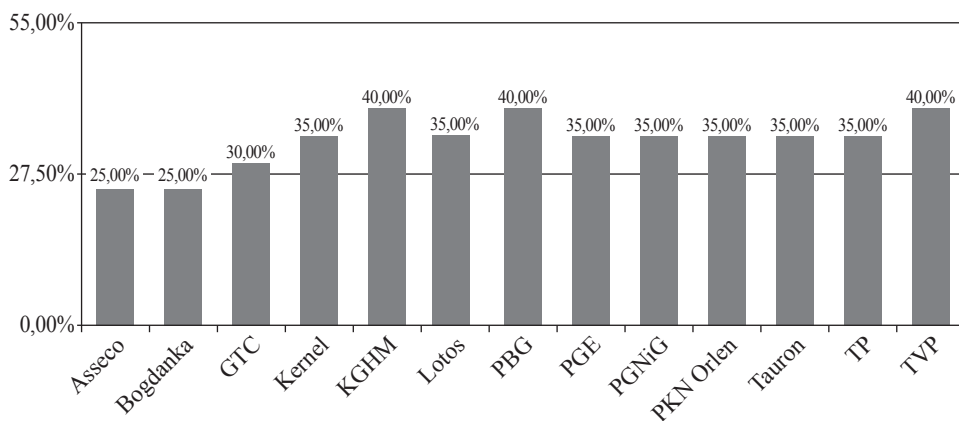
Zasadność wykorzystania modelu wyraża się tym, że oznaczenie wartości bilansowej składa się z kilku różnych warstw informacyjnych (koszt historyczny, przeszacowanie), których liczba oraz wielkość są zależne od WKRP. Im wyższa jest wartość WKRP, tym większa jest możliwość określenia (wyłapania wartościowego) i prezentacji tzw. luki informacyjnej. Przeprowadzona analiza potwierdza tym samym hipotezę, tzn. przeprowadzona analiza polityki rachunkowości oraz jej ujęcie liczbowe w postaci wskaźnika kreatywności polityki rachunkowości pozwalają ocenić zasadność sporządzenia modelu sprawozdawczego bilansu.

W dalszej części kwestionariusza będzie weryfikowana możliwość samodzielnego sporządzenia bilansu według nowej formuły sprawozdawczej, na podstawie

danych prezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek publicznych WIG20 objętych badaniem empirycznym⁹.

Analiza sprawozdania z sytuacji finansowej oraz informacji dodatkowej do niego – ocena użyteczności informacji potrzebnych do sporządzenia modelu sprawozdawczego bilansu

Część III kwestionariusza stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, czy bilans oraz informacja dodatkowa do niego umożliwiają sporządzenie bilansu według zaproponowanego modelu sprawozdawczego. Podsumowanie otrzymanych wyników prezentuje ilustracja 4.5.

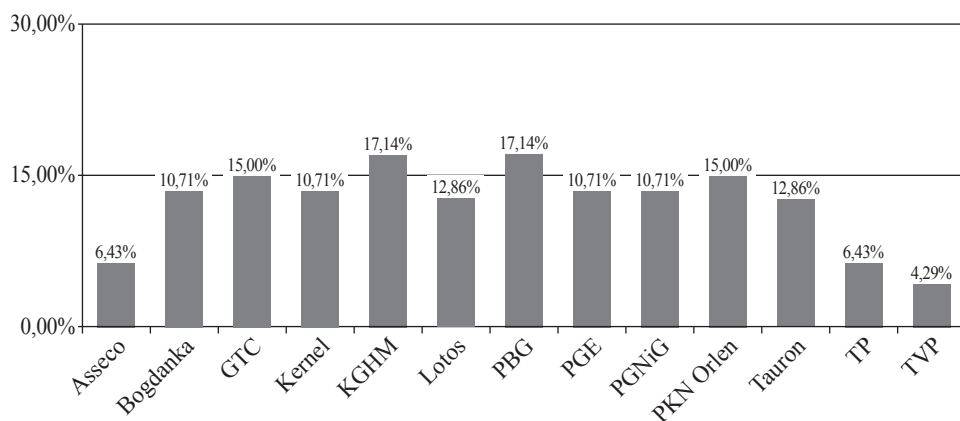
Ilustr. 4.5. Użyteczność informacji finansowych prezentowanych w objaśnieniach do bilansu
Źródło: oprac. własne

Spółki zgromadzone w indeksie WIG20 prezentują mniej więcej zbliżony przekrój i jakość prezentowanych informacji w bilansie i jego objaśnieniach (notach). Z pewnością wynika to z ukształtowanej przez lata kultury sprawozdawczości finansowej. Ważne jest, że żadna ze spółek publicznych nie zbliżyła się do poziomu maksymalnego wagi, tj. 55% (tab. 4.10), co świadczy o tym, że informacja zaprezentowana w tradycyjnym bilansie nie spełnia potrzeb informacyjnych bilansu w nowej formule sprawozdawczej (np. nie zawiera informacji o koszcie historycznym pozycji bilansowej, przeszacowaniach dokonanych w latach poprzednich i roku bieżącym). Obecnie ani rynek GPW w Warszawie, ani stosowne regulacje rachunkowości nie wymagają prezentacji takich przekrojów danych finansowych, zatem żaden z uczestników rynku nie ujmował i nie klasyfikował danych zgodnie

⁹ Oczywiście jest, że niniejsze badanie zostało przeprowadzone na próbie o zbyt małej liczebności, aby wyniki można było rozciągnąć na całą populację. Jest to badanie wstępne – pilotażowe, które pozwoliło wysnuć odpowiednie wnioski do zastosowania w dalszych badaniach.

z tak określonymi założeniami. Z tego względu użyteczność wykorzystania gotowych zestawień dotyczących bilansów jest na dość niskim poziomie, a tym samym bazowanie na standardowym bilansie i jego objaśnieniach nie gwarantuje poprawnego i kompletnego ujęcia sytuacji finansowej zgodnie z rozwiązaniem modelowym. Średni wynik użyteczności danych finansowych prezentowanych w części III kwestionariusza wynosi ok. 62%¹⁰ [62% = średni wynik cząstkowy dla WIG20 (34,2%)/użyteczność maksymalna równoważna wadze (55%)].

Analiza sprawozdania z dochodów całkowitych oraz informacji dodatkowej do niego – ocena użyteczności informacji potrzebnych do sporządzenia modelu sprawozdawczego bilansu

Ilustr. 4.6. Użyteczność informacji finansowych prezentowanych jako objaśnienia do sprawozdania z dochodów całkowitych

Źródło: oprac. własne

Wymogi sprawozdawcze modelu nakazują prezentację wyniku finansowego w podziale na wynik finansowy istotny operacyjnie (będący efektem porównania przychodów i kosztów z działalności istotnej operacyjnie) oraz wynik finansowy nieistotny operacyjnie (będący porównaniem przychodów i kosztów z innych działalności, jak również przychodów i kosztów występujących sporadycznie, np. wynikających z okazjonalnych przeszacowań). Z tego względu wymagane jest również przekształcenie rachunku zysków i strat z tradycyjnego do takiego formatu, który zgodnie z modelem należy prezentować w bilansie. Standardowe rozwiązania bazujące na obowiązujących regulacjach nie wyróżniają oraz nie definiują działalności istotnej operacyjnie oraz pozostałej działalności (nieistotnej operacyjnie), dlatego już na wstępie można domniemywać, że obecne przekroje informacyjne nie zaspokoją nowych potrzeb sprawozdawczych (tab. 4.11).

¹⁰ Poziom użyteczności = $\frac{\text{Średni wynik cząstkowy}}{\text{Maksymalny wynik (waga)}} \times 100\% = \frac{34,2\%}{55\%} \times 100\% = 62\%$.

Tabela 4.10. Część III kwestionariusza – wyniki

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbahra na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)	Asseco	Bogdanka	GTC	Kernel	KGHM	Lotos	PBG	PGE	PGNiG	PKN Orlen	Tauron	TP	TVN
III. Bilans (55%)													
	55,00%												
	0 – brak informacji												
	1 – informacja jest kompletna												
I. Czy informacje dodatkowe i objaśnienia do pozycji bilansowych (noty) prezentują kompletne informacje o dokonanych przeszacowaniach (wskazanie parametrów wysokości wyceny bilansowej czy kosztu historycznego dokonanego w danym okresie sprawozdawczym)? W następujących obszarach (zaznacz obszar):													
Wartości niematerialne	1	0	0	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1
Rzeczowe aktywa trwałe	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Nieruchomości inwestycyjne	1	0	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Aktywa finansowe (długo- i krótkoterminowe, w tym instrumenty finansowe)	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1
Zapasy	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1
Należności (w tym z tytułu dostaw i usług)	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1
Rozliczenia międzyokresowe	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0	1	0
Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB)	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Zobowiązania	1	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1

Tabela 4.10 (cd.)

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbaha na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)		Asseco	Bogdanka	GTC	Kernel	KGHM	Lotos	PBG	PGE	PGNiG	PKN Orlen	Tauron	TP	TVN	
III. Bilans (55%)		Waga													
55,00%		55,00%													
0 – brak informacji		0 – brak informacji													
1 – informacja jest kompletna		1 – informacja jest kompletna													
2. Czy zostały zaprezentowane informacje na temat aktywów, które stanowią poręczenia bądź zastaw oraz informacje o zobowiązaniach i aktywach warunkowych?		1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	
Wynik cząstkowy		25,00%	25,00%	30,00%	35,00%	40,00%	35,00%	40,00%	35,00%	35,00%	35,00%	35,00%	35,00%	40,00%	

Źródło: oprac. własne.

Tabela 4.11 (cd.)

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbaha na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)	Asseco Bogdanka GTC Kernel KGHM Lotos PBG PGE PGNiG PKN Orlen Tauron TP TVN												
	Asseco	Bogdanka	GTC	Kernel	KGHM	Lotos	PBG	PGE	PGNiG	PKN Orlen	Tauron	TP	TVN
IV. Sprawozdanie z dochodów całkowitych (30%)	Waga												
	30,00%												
	0 – brak informacji												
	1 – informacja jest kompletna												
Zapasy	0	1	1	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0
Należności (w tym z tytułu dostaw i usług)	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1	1	1	1
Rozliczenia międzyokresowe	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rezerwy na zobowiązania (w tym RMB)	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Zobowiązania	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Czy w sprawozdaniu z dochodów całkowitych jest prezentowany wpływ szacunków na dochód całkowity okresu (w formie elementu sprawozdania bądź w formie noty objaśniającej do sprawozdania)?	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4. Czy w sprawozdaniu z dochodów całkowitych zaprezentowano szczegółowo dochody całkowite wynikające z wyceny, które obciążały kapitał własny?	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0
Wynik cząstkowy	6,43%	10,71%	15,00%	10,71%	17,14%	12,86%	17,14%	10,71%	10,71%	15,00%	12,86%	6,43%	4,29%
	14												

Źródło: oprac. własne.

Upraszczeniem rozwiązaniem w kwestionariuszu jest przyporządkowanie obecnie rozróżnianych działalności: operacyjnej (jako istotnie operacyjnej), pozostałej operacyjnej i finansowej (jako działalności nieistotnej operacyjnej). Jednakże w uproszczonej metodzie mogą pojawić się problemy, gdy spółka nie dokonuje przejrzystych podziałów działalności w sprawozdaniu z dochodów całkowitych (w przypadku indeksu spółek WIG20 możemy mówić o dwóch spółkach, względem których nie będzie możliwe zastosowanie nawet metody uproszczonej; mowa tutaj o TP SA oraz TVN SA).

W tym przekroju badano również dokonane przeszacowania, które zostały odniesione na pozycje bilansowe (w tym również na kapitał własny). Wyniki cząstkowe osiągnięte przez spółki średnio plasują się w przedziale 10–17% (przy poziomie wagi 30% określającym maksimum).

Średni wynik uzyskany przez spółki WIG20 w części IV kwestionariusza wynosi 11,5%, co z kolei informuje, że dane pochodzące ze standardowych sprawozdań finansowych spółek publicznych (ocena tylko sprawozdania z dochodów całkowitych wraz z informacją dodatkową i objaśnieniami w tym zakresie) są tylko w 38,4%¹¹ użyteczne do stworzenia modelu sprawozdawczego bilansu. Należy również podkreślić, że najwyższymi użytecznościami w tej części badania mogą pochwalić się spółki KGHM Polska Miedź SA oraz PBG SA (podobnie jak i w poprzedniej części, w której elementy sprawozdania finansowego wspomnianych spółek charakteryzowały się również wysoką użytecznością).

Analiza zestawienia zmian w kapitale własnym – ocena użyteczności informacji potrzebnych do sporządzenia modelu sprawozdawczego bilansu

Część V kwestionariusza, dotycząca analizy informacji prezentowanych w zestawieniu zmian w kapitale własnym, stanowi uzupełnienie przekrojów informacyjnych obserwowanych we wcześniejszych częściach. Przydzielona mu waga (najniższa) stanowi, że wartość dodana tego elementu nie jest najistotniejszym punktem badania, ma prezentować wyłącznie dodatkowe dane, które należałoby uwzględnić w proponowanym modelu sprawozdawczym bilansu. Mowa tutaj o takich elementach kapitału własnego, których pochodzenie nie wynika z toku normalnej działalności związanej z obsługą właścicieli (podział wyniku, dywidendy, dopłaty do kapitału), czyli są one efektem przeprowadzonej wyceny bilansowej (np. przeszacowania majątku trwałego, które nie zostało dokonane przez wynik finansowy). Osiągnięte wyniki (tab. 4.12) stanowią o niewielkiej liczbie przypadków, w których można było odczytać przebieg i wielkość zmian wynikających z przeszacowań wartości bilansowych.

¹¹ Poziom użyteczności = $\frac{\text{Średni wynik cząstkowy}}{\text{Maksymalny wynik (waga)}} \times 100\% = \frac{11,5\%}{30\%} \times 100\% = 38,4\%$.

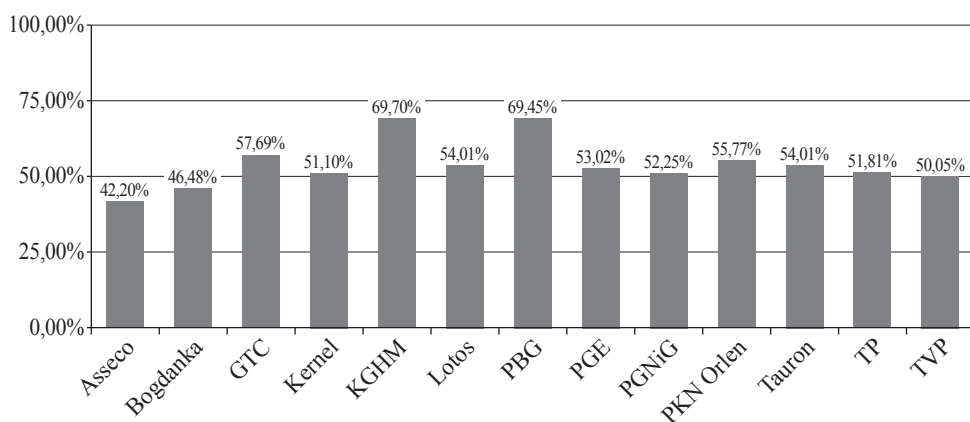
Tabela 4.12. Część V kwestionariusza – wyniki

Kwestionariusz – analiza możliwości sporządzenia bilansu według W. Osbaha na podstawie danych reprezentowanych w sprawozdaniach finansowych spółek giełdowych (badanie na podstawie indeksu WIG20)		Asseco	Bogdanka	GTC	Kernel	KGHM	Lotos	PBG	PGE	PGNiG	PKN Orlen	Tauron	TP	TVN
Waga														
V. Zestawienie zmian w kapitale własnym (5%)														
0 – brak informacji														
1 – informacja jest kompletna		1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0
1. Czy ujęto w zestawieniu wynik wyceny (przeszacowania) składników majątkowych bądź zobowiązań, bądź nie zaszyły żadne zdarzenia to powodujące?		1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0
Wynik cząstkowy		5,00%	5,00%	5,00%	0,00%	5,00%	0,00%	5,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	5,00%	0,00%
Użyteczność sprawozdań finansowych spółek WIG20 do samodzielnego sporządzenia modelu (kompletność informacji)		42,20%	46,48%	57,69%	51,10%	69,07%	54,01%	69,45%	53,02%	52,25%	55,77%	54,01%	51,81%	50,05%

Źródło: oprac. własne.

Podsumowanie wyników, weryfikacja hipotezy B

Wypełnione wszystkie części kwestionariusza (wszystkie wyniki cząstkowe) sumują się do łącznej użyteczności całego sprawozdania finansowego (tab. 4.12), ocenianej w kontekście możliwości sporządzenia na podstawie tych danych modelu bilansu wynikającego z teorii W. Osbahra. Opierając się na wynikach niniejszego kwestionariusza, należy dokonać weryfikacji hipotezy B: „Informacje zawarte w rocznych sprawozdaniach finansowych spółek publicznych nie umożliwiają samodzielnego sporządzenia bilansu zgodnego z proponowanym modelem”. Według hipotezy B informacje zawarte w sprawozdaniu finansowym spółki publicznej nie dają możliwości dokonania samodzielnego przekształcenia bilansu tradycyjnego do postaci zgodnej z rozwiązaniem modelowym. Takie stanowisko powoduje, że informacje potrzebne do sporządzenia modelu sprawozdawczego bilansu są na tyle specyficzne i szczegółowe, że ujawnienia prezentowane przez spółki nie gwarantują kompletności ujęcia wszystkich wymaganych aspektów. Przez kompletność autor rozumie zarówno liczbę wszystkich przeszacowań (zdarzeń gospodarczych je generujących), jak i również kompletność ujęcia wszystkich wartości.

Ilustr. 4.7. Podsumowanie wyników badania – użyteczność sprawozdań finansowych spółek WIG20 w świetle teorii W. Osbahra

Źródło: oprac. własne

Zdaniem autora, aby sprawozdanie mogło być uważane za użyteczne¹² do sporządzenia nowego bilansu, oczekuje się od niego wyniku rzędu 90–100% (w tym kwestionariuszu). Taki poziom uznaje się za wystarczający, by bilans

¹² Użyteczne sprawozdanie finansowe, w tym konkretnym kontekście oznacza posiadanie wymaganych przekrojów prezentacyjnych (umożliwiających dokonanie rozwarstwienia wartości bilansowej oraz przychodów i kosztów), niezbędnych do sporządzenia nowego modelu sprawozdawczego bilansu. W przypadku niniejszego badania użyteczność jest oceniana pod kątem możliwości przekształcenia tradycyjnego bilansu do proponowanej formy sprawozdawczej.

według proponowanego modelu prezentował sytuację finansową przedsiębiorstwa rzetelnie we wszystkich istotnych aspektach oceny. W przypadku spółek WIG20 największą wartość, jaką osiągnęły spółki, to prawie 70% (wynik osiągnięty przez dwie spółki – PBG SA i KGHM SA, których sprawozdania finansowe we wszystkich częściach były uważane za najbardziej użyteczne), jednakże większość spółek prezentuje wartości rzędu ok. 50% (ilustr. 4.7). Średnia użyteczność sprawozdań finansowych spółek publicznych zgromadzonych w indeksie WIG20 wynosi 54,3%, co przy satysfakcjonującym poziomie minimum 90% powoduje, że nie można uważać obowiązujących przekrojów prezentacyjnych jako użytecznych do samodzielnego przekształcenia tradycyjnych bilansów w nowy model sprawozdawczy. Tym samym została potwierdzona hipoteza B. Potwierdzenie jej skutkuje stwierdzeniem, że sporządzenie bilansu według modelowego rozwiązania winno być dokonywane przez przedsiębiorstwo.

Niedostateczna użyteczność sprawozdań finansowych polskich spółek publicznych wynika z zakresu ujawnianych danych finansowych, co z kolei jest efektem regulacji i wypracowanych przez lata praktyk. Niepośrednią rolę odgrywają tutaj czytelnicy sprawozdania finansowego, przede wszystkim właściciele i inwestorzy, którzy nie zgłaszając postulatu potrzeby innych przekrojów informacji, godzą się z obecnym stanem raportowania finansowego.

3. Wstępna weryfikacja użyteczności modelu – wyniki badań empirycznych brytyjskich spółek giełdowych (FTSE100)

3.1. Specyfikacja celu, zakresu i kryteriów badania

Po przeprowadzeniu pilotażowego badania polskich spółek giełdowych, którego wyniki zaprezentowano w poprzednim podrozdziale, nasuwa się w tym momencie pytanie, czy sprawozdania finansowe spółek publicznych notowanych na innych giełdach papierów wartościowych prezentują podobny zbiór informacji czy też może zawarte przekroje informacyjne wykraczają poza te znane z indeksu spółek WIG20, stanowiąc np. wskazanie trendu rozwoju dla polskiej praktyki sprawozdawczej? Tak postawiony problem badawczy jest podstawą do zbudowania hipotezy C, która brzmi następująco: „Brytyjskie spółki publiczne indeksu FTSE100 notowane na Londyńskiej Giełdzie Papierów Wartościowych prezentują, z punktu widzenia nowej formuły sprawozdawczej bilansu, informacje finansowe wyższej użyteczności niż w przypadku spółek WIG20”.

W związku z wyżej określoną hipotezą w dalszej części podrozdziału zaprezentowano wyniki badania brytyjskich spółek publicznych skupionych na FTSE100.

Indeks FTSE100 (*Financial Times Stock Exchange*) to seria indeksów, która została stworzona w celu przedstawiania stóp zwrotu spółek notowanych na Londyńskiej Giełdzie Papierów Wartościowych (*London Stock Exchange*). Ma ona dostarczać inwestorom kompleksową listę indeksów mierzących zachowanie wszystkich segmentów rynku kapitałowego i branż przemysłowych brytyjskiego rynku akcji¹³. FTSE100 to jeden z najbardziej rozpoznawanych indeksów akcji na świecie. Odzwierciedla on zachowanie stu największych spółek notowanych na Londyńskiej Giełdzie Papierów Wartościowych. Łączna kapitalizacja spółek znajdujących się w indeksie stanowi 7,8% globalnej kapitalizacji rynków akcji. Indeks ten reprezentuje ok. 85% brytyjskiego rynku akcji mierzonego kapitalizacją i jest wykorzystywany jako baza do szerokiej gamy produktów finansowych dostępnych na *London Stock Exchange*, *National Stock Exchange of India* oraz w innych instytucjach finansowych na świecie. Według danych udostępnionych przez Londyńską Giełdę Papierów Wartościowych kapitalizacja całego rynku na koniec 2011 r. wynosiła 3,7 bln funtów, a na rynku notowano 2 594 spółki¹⁴.

Wybór FTSE100 jako podstawy badania empirycznego wynika z faktu, że jako jeden z najbardziej rozpoznawalnych światowych indeksów giełdowych stanowi on barometr nastrojów i wymogów sprawozdawczych w ujęciu globalnym. W ocenie autora, jeśli należałoby poszukiwać trendów w rozwoju sprawozdawczości finansowej, sposobów ujmowania i prezentacji danych finansowych, to należy przyglądać się właśnie temu, co dzieje się na giełdach bardziej rozwiniętych, o większej liczbie spółek, których terytorium działań obejmuje niemalże rynki ogólnoswiatowe.

Uproszczone badanie¹⁵ spółek FTSE100 polegało na przeprowadzeniu przeglądu sprawozdań finansowych 100 brytyjskich spółek publicznych i wychwyceniu w prezentowanych danych informacji o wpływie parametrów wyceny na wynik finansowy. Spółki WIG20 nie prezentowały wpływu wyceny na wynik finansowy, w związku z powyższym, w celu weryfikacji hipotezy C należy zbadać użyteczność informacji na FTSE100.

¹³ Gospodarka Wielkiej Brytanii jest trzecią co do wielkości w Europie i siódmą na świecie. Gospodarka ma charakter rynkowy, a w ciągu ostatnich dwóch dekad, na skutek wielu reform i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych zrezygnowano z koncepcji „państwa opiekuńczego”. Wielka Brytania ma dobrze rozwinięte rolnictwo, które zaspokaja 60% zapotrzebowania kraju, przy czym w tym dziale jest zatrudnione tylko 1,5% społeczeństwa. Kraj ten posiada bogate złoża węgla, gazu ziemnego i ropy naftowej. Jednak przemysł, zwłaszcza ciężki, coraz bardziej traci na znaczeniu, a Wielka Brytania staje się potęgą w sektorze usług finansowych. Usługi, zwłaszcza bankowe i ubezpieczeniowe, stanowią największy udział w brytyjskim PKB, a w tym sektorze Wielka Brytania zajmuje drugie miejsce na świecie, ustępując jedynie Stanom Zjednoczonym. PKB *per capita* nominalnie wynosi 39 tys. USD, a mierzone parytetem siły nabywczej 35 tys., czyli podobnie jak w Niemczech i Skandynawii. Pod względem HDI, wskaźnika rozwoju społecznego, Wielka Brytania zajmuje 26. pozycję na świecie (na podstawie materiałów domu maklerskiego Banku WBK BZ SA, <http://dmbzwbk.pl>).

¹⁴ Oprac. własne na podstawie: <http://www.ftse.com/>

¹⁵ Termin „uproszczone” w stosunku do spółek z indeksu WIG20 oznacza, że analizie będzie poddany wyłącznie jeden aspekt sprawozdawczy, tzn. wskazanie różnic w prezentacji informacji finansowych.

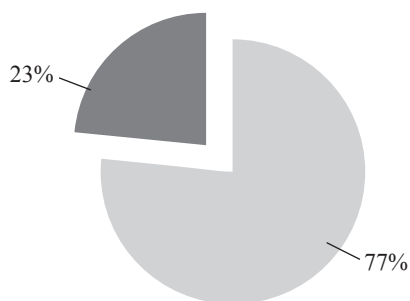
Praca nad kwestionariuszem odbywała się w dwóch etapach:

1. W pierwszym dokonano opisu spółek giełdowych, posługując się m.in. wielkością aktywów, przychodów oraz osiągniętym wynikiem finansowym, oraz ustalono odpowiedź na podstawowe pytanie, czy w sprawozdaniu z dochodów całkowitych są prezentowane dodatkowe ujawnienia?

2. W następnym etapie dla spółek, wśród których zidentyfikowano dodatkowe ujawnienia, przeprowadzono dodatkową, poszerzoną analizę mającą na celu poznanie charakteru ujawnienia i wpływu tego rodzaju ujawnienia na wynik finansowy¹⁶.

3.2. Wyniki badania – weryfikacja hipotezy C

Pierwszy etap badania obejmował przegląd 100 sprawozdań finansowych spółek występujących na FTSE100 (według stanu na lipiec 2011 r.) oraz wybranie spośród tego grona tych, które w sprawozdaniu z dochodów całkowitych prezentują dodatkowe ujawnienia oraz ich wpływ na wynik finansowy. Kwestionariusz wykorzystywany do opisanej weryfikacji został dołączony do pracy jako załącznik nr 1. W wyniku wstępnej weryfikacji stwierdzono, że spośród grona 100 spółek FTSE, 23 prezentują dodatkowe ujawnienia w sprawozdaniu z dochodów całkowitych (ilustr. 4.8).

Ilustr. 4.8. Ujawnienia w sprawozdaniu finansowym prezentowane przez spółki FTSE100 (stan na lipiec 2010 r.)

Źródło: oprac. własne

Weryfikacja charakteru ujawnień ograniczyła liczbę spółek FTSE100 poddanych dalszej analizie do 21, wykluczono bowiem z dalszych badań spółki:

– Aviva (sektor ubezpieczeniowy) – dodatkowe ujawnienia dotyczą prezentacji w innej walucie sprawozdawczej (w ocenie autora niniejsze ujawnienie ma nieistotny wpływ na wynik finansowy);

¹⁶ Wpływ wyceny na wynik bilansowy jest jednym z kluczowych założeń wykorzystywanych w teorii W. Osbahra. Z tego względu ten rodzaj ujawnienia jest uważany za użyteczny i konieczny do prezentacji bilansu zgodnie z rozwiązaniem modelowym.

– Cairn Energy (sektor paliwowy) – dodatkowe ujawnienia dotyczą działalności kontynuowanej i zaprzestanej (to ujawnienie z powodu nieporównywalności do pozostałych spółek zostało przez autora wykluczone z dalszej weryfikacji).

Wyniki poszerzonej analizy 21 spółek zostały zamieszczone w tabeli 4.13.

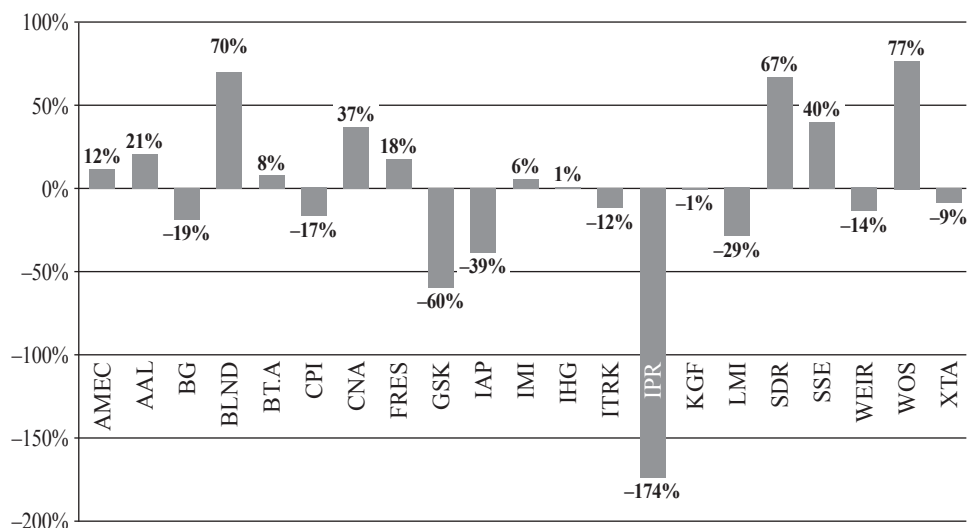
Analiza wymienionych w tabeli 4.13 brytyjskich spółek FTSE100 przynosi wiele spostrzeżeń; jednym z głównych jest fakt, że 23% reprezentantów jednego z liczących się indeksów światowych prezentuje dodatkowe informacje, które dokładniej opisują prowadzoną działalność spółek oraz osiągnięte wyniki finansowe¹⁷.

Zadając pytanie o powody różnic pomiędzy polską i brytyjską praktyką sprawozdawczą, należy udzielić dwojakiej odpowiedzi. Być może brytyjski model sprawozdawczy bardziej wsłuchuje się w zapotrzebowanie informacyjne płynące od właścicieli/inwestorów, którzy zgłaszają postulat posiadania poszerzonej wiedzy na temat działalności spółki i realności osiągniętych przez nią wyników¹⁸. Jak widać, brytyjska giełda zaczyna przełamywać bariery prezentacji, czasem stawiane w obronie i ochronie prywatności oraz konkurencyjności przedsiębiorstw, prezentując dane, które np. w Polsce bywają przemilczane w sprawozdaniu finansowym, a przecież w obu przypadkach mówimy o zachowaniu zasady *true and fair view* (czy *fair presentation*).

Spółki brytyjskie nie obawiają się skutków prezentacji danych w tym układzie, nawet jeśli wynika z nich, że zysk netto (sprawozdawczy) zawiera w sobie przeszacowania stanowiące do 70% wartości (ilustr. 4.9). Funkcjonując w otoczeniu, którego raportowanie odbywa się w zgodzie z MSSF, każdy ma świadomość obecności różnego rodzaju podejść do ustalenia wartości godziwej, które w wielu przypadkach bazują na oszacowaniach, prognozach (rzadziej na realnie zaistniałych zdarzeniach gospodarczych). Rodzi się zatem pytanie, dlaczego inwestor (gdy już zgodził się, by wszystko zostało wrzucone do jednego worka z napisem „wynik finansowy”) ma nie wiedzieć, co tak naprawdę w nim się znalazło, czyli z jakich części składa się wynik finansowy (w podziale na część oczyszczoną i wynikającą z przeszacowań). Właśnie o takim rozgraniczeniu wartości w wyniku finansowym pisał na początku XX w. w swojej teorii W. Osbahr.

¹⁷ Tym bardziej w przyszłości należałoby zbadać, dlaczego w polskiej praktyce sprawozdawczej do tej pory nie podejmowano prób ujawniania takich informacji.

¹⁸ Polska praktyka sprawozdawcza, którą można nazwać „bezpiecznym” raportowaniem, utwierdza w przekonaniu, że ujawnienia (poza standardowymi) mogą naruszać interesy przedsiębiorstwa, np. wyraża się to w przekonaniu, że mogłoby nastąpić osłabienie pozycji rynkowej spółki, gdyby ujawniła ona, że osiągnięty wynik finansowy (zysk) jest wyłącznie efektem dokonanej wyceny nieruchomości odniesionej na wynik, którego wielkość nie ma nic wspólnego z realnym potencjałem wynikającym z prowadzonej działalności operacyjnej. Niestety, polskie rozwiązanie przestaje być bezpieczne, potęguje ono lukę informacyjną zawartą w sprawozdaniu finansowym, a inwestor próbujący dokonać realnych ocen i analiz jest pozbawiony takich możliwości.

Ilustr. 4.9. Udział procentowy wartości dodatkowo ujawnionych w zysku netto (sprawozdawczym)
Źródło: oprac. własne

Ilustracja 4.10 prezentuje rozwarstwienie wyniku finansowego dokonane na podstawie informacji prezentowanych w sprawozdaniach finansowych wskutek dodatkowych ujawnień. Wyniki analizy widoczne na tej ilustracji należy interpretować następująco, np.:

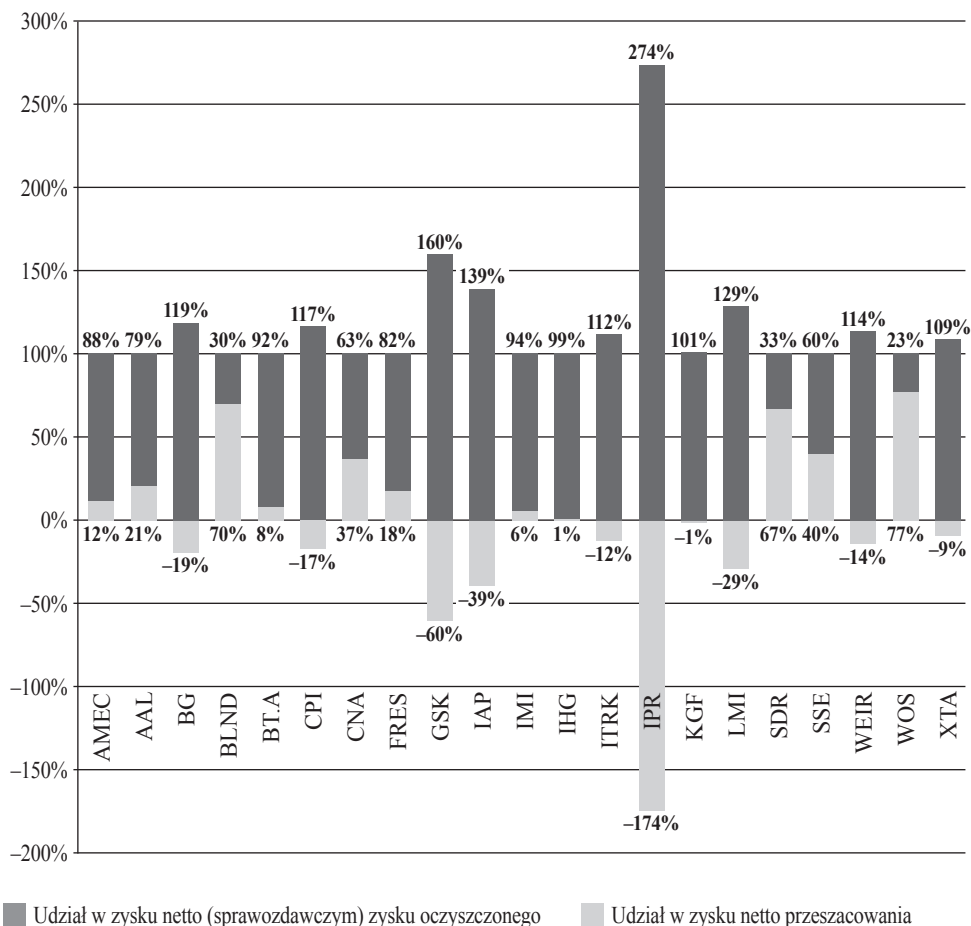
– spółka BR Land (BRLD) charakteryzuje się tym, że przeszacowania w wyniku sprawozdawczym wyniosły 70%, a oczyszczony wynik finansowy stanowi 30% pierwotnego zysku sprawozdawczego; oznacza to, że wynik wskutek przeszacowań został podwyższony o 70%;

– z kolei GLAXOSMITHKLINE (GSK) charakteryzuje się tym, że przeszacowania w wyniku sprawozdawczym wyniosły -60%, a oczyszczony wynik finansowy stanowi 160% pierwotnego zysku sprawozdawczego; oznacza to, że wskutek dokonanych przeszacowań wynik finansowy został obniżony o 60%.

Ilustracja 4.10 wskazuje, że wynik przeszacowań wpływa zarówno *in plus*, jak i *in minus* na wynik finansowy z różną siłą, od nieistotnego wpływu (do +/-10% pierwotnego wyniku sprawozdawczego) do znaczących zmian (powyżej +/-30% pierwotnego wyniku sprawozdawczego).

Jak wynika z ilustracji 4.11, najczęściej pojawiającym się dodatkowym ujawnieniem są pozycje specjalne i wyjątkowe oraz przeszacowania¹⁹. Wyniki zaprezentowane na ilustracji 4.11 przedstawiono w załączniku 2 do niniejszego opracowania.

¹⁹ Opisywane i analizowane dodatkowe ujawnienia pojawiają się najczęściej w sprawozdaniach brytyjskich spółek FTSE100 jako nota nr 5.

Ilustr. 4.10. Podział sprawozdawczego zysku netto na część wynikającą z przeszacowań i część oczyszczoną z wyniku przeszacowań

Źródło: oprac. własne

Z przeprowadzonych badań empirycznych obejmujących spółki Londyńskiej Giełdy Papierów Wartościowych, zgromadzonych w indeksie FTSE100 wynika, że jakość informacji prezentowanej przez te spółki, a także ich użyteczność (oceniana w kontekście możliwości wykorzystania danej informacji do wypełniania proponowanego w pracy nowego modelu bilansu) jest większa niż spółek notowanych na GPW w Warszawie, zgromadzonych w indeksie WIG20. Odnosząc to sformułowanie do hipotezy C: „Brytyjskie spółki publiczne indeksu FTSE100 notowane na Londyńskiej Giełdzie Papierów Wartościowych prezentują, z punktu widzenia nowej formuły sprawozdawczej bilansu, informacje finansowe wyższej użyteczności niż w przypadku spółek WIG20”, należy ją potwierdzić. 21% spółek zgromadzonych w FTSE100 prezentuje informacje w przekrojach niespotykanych

Tabela 4.13. Spółki FTSE100 – dodatkowe ujawnienia w sprawozdaniu finansowym – wyniki

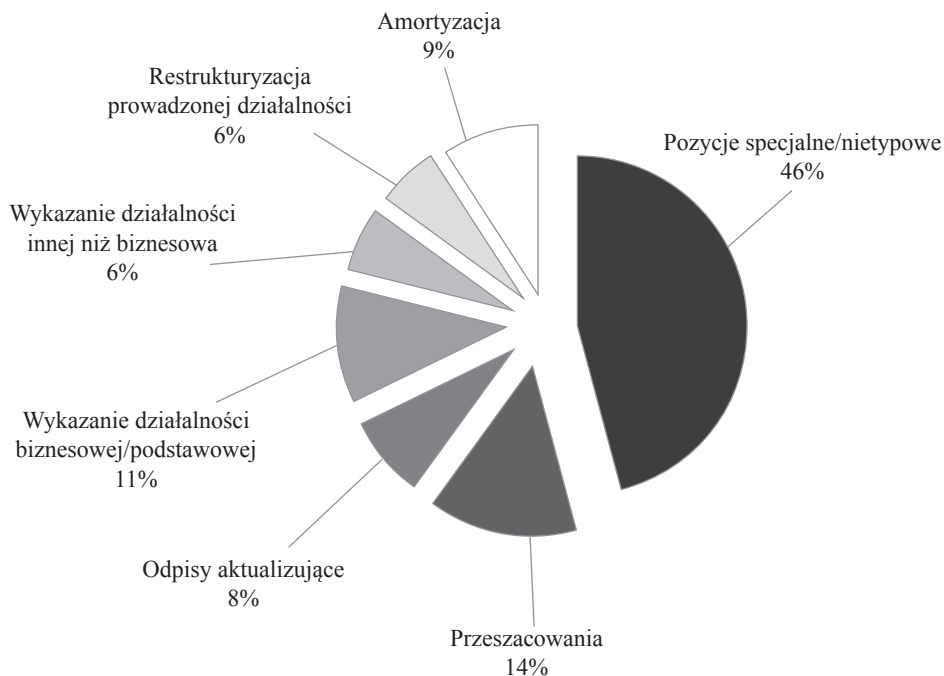
Skrót LSE	Nazwa spółki	Sektor	Suma aktywów [mln]	Przychody operacyjne	Charakterystyka dodatkowych ujawnień
AMEC	AMEC	oil equipment & services	2 263	2 951	nietypowe pozycje, amortyzacja, odpisy aktualizujące
AAL	ANGLO AMERICAN	mining	66 656	27 960	pozycje specjalne i przeszacowania
BG.	BG GRP.	oil & gas producers	50 299	17 166	działalność biznesowa, przeszacowania, odpisy aktualizujące
BLND	BR.LAND	real estate investment trust	7 260	298	działalność podstawowa, pozostała działalność
BT.A	BT GROUP	fixed line telecommunications	23 540	20 076	nietypowe pozycje
CPI	CAPITA GROUP	support services	2 760	2 744	działalność podstawowa, pozostała działalność
CNA	CENTRICA	gas, water & multiutilities	19 275	22 423	działalność biznesowa, pozycje wyjątkowe oraz przeszacowania
FRES	FRESNILLO	mining	2 348	1 410	przeszacowanie
GSK	GLAXOSMITHKLINE	pharmaceuticals & biotechnology	26 194	28 392	restrukturyzacja
IAP	ICAP	financial services	76 771	1741	nietypowe pozycje, amortyzacja, odpisy aktualizujące
IMI	IMI	household goods & home construction	1 623	1 911	nietypowe pozycje
IHG	INTERCON. HOTEL	travel & leisure	2 776	1 628	nietypowe pozycje
ITRK	INTERTEK GROUP	support services	1 157	1 374	nietypowe pozycje, amortyzacja, odpisy aktualizujące, przejęcie, restrukturyzacja
IPR	INTL POWER	gas, water & multiutilities	14 146	3 456	nietypowe pozycje
KGF	KINGFISHER	general retailers	9 603	10 450	nietypowe pozycje
LMI	LONMIN	mining	4 824	1 585	nietypowe pozycje
SDR	SCHRODERS	financial services	13 374	1394,8	nietypowe pozycje
SSE	SCOT.&STH.ENERGY	electricity	21 450	21 550	nietypowe pozycje, przeszacowania
WEIR	WEIR GRP.	household goods & home construction	2 033	1 635	nietypowe pozycje
WOS	WOLSELEY	support services	8 084	13 203	nietypowe pozycje
XTA	XSTRATA	mining	69 709	30 499	działalność biznesowa, przeszacowania

* Zgodny z opublikowanym sprawozdaniem finansowym.

Źródło: oprac. własne.

Zysk netto* (sprawozdawczy)	Wpływ ujawnień na zysk netto („+” podwyższenie; „-” obniżenie)	Oczyszczony zysk netto (bez przeszacowań)	Udział przeszacowań w zysku netto	Udział dodatkowych ujawnień w oczyszczonym zysku netto	Udział zysku oczyszczonego w zysku netto (sprawozdawczym)
230	27	203	12%	13%	88%
8 119	1 709	6 410	21%	27%	79%
3 500	-663	4 163	-19%	-16%	119%
840	584	256	70%	228%	30%
1 631	127	1 504	8%	8%	92%
235	-40	275	-17%	-15%	117%
1 942	726	1 216	37%	60%	63%
749	134	615	18%	22%	82%
1 853	-1 108	2 961	-60%	-37%	160%
187	-73	260	-39%	-28%	139%
226	13	213	6%	6%	94%
280	-4	284	-1%	-1%	101%
139	-16	155	-12%	-10%	112%
197	-342	539	-174%	-63%	274%
491	-3	494	-1%	-1%	101%
122	-35	157	-29%	-22%	129%
311,2	207	104	67%	199%	33%
1 505	607	898	40%	68%	60%
186	-26	212	-14%	-12%	114%
-340	-262	-78	77%	336%	23%
4 955	-464	5 419	-9%	-9%	109%

wśród spółek indeksu WIG20, a co ważniejsze, prezentują je w układzie przydatnym z punktu widzenia założeń teorii W. Osbahra, będącej podstawą nowego modelu sprawozdawczego bilansu.

Ilustr. 4.11. Rodzaj informacji prezentowanej dodatkowo w sprawozdaniach finansowych spółek FTSE100
Źródło: oprac. własne

Na podstawie analizy wyników można również pokusić się o kolejny wniosek: spółki skupione na jednym z ważniejszych indeksów giełdowych na świecie przecierają nowe szlaki sprawozdawcze, które są efektem wyrażanego zapotrzebowania na dokładniejszą i bardziej rzetelną informację finansową. W związku z nieustannie postępującą globalizacją rynków można spodziewać się w niedalekiej przyszłości nowych wymogów sprawozdawczych, również na krajowej giełdzie papierów wartościowych.

Ponieważ ze sprawozdań finansowych nie można uzyskać wystarczającej liczby informacji w formie pożądaney przez nowy model sprawozdawczy, w następnym podrozdziale zaprezentowano studium przypadku, w którym na podstawie szczegółowych danych z systemu rachunkowości sporządzono bilans według proponowanego w pracy modelu sprawozdawczego.

4. Przygotowanie bilansu według nowego modelu sprawozdawczego – studium przypadku

4.1. Charakterystyka podmiotu badania

Spółka ABC Sp. z o.o.²⁰ powstała w roku 1991 r. jako konsekwencja transformacji ustrojowej dokonującej się w Europie Środkowej i Wschodniej na przełomie lat 80. i 90. ub. wieku. Od 20 lat podstawową działalnością Spółki ABC Sp. z o.o. jest świadczenie usług przewozów morskich ładunków i pasażerów, eksploatuje ona kilkanaście statków, a struktura floty pozwala na obsługę różnych ładunków: konwencjonalnych, kontenerów, samochodów ciężarowych, zestawów drogowych i wagonów kolejowych. Zgodnie z umową spółki przedmiotem działalności przede wszystkim są:

- prowadzenie przedsiębiorstwa armatorskiego,
- transport wodny,
- towarowy transport drogowy,
- usługi agencyjne i maklerskie w zakresie maklerstwa morskiego,
- usługi stewardorskie i sztauerskie,
- składowanie i przechowywanie,
- handel artykułami przemysłowymi i konsumpcyjnymi, w szczególności w zakresie zaopatrywania statków,
 - usługi agencyjne i przedstawicielskie na rzecz kontrahentów zagranicznych i krajowych,
 - działalność związana z turystyką,
 - eksploatacja nabrzeży portowych, usługi portowe.

Przekształcenie tradycyjnego bilansu dotyczy danych finansowych za rok finansowy kończący się 31 grudnia 2009 r. Sprawozdania finansowe do tego dnia były sporządzane na podstawie przepisów ustawy o rachunkowości, jednak w związku z przeprowadzeniem połączenia transgranicznego ze spółką ABC Holding Ltd., która była jednocześnie jedynym właścicielem²¹, wystąpiła konieczność przekształcenia

²⁰ Ze względu na ochronę informacji finansowych zmieniono:

- nazwę przedsiębiorstwa, którego dotyczy studium przypadku,
- wartości liczbowe (zmiana dotyczyła wyłącznie danych liczbowych, a nie relacji między poszczególnymi kategoriami finansowymi).

²¹ Sprawozdanie finansowe spółki sporządzono na dzień 31.12.2009 r. przy założeniu, że kontynuowanie działalności gospodarczej zakończy się z dniem połączenia transgranicznego spółek ABC Ltd (jako spółki przejmującej) z siedzibą na Malcie i ABC Sp. z o.o. z siedzibą w Polsce (jako spółki przejmowanej). Plan połączenia transgranicznego został ogłoszony w „Monitorze Sądowym i Gospodarczym” w dniu 09.11.2009 r. W dniu 12.03.2010 r. Sąd Rejonowy orzekł legalność

sprawozdania finansowego w taki sposób, aby było ono zgodne z Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej. Z tego względu zdecydowano się dokonać prezentacji modelu bazującego na przekształconym sprawozdaniu finansowym.

4.2. Opis danych źródłowych i rozwarstwienia wartości bilansowych

Sporządzenie modelu zgodnego z założeniami, które zostały opisane w rozdziale 3, wymaga od sporządzającego sprawozdanie dokonania rozwarstwienia wartości bilansowych, tzn. wyodrębnienia w nich wartości historycznej (w większości przypadków opartej na wartościach rzeczywiście zrealizowanych, tj. wynikających z ceny – kosztu nabycia bądź własnego produkcji²²) oraz wszelkiego rodzaju oszacowań wpływających na końcową (sprawozdawczą) wartość bilansową danego składnika.

Doprowadzenie sprawozdania, które było sporządzane zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości, do zgodności z wymogami Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej jest znakomitą okazją, by prześledzić nałożenie na dotychczasowe wartości bilansowe nowych przekrojów informacyjnych. Tabela 4.14 podsumowuje proces przekształceniowy oraz podkreśla nadanie nowych cech wartościom bilansowym. Prześledzenie zmian wynikających z przekształcenia bilansu (do wymogów MSSF) umożliwi wychwycenie zmian wynikających z:

- dokonanych przeszacowań (wycen do wartości rynkowych) mających znaczenie dla modelu bilansu oraz
- korekt prezentacyjnych, które jeśli nie dotyczyły szacunków (wcześniej ujętych w sprawozdaniu), nie mają wpływu na model bilansu.

Szczegółowej analizie poddano kolumnę „Przekształcenie – nałożenie nowej warstwy informacyjnej”, zawartą zarówno w tabeli 4.14, jak i 4.15, która ilustruje wpływ przejścia od ustawodawstwa krajowego (które w przypadku spółki jest oparte w większości na koszcie historycznym, pozbawionym oszacowań) do rozwiązań międzynarodowych (w których wiodącą kategorią wyceny jest wartość godziwa).

połączenia transgranicznego, zatwierdził zakończenie połączenia i ustalił datę wejścia w życie połączenia z dniem swojej decyzji, tj. 12.03.2010 r.

²² Wartość historyczna opierająca się na wycenie w wartości rynkowej (lub inaczej ustalonej wartości godziwej), np. darowizna składnika aktywów, gdyż opiera się na dokonanym oszacowaniu, wobec powyższego takie składniki nie będą prezentowane w części (module) odpowiadającej przeszacowaniu.

Tabela 4.14. Prezentacja aktywów
– rozwarstwienie wartości bilansowej na dzień 31.12.2009 r.

31 grudnia 2009 roku	Ustawa o rachunkowości	Przekształcenie – nałożenie nowej warstwy informacyjnej	MSSF (sprawozdanie przekształcone)
AKTYWA			
Aktywa trwale (długoterminowe)	28 513 110	201 007 214	229 520 324
Rzeczowe aktywa trwałe	7 404 713	16 730 546	24 135 259
Pozostałe wartości niematerialne	171 094	0	171 094
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	15 530 925	182 736 548	198 267 473
Nieruchomości inwestycyjne	5 382 539	1 540 120	6 922 659
Pozostałe aktywa finansowe	23 780	0	23 780
Aktywa z tytułu podatku odroczonego	0	0	0
Należności długoterminowe	59	0	59
Aktywa obrotowe (krótkoterminowe)	35 839 708	-13 177 320	22 662 388
Zapasy	13 228 721	168 375	13 397 096
Należności z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe należności	21 605 748	-13 345 695	8 260 053
Bieżące aktywa podatkowe	0	0	0
Środki pieniężne i ich ekwiwalenty	1 005 239	0	1 005 239
Aktywa długoterminowe sklasyfikowane jako przeznaczone do sprzedaży	0	0	0
AKTYWA RAZEM	64 352 818	187 829 894	252 182 712

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Rzeczowe aktywa trwałe

Przekształcenie bilansu do wymogów sprawozdawczych zgodnych z MSSF spowodowało konieczność oszacowania wartości godziwej posiadanych budynków i budowli oraz jednostki pływającej, co zwiększyło ich wartość o ponad 33,4 mln zł (porównaj z tab. 4.15).

Ponieważ przekształcenie rzeczowych aktywów trwałych nadaje nową wartość bilansową posiadanym składnikom środków trwałych, a czynność, dzięki której tak się stało, nie wynika z rzeczywistego przepływu gotówki – należy ją odnotować jako istotną z punktu widzenia rozpatrywanego modelu.

Tabela 4.15. Specyfikacja przekształcenia bilansu – rzeczowe aktywa trwałe (w zł)

	Ustawa o rachunkowości	Przekształcenie	MSSF
Rzeczowe aktywa trwałe	7 404 713	16 730 546	24 135 259
	Przekształcenie	16 730 546	Istotność dla modelu
– korekta wartości budynki/budowle		11 345 643	tak
– korekta wartości statku		6 268 500	tak
– korekta umorzenia wskutek przeszacowania		-883 597	tak

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych

Powodem zaistnienia potrzeby przekształcenia sprawozdania finansowego do postaci zgodnej z MSSF było połączenie transgraniczne z jednostką, która siedzibę miała na Cyprze i sporządzała swoje sprawozdanie zgodnie z rozwiązaniami międzynarodowej sprawozdawczości finansowej²³. Spółka Euroafrica Linie Żeglugowe Sp. z o.o. była głównym udziałowcem i często jedynym właścicielem wielu cypryjskich i maltańskich spółek shippingowych²⁴. W dotychczasowych rozwiązaniach prezentowała ona udziały w danych spółkach według wartości historycznej (ceny nabycia). Ponieważ wartość godziwa tych udziałów istotnie różniła się od kosztu historycznego, spółka zdecydowała, by podczas przekształcenia dokonać aktualizacji ich wartości do wartości rynkowej²⁵. Wartość godziwą ustalono również dla spółek stowarzyszonych (na podstawie metody praw własności na dzień 31.12.2009 r.) – dane pomocnicze zaprezentowano w tabeli 4.16.

W przypadku pozostałych spółek zależnych wyceny dokonano na podstawie wartości spółek, bazując na przekształconych do wymagań MSSF sprawozdaniach finansowych, a spółek stowarzyszonych – według metody praw własności. Tabela 4.16 wskazuje, że wartość udziałów wzrosła z 28 mln zł do prawie 200 mln zł. Odzwierciedlenie tego wzrostu widoczne jest także w tabeli 4.17.

Nie wszystkie przekształcenia dotyczące inwestycji długoterminowych mają znamiona przeszacowania wartości; 13 mln zł jest prezentacyjną korektą przekształceniową (prezentacja praw do głosów, która pierwotnie była ujęta jako należność z tytułu dywidendy, a która później została zamieniona na przyszłe objęcie kapitału jednej ze spółek zależnych).

²³ Czytaj MSSF.

²⁴ Spółka shippingowa to spółka zajmująca się prowadzeniem przedsiębiorstwa armatorskiego, transportu wodnego oraz usług agencyjnych i maklerskich.

²⁵ Wartość rynkowa udziałów spółek shippingowych została ustalona na podstawie wycen spółek metodą skorygowanych aktywów netto. W ten sposób wartość udziałów odzwierciedlała możliwą do osiągnięcia wartość w przypadku sprzedaży spółek, a najbardziej istotnym elementem wpływającym na wycenę spółek (tym samym na wycenę udziałów) była wartość posiadanych statków ustalona na podstawie szacunków branżowych sporządzonych przez organizację ShipPax.

Tabela 4.16. Wycena do wartości godziwej posiadanego pakietu akcji i udziałów

Spółki zależne i stowarzyszone	Wartość księgowa udziałów na 31.12.2009 [zł]	Liczba posiadanych udziałów	Wartość godziwa udziałów z wyceny [euro]	Wartość godziwa udziałów z wyceny [zł]
ABC-Z1* (zależna)	2 475	100,00%	14 193 331	58 309 042
ABC-Z2* (zależna)	2 615	99,00%	600 109	2 465 367
ABC-Z3* (zależna)	2 215	100,00%	481 621	1 978 595
ABC-Z4* (zależna)	3 582	100,00%	1 286 414	5 284 844
ABC-Z5* (zależna)	2 175 939	100,00%	12 689 137	52 129 511
ABC-Z6* (zależna)	355	100,00%	1 275 247	5 238 972
ABC-Z7* (zależna)	3 972	100,00%	4 959 504	20 374 634
ABC-Z8* (zależna)	1 541 525	100,00%	5 028 479	20 657 996
ABC-Z9* (zależna)	100 000	100,00%	118 610	487 275
ABC-Z10* (zależna)	13 177 320	76,29%	4 310 265	17 707 430
ABS-1 (stowarzyszona)	10 550	21,33%	0	251 529
ABS-2 (stowarzyszona)	6 063 259	19,02%	0	7 503 609
ABS-3 (stowarzyszona)	5 624 438	37,50%	0	5 878 668
SUMA:	28 708 245		44 942 716	198 267 473

* Spółki shippingowe.

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Tabela 4.17. Specyfikacja przekształcenia bilansu
– inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych (w zł)

	Ustawa o rachunkowości	Przekształcenie	MSSF
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	15 530 925	182 736 548	198 267 473
Przekształcenie		182 736 548	Istotność dla modelu
– prezentacja praw do głosów		13 177 320	nie
– wycena pakietu posiadanych akcji do wartości godziwej		169 559 228	tak

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Nieruchomości inwestycyjne

Wskutek przekształcenia nieruchomości inwestycyjne (podobnie jak środki trwałe) zostały objęte operatem szacunkowym i ich wartość zaktualizowano do poziomu wartości godziwej (dotychczas były ujmowane w koszcie historycznym i amortyzowane). Tabela 4.18 prezentuje ujęcie korekty i istotny wpływ na model sprawozdawczy.

Tabela 4.18. Specyfikacja przekształcenia bilansu – nieruchomości inwestycyjne (w zł)

	Ustawa o rachunkowości	Przekształcenie	MSSF
Nieruchomości inwestycyjne	5 382 539	1 540 210	6 922 659
Przekształcenie		1 540 120	Istotność dla modelu
– podwyższenie wartości nieruchomości inwestycyjnych		1 540 120	tak

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Zapasy i należności krótkoterminowe

Przekształcenie tych pozycji nie miało charakteru korekty wartości wskutek dodatkowych wycen, było jedynie „technicznym oczyszczeniem” pozycji w zakresie jej prezentacji, wobec czego zmiany widoczne w tabeli 4.19 nie mają wpływu na model sprawozdawczy.

Tabela 4.19 Specyfikacja przekształcenia bilansu – zapasy i należności krótkoterminowe (w zł)

	Ustawa o rachunkowości	Przekształcenie	MSSF
Zapasy	13 228 721	168 375	13 397 096
Należności z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe należności	21 605 748	–13 345 695	8 260 053
Przekształcenie			Istotność dla modelu
– zmiana prezentacji zaliczek na zapasy		168 375	nie
– zmiana prezentacji praw do głosów oraz innych należności		–13 345 695	nie

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Przekształcenie bilansu i jego wpływ na prezentację majątku był znaczący, ponieważ majątek o początkowej wartości ponad 64 mln zł został zaktualizowany do poziomu 252 mln zł, czyli o ponad 187 mln zł (czyli o ponad 290%), co potwierdza słuszność zastosowania modelu sprawozdawczego oraz ujawnienia dokonanych przeszacowań. Przekształcenie miało również swój znaczący wpływ na stronę źródeł finansowania posiadanych aktywów, w szczególności na kapitał własny, który w porównaniu do wartości dotychczasowej (wynikającej z ustawy o rachunkowości) wzrósł ponad ośmiokrotnie (tab. 4.20).

Tabela 4.20. Prezentacja pasywów – rozwarstwienie wartości bilansowej na dzień 31.12.2009 r. (w zł)

31 grudnia 2009 r.	Ustawa o rachunkowości	Przekształcenie – nałożenie nowej warstwy informacyjnej	MSSF (sprawozdanie przekształcone)
PASYWA			
Kapitał własny	20 792 956	152 142 214	172 935 170
Kapitał podstawowy	3 164 640	5 675 817	8 840 457
Kapitał zapasowy	15 056 440	3 771 948	18 828 388
Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny aktywów	471 203	-471 203	0
Zrealizowane zyski netto	6 094 384	-142 648	5 951 736
Niepodzielony wynik finansowy z lat ubiegłych	-3 993 711	143 308 300	139 314 589
Zobowiązania długoterminowe	73 088	35 687 680	35 760 767
Długoterminowe pożyczki i kredyty bankowe	0	0	0
Pozostałe zobowiązania finansowe	0	0	0
Rezerwy długoterminowe	0	0	0
Rezerwa na podatek odroczoney	0	35 687 680	35 687 680
Zobowiązania z tytułu świadczeń emerytalnych	0	0	0
Pozostałe zobowiązania	73 088	0	73 088
Zobowiązania krótkoterminowe	43 486 775	0	43 486 775
Zobowiązania z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe zobowiązania	43 031 294	-4 674 126	38 357 168
Krótkoterminowe pożyczki i kredyty bankowe	0	0	0
Pozostałe zobowiązania finansowe	0	0	0
Bieżące zobowiązania podatkowe	0	0	0
Rezerwy krótkoterminowe	455 481	0	455 481
Przychody przyszłych okresów	0	4 667 482	4 667 482
Pozostałe zobowiązania	0	6 644	6 644
Zobowiązania bezpośrednio związane z aktywami trwałymi sklasyfikowanymi jako przeznaczone do sprzedaży	0	0	0
SUMA ZOBOWIĄZAŃ	43 559 862	35 687 680	79 247 542
PASYWA RAZEM	64 352 818	187 829 894	252 182 712

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Kapitał podstawowy i zapasowy

Spółka rozpoczęła działalność w 1991 r., tym samym obejmuje swoją działalnością okres o podwyższonej inflacji; podczas przekształcenia zdecydowano się uwzględnić ten fakt i zaktualizowano wartości kapitałów własnych o korektę hiperinflacyjną (tab. 4.21).

Tabela 4.21. Specyfikacja przekształcenia bilansu – kapitał podstawowy i zapasowy (w zł)

	Ustawa o rachunkowości	Przekształcenie	MSSF
Kapitał podstawowy	3 164 640	5 675 817	8 840 457
Kapitał zapasowy	15 056 440	3 771 948	18 828 388

Przekształcenie		Istotność dla modelu
– korekta hiperinflacyjna kapitału podstawowego	5 675 817	tak
– korekta hiperinflacyjna kapitału zapasowego	3 771 948	tak

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Ponieważ dane zdarzenia wpływają na wartość kapitału (podstawowego i zapasowego) i spełniają ogólne założenia prezentacyjne (problematyka prezentacji danych modelu), należy je w kapitale uwzględnić jako jego przeszacowania.

Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny aktywów oraz niepodzielony wynik finansowy lat ubiegłych

Tabela 4.22. Specyfikacja przekształcenia bilansu – niepodzielony wynik finansowy lat ubiegłych (w zł)

	Ustawa o rachunkowości	Przekształcenie	MSSF
Niepodzielony wynik finansowy z lat ubiegłych	–3 993 711	143 308 300	139 314 589

Przekształcenie	143 308 300	Istotność dla modelu
– korekta hiperinflacyjna wyników lat ubiegłych	–9 450 572	tak
– wycena pakietów akcji i udziałów	169 559 228	tak
– wycena rzeczowych aktywów trwałych i nieruchomości	19 368 103	tak
– podatek odroczony od wycen (wprowadzonych korekt)	–35 896 193	tak
– korekta kapitału rezerwowego	471 203	tak
– inne*	–743 469	tak

* Nie dokonano specyfikacji kwoty ze względu na dużą liczbę składających się na nią tytułów.

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Zmiana wartości odnotowana na kapitale rezerwowym była korektą prezentacyjną, która nie ma wpływu na model sprawozdawczy. Wartość początkową kapitału rezerwowego przeniesiono w poczet wyników lat ubiegłych (niepodzielony wynik finansowy lat ubiegłych), gdyż efekt wycen dokonanych w latach poprzednich winien obciążyć wynik finansowy roku, w którym miało miejsce dane zdarzenie gospodarcze. Wpływ wycen wynikających z przekształcenia został odniesiony na niepodzielone wyniki finansowe (tab. 4.22).

Wszystkie kwoty ujęte w powyższym zestawieniu dotyczą przeszacowania dokonanego na moment zmiany podstawy sporządzania sprawozdania finansowego z ustawy o rachunkowości na MSSF; tym samym należy zakładać, że wcześniejsze wyniki, które nie zostały rozdysponowane, nie zawierają w sobie kategorii oszacowań, tym samym niniejsze przekształcenia są istotne dla sporządzonego modelu sprawozdawczego.

Zrealizowany zysk netto

Zmiana zysku netto, jaka miała miejsce pomiędzy wynikiem ujętym zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości a tym, jaki jest prezentowany zgodnie z międzynarodowymi standardami sprawozdawczości finansowej, jest traktowana jako nieistotna i nie będzie przedmiotem analizy²⁶, z wyjątkiem korekty amortyzacji majątku trwałego, którego wartość została przeszacowana. Opis tego ujęcia zostanie dokonany przy okazji przekształcenia sprawozdania z dochodów całkowitych w celu uzyskania wyniku finansowego istotnego i nieistotnego operacyjnie (tab. 4.24).

Rezerwa na podatek odroczony

Prezentuje skutek dokonanego przekształcenia do wartości godziwych składników majątkowych Spółki. Ze względu na to, że wszystkie oszacowania wartości bilansowych obciążały wyniki niepodzielone, rezerwa ma charakter kapitałowy (tab. 4.22). Zmiana wynikająca z przekształcenia będzie miała wpływ na model sprawozdawczy, gdyż jest skutkiem wyceny.

Zobowiązania krótkoterminowe

W kwocie ogólnej zobowiązania krótkoterminowe nie zmieniły wartości, ale prezentacyjnie uległy zmianom poszczególne pozycje je tworzące, których wpływ jednak nie będzie odnotowany w modelu sprawozdawczym (tab. 4.23).

²⁶ Przekształcenie wyniku finansowego nie obejmowało kwot wynikających z przeszacowań.

Tabela 4.23. Specyfikacja przekształcenia bilansu – zobowiązania krótkoterminowe (w zł)

	Ustawa o rachunkowości	Przekształcenie	MSSF
Zobowiązania krótkoterminowe	43 031 294	0	43 031 294
Zobowiązania z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe zobowiązania	43 031 294	-4 674 126	38 357 168
Przychody przyszłych okresów	0	4 667 482	4 667 482
Pozostałe zobowiązania	0	6 644	6 644

	Przekształcenie	0	Istotność dla modelu
- korekta hiperinflacyjna wyników lat ubiegłych		-4 674 126	nie
- wycena pakietów akcji i udziałów		4 667 482	nie
- wycena rzeczowych aktywów trwałych i nieruchomości		6 644	nie

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

4.3. Ustalenie wyniku finansowego istotnego operacyjnie i nieistotnego operacyjnie

Dopełnieniem rozwarstwienia informacji jest przekształcenie do wymogów modelu sprawozdawczego sprawozdania z dochodów całkowitych, tak aby było możliwe ustalenie wyniku finansowego istotnego i nieistotnego operacyjnie²⁷. Jest to możliwe tylko wtedy, gdy przedsiębiorstwo jasno definiuje, co rozumie przez działalność istotną operacyjnie. Niestety, ani międzynarodowa kodyfikacja rachunkowości, ani krajowe rozwiązania nie wspominają o takim przekroju informacyjnym²⁸. Z tego względu dokonano próby przyporządkowania obecnej klasyfikacji do opisywanego przekroju informacyjnego (tab. 4.24).

Przyjęto założenie, że działalność operacyjną ujętą w sprawozdaniu z dochodów całkowitych uznaje się jako działalność istotną operacyjnie²⁹. Przychody i koszty tej działalności winny opierać się na zdarzeniach gospodarczych, które

²⁷ Jest to konieczne do kompletnego sporządzenia modelu bilansu; powyższe informacje są wymagane w modułach P-A i P3.

²⁸ Bliska powyższej definicji jest definicja działalności biznesowej, jednakże i ona w swoim zakresie zawiera aspekty, które nie powinny być uwzględniane w definicji działalności istotnej operacyjnie.

²⁹ Działalność istotna operacyjnie może być różnie definiowana przez różne przedsiębiorstwa i różne mogą być zaliczane do niej kategorie przychodów i kosztów. Wskazuje się jednak, że przychody i koszty dotyczące działalności operacyjnej (nawet istotnie operacyjnej), jeśli pochodzą z wyceny bilansowej bądź mają na nią wpływ, winny być klasyfikowane jako elementy działalności nieistotnej operacyjnie.

realnie miały miejsce w przedsiębiorstwie, a ich skutek jest lub będzie widoczny w przepływach pieniężnych w działalności operacyjnej. Jeśli w tej kategorii znajdują się przychody i koszty wynikające ze skutków przeszacowań (bądź same są nimi), należy ująć je jako elementy działalności nieistotnej operacyjnie (jako zdarzenie sporadyczne, niepowtarzalne). Wstępne założenia wynikające z tabeli 4.24 zostały następnie rozbudowane i przekształcone tak, aby prezentować informacje w przekroju wymaganym przez model sprawozdawczy (tab. 4.25).

Tabela 4.24. Sprawozdanie z całkowitych dochodów
– wydzielenie działalności istotnej i nieistotnej operacyjnie (w zł)

01.01.2009–31.12.2009	MSSF	Kategoria przychodów i kosztów w rozwiązaniu modelowym
Działalność kontynuowana		
Przychody ze sprzedaży	136 047 821	przychody istotne operacyjnie
Pozostałe przychody operacyjne	966 243	przychody istotne operacyjnie
Koszty działalności operacyjnej	152 721 821	koszty istotne operacyjnie
Pozostałe koszty operacyjne	263 803	koszty istotne operacyjnie
Zysk (strata) na działalności operacyjnej	-15 971 562	
Przychody finansowe	22 302 013	przychody nieistotne operacyjnie
Koszty finansowe	70 372	koszty nieistotne operacyjnie
Zysk (strata) przed opodatkowaniem	6 260 079	
Podatek dochodowy	308 343	(działalność istotna operacyjnie)
Zysk (strata) netto z działalności kontynuowanej	5 951 736	
Zysk (strata) netto z działalności zaniechanej		
Zysk (strata) netto	5 951 736	
Inne całkowite dochody (netto)		
Całkowite dochody ogółem	5 951 736	

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Przyporządkowane wcześniej działalnościom przychody i koszty stały się podstawą wyliczenia wyników finansowych w nowym ujęciu sprawozdawczym. Wynik istotny operacyjnie, bazujący na kosztach i przychodach dotychczas operacyjnych oraz podatku dochodowym, musiał zostać skorygowany o kwotę amortyzacji, która była ustalona na podstawie oszacowanej wartości budynków i budowli wynikającej z wyceny do wartości godziwej wskutek przekształcenia sprawozdania finansowego do wymogów MSSF. Tak ustalona wartość (przeszacowanie nastąpiło po dniu nabycia) powoduje, że część amortyzacji jest istotna operacyjnie (bazuje na wartości początkowej z dnia nabycia), a pozostała, wynikająca z wyceny rynkowej, staje się kosztem zaburzającym ocenę ścisłej działalności operacyjnej.

Tabela 4.25. Ustalenie wyniku finansowego zgodnie z podejściem modelowym (w zł)

01.01.2009–31.12.2009	Ustalenie wyniku do modelu bilansu	Korekta amortyzacji	Wyniki ostateczne
Działalność istotna operacyjnie			
Przychody istotne operacyjnie	137 014 063		137 014 063
Koszty istotne operacyjnie	152 985 625	–883 597	152 102 028
Podatek dochodowy	308 343	308 343	
Wynik istotny operacyjnie	–16 279 904		–15 396 308
Działalność nieistotna operacyjnie			
Przychody nieistotne operacyjnie	22 302 013		22 302 013
Koszty nieistotne operacyjnie	70 372	883 597	953 969
Wynik nieistotny operacyjnie	22 231 641		21 348 044
<i>W tym*:</i>			
	Wynik na innych działalnościach przedsiębiorstwa		22 231 641
	Wynik na wycenach bilansowych (wynik pozorny)		–83 597
Suma wyniku istotnego i nieistotnego operacyjnie	5 951 736		5 951 736

* Zgodnie z założeniami modułu P3 opisanego w rozdziale 3.

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Wynik istotny operacyjnie ma stanowić podstawę oceny efektywności realizacji działań, dla jakich dane przedsiębiorstwo zostało założone, i ma być wyraźnie rozgraniczony od wyników osiągniętych na innych działalnościach, których charakter jest wyłącznie poboczny (niemających znamion działań powtarzających się, a wręcz przeciwnie, należy określać je mianem działań sporadycznych). W przypadku Euroafrica Linie Żeglugowe Sp. z o.o. wynik sprawozdawczy (określony na podstawie MSSF) wynosił 5,9 mln zł, jednakże zawierał w sobie elementy o różnej wadze decyzyjnej i analitycznej. Przekształcenie, jakiego dokonano na podstawie tabel 4.24 i 4.25, informuje czytającego sprawozdanie finansowe, że:

– oceniając działalność stricte operacyjną (istotną z punktu widzenia strategii, prognoz, oceny kontynuacji działalności), zauważyć należy, że spółka generuje na działalności istotnie operacyjnej stratę w wysokości 15,4 mln zł;

– oceniając pozostałe zdarzenia, które należy nazwać zdarzeniami niepowtarzającymi się, sporadycznymi, spółka uzyskała zysk w wysokości 21,3 mln zł, który został osiągnięty dzięki otrzymanym dywidendom i sprzedaży inwestycji³⁰ oraz uwzględnionej w tej kwocie amortyzacji od pozycji przeszacowanego majątku trwałego.

³⁰ Ani jedno, ani drugie zdarzenie nie może być traktowane jako powtarzalne; dywidenda jest zależna od wyników, jakie uzyskuje jednostka stowarzyszona, a sprzedaż inwestycji (jeśli nie jest działalnością podstawową) szybciej czy później przestanie być realizowana.

Z powyższego podsumowania wynika, że ocena przedsiębiorstwa na podstawie wyniku sprawozdawczego może być uznana za zbyt ogólną, niwelującą pewnego rodzaju działania podejmowane przez podmioty mające na celu kompensowanie powstających strat na działalnościach; tym samym podkreślony zostaje fakt świadczący o zasadności budowy nowego modelu sprawozdawczego.

4.4. Prezentacja bilansu według nowego modelu sprawozdawczego

W niniejszym podrozdziale zostanie sporządzone podsumowanie informacji wynikających z poprzednich części rozdziału oraz przydzielenie im odpowiednich miejsc prezentacji w modelu, w jego modułach A-A, A-B, P-A oraz P-B. W tabelach 4.26 i 4.27 dokonano poszczególnych opisów działania dla modułów A-A i A-B oraz ich przeszacowań.

Tabela 4.26 prezentuje przekształcenia sprawozdania finansowego zgodnego z MSSF do kształtu wymaganego przez model sprawozdawczy. Zostały w niej przyporządkowane pozycje bilansu pierwotnego do podstawowych dwóch modułów A-A i A-B, które w modelu prezentują wartość aktywów trwałych i obrotowych w wartości historycznej, czyli oczyszczonej z wpływu przeszacowań dokonanych na dzień bilansowy. W przypadku gdy pierwotna wartość sprawozdawcza danej pozycji bilansowej zawiera w sobie element szacunkowy wyceny, wtedy wartość odpowiedniej tej pozycji w modelu będzie ujmowana po skorygowaniu o wycenę. Wskazane wówczas różnice muszą zostać przeniesione do odpowiednich modułów ilustrujących wpływ przeszacowania; w przypadku aktywów są to moduły A1-A i A1-B. Efekt przeniesienia jest widoczny w tabeli 4.28, prezentującej końcowy efekt działań, czyli sporządzony model docelowy.

W tabeli 4.28 wprowadzono dodatkową korektę dotyczącą należności. Wycena należności zarówno w ujęciu przepisów ustawy o rachunkowości, jak i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej przebiega w bardzo podobny sposób, a wartość bilansowa (w obu przypadkach) ma gwarantować uzyskanie wartości godziwej. Wobec powyższego zdecydowano się skorygować należności o kwoty wynikające z szacunków dotyczących należności (odpisów aktualizujących).

W tabeli 4.27 dokonano opisu rozwarstwienia informacji dotyczącej źródeł finansowania posiadanego majątku. Analogicznie jak to miało miejsce w przypadku aktywów, w sytuacji zidentyfikowanego przeszacowania w modelu (w modułach P-A i P-B) zostaje ujęta wyłącznie kwota oczyszczona z wpływu wyceny, a odpowiednie wartości szacunków zostają reklasyfikowane do modułów (P1-B, P2 i P3). Kwestia, którą w tym miejscu należy podkreślić, to fakt, że kompletne sporządzenie modelu, a szczególnie wypełnienie modułów P2 i P3 wymaga również reklasyfikacji dokonanej w sprawozdaniu z dochodów całkowitych.

Tabela 4.26. Zasady sporządzania modułów A-A, A-B oraz powiązanych z nimi modułów dotyczących przeszacowań

Struktura modelu	Dane ze sprawozdania MSSF	Model – prezentacja	Różnica – przeszacowanie do modułów A1-A i A1-B	Opis	Miejsce w modułach A1-A, A1-B
A-A. Aktywa trwałe	229 520 324	41 690 430	187 829 894		
Rzeczowe aktywa trwałe	24 135 259	7 404 713	16 730 546	– dane w sprawozdaniu finansowym według MSSF zawierają przeszacowania wynikające z wyceny posiadanego majątku, pozycja w modelu musi zostać oczyszczona z wpływu szacunku, który należy przenieść do modułu;	A1-A
Pozostałe wartości niematerialne	171 094	171 094	0		
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	198 267 473	28 708 245	169 559 228	– wycena posiadanego pakietu akcji do wartości godziwej przeszacowała wartość posiadanych akcji i udziałów (ujmowanych wcześniej według ceny nabycia); należy oczyścić wartość bilansową z szacunku do wartości godziwej i powrócić do pierwotnie prezentowanego ujęcia w koszcie historycznym, jakim była cena nabycia; kwotę należy przenieść do odpowiedniego modułu;	A1-A
Nieruchomości inwestycyjne	6 922 659	5 382 539	1 540 120	– przekształcenie do MSSF wymusiło wycenę nieruchomości do wartości godziwej; ujęcie nieruchomości inwestycyjnych przed przekształceniem odbywało się według ceny nabycia; kwotę wynikającą z przeszacowania należy przenieść do odpowiedniego modułu;	A1-A
Pozostałe aktywa finansowe	23 780	23 780	0		
Aktywa z tytułu podatku odroczonego	0	0	0		

Należności długoterminowe	59	59	0
A-B. Aktywa obrotowe	22 662 388	23 481 388	-819 000
Zapasy	13 397 096	13 397 096	0
Należności z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe należności	8 260 053	9 079 053	-819 000
			A1-B
			- przekształcenie sprawozdania finansowego nie korygowało wartości należności, gdyż te już na poziomie ustawy o rachunkowości były wykazywane w wartości godziwej, czyli pomniejszone o dokonane odpisy aktualizujące; z uwagi na to, że odpis aktualizujący jest uważany (zdaniem autora opracowania) za kategorię szacunkową, dokonano jego eliminacji i przeniesiono wszystkie dotychczas dokonane odpisy do odpowiedniego modułu:
Bieżące aktywa podatkowe	0	0	0
Środki pieniężne i ich ekwiwalenty	1 005 239	1 005 239	0
Aktywa długoterminowe sklasyfikowane jako przeznaczone do sprzedaży	0	0	0
SUMAAKTYWÓW	252 182 712	65 171 818	187 010 894
			- w sumie bilansowej (sprawozdawczej), tj. w 252 mln zł aż 187 mln zł stanowią przeliczone wartości (tj. 74% ogólnej sumy bilansowej)

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

Tabela 4.27. Zasady sporządzania modułów P-A, P-B oraz powiązanych z nimi modułów dotyczących przeliczeń

Struktura modelu	Dane ze sprawozdania MSSF	Model – prezentacja	Różnica – przeliczenia do modułów P1-B, P2 i P3	Opis	Miejsce w modułach P1-B, P2 i P3
P-A. Kapitał własny	172 935 170	-1 168 939	174 104 109		
Kapitał podstawowy	8 840 457	3 164 640	5 675 817	– przeliczanie wartości kapitału o korektę hiperinflacyjną, wycenę powyższą jako szacunkową należy przenieść do odpowiedniego modułu.	P2
Kapitał zapasowy	18 828 388	15 056 440	3 771 948	– przeliczanie wartości kapitału o korektę hiperinflacyjną, wycenę powyższą jako szacunkową należy przenieść do odpowiedniego modułu.	P2
Kapitał rezerwowany z aktualizacji wyceny aktywów	0	0	0		
Wynik finansowy istotny operacyjnie	5 951 736	-15 396 308	21 348 044	– przekształcenie wyniku finansowego na wyniki finansowe istotne i nieistotne operacyjnie (zgodne z przekształceniem sprawozdania z całkowitych dochodów); w danej pozycji pozostaje wynik istotny operacyjnie, wynik nieistotny operacyjnie należy przenieść do odpowiedniego modułu.	P3
Niepodzielony wynik finansowy z lat ubiegłych	139 314 589	-3 993 711	143 308 300	– wszystkie wyceny wartości bilansowych do wartości godziwych, dokonywane ze względu na przekształcenie sprawozdania finansowego do wymogów MSSF, zostały odniesione w ciężar wyniku lat ubiegłych; wobec tego wartość wszelkich przeliczeń należy przenieść do odpowiedniego modułu	P2
P-B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania (rezerwy operacyjne)	79 247 542	43 104 382	36 143 160		
Długoterminowe pożyczki i kredyty bankowe	0	0	0		

Pozostałe zobowiązania finansowe	0	0	0	
Rezerwa na podatek odroczony (od składników operacyjnych)	35 687 680	0	35 687 680	P 1-B
Zobowiązania z tytułu świadczeń emerytalnych	0	0	0	
Pozostałe zobowiązania	73 088	73 088	0	
Zobowiązania z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe zobowiązania	38 357 168	38 357 168	0	
Rezerwy krótkoterminowe	455 480	0	455 480	P 1-B
Przychody przyszłych okresów	4 667 482	4 667 482	0	
Pozostałe zobowiązania	6 644	6 644	0	
SUMA PASYWÓW	252 182 712	41 935 443	210 247 269	

– podatek dochodowy w części odroczonej został utworzony wskutek dokonania wszelkich wycen związanych z ustaleniem wartości godziwej według MSSF, z powodu, że rezerwa nie dotyczy bezpośrednio działalności operacyjnie istotnej, jako element szacunku należy ją przenieść do odpowiedniego modułu:

– rezerwy (bez analizy sposobu ustalenia), jeśli nie dotyczą lub nie wynikają bezpośrednio z działalności operacyjnej, są uznawane za kategorię szacunkową i należy je przenieść do odpowiedniego modułu:

Analiza źródeł finansowania również podkreśla, że wpływ szacunków był istotny na powyższe kategorie, gdyż ponad 80% pasywów to wynik przeszacowania. Jest to na tyle istotna informacja zarówno dla właścicieli oceniających przedsiębiorstwo (spółkę) pod kątem nominalnych kwot wypłat dywidendy, jak i dla wierzycieli oceniających gwarancję swoich płatności. Należy również pamiętać, że przeszacowanie, choć ma charakter memoriału, określa również potencjał możliwy do zrealizowania w przyszłości (który jest obarczony różnym stopniem ryzyka).

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

W tabeli 4.28 przedstawiono przekształcony bilans Spółki Euroafrica Linie Żeglugowe Sp. z o.o. sporządzony na 31.12.2009 r. (bazujący na sprawozdaniu sporządzonym według MSSF). Mimo że obydwie bilanse (zgodny z MSSF i nowy model sprawozdawczy) dotyczą tej samej spółki, informacja, jaka wynika z modelu, nadaje bilansowi wyższą użyteczność. Przede wszystkim informuje o tym, że ponad 70% wartości posiadanego majątku oraz ponad 80% kapitałów i zobowiązań stanowi efekt przeszacowania wartości.

Należy podkreślić, że wartość godziwa majątku (ustalona na podstawie przeszacowania wartości) określa wartość potencjalnych, możliwych do zrealizowania przyszłych kwot, obarczonych na dzień realizacji pewnym stopniem ryzyka, które może zmienić wartość realnie osiągniętych korzyści. Z tego względu przeszacowania należy interpretować jako możliwość uzyskania danej kwoty o pewnym stopniu prawdopodobieństwa realizacji. Trochę bardziej skomplikowana wydaje się analiza kapitału własnego. Zaprezentowane w modelu przekroje informacyjne umożliwiają właścicielowi ocenę:

– bieżącej działalności finansowej spółki (osiąganych wyników na działalności istotnej operacyjnie, tzw. *core business* i na innych działalnościach oraz na wycenie bilansowej);

– możliwości realizacji roszczeń wynikających z potencjalnego obowiązku wypłaty dywidendy.

W przypadku pierwszej oceny wydaje się jasne, że podział na działalności w modelowym rozumieniu i specyfikacja wyniku finansowego w modelowych przekrojach informacyjnych pozwala właścicielowi/inwestorowi inaczej interpretować działalność przedsiębiorstwa. Rozważa on pochodzenie wyniku finansowego w kontekście czynności powtarzalnych (operacyjnych), jak i sporadycznych (realizowanych na innych działalnościach).

Tabela 4.28. Bilans w nowej formule sprawozdawczej Spółki Euroafrica Linie Żeglugowe na dzień 31.12.2009 r. (w zł)

A-A. Aktywa trwale	41 690 430	P-A. Kapitał własny	-1 168 939
Rzeczowe aktywa trwale	7 404 713	Kapitał podstawowy	3 164 640
Pozostałe wartości niematerialne	171 094	Kapitał zapasowy	15 056 440
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	28 708 245	Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny aktywów	0
Nieruchomości inwestycyjne	5 382 539	Wynik istotnie operacyjny	-15 396 308
Pozostałe aktywa finansowe	23 780	Niepodzielony wynik finansowy z lat ubiegłych	-3 993 711
Aktywa z tytułu podatku odroczonego	0		
Należności długoterminowe	59	P-B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania (rezerwy operacyjne)	43 104 382

		Długoterminowe pożyczki i kredyty bankowe	0
A-B. Aktywa obrotowe	23 481 388	Pozostałe zobowiązania finansowe	0
Zapasy	13 397 096	Rezerwa na podatek odroczone (od składników operacyjnych)	0
Należności z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe należności	9 079 053	Zobowiązania z tytułu świadczeń emerytalnych	0
Bieżące aktywa podatkowe	0	Pozostałe zobowiązania	73 088
Środki pieniężne i ich ekwiwalenty	1 005 239	Zobowiązania z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe zobowiązania	38 357 168
Aktywa długoterminowe sklasyfikowane jako przeznaczone do sprzedaży	0	Przychody przyszłych okresów	4 667 482
		Pozostałe zobowiązania	6 644
A1-A. Zmiana wartości aktywów trwałych (przeszacowania)	187 829 894	P1-B. Pozostałe rezerwy na zobowiązania oraz zmiana wartości zobowiązań na skutek wyceny bilansowej	36 143 160
Rzeczowe aktywa trwałe	16 730 546	Rezerwa na podatek odroczone	35 687 680
Pozostałe wartości niematerialne	0	Rezerwy krótkoterminowe	455 480
Inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych	169 559 228	Zobowiązania z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe zobowiązania	
Nieruchomości inwestycyjne	1 540 120	Przychody przyszłych okresów	
Pozostałe aktywa finansowe	0	Pozostałe zobowiązania	
Aktywa z tytułu podatku odroczonego	0	P2. Wycena bilansowa odniesiona na kapitał własny	152 756 065
A1-B. Zmiana wartości aktywów obrotowych (przeszacowania)	-819 000	Kapitał podstawowy	5 675 817
Zapasy	0	Kapitał zapasowy	3 771 948
Należności z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe należności	-819 000	Kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny aktywów	0
		Niepodzielony wynik finansowy z lat ubiegłych	143 308 300
		P3. Wynik finansowy nieistotny operacyjnie	21 348 044
Wartość przeszacowania aktywów	187 010 894	Wartość przeszacowania pasywów	210 247 269
Aktywa razem	252 182 712	Pasywa razem	252 182 712

Źródło: oprac. własne na podstawie danych finansowych spółki ABC Sp. z o.o.

W przypadku drugiej oceny rozwarstwienie wartości bilansowych kapitałów winno obrazować i weryfikować realność wysokości dywidendy, tzn. rozszczenia z tytułu dywidendy nie powinny się opierać na wielkościach bazujących na oszacowaniach, a wyłącznie na wynikach realizowanych na działalności istotnie operacyjnej bądź innych działalnościach z wyłączeniem kwot wynikających z wycen bilansowych.

5. Podsumowanie

Przeprowadzone w niniejszym rozdziale badania empiryczne miały na celu weryfikację:

- zasadności użycia nowego modelu bilansu w praktyce przedsiębiorstw oraz
- możliwości samodzielnego sporządzenia przez użytkownika bilansu zgodnego z zaprezentowanym modelem przy wykorzystaniu informacji zawartych w raporcie finansowym publikowanym przez polskie spółki (WIG20) oraz brytyjskie (FTSE100) spółki publiczne.

Podsumowanie wyników wstępnych badań zawarto w tabeli 4.29.

Tabela 4.29. Podsumowanie wyników badań empirycznych

Hipoteza	Treść hipotezy	Badana próba	Wynik weryfikacji	Wnioski
1	2	3	4	5
A	Syntetyczna ocena przyjętych przez przedsiębiorstwo ustaleń w zakresie polityki rachunkowości, z wykorzystaniem współczynnika kreatywności polityki rachunkowości, umożliwia określenie zasadności użycia modelu przy istotnej wartości tego wskaźnika.	WIG20	hipoteza potwierdzona	Przeprowadzone za pomocą wskaźnika WKPR badanie wskazuje, że rozwiązania zawarte w ustalonej przez spółki polityce rachunkowości mogą istotnie i w sposób subiektywny wpływać na pozycje prezentowane w bilansie (jak również na wynik finansowy).
B	Informacje zawarte w rocznych sprawozdaniach finansowych spółek publicznych nie umożliwiają samodzielnego sporządzenia bilansu zgodnego z proponowanym modelem.	WIG20	hipoteza potwierdzona	Na podstawie danych finansowych prezentowanych w raportach finansowych polskich spółek publicznych (WIG20) inwestor nie może samodzielnie sporządzić bilansu według nowej formuły sprawozdawczej.
C	Brytyjskie spółki publiczne indeksu FTSE100 notowane na Londyńskiej Giełdzie	FTSE100	hipoteza potwierdzona	Na podstawie analizy danych finansowych prezentowanych w raportach finansowych

1	2	3	4	5
	Papierów Wartościowych prezentują, z punktu widzenia nowej formuły sprawozdawczej bilansu, informacje finansowe wyższej użyteczności niż w przypadku spółek WIG20			brytyjskich spółek publicznych (na podstawie FTSE100) stwierdzono, iż zawierają one przekroje informacyjne, nowe w porównaniu do WIG20, może to zapewnić użytkownikowi sprawozdania wyższy poziom użyteczności*. Badanie wskazało również, że charakter ujawnień (23 spółek tj. 23% próby) spełnia częściowo założenia proponowanego modelu.

* Badanie nie obejmowało oceny możliwości samodzielnego sporządzenia (przez użytkownika) bilansu według proponowanego modelu, na podstawie raportów finansowych brytyjskich spółek publicznych.

Źródło: oprac. własne.

Tabela 4.30. Przykładowe możliwości wykorzystania modelu przez użytkowników

Użytkownik	Możliwość oceny przedsiębiorstwa (wymagania informacyjne)
Właściciel i inwestor	Ocena działalności istotnej operacyjnie oraz wpływu działań pozornych na bieżącą sytuację finansową oraz bieżący wynik finansowy, ocena posiadanego majątku pod kątem generowania przyszłych korzyści ekonomicznych (ocena bezpieczeństwa, intratności inwestycji).
Kierownictwo oraz Rada nadzorcza	Ocena efektywności działalności operacyjnej (aspekt menedżerski modelu) oraz wpływu działań jednorazowych na wynik finansowy; ocena realizacji założeń prezentowanych w wielkościach szacunkowych (np. ocena realności wyceny bilansowej dokonana w momencie realizacji – np. sprzedaży składnika majątkowego).
Banki	Ocena realności wielkości prezentowanych w bilansie i rachunku zysków i strat, ocena wartości majątku zgodna z prezentacją w proponowanym modelu (możliwość oceny wyników z tzw. <i>core business</i> oraz oszacowania modułu <i>window dressing</i>).
Inni użytkownicy (konkurencja, branża)	Możliwość porównania wyników z tzw. <i>core business</i> (działalności istotnej operacyjnie) oraz oszacowania modułu <i>window dressing</i> .

Źródło: oprac. własne

Tabela 4.31. Wielowymiarowy charakter informacji finansowej w proponowanym modelu sprawozdawczym bilansu

Wielowymiarowy charakter informacji	Opis	Komu może służyć dany „wymiar” informacji finansowej?
Ocena wartości majątku	Wpływ przeszacowań oraz subiektywnych ocen może istotnie zmieniać wartość majątku (prezentowaną w bilansie w tradycyjnym ujęciu) – model poprzez rozwarstwienie wartości bilansowej w inny niż dotychczas sposób prezentuje np. wartość godziwą* składników bilansu. Ocena wartości z jednej strony ma charakter <i>ex post</i> – dokonane przeszacowanie, które widoczne jest w bilansie, z drugiej w znaczeniu <i>ex ante</i> uwidoczniła zostaje wartość przyszłych możliwości realizacji (bądź nie) korzyści ekonomicznych**.	Właściciel, inwestor, kierownictwo, banki, inni użytkownicy
Ocena szacunków (w ujęciu historycznym lub w branży)	Ocena, która może być dokonywana zarówno w ujęciu historycznym (jako analiza kształtowania się wartości szacunków), jak i branżowym (porównanie w branży przedsiębiorstw pod kątem np. zawartości szacunków w łącznej wartości majątku, czy wyniku finansowego osiągniętego na działalności nieistotnej operacyjnie)	
Ocena działalności istotnej operacyjnie i nieistotnej operacyjnie	Ocena, która <i>de facto</i> jest rodzajem oceny efektywności działania. Ukazuje, jaka część wyniku finansowego, prezentowanego tradycyjnie w jednej kwocie, składa się z wyniku osiągniętego na działalności istotnej operacyjnie oraz jaka część wyniku finansowego wynika z wpływu zdarzeń pozornych, jednorazowych czy wyceny bilansowej.	
Ocena polityki rachunkowości pod kątem możliwości kreacji	Ocena mająca na celu wychwycenie w bilansie wartości wynikających z działań tendencyjnie wpływających na wizerunek przedsiębiorstwa. Jest to ocena będąca pochodną oceny wartości majątku, płynności, kształtowania się szacunków oraz oceny wyników finansowych osiągniętych na działalności istotnej operacyjnie i nieistotnej operacyjnie.	
Ocena płynności	Ocena umożliwiającą weryfikację ciężących na przedsiębiorstwie obowiązków płatniczych pod kątem zabezpieczenia w postaci majątku, który może być spieniężony. Jest to pochodna oceny wartości majątku (dokonana przez pryzmat możliwych do uzyskania przepływów pieniężnych*** z danego składnika bilansu).	

* O kontrowersjach związanych z określeniem wartości godziwej szerzej w: A. Mazur, *Wartość godziwa – potencjał informacyjny*, Difin, Warszawa 2011.

** Oznacza to również w pewnym stopniu możliwość identyfikacji ryzyka działalności (np. niespełnienia prognoz wycen, które stanowią istotną część wartości łącznej majątku).

*** Przez możliwość uzyskania przepływów pieniężnych rozumie się zarówno wpływy, jak i wydatki.

Źródło: oprac. własne.

Przeprowadzone we wcześniejszych rozdziałach rozważania potwierdziły ponadczasowy charakter teorii Wilhelma Osbahra, która prawie sto lat później stała się podstawą nowego rozwiązania modelowego. Teorię charakteryzuje również uniwersalność zastosowania, co w odczuciu autora przełożyło się na uniwersalność zaproponowanego nowego modelu bilansu. Sporządzenie bilansu w nowej formule umożliwi każdemu z użytkowników jego ocenę przez pryzmat własnych potrzeb decyzyjnych (tab. 4.30).

Tabela 4.30. nie zamyka katalogu możliwości dokonania ocen wynikających z budowy i charakterystyki modelu. Jak już wcześniej wspomniano, model może być dowolnie kształtowany, zależnie od celu jego zastosowania (np. gdy celem będzie ocena możliwości generowania środków pieniężnych – niezbędna np. przy likwidacji spółki³¹). Uniwersalność założeń i elastyczność struktury powodują, że proponowany model staje się źródłem wielowymiarowej informacji finansowej (tab. 4.31).

Tabele 4.30 i 4.31 ilustrują tylko częściowo możliwości zastosowania w praktyce nowego modelu, wskazując na jego wielopłaszczyznowość.

Reasumując, zaprezentowany w niniejszym opracowaniu model bilansu jest kolejnym krokiem w dążeniu do opracowania kompleksowego systemu generowania informacji o sytuacji finansowej i dokonaniach przedsiębiorstwa. Proponowana nowa formuła bilansu jest zatem przykładem odpowiedzi na wyzwania stawiane przed współczesną rachunkowością, a szczególnie sprawozdawczością finansową. Współczesne, dynamicznie zmieniające się warunki działalności przedsiębiorstw oraz stale rosnące wymagania informacyjne odbiorców sprawozdań finansowych powodują, że ocenę przydatności praktycznej modelu należy rozpatrywać w szerokim kontekście trendów rozwoju nauki oraz współczesnych badań w tym zakresie.

³¹ Np. tradycyjny bilans (likwidacyjny) prezentuje informacje o zapasach o wartości łącznej 500 000 zł. Z punktu widzenia oceny możliwości spieniężenia tego składnika majątku likwidator jest w stanie uzyskać wyłącznie 450 000 zł, reszta stanowi wartość zapasów, które z różnych względów (przeterminowanie, półprodukty) nie mogą być sprzedane. Wówczas pozycja bilansowa (moduł „przeszacowania” zmienia swoją charakterystykę uzyskując nową nazwę, np. „przepływy pieniężne ze składników” i będzie prezentowała informacje dotyczące możliwych do uzyskania w przyszłości przepływów pieniężnych z danego składnika aktywów bądź pasywów. W przypadku niniejszego przykładu w module „przepływy pieniężne ze składników” widoczna będzie wartość 450 000 zł, pozostałe 50 000 zł będzie prezentowane w module, który w modelu docelowym gromadził wartości w koszcie historycznym.

Zakończenie

Współczesna sprawozdawczość finansowa zmienia swoje oblicze i dostosowuje się do potrzeb użytkowników informacji. Ze zbioru informacji retrospektywnych przeobraża się w system będący także źródłem informacji prospektywnych, w szczególności dla inwestorów kapitału. Taka zmiana orientacji rachunkowości musi przynieść zmianę modelu sprawozdawczego zapewniającego informację finansową w kształcie pożądanym przez użytkowników sprawozdawczości finansowej. Literatura przedmiotu wskazuje, że problem modelowania elementów raportu biznesowego jest aktualnym wyzwaniem dla wielu naukowców. Skutkuje to powstaniem modelowych propozycji w zakresie bilansu, rachunku zysków i strat czy rachunku przepływów pieniężnych, odzwierciedlających nowoczesne podejście do sprawozdawczości finansowej, od której wymaga się dostarczania informacji pozwalających ocenić opłacalność planowanych przedsięwzięć i podejmowanych decyzji czy inwestycji¹.

Kreowanie strategii zorientowanych na wzrost wartości dla właściciela wymusiło w sposób naturalny zapotrzebowanie na nowe jakościowo informacje oraz rozszerzyło znacząco krąg odbiorców tych informacji, a także skalę ich oczekiwań oraz wymagań informacyjnych. W miarę zmian potrzeb informacyjnych użytkowników sprawozdań finansowych nasiliła się fala krytyki skierowanej pod adresem rachunkowości jako systemu generującego informację finansową oraz czuwającego nad jej odpowiednią jakością. W praktyce rachunkowości ostatnich lat widoczna jest zmiana w koncepcjach pomiaru (wartość godziwa, skorygowana cena nabycia itp.), co znajduje odzwierciedlenie także w bilansie, powodując nadawanie nowych wartości dla pozycji już istniejących, często opierających się na szacunkach bądź innych założeniach określających wartość przyszłą. Liczne kontrowersje dotyczą wyceny bilansowej na podstawie wartości godziwej, gdzie „godziwość” najczęściej jest traktowana jako synonim rzetelności, uczciwości, sprawiedliwości

¹ Szerzej na ten temat w: E. Śniezek, *Sprawozdawczość przepływów pieniężnych – krytyczna ocena i propozycja modelu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008; E. Śniezek, M. Wiatr, *Raportowanie przepływów pieniężnych w kontekście zmian we współczesnej sprawozdawczości finansowej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011; E. Walińska, *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej w kontekście zmian współczesnej rachunkowości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009; J. Gierusz, *Koszty i przychody w świetle nadrzędnych zasad rachunkowości. Pojęcie, klasyfikacja, zakres ujawnień*, ODDK, Gdańsk 2006.

i prawości. Jak pisał Rappaport: „Wprawdzie wielkości księgowych nie można traktować jako wiarygodnych wskaźników wartości dla akcjonariuszy, nie należy jednak sądzić, że oznacza to klęskę rachunkowości. Problem wynika z niezamierzono i niewłaściwego wykorzystania historycznych danych księgowych przez menedżerów i inwestorów dla celów wyceny opartej na oczekiwaniach”².

Autor stanowczo wiąże problematykę dowolności wyborów wynikających ze stosowanych regulacji prawa, np. ze stosowania Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej, z problematyką luki komunikacyjnej i asymetrii informacyjnej, która wpływa na ocenę sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, często poprzez tendencyjne jej kreowanie. Podważona zostaje wtedy użyteczność informacji finansowych, a potencjalni inwestorzy niejednokrotnie są celowo wprowadzani w błąd. Prawidłowość i ocena trafności wyliczeń nabiera obecnie coraz większego znaczenia.

Rozważania i wnioski zawarte w opracowaniu potwierdzają aktualne znaczenie bilansu jako źródła informacji do oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstwa przez użytkowników sprawozdań finansowych, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb inwestora. Wyniki przeprowadzonych badań i studium przypadku wskazują na potrzebę zmian zasad prezentacji informacji w bilansie.

Proponowany w książce model powinien zadowolić zarówno inwestora poszukującego bezpiecznej inwestycji, jak i tego, który chce realnie ocenić rzeczywistą sytuację finansową przedsiębiorstwa. Ocena przedsiębiorstwa z wykorzystaniem proponowanego rozwiązania modelowego umożliwia analizę bieżącej sytuacji finansowej (model stanowi wsparcie w analizie bilansu tradycyjnego) oraz ocenę sytuacji w przyszłości, gdyż wartość wyodrębnionych przeszacowań to wielkość, która w przyszłości może zostać (lub nie zostać) zrealizowana. „Wycena jest nośnikiem informacji o operacyjnych wynikach spółki w przyszłości, oczekiwanych (antycypowanych) przez inwestorów. Produktem wyceny są po prostu przeszłe operacyjne wyniki działalności spółki, których osiągnięcia spodziewa się rynek, wyrażone w kategoriach kluczowych dla budowania wartości: przepływów pieniężnych, ich przyszłej struktury czasowej i ryzyka”³.

Autor niniejszego opracowania jest głęboko przekonany, że aby kształtować przyszłość, trzeba wyciągać wnioski z przeszłości. Zgodnie ze stwierdzeniem, że „sprawozdawczość wartości będzie możliwa poprzez konwergencję trzech ważnych działów rachunkowości [...]: tradycyjnej, historycznej sprawozdawczości finansowej, rachunkowości inwestycyjnej (dla akcjonariatu) oraz rachunkowości zarządczej”⁴, rozwiązań współczesnych problemów poszukiwał w doktrynach

² A. Rappaport, *Wartość dla akcjonariuszy. Poradnik dla menedżera i inwestora*, WIG-Press, Warszawa 1999, s. 35.

³ A. Cwynar, W. Cwynar, *Zarządzanie wartością spółki kapitałowej. Koncepcje, systemy, narzędzia*, FRRwP, Warszawa 2002, s. 251–252.

⁴ A. Black, P. Wright, J.E. Bachman, J. Davies, *W poszukiwaniu wartości dla akcjonariuszy. Kształtowanie wyników działalności spółek*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2000, s. 276.

bilansowych, by ostateczny efekt jego badań w postaci proponowanego modelu z jednej strony stał się reakcją na współczesne wyzwania sprawozdawczości finansowej, a z drugiej był podstawą ocen zarówno inwestycyjnych, jak i menedżerskich.

Niniejsze opracowanie stanowi, w odczuciu autora, podstawę teoretyczną i praktyczną do podjęcia dalszych prac badawczych nad nowym kształtem sprawozdawczości finansowej dostosowanej do potrzeb otoczenia i jego uczestników. Przedstawiono w nim teoretyczne ramy modelu bilansu, jako odpowiedzi na wciąż rosnące zapotrzebowanie na szczegółową i wiarygodną informację finansową. Podjęta próba opracowania nowego modelu prezentacji, oprócz niezaprzeczalnych zalet, posiada również wady i ograniczenia w praktycznym zastosowaniu, co stanowi z pewnością dodatkowy bodziec do kontynuacji prac w tym zakresie.

Reasumując, rachunkowość zmienia się wraz ze zmianami w jej otoczeniu, a jej przyszły kształt to nowe, poważne wyzwanie, które przynosi XXI wiek. W dobie integracji rachunkowości finansowej i rachunkowości zarządczej⁵ sprawozdawczość finansowa, ewoluując w kierunku raportowania biznesowego, po raz kolejny zmienia swoje oblicze, dostosowując się do potrzeb informacyjnych jej użytkowników. Nowe podejście do kształtu i zakresu raportu biznesowego powoduje i determinuje powstawanie nowych koncepcji form przekazu informacji i tworzenie modeli sprawozdawczych, które udźwignęłyby ciężar odpowiedzialności za kompletność, wiarygodność, rzetelność i przejrzystość tych informacji. Modele te mają swoje zalety, wady i ograniczenia. Trudno w tej chwili jednoznacznie stwierdzić, czy wejdą na stałe do praktyki rachunkowości XXI wieku, ale z pewnością stanowią kolejny krok w ewolucji raportowania informacji finansowej.

⁵ Por. Szerzej I. Sobańska, *Wpływ MSR na integrację rachunkowości: rachunkowość finansowa i rachunkowość zarządcza*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 27 (83); T. Wnuk-Pel, *Zastosowanie rachunku kosztów działań w przedsiębiorstwach w Polsce*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2011.

Bibliografia

- Acceptance from Foreign Private Issuers of Financial Statement Prepared in Accordance With the International Financial Reporting Standards Without Reconciliation to U.S. GAAP*, Washington 2007
- „Aktualności MSSF” 2003, nr 13 (listopad), PricewaterhouseCoopers
- Alexander D., Jermakowicz E., *A True and Fair View of the Principles/Rules Debate*, referat wygłoszony na XXIX Kongresie European Accounting Association, Dublin, 2–24 marca 2006 r.
- Bañkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000
- Behrend J., *Lehrbuch des Handelsrechts*, J. Guttentag, Berlin, Leipzig 1886
- Beigel R., *Theorie und Praxis der Buchführungs- und Bilanzrevision*, G. Kühtmann, Dresden 1908
- Belkaoui A.R., *Accounting Theory*, Academic Press, London 1992
- Beresińska A., Golec M., Karmańska A., *Koncepcja true and fair view w praktyce światowej i w Polsce*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1997, t. 40
- Białas T., Rybicki J., *Zarządzanie wartością firmy*, „Przegląd Organizacji” 1995, nr 8
- Black A., Wright P., Bachman J.E., Davies J., *W poszukiwaniu wartości dla akcjonariuszy. Kształtowanie wyników działalności spółek*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2000
- Błażyńska J., *Sprawozdawczość finansowa a oczekiwania interesariuszy (głos w dyskusji)*, [w:] T. Martyniuk (red.), *Kluczowe problemy teorii i praktyki rachunkowości*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego”, T. I (1/1), Sopot 2011
- Brewster M., *Unaccountable. How the Accounting Profession Forfeited a Public Trust*, Wiley, Hoboken, New Jersey 2003
- Briloff J., *More Debits than Credits*, Harper & Row, New York 1976
- Briloff J., *The Truth About Corporate Accounting*, Harper & Row, New York 1981
- Briloff J., *Unaccountable Accounting*, Harper & Row, New York 1972
- Brzezin W., *Modele ewidencyjne – analiza porównawcza*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej” 1979, nr 108
- Brzezin W., *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowskie Wydawnictwo Naukowe, Częstochowa 2006
- Brzezin W., *Paradygmaty współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1999, t. 51
- Brzezin W., *Statyczne teorie bilansowe*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1987, Ser. „Ekonomia”, XI
- Brzezin W., *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Toruń 1975
- Brzezin W., *Teoria modeli ewidencyjnych*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Częstochowa, „Studia i Monografie” 1979, nr 1
- Burzym E., *Przesłanki i perspektywy standaryzacji i międzynarodowej harmonizacji rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1993, t. 23
- Burzym E., *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji*, PWE, Warszawa 1980
- Busse von Colbe W., *Lexikon des Rechnungswesens*, Oldenburg Verlag, München 1990

- Cebrowska T., *Nowe podejście do sprawozdawczości finansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2001, t. 4 (60)
- Chastney J.G., *True and Fair View – History, Meaning and the Impact of the Fourth Directive*, ICAEW, London 1975
- Choi F.D.S., Mueller G.G., *International Accounting*, Prentice Hall, New Jersey 1992
- Collin's English Dictionary*, London 1987
- Cortelazzo M., Zolli P. (red.), *Dizionario Etimologico Della Lingua Italiana*, Zanichelli, Bologna 1999
- Cwynar A., Cwynar W., *Zarządzanie wartością spółki kapitałowej. Koncepcje, systemy, narzędzia*, FRRwP, Warszawa 2002
- Daciuk E., Polakowski M., *Rachunkowość menadżerska XXI wieku – źródło informacji dla akcjonariuszy*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1998, t. 46
- Dobija M. (red.), *Teoria rachunkowości w zarysie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005
- Dobija M., *Rachunkowość zarządcza i controlling*, PWN, Warszawa 1999
- Dyhdalewicz A., Klamecka-Roszkowska G., Sikorski J. (red.), *Informacyjna funkcja rachunkowości w gospodarce współczesnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008
- Dziawgo D., „Nowe” sprawozdanie finansowe – głos w dyskusji, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, t. 62 (118)
- Eccles R.G., Herz R.H., Keegan E.M., Phillips D.M.H., *The Value Reporting Revolution: Moving Beyond the Earnings Game*, Wiley, New York 2001
- Eisenhardt K.M., *Agency Theory: An Assessment and Review*, „Academy of Management Review” 1998, vol. 14, no. 1
- Elliot B., Elliot J., *Financial Accounting and Reporting*, Financial Times – Prentice Hall, London 2000
- Fijałkowska J., Jaruga A., *Luca Pacioli – wielki uczony renesansu i jego koncepcja rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2006, T. 34 (90)
- Fijałkowska J., Jaruga-Baranowska M., *XBRL – standard wymian informacji finansowej*, Seria SWSPiZ w Łodzi: „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” (PiZ) 2010, T. XII
- Findeisen W., *Struktury dla złożonych systemów*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1997
- Fischer R., *Die Bilanzwerte, was sie sind und was sie nicht sie*, Leipzig 1908
- Fischer R., *Über die Grundlagen der Bilanzwerte*, Veit & Comp., Leipzig 1909
- Gackowska W., *Kreowanie rachunkowości*, „Prawo Przedsiębiorcy” 2003, nr 6
- Gareis K., Fuchsberger O., *Das allgemeine deutsche Handelsgesetzbuch*, J. Guttentag, Berlin 1891
- Gerschenkron A., *Economic Backwardness in Historical Perspective*, Belknap Press, Cambridge 1962
- Gierusz J., *Koszty i przychody w świetle nadrzędnych zasad rachunkowości. Pojęcie, klasyfikacja, zakres ujawnień*, ODDK, Gdańsk 2006
- Gmytrasiewicz M., Karmańska A., *Rachunkowość finansowa*, Difin, Warszawa 2004
- Gomberg L., *Grundlegung der Verrechnungswissenschaft*, Duncker & Humblot, Leipzig 1907
- Górniak S., *Bilansoznawstwo w zarysie*, PWE, Warszawa 1962
- Górniak S., Stadtmuller R., *Bilansoznawstwo w zarysie*, PWE, Warszawa 1967
- Górski J., *Metody poznawcze rachunkowości*, PWE, Warszawa 1975
- Gos W., *Bilans – znaczenie – koncepcje sprawozdawcze – formy prezentacji*, PWE, Warszawa 2011
- Gotlieb M.M., *Międzynarodowe standardy rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 1994
- Griffiths J., *Creative Accounting: How to Make Your Profit What You Want Them to Be*, Sidwick & Jackson, London 1986
- Griffiths J., *New Creative Accounting*, Macmillan, London 1995
- Gruszecki T., *Współczesne teorie przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002

- Guť P., *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, C.H. Beck, Warszawa 2006
- Hauck W., *Bilanztheorien – eine rechnerische Grundlegung*, Konkordia, Bühl, Baden 1933
- Heinen E., *Handelsbilanzen*, Betriebswirtschaftlicher Verlag Dr. Th. Gabler, Wiesbaden 1958
- Helin A., *Model sprawozdania finansowego według MSR a teoria i praktyka polskiej sprawozdawczości*, Difin, Warszawa 2002
- Helin A., *Sprawozdanie finansowe według Międzynarodowych Standardów Rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 2000
- Hendriksen E.A., *Accounting Theory*, Irwin, Homewood, Illinois 1982
- Hendriksen E.A., van Breda M.F., *Teoria rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002
- Hojda M., Piechocki M., *XBRL – jednolity standard*, „Magazyn Finansisty” CFO 2005, nr 5
- Hońko S., *Koncepcja ostrożnej wyceny w rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008
- Hońko S., *Podstawowe założenia i aktualne znaczenie wybranych teorii bilansowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2007, t. 38 (94)
- Ignatowski R., *Instytucjonalne uwarunkowania i otoczenie globalnych standardów rachunkowości*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2009
- Ijiri Y., *Theory of Accounting Measurement*, „Accounting Research Study” 1975, no. 10
- Ijiri Y., *Triple-entry Bookkeeping and Income Momentum*, „Studies in Accounting Research” 1982, no. 18, American Accounting Association
- Ijiri Y., *A Framework for Triple-Entry Bookkeeping*, „The Accounting Review”, October 1986
- Jaruga A. (red.), *Rachunkowość*, „Acta Universitatis Lodzianensis” 1989, Folia Oeconomica 88
- Jaruga A. (red.), *Współczesne problemy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1991
- Jaruga A., Fijałkowska J., Jaruga-Baranowska M., Frendzel M., *The Impact of IAS/IFRS on Polish Accounting Regulations and Practical Implementation in Poland*, „Accounting in Europe” 2007, vol. 4
- Jaruga A., Marcinkowski J., Marcinkowska M., *Rachunkowość banków komercyjnych*, Olympus, Warszawa 1994
- Jaruga A., Nowak W.A., Szychta A., *Rachunkowość zarządcza. Koncepcje i zastosowania*, SWSPiZ, Łódź 2001
- Jaruga A., *Rachunkowość finansowa*, Rafib, Łódź 1993
- Jaruga A., Skowroński J., *Rachunek kosztów w systemie informacyjnym rachunkowości*, PWE, Warszawa 1985
- Jaruga A.A. (red.), *Międzynarodowe regulacje rachunkowości. Wpływ na rozwiązania krajowe*, C.H. Beck, Warszawa 2002
- Jaruga A.A., Frendzel M., Ignatowski R., Kabalski P., *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej. Kluczowe zagadnienia i rozwiązania praktyczne*, SKwP, Warszawa 2006
- Jastrow I., *Bericht über eine volkswirtschaftliche Studienreise durch Nordamerika*, Berliner Jahrbuch für Handel und Industrie, Reimer, Berlin 1904
- Jones R.H., *Budowanie wieży Babel – dyfuzja GAAP-ów. Rachunkowość u progu XXI wieku*, SKwP, Warszawa 1998
- Kabalski P., *Wybrane problemy stosowania Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej w Polsce. Organizacja, Kultura, Osobowość, Język*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2012
- Kamela-Sowińska A., *Wycena przedsiębiorstw i ich mienia w warunkach inflacji*, FRRwP, Warszawa 1994
- Karmańska A., *Granice dążenia do dokładności informacyjnej sprawozdania finansowego na przykładzie odwracania dyskonta*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2006, t. 32 (88)
- Kawa M., *Ewolucja pojęcia majątku jednostek gospodarczych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2002, t. 11 (67)

- Keyssner H., *Allgemeines deutsches Handelsrecht nach Rechtsprechung und Wissenschaft*, F. Enke, Stuttgart 1878
- Kiparisov N.A., *Teoria księgowości*, PWG, Warszawa 1954
- Kiziukiewicz T., *Problemy dostosowania rachunkowości do informacyjnych wymagań zarządzania*, „Prace Naukowe Politechniki Szczecińskiej” 1984, nr 261
- Knappe O., *Die Bilanzen der Aktiengesellschaften vom Standpunkte der Buchhaltung*, Meyer (G. Prior), Hannover, Berlin 1909
- Kovero I., *Bewertung der Vermögensgegenstände in den Jahresbilanzen der privaten Unternehmungen*, C. Heymann, Berlin 1912
- Krzywda D., *Modele rachunkowości i ich wpływ na informacje sprawozdawcze*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni” 2005, nr 3
- Le Coutre W., *Bilanztheorien*, [w:] *Handwörterbuch der Betriebswirtschaft*, Bd I, Poeschel, Stuttgart 1956
- Lehmann K., Ring V., *Kommentar zum Handelsgesetzbuch für das Deutsche Reich*, C. Heymann, Berlin 1902
- Lisiecka-Zajac B., *Ogólna charakterystyka ustawy o rachunkowości*, „Rachunkowość” 1994, zeszyt specjalny
- Luty Z., *Jakość informacji w systemie rachunkowości finansowej (tezy do dyskusji)*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1999, t. 51
- Maatz R., *Die kaufmännische Bilanz und das steuerbare Einkommen*, C. Heymann, Berlin 1914
- Makower F., *Handelsgesetzbuch mit Kommentar*, J. Guttentag, Berlin 1906
- Marcinkowska M., *Roczny raport z działań i wyników przedsiębiorstwa*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004
- Maślankowski K., *Rachunkowość kreatywna a wartość informacyjna sprawozdań finansowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 25 (81)
- Mazur A., *Wartość godziwa – potencjał informacyjny*, Difin, Warszawa 2011
- Meigs R.E., Meigs W.H., *Financial Accounting*, McGraw-Hill, New York 1995
- Messner Z., Binkowski B., *Podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1986
- Messner Z., *Funkcje współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1999, t. 51
- Micherda B., *Analityczna funkcja rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001
- Micherda B., *Teoria modeli ewidencyjnych w budowie struktury kont systemu rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe AE w Krakowie” 1987, nr 225
- Micherda B., *Współczesna analiza finansowa*, Zakamycze, Kraków 2004
- Micherda B., *Współczesna rachunkowość w kreowaniu wiarygodnego obrazu działalności jednostki gospodarczej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*, Część A. Założenia koncepcyjne i wymogi, IFRS, SKwP, Warszawa 2011
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2011*. Część B. Dokumenty towarzyszące, IFRS, SKwP, Warszawa 2011
- Moczydłowska W., *Firmy mają prawo wyboru*, www.gazeta.pl/firma/infor (dostęp: 15.12.2002)
- Moczydłowska W., *Niedoceniana rachunkowość*, „Gazeta Prawna” 2002, nr 201
- Morgan G., *Obrazy organizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008
- Most K., *Accounting Theory*, Grid Inc., Columbus, Ohio 1977
- Mulford C.W., Comiskey E.E., *The Financial Number Game. Detecting Creative Accounting Practices*, Wiley, New York 2002
- Neal D., *Accounting Theory*, [w:] *Current Issues in Accounting*, Tudor 1996

- Nicklisch H., *Allgemeine kaufmännische Betriebslehre als Privatwirtschaftslehre des Handels (und der Industrie)*, C.E. Poeschel, Leipzig 1912
- Nowa Encyklopedia Powszechna, PWN, Warszawa 1997
- Nowak W., *Teoria sprawozdawczości finansowej*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2010
- Osbahr W., Nicklisch H., *Die Bilanz vom Standpunkt der Unternehmung. Die bisherige und zukünftige Gestaltung der Grundfragen des Bilanzproblems*, Haude, Berlin, Leipzig 1923
- Parker R., *Financial Reporting in the United Kingdom and Australia*, Prentice Hall, London 1995
- Parker R.H., Nobes C.W., *An International View of True and Fair Accounting*, Routledge, London 1994
- Passow R., *Die Bilanzen der privaten Unternehmung*, Leipzig 1910
- Peche T., *Metody bilansowe w rachunkowości a systemy informacyjne w gospodarce narodowej*, PWN, Warszawa 1991
- Peche T., *Organizacja i modernizacja rachunkowości*, PWE, Warszawa 1969
- Penndorf B., *Geschichte der Buchhaltung in Deutschland*, Leipzig 1913
- Pietraś M. (red.), *Oblicza procesów globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002
- Pogodzińska-Mizdrak E., *Informacyjna rola bilansu w historycznej perspektywie*, materiały konferencyjne Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Sprawozdawczość finansowa jako źródło informacji ekonomicznej”, Lublin, 20–22 kwietnia 2009
- Pszczółkowski G., *Spoleczno-polityczna i gospodarcza doktryna neoliberalizmu w RFN*, PWN, Warszawa, Kraków 1990
- Puchelt E.S., *Kommentar zum allgemeinen deutschen Handelsgesetzbuch*, Leipzig 1882
- Rappaport A., *Wartość dla akcjonariuszy. Poradnik dla menedżera i inwestora*, WIG-Press, Warszawa 1999
- Reisch R., Kreibig J.K., *Bilanz und Steuer*, 2. Aufl, Mainz, Wien 1907
- Riahi-Belkaoui A., *Accounting Theory*, 4th Ed., Thomson Learning Business Press Int. 2000
- Roberts C., Weatman P.P., Gordon P., *International Financial Accounting. A Comparative Approach*, Pitman, London 1998
- Rutherford B.A., *An Introduction to Modern Financial Reporting Theory*, Sage, London 2000
- Samelak J., *Determinanty sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw oraz kierunki jej dalszego rozwoju*, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2004
- Sawicki K., *Polityka rachunkowości i polityka bilansowa. Zakres terminologiczny i zastosowanie*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2000, t. 1 (57)
- Say J.B., *Traktat o ekonomii politycznej*, PWN, Warszawa 1960
- Scheffs M., *Bilans kupiecki i podatkowy*, Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce, Warszawa 1936
- Scheffs M., *Oznaczenie wartości przedmiotów bilansowych*, Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce, Poznań 1938
- Scheffs M., *Z historii księgowości (Luca Pacioli)*, Wł. Wilak, Poznań 1939
- Schilit H.M., *Financial Shenanigans*, Chapman & Hall, London 1993
- Schmidt F., *Die organische Tageswertbilanz*, Gloeckner, Leipzig 1929
- Schneider K., *Instrumenty polityki bilansowej i podatkowej w małych i średnich firmach*, Uniwersytet Szczeciński, „Rozprawy i Studia” 1998, t. 271 (CCCXLV)
- Schweitzer M., *Ambiwalencja teorii rachunkowości: wartość dla akcjonariusza czy wartość dla interesariusza*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2001, t. 6 (62)
- Sewering K., *Die Einheitsbilanz. Die Überbrückung des Gegensatzes zwischen statischer und dynamischer Bilanzlehre*, Leipzig 1925
- Simon H.V., *Die Bilanzen der Aktiengesellschaften und der Kommanditgesellschaften auf Aktien*, J. Guttentag, Berlin 1899

- Siwoń B., *Informacyjna funkcja rachunkowości*, PWE, Warszawa 1971
- Skarżyński R., *Intelektualiści a kryzys. Studium myśli politycznej emigracji niemieckojęzycznej*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1991
- Skrzywan S., *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1968
- Śnieżek E., Domagała J., Wiatr M., *Rola rachunkowości w tworzeniu wiernego obrazu działalności przedsiębiorstwa w warunkach kryzysu gospodarczego*, [w:] I. Sobańska, P. Kabalski (red.), *System rachunkowości w okresie kryzysu gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010
- Śnieżek E., *Rachunek przepływów pieniężnych w teorii i praktyce rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 1994
- Śnieżek E., *Rachunek przepływów pieniężnych w teorii i praktyce rachunkowości*, FRRwP, Warszawa 1994
- Śnieżek E., *Sprawozdawczość przepływów pieniężnych – krytyczna ocena i propozycja modelu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009
- Śnieżek E., Wiatr M., *Kreatywna czy oszukańcza sprawozdawczość finansowa? Sygnały, symptomy, diagnoza*, „Przegląd Organizacji” 2011, nr 11
- Śnieżek E., Wiatr M., *Rachunkowość a tendencyjne kreowanie obrazu działalności przedsiębiorstwa*, [w:] T. Martyniuk (red.), *Kluczowe problemy teorii i praktyki rachunkowości*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2011, T. I (1/1), Sopot
- Śnieżek E., Wiatr M., *Raportowanie przepływów pieniężnych w kontekście zmian we współczesnej sprawozdawczości finansowej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011
- Śnieżek E., Wiatr M., *Wdrażanie MSR/MSSF w polskich spółkach publicznych a porównywalność sprawozdań finansowych na przykładzie rachunku przepływów pieniężnych – głos w dyskusji*, [w:] W. Gabrusewicz (red.), *Rachunkowość w teorii i praktyce. T. III. Sprawozdawczość i analiza finansowa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2007
- Sobańska I. (red.), *Rachunek kosztów. Podejście operacyjne i strategiczne*, C.H. Beck, Warszawa 2009
- Sobańska I. (red.), *Rachunkowość zarządcza. Podejście operacyjne i strategiczne*, C.H. Beck, Warszawa 2010
- Sobańska I., *Reorientacja sprawozdań finansowych i systemu rachunkowości jako skutek wdrażania MSR*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 27 (83)
- Sobańska I., *Wpływ MSR na integrację rachunkowości: rachunkowość finansowa i rachunkowość zarządcza*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 27 (83)
- Sommerfeld H., *Bilanz (eudynamische)*, Poeschel, Stuttgart 1926
- Sowińska A.K., *Skąd się wzięła sprawa Enronu*, „Rachunkowość” 2003, nr 4
- Stochniałek-Mulas K., Fita K., *Sprawozdanie finansowe w krzywym zwierciadle*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, t. 64 (120)
- Sulmicki P., *Międzynarodowa wymiana gospodarcza*, PWE, Warszawa 1997
- Surdykowska S., *Nieporozumienia wokół rachunkowości – syndrom „rachunkowości kreatywnej”*, [w:] *Współczesna rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi i administracyjnymi*, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Marketingu w Chrzanowie, Chrzanów 2003
- Surdykowska S., *Normatywne i kreatywne aspekty rozwoju rachunkowości*, [w:] *Podstawowe problemy rachunkowości jako dyscypliny naukowej i działalności praktycznej*, Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego, Katowice 2000
- Surdykowska S., *Pułapki globalnego rynku*, „Gazeta Bankowa” 1998, 19–25 września
- Surdykowska S.T., *Agresywna inżynieria finansowa i księgowość a zarządzanie ryzykiem*, [w:] *Zagrożenia w działalności gospodarczej a prawo bilansowe*, SKwP, Warszawa 2010
- Surdykowska S.T., *Rachunkowość międzynarodowa*, Zakamycze, Kraków 1999

- Surdykowska S.T., *Ryzyko finansowe inwestorów w środowisku dynamicznego rozwoju agresywnej inżynierii finansowej i księgowej*, [w:] *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2009
- Świdarska G., *Bilans dynamiczny – teorie i aktualne znaczenie*, Wydawnictwo Uczelniane Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Warszawa 1989
- Świdarska G.K., Gruszczyński M., Borowski Sz., Kariozen M., Karwowski M., Pielaszek M., *Wpływ zakresu ujawnianych informacji na poprawę ochrony inwestorów oraz pozycję konkurencyjną emitentów papierów wartościowych*, [w:] B. Micherda (red.), *Perspektywy rozwoju rachunkowości, analizy finansowej i rewizji finansowej w teorii i praktyce*, „Studia i Prace UE w Krakowie” 2010, t. II
- Świdarska G.K., *Wyzwania dla ekspertów rachunkowości wobec nowych koncepcji raportowania*, [w:] *Rachunkowość u progu XXI wieku*, FRRwP, Warszawa 1998
- Świdarska M., *Sprawozdawczość finansowa jako źródło informacji dla oceny efektów działalności gospodarczej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 29 (85)
- Sykora G., *Die Konten- und Bilanztheorien – eine betriebswirtschaftlich-historische Untersuchung*, Industrieverlag Spaeth & Linde, Vienna 1949
- Szychta A., *Cele rachunkowości jednostek gospodarczych a główne tendencje rozwoju praktyki i teorii rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2003, t. 17 (73)
- Szychta A., *Etapy ewolucji i kierunki integracji metod rachunkowości zarządczej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2007
- Szychta A., *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości – studium metodologiczne*, FRRwP, Warszawa 1996
- Szychta A., *Współczesne kierunki rozwoju rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1997, t. 40
- Szymański K.G., *Problemy metodologiczne nauki rachunkowości*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Warszawa 1998
- Szymański W., *Interesy i sprzeczności globalizacji. Wprowadzenie do ekonomii ery globalizacji*, Difin, Warszawa 2004
- Trebilcock C., *The Industrial of Continental Powers 1780–1914*, Longman, London 1981
- Turzyński M., *Umowy o używanie aktywów w świetle historyczno-teoretycznego dyskursu rachunkowości*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2012
- Van Hulle K., *The True and Fair View Override in the European Accounting Directives*, „European Accounting Review” 1997, vol. 6, no. 4
- Vogler G., *Bilanzen*, Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1977
- Walińska E., *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej w kontekście zmian współczesnej rachunkowości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009
- Walińska E., *Sprawozdawczość finansowa XXI wieku – bez granic?*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, SKwP, Warszawa 2007
- Walińska E., *Ustawa o rachunkowości jako fundament rozwoju finansów polskich przedsiębiorstw*, „Acta Universitatis Lodziensis” 2000, Folia Oeconomica 153
- Walińska E., *Wartość bilansowa przedsiębiorstwa a alokacja podatku dochodowego*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2004
- Wiatr M., Kurek M., Bednarek G., *Sprawozdawczość finansowa a kreatywna rachunkowość – propozycja bilansu według W. Osbahra*, [w:] E. Walińska (red.), *Polska praktyka rachunkowości w kontekście procesu harmonizacji międzynarodowej sprawozdawczości finansowej*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2008
- Wiatr M., *Rachunkowość kreatywna a normatywna*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2006, t. 34 (90)

- Wiatr M., Śnieżek E., *Teoria bilansowa Wilhelma Osbahra jako reakcja na lukę informacyjną w sprawozdawczości finansowej XXI wieku*, [w:] Szychta A., Śnieżek E. (red.), *Pomiar i sprawozdawczość dokonań podmiotów gospodarczych*, „Acta Universitatis Lodziensis” 2012, Folia Oeconomica 263
- Wiatr M., Śnieżek E., *Wdrażanie MSR/MSSF w polskich spółkach publicznych a porównywalność sprawozdań finansowych na przykładzie rachunku przepływów pieniężnych – głos w dyskusji*, [w:] Gabrusewicz W. (red.), *Rachunkowość w teorii i praktyce*, T. III. *Sprawozdawczość i analiza finansowa*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2007
- Wiatr M., Śnieżek E., *Współczesne kierunki modelowania raportów finansowych na przykładzie wybranych modyfikacji bilansu i rachunku przepływów pieniężnych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2009, numer specjalny, t. 49 (105), SKwP
- Wiatr M., Turzyński M., *Ustawa o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym. Komentarz*, Wolter Kluwer Polska, Warszawa 2010
- Wielgórka-Leszczyńska J., *Ewolucja sprawozdawczości finansowej jednostki z uwzględnieniem specyfiki działalności bankowej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa, „Monografie i Opracowania” 2011, nr 585
- Wierzbicki T., *System informacji gospodarczej*, PWE, Warszawa 1981
- Wilczyński W., *Rachunek ekonomiczny a mechanizm rynkowy*, PWE, Warszawa 1965
- Wnuk-Pel T., *Zastosowanie rachunku kosztów działań w przedsiębiorstwach w Polsce*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2011
- Wojciechowski E., *Zarys rozwoju rachunkowości w dawnej Polsce*, PWN, Warszawa 1964
- Wolk H., Dodd J., Tearney M., *Accounting Theory. Conceptual Issues in a Political and Economic Environment*, 6th Ed., Thomson, South Western College Publishing, Boston 2004
- Wołkowski J., *Procesy normalizacji rachunkowości w Polsce*, [w:] A. Jaruga (red.), *Współczesne problemy rachunkowości*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1991
- Zadroga S., *Niemieckie teorie bilansowe*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1981, t. 5

Strony internetowe (dostęp: 01.06.2012)

www.sec.gov/rules/proposed/2007/33-8818.pdf

<http://www.ftse.com/>

<http://www.notoria.com.pl/>

<http://www.slownik-online.pl/> (W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Pierwsze wydanie w Internecie, De Agostini Polska)

Spis tabel

Rozdział I

Tabela 1.1. Rachunkowość – ujęcie wieloaspektowe	15
Tabela 1.2. Charakterystyka współczesnych funkcji rachunkowości	22
Tabela 1.3. Użytkownicy informacji ze sprawozdań finansowych oraz ich potrzeby informacyjne	25
Tabela 1.4. Charakterystyka fundamentalnych cech jakościowych informacji finansowych	38
Tabela 1.5. Cechy warunkujące wierność prezentacji i przydatność informacji finansowej	40
Tabela 1.6. Przegląd ważniejszych badań dotyczących potrzeb informacyjnych	42
Tabela 1.7. Wybrane podejścia do teorii rachunkowości	57
Tabela 1.8. Wybrane klasyfikacje teorii bilansowych	66
Tabela 1.9. Teorie statyczne bilansu – założenia i przedstawiciele	68
Tabela 1.10. Teorie dynamiczne bilansu – założenia i przedstawiciele	70

Rozdział II

Tabela 2.1. Charakterystyka parametrów wyceny bilansowej odnoszących się do wartości zbycia – przegląd sytuacji w Niemczech na początku XX wieku	96
Tabela 2.2. Charakterystyka parametrów wyceny bilansowej odnoszących się do wartości użytkowej – przegląd sytuacji w Niemczech na początku XX wieku	96
Tabela 2.3. Charakterystyka parametrów wyceny bilansowej odnoszących się do wartości kosztów własnych – przegląd sytuacji w Niemczech na początku XX wieku	98
Tabela 2.4. Parametry wartości bilansowej w Niemczech na początku XX wieku – podsumowanie	100
Tabela 2.5. Bilans przedsiębiorstwa w ujęciu przedsiębiorcy według Wilhelma Osbahra	116

Rozdział III

Tabela 3.1. Elementy składowe luki komunikacyjnej	142
Tabela 3.2. Potencjalne obszary wykorzystania teorii bilansowej W. Osbahra w praktyce rachunkowości XXI wieku	149
Tabela 3.3. Założenia nowego modelu sprawozdawczego bilansu a możliwości wypełnienia luki komunikacyjnej	159
Tabela 3.4. Próba odniesienia podstawowych założeń teorii W. Osbahra do współczesnych realiów sprawozdawczości finansowej	161
Tabela 3.5. Charakterystyka budowy modułów w ogólnym wzorze bilansu W. Osbahra	165
Tabela 3.6. Analiza kompletności ujęcia danych w nowym modelu sprawozdawczym bilansu	170
Tabela 3.7. Charakterystyka zawartości merytorycznej modułów w modelu docelowym bilansu (na przykładzie bilansu według ustawy o rachunkowości)	171
Tabela 3.8. Nowa formuła sprawozdawcza bilansu uwzględniająca wymagania ustawy o rachunkowości	176
Tabela 3.9. Bilans tradycyjny spółki Alfa na 31.12.2011 r.	177
Tabela 3.10. Przykładowy sposób klasyfikacji pozycji bilansowych	178

Tabela 3.11. Przykładowa specyfikacja pozycji rachunku zysków i strat	179
Tabela 3.12. Analiza zestawienia zmian w kapitale własnym pod kątem zaprezentowanych w nim skutków wyceny bilansowej	180
Tabela 3.13. Docelowy model bilansu spółki Alfa na 31.12.2011 r.	180

Rozdział IV

Tabela 4.1 Budowa kwestionariusza wraz z przyporządkowanymi wagami	190
Tabela 4.2. Część I kwestionariusza – Wstęp	191
Tabela 4.3. Część II kwestionariusza – Polityka rachunkowości	192
Tabela 4.4. Część III kwestionariusza – Sprawozdanie z sytuacji finansowej (bilans)	193
Tabela 4.5. Część IV kwestionariusza – Sprawozdanie z całkowitych dochodów	194
Tabela 4.6. Część V kwestionariusza – Zestawienie zmian w kapitale własnym	195
Tabela 4.7. Wykaz spółek objętych badaniem empirycznym (weryfikacja hipotez A i B)	197
Tabela 4.8. Część I kwestionariusza – wyniki	204
Tabela 4.9. Część II kwestionariusza – wyniki oraz wartość wskaźnika kreatywności polityki rachunkowości	206
Tabela 4.10. Część III kwestionariusza – wyniki	211
Tabela 4.11. Część IV kwestionariusza – wyniki	213
Tabela 4.12. Część V kwestionariusza – wyniki	216
Tabela 4.13. Spółki FTSE100 – dodatkowe ujawnienia w sprawozdaniu finansowym – wyniki	224
Tabela 4.14. Prezentacja aktywów – rozwarstwienie wartości bilansowej na dzień 31.12.2009 r. ...	229
Tabela 4.15. Specyfikacja przekształcenia bilansu – rzeczowe aktywa trwałe (w zł)	230
Tabela 4.16. Wycena do wartości godziwej posiadanego pakietu akcji i udziałów	231
Tabela 4.17. Specyfikacja przekształcenia bilansu – inwestycje w jednostkach zależnych i stowarzyszonych (w zł)	231
Tabela 4.18. Specyfikacja przekształcenia bilansu – nieruchomości inwestycyjne (w zł)	232
Tabela 4.19. Specyfikacja przekształcenia bilansu – zapasy i należności krótkoterminowe (w zł)	232
Tabela 4.20. Prezentacja pasywów – rozwarstwienie wartości bilansowej na dzień 31.12.2009 r. (w zł)	233
Tabela 4.21. Specyfikacja przekształcenia bilansu – kapitał podstawowy i zapasowy (w zł)	234
Tabela 4.22. Specyfikacja przekształcenia bilansu – niepodzielony wynik finansowy z lat ubiegłych (w zł)	234
Tabela 4.23. Specyfikacja przekształcenia bilansu – zobowiązania krótkoterminowe (w zł)	236
Tabela 4.24. Sprawozdanie z całkowitych dochodów – wydzielenie działalności istotnej i nieistotnej operacyjnie (w zł)	237
Tabela 4.25. Ustalenie wyniku finansowego zgodnie z podejściem modelowym (w zł)	238
Tabela 4.26. Zasady sporządzania modułów A-A, A-B oraz powiązanych z nimi modułów dotyczących przeszacowań	240
Tabela 4.27. Zasady sporządzania modułów P-A, P-B oraz powiązanych z nimi modułów dotyczących przeszacowań	242
Tabela 4.28. Bilans w nowej formule sprawozdawczej Spółki Euroafrica Linie Żeglugowe na dzień 31.12.2009 r. (w zł)	244
Tabela 4.29. Podsumowanie wyników badań empirycznych	246
Tabela 4.30. Przykładowe możliwości wykorzystania modelu przez użytkowników	247
Tabela 4.31. Wielowymiarowy charakter informacji finansowej w proponowanym modelu sprawozdawczym bilansu	248

Spis ilustracji

Rozdział I

Ilustr. 1.1. Stopień wykorzystania sprawozdań finansowych przez użytkowników	27
Ilustr. 1.2. Ewolucja priorytetów w działalności gospodarczej	28
Ilustr. 1.3. Normatywny i kreatywny charakter rachunkowości	29
Ilustr. 1.4. Możliwości kreowania sprawozdania finansowego	48
Ilustr. 1.5. Dylematy sprawozdania finansowego XXI wieku	49
Ilustr. 1.6. Wpływ teorii rachunkowości na cel sprawozdawczości finansowej	54
Ilustr. 1.7. Podział teorii rachunkowości	56
Ilustr. 1.8. Ogólne obszary badawcze w niniejszym opracowaniu w kontekście historycznych uwarunkowań rachunkowości	58

Rozdział II

Ilustr. 2.1. Podstawy teorii bilansowych według W. Osbahra	84
Ilustr. 2.2. Elementy wyniku finansowego w ujęciu W. Osbahra	112

Rozdział III

Ilustr. 3.1. Luka komunikacyjna w sprawozdawczości finansowej	141
Ilustr. 3.2. Struktura raportu rocznego przedsiębiorstwa	144
Ilustr. 3.3. Cechy jakościowe raportu rocznego	145
Ilustr. 3.4. Przebieg oznaczania i rozwarstwiania wartości bilansowych	151
Ilustr. 3.5. Przykładowa funkcjonalność nowej formuły sprawozdawczej bilansu	152
Ilustr. 3.6. Rozwarstwienie wartości bilansowych na przykładzie wartości godziwej	154
Ilustr. 3.7. Ujęcie wyniku finansowego w nowym modelu sprawozdawczym	156
Ilustr. 3.8. Podstawowe związki przyczynowo-skutkowe w proponowanym modelu bilansu	160
Ilustr. 3.9. Uniwersalność zastosowania nowej formuły sprawozdawczej bilansu	160
Ilustr. 3.10. Struktura bilansu według teorii W. Osbahra	164
Ilustr. 3.11. Transpozycja bilansu W. Osbahra do postaci bazowej modelu	167
Ilustr. 3.12. Bazowa struktura nowego modelu bilansu	169
Ilustr. 3.13. Struktura docelowego modelu bilansu	174
Ilustr. 3.14. Etapy tworzenia bilansu według modelu docelowego	175

Rozdział IV

Ilustr. 4.1. Struktura opracowania na potrzeby budowy modelu sprawozdawczego bilansu oraz jego weryfikacji	185
Ilustr. 4.2. Przebieg procesu weryfikacji modelu	186
Ilustr. 4.3. Hipotezy w procesie praktycznej weryfikacji modelu	187
Ilustr. 4.4. Wskaźnik kreatywności polityki rachunkowości spółek WIG20	208
Ilustr. 4.5. Użyteczność informacji finansowych prezentowanych w objaśnieniach do bilansu	209
Ilustr. 4.6. Użyteczność informacji finansowych prezentowanych jako objaśnienia do sprawozdania z dochodów całkowitych	210

Ilustr. 4.7. Podsumowanie wyników badania – użyteczność sprawozdań finansowych spółek WIG20 w świetle teorii W. Osbahra	217
Ilustr. 4.8. Ujawnienia w sprawozdaniu finansowym prezentowane przez spółki FTSE100 (stan na lipiec 2010 r.)	220
Ilustr. 4.9. Udział procentowy wartości dodatkowo ujawnionych w zysku netto (sprawozdawczym)	222
Ilustr. 4.10. Podział sprawozdawczego zysku netto na część wynikającą z przeszacowań i część oczyszczoną z wyniku przeszacowań	223
Ilustr. 4.11. Rodzaj informacji prezentowanej dodatkowo w sprawozdaniach finansowych spółek FTSE100	226

Załącznik 1

Uproszczony kwestionariusz wykorzystany w badaniach brytyjskich spółek publicznych – FTSE100 (stan na lipiec 2011 r.)

Lp.	Lipiec 2011 r. – FTSE100	Regulacje	Skrót LSE	Nazwa spółki	Data sprawozdania	Sektor	Suma aktywów w 2010 r. [w mln]	Przychody operacyjne w 2010 r.	Dodatkowe ujawnienie w RZiS (inne niż na WIG20)	Tak = 1 Nie = 0	Zysk netto w 2010 r.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	1	IFRS	AAL	ANGLO AMERICAN	31.12.2010	mining	66 656,000	27 960	tak	1	8 119
2	1	IFRS	ABF	A.B. FOOD	18.08.2010	food producers	9,288	10 167	nie	0	569
3	1	IFRS	ADM	ADMIRAL GRP	31.12.2010	nonlife insurance	1 766,700	288,1	nie	0	193,6
4	1	IFRS	AGK	AGGREKO	31.12.2010	support services	1 404,600	1 230	nie	0	213
5	1	IFRS	AMEC	AMEC	31.12.2010	oil equipment & services	2 263,300	2 951	tak	1	230
6	1	IFRS	ANTO	ANTOFA-GASTA	31.12.2010	mining	11 587,800	4 577	nie	0	1 821
7	1	IFRS	ARM	ARM HLDGS.	31.12.2010	technology hardware & equipment	1 084,662	407	nie	0	86

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
8	1	IFRS	AU.	AUTONOMY	31.12.2010	software & computer services	1 361,900	870	nie	0	217
9	1	IFRS	AV.	AVIVA	31.12.2010	life insurance	370 107,000	34 411	tak	1	1 892
10	1	IFRS	AZN	ASTRA-ZENECA	31.12.2010	pharmaceuticals & biotechnology	56 127,000	33 269	nie	0	8 081
11	1	IFRS	BA.	BAE SYS.	31.12.2010	aerospace & defence	16 414,000	21 097	nie	0	1 081
12	1	IFRS	BARC	BARCLAYS	31.12.2010	banks	1 489 645,000	20 035	nie	0	4 549
13	1	IFRS	BATS	BR. AMER. TOB.	31.12.2010	tobacco	27 860,000	14 883	nie	0	3 140
14	1	IFRS	BG.	BG GRP.	31.12.2010	oil & gas producers	50 299,000	17 166	tak	1	3 500
15	1	IFRS	BLND	BR. LAND	31.03.2011	real estate investment trust	7 260,000	298	tak	1	840
16	1	IFRS	BLT	BHP BILLITON	30.06.2010	mining	88 852,000	52 798	nie	0	13 009
17	1	IFRS	BP.	BP	31.12.2010	oil & gas producers	272 262,000	297 107	nie	0	-3 324
18	1	IFRS	BRBY	BURBERRY GRP	31.03.2011	personal goods	1 364,400	1 501	nie	0	206
19	1	IFRS	BSY	BSKYB	30.06.2010	media	4 804,000	5 912	nie	0	878
20	1	IFRS	BT.A	BT GROUP	31.03.2011	fixed line telecommunications	23 540,000	20 076	tak	1	1 631

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
21	1	US GAAP	CCL	CARNIVAL	30.11.2010	travel & leisure	37 490,000		nie	0	
22	1	IFRS	CNA	CENTRICA	31.12.2010	gas, water & multiutilities	19 275,000	22 423	tak	1	1 942
23	1	IFRS	CNE	CAIRN ENERGY	31.12.2010	oil & gas producers	5 280,800	1 601	tak	1	1 083
24	1	IFRS	CPG	COMPASS GROUP	30.09.2010	travel & leisure	8 254,000	14 468	nie	0	680
25	1	IFRS	CPI	CAPITAL GROUP	31.12.2010	support services	2 760,300	2 744	tak	1	235
26	1	IFRS	CSCG	CAPITAL SHOP	31.12.2010	real estate investment trust	5 927,200	420	nie	0	529
27	1	IFRS	DGE	DIAGEO	30.06.2010	beverages	19 454,000	9 780	nie	0	1 743
28	1	IFRS	EMG	MAN GROUP	31.03.2011	financial services	6818	1 655	nie	0	211
29	1	IFRS	ENRC	EURASIAN	31.12.2010	mining	14 318,000	6 605	nie	0	2 197
30	1	IFRS	ESSR	ESSAR ENERGY	31.12.2010	oil & gas producers	12 474,200	10 006	nie	0	248
31	1	IFRS	EXPN	EXPERIAN	31.03.2011	support services	7332	4 239	nie	0	623
32	1	IFRS	FRES	FRESNILLO	31.12.2010	mining	2 347,858	1 410	tak	1	749
33	1	IFRS	GFS	G4S	31.12.2010	support services	5 373,000	7 397	nie	0	245
34	1	IFRS	GKN	GKN	31.12.2010	automobiles & parts	4 421,000	5 084	nie	0	325
35	1	IFRS	GLEN	GLENCORE	31.12.2010	mining	79 787,000	144 978	nie	0	4 106

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
36	1	IFRS	GSK	GLAXO-SMITHKLINE	31.12.2010	pharmaceuticals & biotechnology	26 194,000	28 392	tak	1	2 961
37	1	IFRS	HL.	HARGREAVES LANS	30.06.2010	financial services	189,704	158,97	nie	0	61,275
38	1	IFRS	HMSO	HAMMERSON	31.12.2010	real estate investment trust	5 780,300	332	nie	0	619
39	1	IFRS	HSBA	HSBC HL/DGS.UK	31.12.2010	banks	2 454 689,000	58 345	nie	0	14 191
40	1	IFRS	IAG	INTL CONSOL.AIR	31.12.2010	travel & leisure	6 013,000	4 582	nie	0	89
41	1	IFRS	IAP	ICAP	31.03.2011	financial services	76 771,000	1 741	tak	1	187
42	1	IFRS	IHG	INTERCON. HOTEL	31.12.2010	travel & leisure	2 776,000	1 628	tak	1	280
43	1	IFRS	III	3I GRP.	31.03.2011	financial services	5759	449	nie	0	186
44	1	IFRS	IMI	IMI	31.12.2010	household goods & home construction	1 623,000	1 911	tak	1	226
45	1	IFRS	IMT	IMP. TOBACCO GRP	30.09.2010	tobacco	30 615,000	28 173	nie	0	1 522
46	1	IFRS	INVV	INVESTEC	31.03.2011	financial services	5 0941,27	2 238,783	nie	0	407,913

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
47	1	IFRS	IPR	INTL POWER	31.12.2010	gas, water & mult utilities	14 146,000	3 456	tak	1	4 877
48	1	IFRS	ISAT	INMARSAT	31.12.2010	mobile telecommunications	3 158,000	1 172	nie	0	261
49	1	IFRS	ITRK	INTERTEK GROUP	31.12.2010	support services	1 157,200	1 374	tak	1	139
50	1	IFRS	ITV	ITV	31.12.2010	media	3 111,000	2 064	nie	0	270
51	1	IFRS	JMAT	JOHNSON, MATTH.	31.03.2011	chemicals	3252	9 984,8	nie	0	182,7
52	1	IFRS	KAZ	KAZAKHMYS	31.12.2010	mining	10 995	3 237	nie	0	1 450
53	1	IFRS	KGF	KINGFISHER	29.01.2011	general retailers	9 603	10 450	tak	1	491
54	1	IFRS	LAND	LAND SECS.	31.03.2011	real estate investment trust	10 670,9	833	nie	0	1 092
55	1	IFRS	LGEN	LEGAL & GEN.	31.12.2010	life insurance	323 873	4 744	nie	0	820
56	1	IFRS	LLOY	LLOYDS GRP.	31.12.2010	banks	991 574	29 340	nie	0	-258
57	1	IFRS	LMI	LONMIN	30.09.2010	mining	4 824	1 585	tak	1	122
58	1	IFRS	MKS	MARKS & SP.	2.04.2011	general retailers	7 344,1	9 740,3	nie	0	598,6
59	1	IFRS	MRW	MORRISON (WM)	30.01.2011	food & drug retailers	9 149	16 479	nie	0	632
60	1	IFRS	NG.	NATIONAL GRID	31.03.2011	gas, water & mult utilities	18 296	2 693	nie	0	695
61	1	IFRS	NXT	NEXT	30.01.2010	general retailers	1 693,5	3 407	nie	0	364

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
62	1	IFRS	OML	OLD MUTUAL	31.12.2010	life insurance	193 552	3 277	nie	0	-24
63	1	IFRS	PFC	PETROFAC	31.12.2010	oil equipment & services	3 601,348	4 354	nie	0	558
64	1	IFRS	PRU	PRUDENTIAL	31.12.2010	life insurance	260 806	24 211	nie	0	1 436
65	1	IFRS	PSON	PEARSON	31.12.2010	media	10 668	5 663	nie	0	1 300
66	1	IFRS	RB.	RECKITT BEN. GP	31.12.2010	household goods & home construction	13 342	8 453	nie	0	1 570
67	1	IFRS	RBS	ROYAL BANK SCOT	31.12.2010	banks	1 453 576	22 776	nie	0	-1666
68	1	IFRS	RDSA	RDS 'A'	31.12.2010	oil & gas producers	322 560	368 056	nie	0	20 474
69	1	IFRS	REL	REED ELSEVIER	31.12.2010	media	11 158	6 055	nie	0	648
70	1	IFRS	REX	REXAM	31.12.2010	general industrials	6 067	4 619	nie	0	124
71	1	IFRS	RIO	RIO TINTO	31.12.2010	mining	112 402	56 576	nie	0	15 184
72	1	IFRS	RR.	ROLLS-ROYCE HLG	31.12.2010	aerospace & defence	16 234	11 085	nie	0	543
73	1	IFRS	RRS	RANDGOLD RES.	31.12.2010	mining	1 994,34	485	nie	0	121
74	1	IFRS	RSA	RSA INS.	31.12.2010	nonlife insurance	23 104	7 455	nie	0	355
75	1	IFRS	RSL	RESOLUTION	31.12.2010	life insurance	122 365	1 047	nie	0	820
76	1	IFRS	SAB	SABMILLER	31.03.2011	beverages	39 108	18 020	nie	0	2 081

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
77	1	IFRS	SBRY	SAINSBURY(J)	19.03.2011	food & drug retailers	11 399	21 102	nie	0	640
78	1	IFRS	SDR	SCHRODERS	31.12.2010	financial services	13 373,9	1 394,8	tak	1	311,2
79	1	IFRS	SGE	SAGE GRP.	30.09.2010	software & computer services	2 721,4	1 435	nie	0	227
80	1	IFRS	SHP	SHIRE	31.12.2010	pharmaceuticals & biotechnology	5 387,6	3 471	nie	0	588
81	1	IFRS	SL	STD LIFE	31.12.2010	life insurance	154 116	3 150	nie	0	493
82	1	IFRS	SMIN	SMITHS GROUP	31.07.2010	general industrials	3 458,3	2 770	nie	0	311
83	1	IFRS	SN	SMITH & NEPHEW	31.12.2010	health care equipment & services	4 733	3 962	nie	0	615
84	1	IFRS	SRP	SERCO GRP.	31.12.2010	support services	2 517	4 327	nie	0	157
85	1	IFRS	SSE	SCOT & STH. ENERGY	31.03.2011	electricity	21 450,4	21 550	tak	1	1 236
86	1	IFRS	STAN	STAND. CHART.	31.12.2010	banks	516 542	13 500	nie	0	4 414
87	1	IFRS	SVT	SEVERN TRENT	31.03.2011	gas, water & multutilities	7 648,5	1 711,3	nie	0	274,5
88	1	IFRS	TLW	TULLOW OIL	31.12.2010	oil & gas producers	8 378	1 090	nie	0	73
89	1	IFRS	TSCO	TESCO	26.02.2011	food & drug retailers	47 206	56 910	nie	0	2 336

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
90	1	IFRS	ULVR	UNILEVER	31.12.2010	food producers	41 167	44 262	nie	0	4 598
91	1	IFRS	UU.	UTD. UTILITIES	31.03.2011	gas, water & multilities	9 341	1 513	nie	0	458
92	1	IFRS	VED	VEDANTA	31.03.2011	mining	28 899,9	11 427	nie	0	2 034
93	1	IFRS	VOD	VODAFONE GRP.	31.03.2011	mobile telecommunications	151 220	44 472	nie	0	8 618
94	1	IFRS	WEIR	WEIR GRP.	31.12.2010	household goods & home construction	2 032,7	1 635	tak	1	186
95	1	IFRS	WG.	WOOD GRP(J)	31.12.2010	oil equipment & services	2 980,5	5 063	nie	0	166
96	1	IFRS	WOS	WOLSELEY	31.07.2010	support services	8 084	13 203	tak	1	-340
97	1	IFRS	WPP	WPP	31.12.2010	media	24 345,1	9331	nie	0	661
98	1	IFRS	WTB	WHITBREAD	3.03.2011	travel & leisure	2 787,7	1 600	nie	0	222
99	1	IFRS	XTA	XSTRATA	31.12.2010	mining	69 709	30 499	tak	1	4 955
100	1	IFRS		TATE & LYLE	31.03.2011	food producers	3 051	2 720	nie	0	167
	100									23	

Źródło: oprac. własne.

Załącznik 2

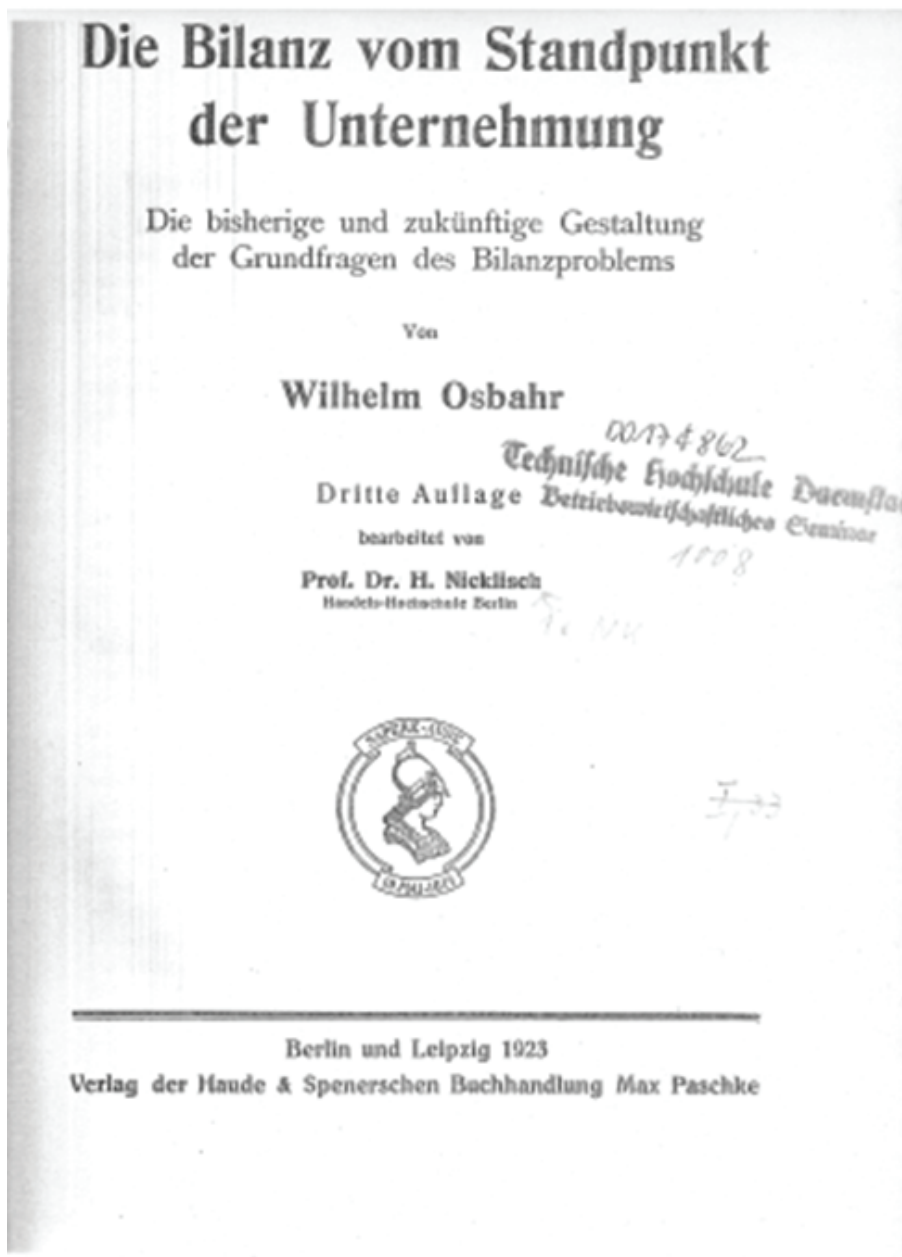
Prezentacja dodatkowych ujawnień w sprawozdaniu z dochodów całkowitych spółek należących do FTSE100

Spółki FTSE100 prezentujące dodatkowe objaśnienia	Kategoria dodatkowych objaśnień									
	Pozycje specjalne/wyjatkowe	Przeszacowania	Odpisy aktualizujące	Wykazanie działalności biznesowej/podstawowej	Wykazanie działalności innej niż biznesowa	Restrukturyzacja prowadzonej działalności	Amortyzacja	Szczegółowość tytułów (liczba dodatkowych objaśnień)		
AMEC	1		1				1	3		
ANGLO AMERICAN	1	1						2		
BG GRP.				1	1			2		
BR. LAND	1							1		
BT GROUP	1							1		
CAPITAL GROUP				1	1			2		
CENTRICA	1	1		1				3		
FRESNILLO		1						1		
GLAXOSMITHKLINE						1		1		
ICAP	1		1				1	3		
IMI	1							1		
INTERCON. HOTEL	1							1		
INTERTEK GROUP	1		1			1	1	4		
INTL POWER	1							1		
KINGFISHER	1							1		
LONMIN	1							1		
SCHROEDERS	1							1		
SCOT. & STH. ENERGY	1	1						2		
WEIR GRP.	1							1		
WOLSELEY	1							1		
XSTRATA		1		1				2		

Źródło: oprac. własne.

Załącznik 3

Fotokopia strony tytułowej i spisu treści pozycji źródłowej autorstwa Wilhelma Osbaha

Zweiter Teil

Die zukünftige Gestaltung des Bilanzproblems: Bilanz und Buchführung vom Standpunkt der Unternehmung 115

I. Grundlegung 115

A. Die betriebswirtschaftlichen Bedürfnisse der Unternehmung gegenüber den Wünschen des Unternehmers und den Anforderungen der volkswirtschaftlichen Gesamtheit. 115

B. Der Begriff der bilanzmäßigen Unternehmung und die Berücksichtigung ihrer wirtschaftlichen Eigenart. 118

C. Die betriebswirtschaftlichen Aufgaben von Bilanz und Buchführung für die Unternehmung. 121

D. Die betriebswirtschaftliche Einseitigkeit von Bilanz nebst Inventar und Buchführung und ihre Folgen. 127

II. Die Wirkungen des Standpunktes der Unternehmung auf die Gestaltung von Bilanz und Buchführung. 133

A. Im allgemeinen 133

B. Die Wirkungen des Standpunktes der Unternehmung in Beziehung auf den Bilanzposten „Kapital“. 136

C. Die Wirkungen des Unternehmungsstandpunktes auf das Umlaufvermögen. 139

D. Die Wirkung des Unternehmungsstandpunktes auf das Anlagevermögen. 149

E. Die Einwirkung des Unternehmungsstandpunktes auf das Sicherungsvermögen. 159

F. Umlaufvermögen und Umsatzkapital sowie die Zahlungsfähigkeit im Zusammenhang mit der Ergiebigkeit und Sicherheit der Unternehmung in Bilanz und Buchführung. 162

III. Rückblick und Ausblick 171

Schriftenverzeichnis 178

Schriftenverweisungen und Anmerkungen 185

Inhalt

Die Bilanz des Bilanzproblems X

Erster Teil

Der bisherige Stand des Bilanzproblems 1

I. Die allgemeinen wirtschaftlichen Grundlagen des Bilanzproblems 1

A. Vermögen und Kapital in der Wirtschaftskunde und in der Bilanzkunde 2

B. Die allgemeine wirtschaftliche Wertlehre und der Bilanzwert 12

C. Die Bilanzwertmehrunen in ihrem Zusammenhange mit allgemeinen wirtschaftlichen Anschauungen. 26

II. Der rein handelsgesetzliche Anschauungskreis 36

A. Die Stellung der allgemeinen Bilanz zur Buchführung und zum Inventar 36

B. Die Bewertungsgrundsätze für die allgemeine kaufmännische Bilanz. 42

C. Die Geschäftsbilanz im rein handelsgesetzlichen Anschauungskreis 44

III. Der vorwiegend rechtswissenschaftlich auslegende Anschauungskreis. 51

A. Die Stellung der allgemeinen kaufmännischen Bilanz zur Buchführung und zum Inventar in der rechtswissenschaftlichen Auslegung 52

B. Die Bewertungsgrundsätze für die allgemeine kaufmännische Bilanz. 55

C. Die Geschäftsbilanzen im rechtswissenschaftlich auslegendem Anschauungskreis. 62

D. Die Bilanz in steuerrechtlicher Auslegung. 64

IV. Der vorwiegend wirtschaftlich auslegende, aber buchführungstheoretisch eingetragte Anschauungskreis 76

A. Die buchführungstheoretische Grundlegung der Bilanzauslegung 76

B. Die wirtschaftliche Grundlegung der Bilanzauslegung 79

C. Das Zusammenwirken der wirtschaftlichen und buchführungstheoretischen Grundsätze in der Auslegung des Bilanzproblems 80

V. Der erwerbswirtschaftspolitische Anschauungskreis 86

A. Die Anschauungen der Praxis in der Vergangenheit 86

B. Die Anschauungen der Praxis in der Gegenwart 92

 1. im Überblick 92; 2. im einzelnen 95

VI. Die Berechtigung der verschiedenen bilanzkundlichen Anschauungskreise 107

Od Redakcji

Michał Wiatr – adiunkt w Katedrze Rachunkowości na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego. Autor i współautor licznych publikacji z zakresu sprawozdawczości przepływów pieniężnych, auditingu, rachunkowości finansowej, wyceny przedsiębiorstw. Współpracuje z wieloma firmami szkoleniowymi, consultingowymi i audytorskimi w Polsce. Specjalista w zakresie badań i analizy sprawozdań finansowych, organizacji systemu rachunkowości, zarządzania finansami, doradztwa transakcyjnego, analiz due diligence. Konsultant firm doradczych, współtwórca projektów z rachunkowości finansowej i zarządczej dla wielu polskich przedsiębiorstw. Uczestnik projektów z zakresu wdrażania systemów rachunkowości zarządczej i finansowej dla uczelni wyższej, opracowywania polityki rachunkowości, systemów finansowo-księgowych, systemów podatkowych oraz programów restrukturyzacyjnych dla polskich przedsiębiorstw.

Najważniejsze publikacje:

Wiatr M., Turzyński M., *Ustawa o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym*. Komentarz, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010

Wiatr M., Śnieżek E., *Praktyczne aspekty sprawozdawczości przepływów pieniężnych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011

Wiatr M., Śnieżek E., *Raportowanie przepływów pieniężnych w kontekście zmian we współczesnej sprawozdawczości finansowej*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011

Wiatr M., Śnieżek E., *Interpretacja i analiza przepływów pieniężnych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011

Wiatr M., *Rachunkowość kreatywna a normatywna*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, T. 34 (90), SKwP, Warszawa 2006

Wiatr M., Walińska E. (red.), *Komentarz – Ustawa o Rachunkowości*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009. Autorstwo: Rozdział 5. *Sprawozdanie finansowe jednostki – Art. 48b – Rachunek przepływów pieniężnych*; Rozdział 8a. *Usługowe prowadzenie ksiąg rachunkowych*, Załącznik do Ustawy – *Rachunek przepływów pieniężnych*

Wiatr M., Śnieżek E., *Wybrane aspekty odwzorowania zasady true and fair view w bilansie XXI wieku*, [w:] *Perspektywy rozwoju rachunkowości, analizy i rewizji finansowej w teorii i praktyce*, T. II, „Studia i Prace UEK”, Wydawnictwo UEK, Kraków 2010

Wiatr M., Śnieżek E., *Rachunkowość a tendencyjne kreowanie obrazu działalności przedsiębiorstwa*, [w:] *Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, T. I, Sopot 2011

Wiatr M., Śnieżek E., *Kreatywna czy oszukańcza sprawozdawczość finansowa*, „Przegląd Organizacji” 2011, nr 11